

Euroopa Liit
Euroopa struktuuri-
ja investeerimisfondid

Eesti
tuleviku heaks

CIVITTA

EASi ettevõtlus- ja innovatsioonipoliitika meetmete vahehindamine

LÕPPARUANNE

23.02.2017

Sisukord

SISUKORD	3
1 SISSEJUHATUS	8
2 EXECUTIVE SUMMARY	11
3 ÜLEVAADE VAHEHINDAMISEST	18
3.1 Hinnatavate toetusmeetmete tutvustus.....	18
3.1.1 Ettevõtlusega alustamine	18
3.1.2 Teadus- ja arendustegevus	19
3.1.3 Innovatsioon	20
3.1.4 Eksport	21
3.1.5 Tööstus.....	21
3.1.6 EASi hinnatud toetusmeetmetega seotud indikaatorid	23
3.2 Tegevuse lõpetanud ettevõtete analüüs.....	26
4 EASi TOETUSE MÕJU TOETUSE SAAJATELE	29
4.1 Panus toetuse saajate majandusnäitajatesse	29
4.1.1 Toetuse saajate valimi keskmised tulemused	29
4.1.2 Toetuse mõju majandusnäitajatele	30
4.1.3 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele.....	43
4.2 EASi toetuse mõju majanduse struktuurimuutustele	45
4.2.1 Struktuurimuutused hindamisperioodil	45
4.2.2 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele.....	50
4.3 Panus ettevõtete üldisesse arengusse	51
4.3.1 Veebiküsitlusele vastanud ettevõtete ülevaade	51
4.3.2 Tänapäevane majanduslik olukord.....	54
4.3.3 Konkurentsivõime.....	54
4.3.4 EAS toetuse kasutegurid	56
4.3.5 EASi toetuse olulisus.....	58
4.3.6 Töökohtade loomine.....	61
4.3.7 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele.....	63
4.4 Panus ettevõtlusega alustamisesse.....	66
4.4.1 Eesmärkide saavutamine	66
4.4.2 EASi toetuse mõju.....	66
4.4.3 Ettevõtlusega alustamise finantseerimine	69
4.4.4 Muud toetused	69
4.4.5 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele.....	69
4.5 Panus teadus- ja arendustegevusse ning innovatsiooni	71
4.5.1 Eesmärkide saavutamine	71
4.5.2 EASi toetuse mõju.....	72
4.5.3 Koostöö teadus- ja arendusasutustega ja teenuseosutajatega.....	77
4.5.4 Muud toetused	84
4.5.5 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele.....	84
4.6 Panus ekspordi arengusse	88
4.6.1 Eesmärkide saavutamine	88
4.6.2 Arengud toetuse saajate ekspordinäitajates.....	89
4.6.3 EASi toetuse mõju.....	91
4.6.4 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele.....	95
4.7 Panus tööstusettevõtete arengusse.....	98
4.7.1 Eesmärkide saavutamine	98

4.7.2	EASi toetuse mõju.....	99
4.7.3	Muud toetused	103
4.7.4	Kokkuvõte ja vastused uurimisküsimustele.....	103
5	ÖKONOMEETRILINE ANALÜÜS	106
5.1	Ettevõtjaid kirjeldav statistika	107
5.2	Toetusi kirjeldav statistika	107
5.3	Tulemused	109
5.3.1	Toetuste mõju ettevõtjate tulemuslikkusele.....	109
5.3.2	Konkreetsete toetuste mõju.....	114
5.3.3	Rohkem kui ühe toetuse saamise mõju.....	116
5.3.4	Ökonomeetrilise analüüsi tulemuste kokkuvõte.....	117
6	KOKKUVÕTE	118
7	SOOVITUSED POLIITIKAKUJUNDAJATELE	124
	LISAD	130
Lisa 1.	Vahehindamise analüüsi tulemuste täiendavad tabelid	130
Lisa 2.	2012., 2014. ja 2016. aasta vahehindamiste tulemuste võrdlus.....	135
Lisa 3.	Metoodiline lähenemine	142
	Ekspordinäitajate analüüs.....	143
	Majanduse struktuurimuutuste analüüs	143
	Tulemuste võrdlusanalüüsi 2012. ja 2014. aasta vahehindamise tulemustega	143
	Matching analüüs.....	144
	Toetuse saajate veebiküsitlus	146
	Semistruktureeritud intervjuud	147
	Ökonomeetriline analüüs	148
Lisa 4.	Vahehindamise uurimisküsimused.....	156
	Üldised uurimisküsimused.....	156
	Stardi- ja kasvutoetuse meetmed (SF ja kohalik).....	156
	Arendustöötajate kaasamise toetus.....	157
	Ekspordi arendamise toetus	157
	Innovatsiooniosaku toetusmeede	157
	Teadmiste ja oskuste arendamise toetus	157
	Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus	157
	Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus, rakendusuring.....	157
	Tootmiskorralduse diagnostika.....	158
Lisa 5.	Vahehindamise valimi ettevõtted	159
Lisa 6.	Intervjueeritute kodeeritud tabelid.....	167
Lisa 7.	Veebiküsitluse ankeet.....	170
Lisa 8.	Toetuse saajate intervjuuankeet.....	179
Lisa 9.	TjaA toetuse ja innovatsiooniosaku teenuspartnerite intervjuuankeet.....	183
Lisa 10.	Matching analüüsi lisatabelid	184
Lisa 11.	Ökonomeetrilise analüüsi käigus kasutatud kirjandus	186
Lisa 12.	Ökonomeetrilise analüüsi täiendavad tabelid.....	187

Jooniste loetelu

Joonis 1. Toetuse saajate peamiste majandusnäitajate muutused baasaasta ja hindamisaasta võrdluses	30
Joonis 2. Toetuse saajate peamiste majandusnäitajate korrigeeritudmuutused baasaasta ja hindamisaasta võrdluses	321
Joonis 3. Toetuse saajate osatähtsus valimis ja müügitulus ettevõtte suuruse lõikes	32
Joonis 4. Toetuse saajate korrigeeritud muutused majandusnäitajates.....	33
Joonis 5. Toetuse saajate müügitulu ja ekspordimüügitulu muutused.....	35
Joonis 6. Toetuse saajate müügitulu ja ekspordimüügitulu muutused maakondade lõikes	38
Joonis 7. Toetuse saajate lisandväärtus töötaja kohta muutus maakondade lõikes	40
Joonis 8. Toetuse saajate lisandväärtus töötaja kohta muutus toetusmeetmete lõikes	43
Joonis 9. Alustavate ettevõtete jaotus majandussektorite lõikes.....	47
Joonis 10. Toetuse jagunemine ning sektorite osakaal majanduses.....	47
Joonis 11. Muutused lisandväärtuste alusel jaotatud sektorite lõikes	49
Joonis 12. Veebiküsitlusele vastanud ettevõtted meetmete lõikes.....	51
Joonis 13. Vastanud ettevõtete omanduse jaotus	53
Joonis 14. Vastanud ettevõtete peamine tulutoov tegevus	53
Joonis 15. Hinnang konkurentsivõime muutuse seosele saadud toetusega.....	55
Joonis 16. Ettevõtete peamised konkurentsieelised	55
Joonis 17. EASi toetuse peamised kasutegurid	57
Joonis 18. Toetuse kasutamise tulemusena tekkinud positiivsed muutused ettevõttes.....	58
Joonis 19. Toetatud tegevuste ellu viimine ilma toetuseta.....	59
Joonis 20. Käesoleval hetkel ettevõtete arendamiseks kõige olulisemad toetused.....	60
Joonis 21. Täiendavad finantseerimise allikad	61
Joonis 22. Töökohtade muutus toetuse kasutamise tulemusena.....	61
Joonis 23. Loodud töökohtade jaotus väärtuse järgi	63
Joonis 24. Uute töökohtade loomine stardi- ja kasvutoetuse saajate poolt.....	68
Joonis 25. Lisandunud töökohtade jaotumine nende väärtuse alusel.....	68
Joonis 26. Täiendavate finantseerimisallikate kasutamine ettevõtlusega alustamisel.....	69
Joonis 27. Tootearendusega alustamine	73
Joonis 28. Investeeringud tootearendusse perioodil 2008-2013.....	74
Joonis 29. Uue innovaatilise tootega turule tulemine perioodil 2008-2013.....	75
Joonis 30. Uue toote või teenusega turule tulnud innovatsiooniosaku toetuse saajad	75
Joonis 31. Innovatsiooniosaku toetust saanud ettevõtete peamised koostööpartnerid	78
Joonis 32. Ettevõtete koostöö innovatsioonipartneritega peale projekti lõppu	79
Joonis 33. Eksporditoetust saanud ettevõtete keskmise müügitulu ja ekspordimahu muutus	90
Joonis 34. Hinnang ettevõtte ekspordi müügitulu kasvule	92
Joonis 35. Uutele turgudele sisenemine	94
Joonis 36. Projekti elluviimisega kaasnenud peamised muutused	95
Joonis 37. Toetuse abil loodud uute töökohtade arv	100
Joonis 38. Hinnang ettevõtte ekspordi müügitulu muutusele	101

Tabelite loetelu

Tabel 1. Vahehindamise uuringus käsitletavat toetuskeemid	18
Tabel 2. Tegevuse lõpetanud saajate toetuste mahud toetuse liikide lõikes	26
Tabel 3. Tegevuse lõpetanud EASi toetuse saajad toetuse liikide lõikes	27
Tabel 4. Tegevuse lõpetanud EASi toetuse saajad maakondade lõikes	27
Tabel 5. Matching analüüsi toetuse saajate valimi jaotus ettevõtte suuruse lõikes	31
Tabel 6. Ekspordimüügitulu keskmised ja muutused ettevõtte suuruse lõikes	32
Tabel 7. Lisandväärtus töötaja kohta muutus tegevusalade lõikes.....	36
Tabel 8. Muutused toetuse saajate töötajate arvus ja töajookuludes maakondade lõikes	37
Tabel 9. Muutused toetuse saajate ärikasumis maakondade lõikes.....	39
Tabel 10. Muutused toetuse saajate töötajate arvus ja töajookuludes töötajate arvu lõikes	41
Tabel 11. Muutused müügitulus toetusmeetmete lõikes	42
Tabel 12. Muutused ekspordimüügitulus toetusmeetmete lõikes	42
Tabel 13. Valimi jaotus OECD klassifikaatori alusel	45
Tabel 14. Lisandväärtuse töötaja kohta muutus maakondade lõikes	46
Tabel 15. Tehnoloogiliste sektorite näitajate muutus Eesti majanduses perioodil 2008-2014	48
Tabel 16. Toetust saanud ettevõtete jaotus sektorites võrreldes Eesti keskmisega	48
Tabel 17. Tehnoloogijaotused lisandväärtuse järgi	49
Tabel 18. Toetuse saajate hinnang ettevõtte praegusele majanduseisule	54
Tabel 19. Toetuse saajate hinnang ettevõtte konkurentsivõimele	54
Tabel 20. Toetuse saajate hinnang toetuse olulisusele ettevõtte tegevuse arendamisel	59
Tabel 21. Tegevuste elluviimine ilma toetustega meetmete lõikes	60
Tabel 22. Loodud töökohad meetmete lõikes.....	62
Tabel 23. Toetuse saajate hinnang projekti eesmärkide saavutamisele	66
Tabel 24. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ettevõtlusega alustamisele	66
Tabel 25. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ettevõtte kasvule	67
Tabel 26. Intervjueeritud toetuse saajate hinnang EASi toetuse mõjule	67
Tabel 27. Toetuse saajate hinnang projekti eesmärkide saavutamisele	71
Tabel 28. Toetuse saajate hinnang toetuse olulisusele ettevõtte arendamisel.....	72
Tabel 29. Toetuse saajate hinnang uue toote turule toomise mõjule ekspordimüügitulu kasvule.....	76
Tabel 30. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ekspordikäibe- ja võimekuse kasvule.....	76
Tabel 31. Innovatsiooniosaku toetuse saajate hinnang koostöö tulemuslikkusele	78
Tabel 32. Toetuse saajate hinnang projekti eesmärkide saavutamisele	88
Tabel 33. Toetuse saajate müügitulu ja ekspordimüügitulu baasaastal ja hindamisaastal	89
Tabel 34. Lisandunud ekspordi müügitulu toetuse kohta toetusmeetmete lõikes	90
Tabel 35. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ettevõtte arendamisel	91
Tabel 36. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ekspordivõime ja -käibe kasvatamisel	92
Tabel 37. Intervjueeritud toetuse saajate hinnang EASi toetuse mõjule	93
Tabel 38. Toetuse saajate hinnang uue toote turule toomise mõju ekspordi müügitulule	93
Tabel 39. Toetuse saajate hinnang projekti eesmärkide saavutamisele	98
Tabel 40. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ettevõtte tegevuse arendamisel	99
Tabel 41. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ekspordikäibe- ja võimekuse kasvule.....	100
Tabel 42. Intervjueeritud ettevõtete hinnangud toetuse mõjule tootlikkusele	101
Tabel 43. Diagnostika kvaliteedi rahulolu ja koostöö jätkuvus	103
Tabel 44. Toetuste väärtus ettevõtja kohta	108
Tabel 45. Toetuste väärtus ilma mitmekordsete toetuste ja nulltoetusteta	108
Tabel 46. Projektid.....	108
Tabel 47. Osakaal.....	108
Tabel 48. Toetuste mõju ettevõtjate tulemuslikkusele.....	114

Tabel 49. Iga toetuse liigi mõju ettevõtete tulemuslikkusele	116
Tabel 50. Rohkem kui ühe toetuse saamise mõju ettevõtte tulemuslikkusele.....	116
Tabel 51. EASi toetuse mõju ettevõtetele.....	121
Tabel 52. Hinnang toetuse olulisusele ettevõtte tegevuse arendamisel	121
Tabel 53. Poliitikasoovituste prioritseerimine lähtudes eeldatavast maksumusest, ettevõtete vajadustest ja eeldatavast mõjust	128
Tabel 54. Hinnatavate meetmete projektitoetuste väljamaksed hindamisperioodil	130
Tabel 55. Vahehindamise valimi toetuse saajate ja vastanud ettevõtete toetuste andmed.....	130
Tabel 56. Vastanud ettevõtete ja kogu valimi jaotumine ettevõtte suuruse järgi.....	131
Tabel 57. Ettevõtete osakaal tegevusalade lõikes.....	131
Tabel 58. Vastanute osakaalud ja vastamise määr maakondade lõikes	131
Tabel 59. Keskmiste majandusnäitajate muutus baasaasta ja hindamisaasta võrdluses	132
Tabel 60. Toetuse saajate hinnang ettevõtte praegusele majanduseisule	133
Tabel 61. Toetuse saajate hinnang ettevõtte konkurentsiolekuks	133
Tabel 62. Toetuse saajate hinnang toetuse olulisusele ettevõtte tegevuse arendamisel	134
Tabel 63. Panus toetuse saajate majandusnäitajatesse.....	135
Tabel 64. Struktuurimuutuste analüüsi võrdlus	136
Tabel 65. Panus ettevõtete üldisesse arengusse.....	136
Tabel 66. Panus ettevõtlusega alustamisesse	138
Tabel 67. Panus teadus- ja arendustegevusse	139
Tabel 68. Panus ekspordi arengusse	139
Tabel 69. Panus tööstusettevõtete arengusse	141
Tabel 70. Alustavate ettevõtete toetusi saanud intervjueeritud ettevõtted.....	167
Tabel 71. Innovatsiooni toetusi saanud intervjueeritud ettevõtted	167
Tabel 72. Ekspordile suunatud toetusi saanud intervjueeritud ettevõtted	168
Tabel 73. Tööstusettevõtetele suunatud toetusi saanud intervjueeritud ettevõtjad.....	169
Tabel 74. Matching analüüsi toetuse saajate valimi jaotus tegevusalade lõikes	184
Tabel 75. Matching analüüsi toetuse saajate valimi jaotus maakondade lõikes	184
Tabel 76. Matching analüüsi toetuse saajate valimi jaotus toetusmeetmete lõikes	185
Tabel 78. Toetust saanud ettevõtjate arv	187
Tabel 79. North.....	188
Tabel 80. Ettevõtete arv	188
Tabel 81. Töötajate arv.....	188
Tabel 82. Müügitulu	189
Tabel 83. Ekspordimüügitulu.....	189
Tabel 84. Ekspordimüügitulu töötaja kohta	190
Tabel 85. Kogutööjõukulud	191
Tabel 86. Tööjõukulu töötaja kohta	191
Tabel 87. Ärikasum	192
Tabel 88. Amortisatsioon	193
Tabel 89. Varad.....	193
Tabel 90. Kohustused	194
Tabel 91. Varade suhe kohustustesse	195
Tabel 92. Lisandväärtus töötaja kohta	195

1 Sissejuhatus

Ettevõtlus- ja innovatsioonipoliitika vahehindamise eesmärgiks on hinnata Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (edaspidi EAS) rakendatud toetuskeemide tõhusust ja mõju EASi klientidele ning laiemalt Eesti ettevõtluskeskkonnale ja majandusele. **Vahehindamise üldiseks eesmärgiks** on vastata järgmistele uurimisküsimustele:

- Kas EASi rahaliste vahenditega on toetatud ettevõtteid, kes on suutnud toetusega teha tegevusi, mida nad turutingimustes ei oleks suutnud teha?
- Kuivõrd on toetatud ettevõtete tulemused tänu toetusele paranenud?
- Mis on olnud EASi toetuste laiem majanduslik ja ühiskondlik mõju?
- Kas riigi toetustest ettevõtlusele on kasu? Milles vastav kasu konkreetsetel väljendub?
- Milline on olnud EASi toetuste kasu erinevate Eesti piirkondade lõikes?

Euroopa Liidu rahastusperioodil 2007-2013 oli EASi toetuste eelarve 786,5 miljonit eurot, millega sooviti toetada ettevõtete uuenduslikkust ja kasvuvõime edendamist. Uuel perioodil 2014-2020 plaanitakse EASi kaudu toetada ettevõtteid 565,1 miljoni euroga. Selline investeringu maht näitab EASi olulisust ja rolli Eesti ettevõtluskeskkonna arendamisel ja mitmete riiklike arengukavade eesmärkide saavutamisel. Konkurentsivõime kava „Eesti 2020“¹ on esimese peaeesmärgina välja toonud Eesti ettevõtete tootlikkuse tõstmise kui konkurentsivõime edendamise ühe peamise ülesande. Konkurentsivõimelise ettevõtluskeskkonna arendamisel on „Eesti 2020“ tegevuskavas toodud esile EASi alustavate ettevõtjate meetmete jätkamist ning samuti toonitatakse EASi rolli ettevõtjatele ekspordikasvu soodustavate toetusmeetmete pakkumisel. „Eesti ettevõtluse kasvustrateegias 2014-2020“² on Eesti majanduse keskse strateegia elluviimisel toodud samuti esile EASi olulisust. Strateegias on tähtsaimateks eesmärkideks seatud tootlikkuse tõstmine, ettevõtlikkuse ergutamine ja innovatsioonile julgustamine, mille täitmisel on EAS nimetatud kaasvastutajaks.

Sellest lähtuvalt on EAS riigi jaoks tähtis ettevõtluse arendamise organisatsioon, mille kaudu rakendatavate toetuste tulemuslikkuse hindamine on vajalik pakutavate EAS-i teenuste ja toetusmeetmete edasi arendamiseks. Edaspidiste toetuste paremaks planeerimiseks on oluline analüüsida seniste toetusmeetmete mõju.

Vahehindamisel keskenduti järgmistele EASi poolt perioodil 2007-2013 rakendatud meetmetele:

- kasvutoetus
- starditoetus
- arendustöötajate kaasamise toetus:
  - rahvusvaheline turundus
  - tootearendus
  - tootedisain ja protsessid
- ekspordi arendamise toetus
- innovatsiooniosakute toetusmeede
- teadmiste ja oskuste arendamise toetus:

---

¹ Riigikantselei. (2016). Konkurentsivõime kava „Eesti 2020“. <https://riigikantselei.ee/et/konkurentsivoime-kava-eesti-2020-02.06.2016>

² Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. (2013). Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2020. <http://kasvustrateegia.mkm.ee/02.06.2016>

- disainijuhtimise alane nõustamine
- tootmiskorralduse parendus
- teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuring
- tootmiskorralduse diagnostika
- tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus
- tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus: suurinvestorid

Vahehindamine hõlmas nimetatud meetmetest rahastatud projekte, mis olid ellu viidud ajavahemikul 01.08.2008-31.12.2013. Vahehindamise valim hõlmas kokku **1 790 unikaalset ettevõtet** (vt lisa 5 „Vahehindamise valimi ettevõtted“), kes moodustasid osa nimetatud perioodil toetust saanud ettevõtetest. Antud unikaalsetest ettevõtetest oli 177 saanud toetust mitmest vahehindamise käigus analüüsitud meetmest.

Vahehindamise läbiviimisel **kombineeriti kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid uurimismeetodeid**. Kokku kasutati nelja erinevat andmekogumis- ja analüüsimeetodit: EAS-i toetuse saajate ja teiste võrreldavate Eesti ettevõtete majandusnäitajate kvantitatiivne analüüs (tuginedes äriregistri andmetele), toetust saanud ettevõtete ökonomeetiline analüüs, veebipõhine ankeetküsitlus ja semistruktureeritud intervjuud. Kuna tegemist on kolmanda ettevõtjate- ja innovatsioonipoliitika vahehindamisega, siis võrreldi tulemusi kahe eelneva vahehindamise tulemustega.

Kvantitatiivne analüüs põhineb kahel hindamisalusel: baasaasta ja hindamisaasta. Baasaasta on projekti alguse aasta, mis võib varieeruda valimi sees 2008. aastast kuni 2013. aastani. Hindamisaasta tähendab projekti lõpust kas 1 või 2 aasta möödumist ja see näitab toetuse võimalikku mõju ettevõtete majandusnäitajatele.

Vahehindamise valimi suurus varieerub erinevate andmekogumismeetodite lõikes. Näiteks kvantitatiivne analüüs hõlmab ainult ettevõtteid, kelle kohta olid olemas vajalikud majandusnäitajad. Veebiküsitluse valimi moodustasid ankeedile vastanud toetuse saajad. Semistruktureeritud intervjuude valimi moodustasid 60 toetuse saajat. Põhjalik metoodika kirjeldus on toodud lisa 3.

Käesolev vahehindamise tulemuste aruanne on üles ehitatud lähtuvalt analüüsitud teemadest. Esimene peatükk annab ülevaate hinnatavatest EASi toetusmeetmetest. Teine peatükk sisaldab *matching* analüüsi, veebiküsitluse ja semistruktureeritud intervjuude tulemusi, kus alustuseks on esitatud ülevaade EASi toetuste üldisest mõjust majanduse struktuurimuutustele ning toetuse saajate majanduslikule arengule. Seejärel on esitatud tulemused teemavaldkondade lõikes (ettevõtlusega alustamine, teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon, eksport, tööstus), mille arengusse EASi toetus on panustanud. Teemavaldkonnad katavad nii laiemalt toetuse saajate hinnanguid (nt ekspordi ning teadus- arendustegevuse ja innovatsiooni teemal), kui ka spetsiifilisemalt seotud meetmete kohta. Struktuur on järgmine:

- **Panus ettevõtlusega alustamisesse:** stardi- ja kasvutoetus
- **Panus teadus- ja arendustegevusse ning innovatsiooni (edaspidi TjaA toetused):** teadus- ja arendustegevuse rakendusuuringute toetus (edaspidi TjaA rakendusuuringute toetus), innovatsiooniosaku toetusmeede, arendustöötaja kaasamise toetus tootarenduseks ning tootedisainiks ja protsesside arendamiseks ning teadmiste- ja oskuste alane toetus disainijuhtimisealaseks nõustamiseks (edaspidi TjaO toetus)
- **Panus ekspordi arengusse:** ekspordi arendamise toetus ja arendustöötaja kaasamise toetus rahvusvaheliseks turunduseks
- **Panus tööstusettevõtete arengusse:** tootmiskorralduse diagnostika, tootmiskorralduse parenduse ja tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus

Ökonomeetiline analüüs moodustab eraldi peatüki, kuna see viidi EASi tellimusel läbi eraldiseisva tööna.

Iga alapeatüki lõpus on toodud kokkuvõtte olulisematest järeldustest, võrdlus eelnevate vahehindamise tulemustega ja esitatud kokkuvõtlikud vastused teemaga seotud uurimisküsimustele. Aruande lõpetab vahehindamise tulemuste kokkuvõtte, mis sisaldab peamisi järeldusi EASi meetmete rakendumise kohta. Uuringutulemuste põhjal on välja töötatud poliitikasoovitused EASi meetmete kvaliteetsemaks rakendamiseks ja edasiarendamiseks.

2 Executive summary

Enterprise Estonia Foundation (Ettevõtluse Arendamise SA, hereafter EAS) commissioned Civitta Estonia AS to conduct a mid-term evaluation of the business and innovation measures of EAS. The evaluation was carried out from 11 July 2016 to 9 December 2016. The aim of the mid-term evaluation was to assess the efficiency and effect of EAS implemented support schemes on the customers of EAS and the business environment and economy of Estonia in general. **The general goal of the mid-term evaluation** was to answer the following questions:

- Have the funds of EAS been allocated to enterprises that have used them for activities that they would have been incapable of performing under market conditions?
- How much have the results of supported enterprises improved due to such support?
- What has been the wider economic and social effect of those supportive measures?
- Have the supported enterprises benefited from state support? How were the benefits concerned delivered?
- What have been the benefits of EAS supportive measures in different regions of Estonia?

The budget for the EAS support measures was 786.5 million euros for the European Union structural funds programming period 2007-2013, and the amounts available were intended to be channelled into the innovativeness and growth potential of enterprises. Over the new funding programming period of 2014-2020, EAS is planning to support enterprises in the amount of 565.1 million euros. Such an investment volume serves to demonstrate the importance of EAS and its role in the development of the Estonian business environment as well as for the purposes of achievement of the goals of several national development plans. The “Estonia 2020” competitiveness programme³ mentions increasing the productivity of Estonian enterprises as its central objective for enhancing competitiveness. For the purposes of development of competitive environment, the national action plan for “Estonia 2020” highlights the continued implementation of supportive measures for starting enterprises by EAS while emphasising the role of EAS in offering entrepreneurs supportive measures that facilitate export growth. The “Estonian Entrepreneurship Growth Strategy 2014-2020”⁴ has also highlighted the importance of Enterprise Estonia for the purposes of implementation of a strategy that centres on the Estonian economy. The general goals specified by the strategy include increasing productivity, stimulating entrepreneurship and encouraging innovation; EAS has been listed as an entity that is jointly liable for the achievement of these goals.

Consequently, EAS is an important organisation involved in the development of entrepreneurship for the state and the evaluation of the efficiency of the support measures implemented via the organisation is needed for further development of the services and support measures offered by EAS. The impact of the current support measures needs to be analysed for more effective planning of future support schemes.

The mid-term evaluation focused on the following support measures, which were implemented by EAS in 2007-2013:

- growth grant;

---

³ Government Office. (2016). “Estonia 2020” National Reform Programme. <https://riigikantselei.ee/et/konkurentsivoime-kava-eesi-2020.02.06.2016>

⁴ Ministry of Economic Affairs and Communication. (2013). Estonian Entrepreneurship Growth Strategy 2020. <http://kasvustrateegia.mkm.ee/> 02.06.2016

- start-up grant;
- development specialist involvement grant:
  - international marketing;
  - product development;
  - product design and processes;
- export development grant;
- innovation voucher grant;
- grant for the development of knowledge and skills:
  - counselling on design issues;
  - improvement of organisation of production;
- research and development grant (R&D applied research grant);
- manufacturing organisation diagnostics;
- industrial entrepreneur technology investment grant;
- industrial entrepreneur technology investment grant: large-scale investors.

The mid-term evaluation includes projects funded and finished within the period of 1 August 2008 to 31 December 2013. The mid-term evaluation sample included a total of **1,790 unique enterprises** that formed a part of enterprises that were supported during the period specified.

The study combines **qualitative and quantitative data collection methods** to answer the evaluation questions, including analysis of the economic indicators of beneficiaries (incl. matching analysis of test groups), online survey for beneficiaries and semi-structured interviews. In addition, semi-structured interviews were carried out with service providers that were involved as partners in the innovation voucher and R&D applied research projects. At the request of EAS, a separate propensity score matching analysis was carried out, using the economic indicators of enterprises that were supported during the evaluation period; the respective analysis report is submitted with the mid-term evaluation results.

Quantitative analysis relies on two evaluation bases: **reference year and evaluation year**. Reference year is the year for starting a project, which may vary within the sample between the years 2008 and 2013. The evaluation year shows that either 1 or 2 years have elapsed since the launching of the project and will demonstrate the possible impact on the economic indicators of enterprises.

The following represents a summary overview of the analysis of economic indicators, online survey and semi-structured interviews of supported enterprises. The overview includes a comparison of various support measures.

Results of qualitative analysis

According to the OECD classification, the largest share of financial support was in 2008-2013 allocated to medium-low-technology manufacturing industries (26% of total support amount), which represents 20% of all the supported enterprises. These were followed by the division of high-technology knowledge-intensive services, which absorbed 25% of the total support budget, while the enterprises concerned represented 10% of the sample. Over the evaluation period, **the number of knowledge-intensive services sector enterprises demonstrated the biggest growth** (61%). The largest number of starting enterprises is also engaged in the knowledge-intensive services sector. Growth has been the smallest in the high-technology sector (0.79%).

According to the average value added, more than half of the supported enterprises (58.5%) belong to the category of enterprises with lower added value. 14% of the enterprises in the sample belonged to the division of enterprises with higher added value. However, the growth of value added is most notable among the

beneficiaries with value added per employee being lower than 70% of the average value for the sector. However, it is important to emphasise that low-tech sector enterprises form the largest share of beneficiaries with lower and higher added value.

The results of the matching analysis of economic indicators present a remarkable increase in the value added per employee of beneficiaries, which has been significantly bigger than for the comparison group of non-beneficiaries. However, it is not possible to identify similar trends in the other economic indicators. The beneficiaries have improved their economic performance, but the results vary in terms of size of enterprises, counties, field of activity and type of grants. Often the beneficiaries haven't performed better compared to the test group of non-beneficiaries.

Sales revenue has increased for companies of all sizes (more than 100%), but the micro enterprises have increased their sales revenue the most (by 207%). The sales revenue of micro, small and large enterprises grew faster than of companies belonging to the comparison group, but the sales revenue of medium size enterprises grew slower (by 8%). Similarly, beneficiaries from different economic field have all increased their sales revenue during the evaluation period, but the fastest growth compared with the comparison group was in the architecture and engineering sector (by 448%) and special construction sector (by 127%). Enterprises from all counties have demonstrated increase in sales revenue. The highest growth was shown by beneficiaries from Järva (157%), Rapla (150%) and Tartu (147%) county. Compared with the reference group of non-beneficiaries, the biggest growth of sales revenue could be identified in enterprises based in Tartu (by 25%) and Võru (by 16%).

An assessment of different types of grants highlights that start-up grant (174%) and growth grant (199%) beneficiaries have increased their sales revenue the most. It is important to point out that majority of the different grant beneficiaries have grown their sales revenue faster than the non-beneficiaries during the evaluation period. Only development of knowledge and skills (by -34%), export development (by -39%) and manufacturing organisation diagnostics (by -4%) grant beneficiaries had a lower growth than the comparison group.

Export sales revenue of micro (by 11%) and large enterprises (by 7%) increased during the evaluation period more than for the non-beneficiaries of comparison groups. The analysis results by economic field show a greater increase for the export sales revenue of architecture and engineering sector (by 217%) and special construction sector (by 220%) than for the non-beneficiaries from the same sectors. At the same time, it is important to note that in the majority of the economic fields the export sales revenue of beneficiaries grew slower than of non-beneficiaries' comparison group. Correspondingly, majority of beneficiaries of different types of grants increased their export sales revenue slower than the non-beneficiaries. Only start-up grant (by 27%) and development of knowledge and skills (by 59%) beneficiaries demonstrated a higher growth than the non-beneficiaries. By county, the corrected changes in the export sales revenue were the greatest for companies from Pärnu (15%), Lääne-Viru (13%), Tartu (4%) and Lääne (4%) county.

The **number of employees** of beneficiaries has increased irrespective of the company size, economic field, county or grant received. Based on the results corrected with the comparison group performance, the number of employees has increased the most in micro enterprises (by 62%) and by economic field in architecture and engineering sector (by 179%), wholesale sector (by 133%), information service (by 137%) and special construction sector (by 131%). The comparison of enterprises from different counties shows that on the whole the beneficiaries have increased the number of employees more than the non-beneficiaries. Only in Järvamaa, Läänemaa and Saaremaa the non-beneficiaries have increased their number of employees more than the

beneficiaries of EAS grants. By the type of grant - start-up grant and growth grant beneficiaries grew the most in terms of number of employees (respectively 74% and 66%).

The **value added per employee** has increased significantly more for beneficiaries of the EAS start-up grant compared to non-beneficiaries. The biggest growth has been in micro and large companies (respectively by 58% and by 29%), companies from Rapla, Lääne-Viru and Võru county (respectively by 315%, by 252% and by 233%) and beneficiaries of R&D applied research grant and start-up grant.

Results of econometric propensity score matching analysis

In general, enterprises that received support from EAS were, on average, **younger, bigger, economically stronger, more export focused, efficient and successful** than the enterprises that were not supported. This means that enterprises with the described characteristics either likely apply for support or are preferred by EAS for the purpose of the allocation of support.

According to propensity score matching, receipt of at least one type of support, regardless of the type, will have an impact of both the statistic and economic importance of **number of employees, return on sales, total labour costs and value added per employee**. An increase in the number of employees and sales revenues will result in changes in the size of enterprises (e.g. small size enterprise becoming a medium size enterprise). This serves to show that EAS support measures greatly contribute to the growth and efficiency of enterprises and, therefore, support the objective for facilitating the growth of Estonian enterprises.

Results of online survey

478 entrepreneurs that had received support during the period 2008-2013 from the EAS measures responded to the online survey, which was carried out as a part of the mid-term evaluation; 312 enterprises completed the survey entirely. Considering the total support amount, 20.3% of grant recipients responded to the survey. The number of respondents was the largest among enterprises that are involved in manufacturing metal products, programming, consultations, etc., as well as architectural and engineering activities, testing and analysis. Production and services offering was overwhelmingly the main income generating activity among the responding enterprises.

On average, entrepreneurs rated their **current economic situation** with **4.8 points** (on a scale of 7 points). In terms of measures, the lowest score to their current economic situation was given by innovation voucher grant recipients (on average, 4.4 points) and the highest score by research and development grant recipients (on average, 6 points). Enterprises rated their **competitiveness** somewhat higher, with 5.1 points, and the impact of the grant on competitiveness also received a high and positive rating – **84% of respondents** stated that the grant had a good impact on their competitiveness.

According to the outcomes of the online survey, 36% of grant recipients entered **new markets**, while 24% of the respondents used EAS financial support to enter these new markets. Export development support was used to enter new markets by 52% of the respondents. Entry to new markets also facilitated the development of new products. More specifically, 80% of respondents who entered new markets developed also as a result a new product.

In general, **81%** of respondents started with **new product development** over the evaluation period and more than a half (59% of the respondents) launched product development efforts for the first time. Investments into product development **in all measures were made by 80%** or more of respondents. Approximately one half of these enterprises made investments with EAS support measures, while 11% of them would have also been able to make the investments without support from EAS.

The analysis of development activities of enterprises observed by measures helps distinguish recipients of the R&D applied research grant; only 20% of this group launched development efforts for the first time, but they represent a much higher rate of enterprises launching development efforts in a new activity field (60% of the respondents). More than half of the respondents who received innovation voucher grant, development specialist involvement grant, product development and product design and processes measure and R&D design management launched development efforts for the first time (62%, 50% and 69%, respectively).

According to the online survey, beneficiaries rated the **impact of EAS support measures** on the development of their enterprises somewhat higher than on the increase of export turnover and capacity (according to the median score). The average results are equal for both indicators.

Impact of EAS grant measures on enterprises

Appraisal (% of the respondents)	Average	Median
Regarding the importance of grant for the development of enterprise	5.6	6.0
On the impact of the grant on export turnover and capability growth	5.6	5.0

In terms of measures, the importance of the EAS grant has received the highest rating by enterprises who received the growth and start-up grant (average score of 5.7), development specialist involvement grant for product development and design (average score of 5.6) and R&D applied research grant (average score of 5.8). The highest median score was also given, apart from the aforementioned, by recipients of the industrial entrepreneur technology investment grant.

Appraisal of the importance of grant on the development of the enterprise (% of the respondents)

Measure	Average	Median
Growth and start up grant	5.7	6.0
Development specialist involvement grant: product development or product design	5.6	5.5
Development specialist involvement grant: international marketing	5.2	5.0
Export development grant	4.6	5.0
Innovation voucher grant	5.0	5.0
Grant for the development of knowledge and skills: design management	5.3	5.0
Industrial entrepreneur technology investment grant	5.5	6.0
Research & development project grant: applied research	5.8	7.0
Improvement of organisation of production	5.3	5.0

The lowest score was given on the impact of export development support and innovation voucher support on the development of enterprises. The R&D project grant and industrial entrepreneur technology investment grant were the measures that formed the largest percentage (31% and 39%, respectively) of all the grants paid over the evaluation period, which means that budget funds were used for activities that play a greater role in the development of enterprises.

Despite the importance of grant measures for the development of enterprises, **61%** of the respondents of the online survey **would have carried out the planned activities even without the grant**. However, certain differences can be observed in terms of types of grant among the respondents. More specifically, 86% of the recipients of the growth and start-up grant, 63% of the recipients of the development specialist involvement for international marketing grant, all the recipients of the development specialist involvement grant for the purposes of international marketing, 81% of the recipients of the export development grant and 48% of the recipients of the innovation voucher would have carried out the planned activities even without the grant. Interviews showed, however, that most of the activities would have been implemented to a smaller scale or over a longer period of time. However, the interviewed beneficiaries of the R&D grants lacked, according to their own estimation, alternative financing mechanisms for funding their product development efforts.

Results of interviews with grant recipients

Enterprises that received **start-up grants** mostly intended to use the grant to acquire resources, equipment and/or fixed assets and the implementation of marketing efforts. According to the recipients of the grant, their market position has shown improvement as a result of implementation of the project. Opinions regarding the impact of the EAS grants on **start-up and growth of enterprises**, given in the course of interviews, confirmed the positive results of the online survey. According to the entrepreneurs, the start-up grant allowed them to speed up the development of their enterprises and increase efficiency and turnover. All the interviewed entrepreneurs concluded that **they would also have started their business without the EAS grant**. However, according to several interviewed recipients of grants, **the growth of their enterprises** would have been **slower** and, in some cases, they would have been forced to **make some concessions in terms of quality**.

Compared to the recipients of other types of grants, **the recipients of the R&D grant** highlighted bigger deviations from the achievement of their objectives; these were largely due to the complicated nature of giving forecasts regarding the outcomes of the development projects. As a general rule, deviations were expressed in sales (export) turnover, which was lower than expected. However, there were delays with commercialisation of results in several projects; therefore, the final outcomes of the projects have not yet been reached. Despite this fact, the R&D grants were described as highly important, as these have allowed enterprises **to introduce new products to the market, create new jobs, increase (export) turnover and enter new export markets**. All the recipients of R&D grants emphasised that as development efforts are highly resource intensive and have a long payback period, they would have been unable to engage in product development efforts of the same scale or over the same period of time.

According to the results of the interviews with the **recipients of investment voucher grants**, the impact of support on the development activities of enterprises can be described as more modest than the outcomes of the online survey would have led us to conclude. More specifically, the recipients of grants did increase their **investments in research and development activities**, as expected, but most of them stated that this was not due to the impact of the EAS grants. The relationships were described as indirect or increased investments and were deemed as attributable to general development of enterprises.

According to the recipients of **export development grants**, they largely achieved the objectives of their projects in full, but the preparations required to participate in fairs and exhibitions were underestimated by the enterprises. According to entrepreneurs, the EAS grants allowed them to develop in terms of financial support, strategic management experience and new contacts. Support from EAS contact persons was described as a non-monetary contribution. The outcomes of interviews with entrepreneurs who had received the export development grants were somewhat different from the results of the online survey. More specifically, the interviewed entrepreneurs described the impact of the grants on the development of export

as somewhat limited, due to the small grant amount. However, the opinions of the recipients of development specialist involvement grant for international development were largely positive.

Enterprises that had received grants intended for industrial entrepreneurs confirmed that the objectives established for their projects were achieved thanks to the grant and, in some cases, were even exceeded. The grant beneficiaries attached high value to the practical experiences, contacts, advice and encouragement that they received as a consequence of the EAS grant project. Some enterprises concluded that thanks to EAS they gained a strong foundation for further action and development. According to the interviews, the impact of the EAS grants has expressed itself in industrial enterprises in the form of the **investments to new equipment and machinery, growth of knowledge-intensive activities and improvement in product quality**. These conditions contributed to the **increased productivity of enterprises, growth of their market share and export and the creation of jobs**. The impact of the EAS grants on enterprises is also demonstrated by the fact that three of the interviewed entrepreneurs would not have implemented their projects without the grant. The majority of the interviewed entrepreneurs would have implemented their projects but to a smaller scale or over a longer period of time.

In conclusion: the economic indicators of enterprises that received start-up and growth grants, the development specialist involvement grant and have undergone rapid growth over the evaluation period; therefore, these types of grant can be expected to have a bigger impact on the economic development of beneficiaries. Aside from the three types of grants, the grant recipients themselves also rated the R&D applied research grant as highly important for the development of enterprises, as specified above. Several benefits of all types of grants that contributed to the development of enterprises were highlighted during the interviews.

3 Ülevaade vahehindamisest

3.1 Hinnatavate toetusmeetmete tutvustus

Käesoleva vahehindamise raames analüüsiti 13 EASi toetuskeemist finantseeritud projekte, mis viidi ellu perioodil 01.08.2008-31.12.2013. Toetuskeemid jagunevad omakorda viide kategooriasse lähtudes toetuse temaatikast. Nendeks kategooriateks on ettevõtlusega alustamine, eksport, teadus- ja arendustegevus, innovatsioon ja tööstus (Tabel 1). Vahehindamise valimisse kuuluvad 1 790 unikaalset ettevõtet, kes moodustavad osa nimetatud perioodil toetust saanud ettevõtetest. Nendest omakorda 177 ettevõtet on saanud toetust mitmest meetmest. Kõige enam kombineeriti tootmiskorralduse diagnostika ning teadmiste ja oskuste arendamise tootmiskorralduse parenduse suuna toetusi (24% mitmest meetmest toetust saanud ettevõtetest). Lisaks kombineeriti rohkem stardi- ja kasvutoetust ning innovatsiooniosakuste toetusmeedet (12% mitmest meetmest toetust saanud ettevõtetest).

Tabel 1. Vahehindamise uuringus käsitletavat toetuskeemid

Toetuskeem	Toetuse saajate arv	Hindamisperiood
Ettevõtlusega alustamine		
Kasvutoetus	142	2010-2014
Starditoetus	715	2009-2014
Eksport		
Ekspordi arendamise toetus	95	2010-2014
Arendustöötaja kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	29	2008-2014
Innovatsioon		
Innovatsiooniosakute toetusmeede	637	2010-2014
Arendustöötaja kaasamise toetus: tootearendus	6	2008-2014
Arendustöötaja kaasamise toetus: tootedisain ja protsessid	5	2009-2014
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimise alane nõustamine	69	2011-2014
Teadus- ja arendustegevus		
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuringud	48	2008-2014
Tööstus		
Tootmiskorralduse diagnostika	157	2011-2014
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: tootmiskorralduse parendus	62	2011-2014
Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetus	42	2008-2014
Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetus: suurinvestorid	9	2010-2014

3.1.1 Ettevõtlusega alustamine

Alustava ettevõtte stardi- ja kasvutoetuse rakendamise alused määratleb määrus „Alustava ettevõtja stardi- ja kasvutoetuse tingimused ja kord“ (jõustunud 08.02.2008).

Starditoetus

Starditoetuse eesmärgiks oli jätkusuutliku arenguproгноosiga väikeettevõtjate tekke soodustamine ja ellujäämisvõimaluste parandamine vähendades finantseerimisvõimaluste kättesaadavuse takistusi. Starditoetuse raames toetati äriprojektiga seotud materiaalse põhivara soetamist, turunduslikke tegevusi,

rakendustarkvara soetamist ja arendamist ning patendi, tööstusdisainilaienduse, kaubamärgi arendamise tegevusi ja litsentside omandamist.

- **Sihtrühm:** Eestis asutamisel olevad ja mitte kauem kui taotluse esitamisel 12 kuu vanused väikeettevõtted.
- **Toetuse suurus:** kuni 7 000 eurot projekti kohta
- **Toetusmäär:** kuni 80% abikõlblikest kuludest

Kasvutoetus

Kasvutoetuse eesmärgiks oli jätkusuutlike kasvu- ja ekspordipotentsiaaliga väikeettevõtjate tekke- ja arenguvõimaluste parandamine vähendades finantseerimisvõimaluste kättesaadavuse takistusi. Kasvutoetuse raames toetati äriprojektiga seotud materiaalse põhivara soetamist, turunduslikke tegevusi, rakendustarkvara soetamist ja arendamist ning patendi, tööstusdisainilaienduse, kaubamärgi arendamise tegevusi ja litsentside omandamist.

- **Sihtrühm:** Eestis registreeritud ettevõtted, kes on tegutsenud vähem kui 36 kuud ja kelle projekti tegevusvaldkonna prognoositav müügitulu ekspordist on vähemalt 20% müügitulust teisel majandusaastal. Prognoositav müügitulu kasv projekti lõpuaastale järgneval kahel majandusaastal on vähemalt 30% aasta kohta, jõudes teise majandusaasta lõpuks müügituluni 120 000 eurot.
- **Toetuse suurus:** kuni 32 000 eurot projekti kohta
- **Toetusmäär:** kuni 65% abikõlblikest kuludest

3.1.2 Teadus- ja arendustegevus

Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuringud

TjaA toetuse eesmärgiks oli Eesti ettevõtjate jätkusuutlik ning keskkonnasäästlik areng uute konkurentsivõimeliste toodete, teenuste, tehnoloogiate, tootearendusprotsesside arendamise või olemasolevate olulise täiustamise toetamise kaudu. Toetuse tulemustena eeldati ettevõtja ekspordikäive kasvu, kõrge lisandväärtusega ja keskkonnasäästlike toodete / teenuste osakaalu suurenemist ettevõtja käibes, tööstusomandi õiguskaitsetaotluse arvu suurenemist, ettevõtja TjaA tegevuse- ja innovatsiooninvesteeringute kasvu, ressursisäästu kasvu, saasteheite ja jäätmetekke vähenemist ning ettevõtjate ja teadusasutuste vahelise koostöö arenemist. Toetatavate tegevuste hulka kuulusid ettevõtja rakendusuuringu või tootearenduse läbiviimine, teadusasutuse rakendusuuringu läbiviimine ning VKE projekti raames tööstusomandi õiguste omandamine.

- **Sihtrühm:** teadus- ja arendusasutused, Eestis registreeritud äriühingud
- **Toetuse suurus:** kuni 20 000 eurot eeluuringu projekti kohta, 20 000 kuni 3 200 000 eurot rakendusuuringu või tootearenduse projekti kohta
- **Toetusmäär:** kuni 70% projekti abikõlblikest kuludest

3.1.3 Innovatsioon

Innovatsiooniosakute toetusmeede

Innovatsiooniosaku eesmärgiks on VKE-de konkurentsivõime suurendamine ja eelduste loomine kõrgema lisandväärtusega toodete, teenuste ja tehnoloogiate väljatöötamiseks ning tootearenduseks. Toetuse tulemusena oodati VKE teadlikkuse ja oskuste suurenemist (nt tehnoloogiate kasutamise, disaini- ja insenertehniliste lahenduste kasutamise osas), koostöö suurenemist (TAjal asutustega, nõustamis-, insenertehniliste- ja disainiteenuste osutajatega), intellektuaalomandi kaitse ja sertifitseerimise paranemist ja VKE-dele ülikoolides loodava teadmiste- ja tehnoloogiasiirde suurenemist. Toetust oli võimalik kasutada innovatsiooniosaku teenuste soetamiseks TAjal asutustelt, nõustamis-, insenertehniliste- ja disainiteenuste osutajatelt. Teenus pidi seisnema taotleja jaoks uudse innovaatilise lahenduse väljatöötamises.

- **Sihtrühm:** Eestis registreeritud äriühingud
- **Toetuse suurus:** 4 000 eurot ühe taotleja kohta
- **Toetusmäär:** kuni 80% abikõlblikest kuludest

Arendustöötaja kaasamise toetus: tootearendus ning tootedisain ja protsessid

Tootearendusele suunatud toetuse eesmärgiks oli ettevõtte rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine läbi arendustöötaja kaasamise, mille tulemusena arendatakse ettevõtjates uusi tooteid, teenuseid, tehnoloogiaid ja protsessid või täiendatakse oluliselt olemasolevaid. Tootedisaini ja protsesside toetuse eesmärgiks oli samuti rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine läbi arendustöötaja kaasamise, kuid tulemusena oodati ettevõtja ärimudeli arenemist. Mõlema toetuse tulemusena pidi aga arenema ettevõtjate ning teadus- ja arendusasutuste vaheline koostöö. Toetuse raames rahastati töötaja värbamisega seotud tegevusi ja töötaja rakendamist projekti eesmärkide elluviimiseks.

- **Sihtrühm:** Eestis registreeritud äriühingud
- **Toetuse suurus:** ühistaotluse esitamisel ülikooliga kuni 9000 eurot kuus arendustöötaja kohta
- **Toetusmäär:** kuni 70% abikõlblikest kuludest, kuid ühistaotluse esitamisel ülikooliga oli toetusmäär 100%

Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimise alane nõustamine

Toetuste eesmärk oli Eesti ettevõtjate konkurentsivõime ja kasvupotentsiaali suurendamine ettevõtjate, ettevõtete juhtide ja töötajate juhtimis- ja tööalaste teadmiste ning oskuste arendamise kaudu, mille tulemusena vastavad nende otsused muutuva majandus- ja turusituatsioonidele ning ettevõtetes töötavad vajadustele vastava kompetentsiga kvalifitseeritud töötajad, kes suudavad luua lisandväärtust ning toetavad ärieesmärkide saavutamist. Toetuse raames toetati disainijuhtimise-alase nõustamise soetamist, sealhulgas disainiauditi läbiviimist, strateegilise disaini rakendamist ärimudelite väljatöötamises ja arendamises, toote- ja teenuse disaini, kommunikatsioonilahenduste väljatöötamist, korporatiivse identiteedi loomist ja arendamist.

- **Sihtrühm:** Eestis registreeritud äriühingud
- **Toetuse suurus:** 1 600 kuni 5 000 eurot projekti kohta
- **Toetusmäär:** kuni 50% abikõlblikest kuludest, koolituste puhul sõltuvalt ettevõtte suuruselt 25-35%

3.1.4 Eksport

Ekspordi arendamise toetus

Ekspordi arendamise toetuse eesmärgiks oli Eesti ettevõtjate ekspordialase konkurentsivõime suurendamine välisurgudel läbi planeeritud, eesmärgistatud ja tervikliku turundustegevuse toetamise, et kasvaks eksportivate ettevõtjate hulk ning suureneks ettevõtjate vaheline koostöö sihtturgudele suunatud turundustegevuste planeerimisel ja elluviimisel. Toetuse tulemusena oodati:

- ettevõtja ekspordi müügitulu kasvu
- kõrge lisandväärtusega toodete ja teenuste osakaalu suurenemist ettevõtja ekspordi müügitulus
- ettevõtja uuele sihtturule sisenemist

Toetusest rahastati sihturu nõustamisteenuse hankimist sihturu teenuseosutajalt, tootearendustegevusi (nt toodete või teenuse sihturu nõuetega vastavusse viimist, toodenäidiste valmistamist, reklaammaterjalide valmistamist) ja turundustegevusi (nt püsiekspositsioonide eksponeerimist ja sihtturgudele suunatud veebilehe arendamist, toodete / teenuste brändide välja töötamist, välismessidel osalemist, sihtturgude turu-uuringute läbi viimist).

- **Sihtrühm:** Eestis registreeritud äriühingud
- **Toetuse suurus:** 3 000 kuni 160 000 eurot, sihturu nõustamisteenuse puhul 1 000 kuni 10 000 eurot
- **Toetusmäär:** kuni 50% ühe taotleja üksiktegevusena elluviidava projekti puhul ja kuni 70% mitme taotleja ühisprojekti puhul

Arendustöötaja kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus

Toetuse eesmärgiks oli rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine läbi arendustöötaja kaasamise, mille tulemusena oodati ettevõtja rahvusvahelise turundusvõimekuse suurenemist. Arendustöötajana käsitleti antud meetme kontekstis kõrge kvalifikatsiooniga töötajat, kelleks olid teadurid, insenerid, disainerid ja müügijuhid kolmanda taseme haridust tõendav kraadiga ning vähemalt viieaastase töökogemusega asjaomases valdkonnas. Doktoritöö loeti asjaomaseks töökogemuseks. Toetuse raames rahastati töötaja värbamisega seotud tegevusi ja töötaja rakendamist projekti eesmärkide elluviimiseks.

- **Sihtrühm:** Eestis registreeritud äriühingud
- **Toetuse suurus:** ühistaotluse esitamisel ülikooliga kuni 9000 eurot kuus arendustöötaja kohta
- **Toetusmäär:** kuni 50% abikõlblikest kuludest, kuid ühistaotluse esitamisel ülikooliga oli toetusmäär 100%

3.1.5 Tööstus

Tootmiskorralduse diagnostika ja tootmiskorralduse parendus

Tootmiskorralduse toetuste eesmärk oli Eesti ettevõtjate konkurentsivõime ja kasvupotentsiaali suurendamine ettevõtjate, ettevõtete juhtide ja töötajate juhtimis- ja tööalaste teadmiste ning oskuste arendamise kaudu, mille tulemusena vastavad nende otsused muutuvale majandus- ja turusituatsioonile ning ettevõtetes töötavad vajadustele vastava kompetentsiga kvalifitseeritud töötajad, kes suudavad luua lisandväärtust ning toetavad ärieesmärkide saavutamist.

Tootmiskorralduse diagnostika hõlmas meetme raames tegevust, mille eesmärgiks oli kindlaks teha ettevõtja olemasolevad tugevused ja nõrkused, selgitades välja need tootmisega seotud protsessid, mida on võimalik parandada ning määratleda valdkonnad ja tegevused, mis võimendavad tootmisettevõttes juba käimasolevaid tootlikkust tõstvaid tegevusi. Tootmiskorralduse parendusprojekt oli tootmiskorralduse diagnostikale järgnev nõustamisteenus, mille eesmärgiks oli pakkuda praktilist tuge tootmisettevõttes operatiivsete või strateegiliste muutuste ning protsessiparenduste elluviimiseks ning mille mõõdetavad tulemused löid eelduse ettevõtte lisandväärtuse kasvuks. Toetatavad tegevused hõlmasid nõustamisteenuse kasutamist teemadel nagu juhtimissüsteemide välja töötamine ja juurutamine, tehnoloogiaalane nõustamine, tööstusettevõtja tootmisprotsessiga otseselt seotud tarkvara arendamise ja juurutamine, juhtimissüsteemi esmase sertifitseerimisauditi läbiviimine ning tootmiskorralduse parendusprojekti läbiviimine.

- **Sihtrühm:** teadus- ja arendusasutused, Eestis registreeritud äriühingud
- **Toetuse suurus:** 500 eurot projekti kohta, tootmiskorralduse parendusprojekti puhul 5 000 eurot projekti kohta
- **Toetusmäär:** kuni 70% projekti abikõlblikest kuludest

Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetus

Toetuse eesmärgiks oli tööstusettevõtjate rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine ning suure mõjuga investeeringute aktiivne kaasamine Eesti majandusse läbi tehnoloogiainvesteeringute, et aidata kaasa tööstusettevõtjate tootlikkuse ja ekspordipotentsiaali kasvule, toodete lisandväärtuse suurenemisele, uute turuvõimaluste avanemisele ja kõrgemat lisandväärtust loovate töökohtade loomisele. Toetusega rahastati tootmisprotsessis vajaliku uue või kasutatud materiaalse vara soetamist, selle seadistamist või häälestamist ja kasutuselevõtuks vajaliku immateriaalse vara soetamist.

- **Sihtrühm:** Eestis registreeritud äriühingud
- **Toetuse suurus:** kuni 1 000 000 eurot projekti kohta
- **Toetusmäär:** 20-40% abikõlblikest kuludest,

3.1.6 EASI hinnatud toetusmeetmetega seotud indikaatorid

Hinnatud EASI toetusmeetmed panustasid konkurentsivõime kava „Eesti 2020“, majanduskeskkonna arendamise rakenduskava 2007-2013 ja inimressurssi arendamise rakenduskava 2007-2013 eesmärkide saavutamisesse. EASI meetmete panuse hindamiseks olid püsitatud erinevad indikaatorid, mille täitmist on vahehindamiste käigus järjepidevalt analüüsitud.

Nimetatud rakenduskavade indikaatoritest on käesoleva vahehindamise hetkeks olemasolevate andmete põhjal saavutatud ekspordivate ettevõtete arvu, eksporditurunduse toetust saanud ettevõtete arvu ja toetatud projektide raames tehtud erasektori TjaA investeeringute sihttasemed. Samas peab siinkohal arvestama asjaoluga, et konkurentsivõime kava ja majanduskeskkonna arendamise rakenduskava sihttasemed on seatud enamjaolt 2015. aastaks, kuid kõige aktuaalsemad andmed veel puuduvad saavutustaseme hindamiseks.

Konkurentsivõime kava Eesti 2020

Eesti ekspordi osatähtsus maailma kaubanduses	
Eesmärk	2015: 0,1%
Tulemus	2015: 0,08% <i>Allikas: World Trade Organisation</i>
Teadus- ja arendustegevuse investeeringute tase	
Eesmärk	2015: 2% SKP-st
Tulemus	2015: 1,5% (<i>provisional</i>) 2014: 1,45% SKP-st <i>Allikas: Eurostat</i>
Tööjõukulude kasv ei ületa tootlikkuse kasvutempot	
Eesmärk	2015: 0%
Tulemus	2014-2015: 6,1% <i>Allikas: Statistikaamet</i>

Majanduskeskkonna arendamise rakenduskava 2007-2013

Kaasatud erasektori investeeringud uutesse masinatesse ja seadmetesse	
Eesmärk	2015: 0,13 mln EUR
Tulemus	2014: 0,249 mld EUR <i>Allikas: Majanduskeskkonna arendamise rakenduskava seirearuanne 2015</i>
Ekspordivate ettevõtete arv	
Eesmärk	2015: 8 700
Tulemus	2015: 14 870 <i>Allikas: Statistikaamet</i>

Ekspordikäibe kasv toetatud ettevõtete hulgas	
Eesmärk	2015: Keskmine nominaalkasv 20%
Tulemus	2014: 31,5% <i>Allikas: Majanduskeskkonna arendamise rakenduskava seirearuanne 2015</i>
Eksporditurunduse toetust saanud ettevõtete arv	
Eesmärk	2015: 346
Tulemus	2015: 580 <i>Allikas: Majanduskeskkonna arendamise rakenduskava 2015</i>
Uutest toodetest ja teenustest saadava müügitulu osatähtsus toetatud ettevõtete kogukäibest	
Eesmärk	2016: 25%
Tulemus	2012: 21,1% <i>Allikas: 2014. aasta CIS uuring</i>
Toetatud projektide raames tehtud erasektori T&A investeeringud	
Eesmärk	2015: 38,35 mln EUR
Tulemus	2014: 28,2 mln € <i>Allikas: Majanduskeskkonna arendamise rakenduskava seirearuanne 2015</i>
Lisandväärtus töötaja kohta	
Eesmärk	2015: 32 000 EUR
Tulemus	2014: 25 300 EUR <i>Allikas: Statistikaamet</i>
Ettevõtete innovatsiooni investeeringud	
Eesmärk	2016: 2,6%
Tulemus	2012: 2,6% <i>Allikas: 2014. aasta CIS uuring</i>

Inimressursi arendamise rakenduskava 2007-2013

Ettevõtete osakaal, kes on saanud koolitustoetust kõigi potentsiaalsete toetuse saajate seast	
Eesmärk	2013: 5%
Tulemus	2013: 3,54% <i>Allikas: 2014. aasta vahehindamise raport</i>

Toetatud ettevõtete arv aastas, mis on saanud toetust nõustamisteenuse kasutamiseks	
Eesmärk	2013: 600
Tulemus	2013: 147 <i>Allikas: 2014. aasta vahehindamise raport</i>
Toetatud alustavate ettevõtete arv aastas	
Eesmärk	2013: >350
Tulemus	2013: 336 <i>Allikas: 2014. aasta vahehindamise raport</i>
Ellujäämismäär toetust saanud alustavate ettevõtjate seas	
Eesmärk	2013: 85%
Tulemus	2013: 95,7% <i>Allikas: 2014. aasta vahehindamise raport</i>

3.2 Tegevuse lõpetanud ettevõtete analüüs

Toetust saanud ettevõtete jätkusuutlikkuse analüüsimiseks vaadatakse toetust saanud **ettevõtteid, kes on tegevuse lõpetanud**. Tegevuse lõpetanud ettevõtete all mõistetakse kõiki ettevõtteid, mis on äriregistrist kustutatud, pankrotis või likvideeritud. Võrreldes 2014. aasta vahehindamisega analüüsiti käesoleva vahehindamise raames tegevuse lõpetanud ettevõtete majandusaasta aruandeid ja kontakteeruti ettevõtete endiste esindajatega eesmärgiga välja selgitada tegevuse lõpetamise põhjus. Selle tulemusel tuvastati juhtumid, kus juriidilise üksuse äriregistrist kustutamise põhjuseks olid **ühinemine, registrikoodi muutus** (st uus registreerimine) või **juriidilise nime vahetus**.

Läbiviidud tegevuse lõpetamise põhjuste analüüsist ilmnes, et algselt tegevuse lõpetanud ettevõteteks loetud **59** toetuse saajast, tegutsevad täna edasi **15** ettevõtet. Eelnevast lähtudes oli vahehindamise valimis (2008.-2013. a) tegevuse lõpetanud ettevõtteid kokku **44 ehk 2,4%** kogu vahehindamise toetuse saajate valimist.

Kokku on EAS vaadeldaval perioodil antud ettevõtteid toetanud **438 750 euroga** ning vastavad ettevõtted on kokku saanud 60 toetust **10 meetmest**. Toetuste liikide lõikes on EAS kõige suuremas mahus finantseerinud tänaseks tegevuse lõpetanud ettevõtteid **innovatsiooniosaku toetusmeetme raames** (Tabel 2). Tegevuse lõpetanud ettevõtteid ei esinenud **viies toetusmeetmes**: arendustöötajate kaasamise toetus, teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuring ja mõlemad tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetused.

Tabel 2. Tegevuse lõpetanud saajate toetuste mahud toetuse liikide lõikes

Meetme nimetus	Välja makstud toetuse summa (€)
Alustava ettevõtja stardi- ja kasvutoetus: kasvutoetus	30 453
Alustava ettevõtja stardi- ja kasvutoetus: starditoetus	80 805
Ekspordi arendamise toetus	106 518
Innovatsiooniosakute toetusmeede	176 892
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus	44 082
Muud toetused	0 ⁵

Kuna toetust saanud unikaalsete ettevõtete arv oli kokku **44**, siis mitmed ettevõtted said **toetusi erinevatest** või **enam kui ühe korra samast toetusmeetmest**. Näiteks on üks üld- ja eriotstarbeliste masinate ja seadmete hulгимүүгига tegelev ettevõtte saanud nii stardi- ja kasvutoetust kui ka teadmiste ja oskuste arendamise toetust. Teise näitena saab tuua kütte-, ventilatsiooni- ja kliimaseadmete paigaldusega tegelenud ettevõtte, mis on saanud kolm korda teadmiste ja oskuste arendamise toetust disainijuhtimise alaseks nõustamiseks.

Tabelis 3 on arvutustes lähtutud **toetuste koguarvust (n=60)**, sest kõiki ettevõtteid **ei ole võimalik erinevate toetuste lõikes eraldada** (nt üks ettevõtte on saanud nelja erinevat liiki toetust). Seevastu Tabelis 4, mis käsitleb toetuseid maakondade lõikes, on arvutustes **lähtutud unikaalsete ettevõtete arvust (n=44)**.

Kõige kõrgem oli tegevuse lõpetanud ettevõtete osakaal toetuste lõikes **teadmiste ja oskuste arendamise toetuse** (9% vahehindamise valimi toetuse saajatest) puhul (Tabel 3). Järgmise suurema osakaaluga toetuse liik on ekspordi arendamise toetus, kus **7%** toetust saanud ettevõtetest enam ei tegutse. Arvuliselt kõige rohkem tegevuse lõpetanud ettevõtteid oli **innovatsiooniosakute toetusmeetmes – 26 ehk 43%** tegevuse

⁵ Tootmiskorralduse diagnostika toetus määrati ühele ettevõttele, kuid toetussummat ei makstud välja.

lõpetanud ettevõtetest. Kuna antud meetmest oli palju toetuse saajaid, siis kogu vahehindamise valimist moodustab see ainult 4%.

Tabel 3. Tegevuse lõpetanud EASi toetuse saajad toetuse liikide lõikes (projektide arvu alusel, n=60)

Meetme nimi	Toetuste arv (tk)	Ettevõtete osakaal		
		tegevuse lõpetanud ettevõtete koguarvust	Tegevuse lõpetanud ettevõtete osakaal toetusliigi sees	Tegevuse lõpetanud ettevõtete toetussumma osakaal kogutoetusest
Kasvutoetus	1	2%	1%	7%
Starditoetus	13	22%	2%	18%
Ekspordi arendamise toetus	7	12%	7%	24%
Innovatsiooniosakute toetusmeede	26	43%	4%	40%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus	12	20%	9%	10%
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuring	0	0%	0%	0%
Muud toetused	0	0%	0%	0%
Kokku:	60			

Maakondade lõikes vaadatuna on kõige suurem osakaal tegevuse lõpetanud ettevõtetest Valga maakonnas (8% vahehindamise valimi toetuse saajatest). Arvuliselt on näitaja suurim Harju maakonnas, kus **29 toetust saanud ettevõtet on tegevuse lõpetanud** (Tabel 4). Samas on Harjumaalt ka kõige rohkem toetuse saajaid hinnataval perioodil. Rohkem kui **pooltes maakondades** ehk Viljandi, Ida-Viru, Jõgeva, Saare, Lääne, Rapla, Hiiu ja Võru maakonnas ei ole hindamise perioodil ükski EASist toetust saanud ettevõtte oma tegevust lõpetanud.

Tabel 4. Tegevuse lõpetanud EASi toetuse saajad maakondade lõikes (ettevõtete arvu alusel, n=44)

Toetuse saaja maakond	Ettevõtteid (tk)	Ettevõtete osakaal tegevuse lõpetanud ettevõtete koguarvust	Tegevuse lõpetanud ettevõtete osakaal maakonna lõikes	Tegevuse lõpetanud ettevõtete toetussumma osakaal kogutoetusest
Harju maakond	29	66%	3%	51%
Järva maakond	1	2%	6%	4%
Tartu maakond	8	18%	3%	18%
Lääne-Viru maakond	1	2%	2%	1%
Pärnu maakond	2	5%	2%	6%
Põlva maakond	1	2%	6%	18%
Valga maakond	2	5%	8%	3%
Teised maakonnad	0	0%	0%	0%
Kokku:	44			

Kokkuvõtlikult võib öelda, et tegevuse lõpetanud ettevõtete osakaal vahehindamise valimi moodustavatest toetuse saajatest on võrreldes 2012. ja 2014. aastal tehtud vahehindamisega **langenud**. Neli aastat tagasi analüüsitud ettevõtetest ei tegutsenud enam **5,7% toetuse saajatest**, kaks aastat tagasi läbiviidud vahehindamise hetkeks **3,9%** ning praeguseks hetkeks **2,4%**. Kui 2016. aasta vahehindamises oleks tegevuse lõpetanud toetuse saajate valimis arvesse võetud ka neid ettevõtteid, mis on ühinenud, registrikoodi või juriidilist nime muutnud (valim 44 asemel 59 ettevõtet), siis oleks tegevuse lõpetanud ettevõtete osakaal olnud **3,3%**. Seega on **tegevuse lõpetanud ettevõtete osakaal olnud pidevas languses**.

Lisaks jäi mitmetes läbiviidud telefoniintervjuudes kõlama seisukoht, et kuigi ettevõtte enam ei tegutse, siis toetusega saadud teadmised olid **vajalikud järgmiste projektide läbiviimiseks**. Nii võib öelda, et osadel tänaseks tegevuse lõpetanud ettevõtete toetustel oli **kaudne positiivne mõju**, kuid seda on raske hinnata võttes aluseks ainult toetust saanud ettevõtte olemasolu täna.

4 EASi toetuse mõju toetuse saajatele

4.1 Panus toetuse saajate majandusnäitajatesse

Käesoleva vahehindamise kvantitatiivse analüüsi osas hinnati **seitset erinevat näitajat**, milleks olid:

- töötajate arv
- müügitulu
- eksport
- tööjõukulud
- ärikasum
- varad
- lisandväärtus töötaja kohta

Kvantitatiivse analüüsi tarbeks valitud näitajad on **võrreldavad** 2012. ja 2014. aastal läbiviidud vahehindamisteks valitud näitajatega. 2014. aastal läbiviidud vahehindamises olid kasutusel samad näitajad, kui käesolevas vahehindamises. Peamiseks erinevuseks 2012. aasta vahehindamisega oli varade lisandumine ühe täiendava näitajana analüüsi.

4.1.1 Toetuse saajate valimi keskmised tulemused

Suurem osa toetust saanud ettevõtetest paiknesid Põhja-Eestis (955 ettevõtjat). Ülejäänud Eesti piirkondadest oli kokku 708 toetust saanud ettevõtet⁶.

Töötajate arvu põhjal olid valimisse kuuluvate ettevõtete profiil väga erinev. Näiteks oli valimis selliseid ettevõtteid, kus ei ole ühtki töötajat ning samas leidis üks ettevõtte, kus oli üle 7 000 töötaja. Baasaastal oli töötajate arv toetust saanud ettevõtetes 43 842. Hindamisaastal oli töötajate arv toetust saanud ettevõtetes võrreldes baasaastaga 259 võrra vähenenud ehk kokku oli hindamisaastal töötajaid 43 583. Sarnane langus tuvastati ka 2014. aasta vahehindamisel. Käesoleva vahehindamise andmestikus oli töötajate koguarv toetatud ettevõtetes nii baasaastal kui hindamisaastal oluliselt väiksem, kui 2014. aasta vahehindamise ajal, sest 2014. aasta vahehindamise valim oli 2016. aasta vahehindamise valimist oluliselt suurem (2709 ettevõtet). Keskmine töötajate arv oli toetust saanud ettevõtetel baasaastal 34, hindamisaastal aga 26. Vaatamata töötajate arvu mõningasele vähenemisele suurenesid vaadeldud perioodi **tööjõukulud** baasaasta ja hindamisaasta võrdluses 42%.

Müügitulu kasv toetust saanud ettevõtetel oli tagasihoidlikum, kui varasemate vahehindamiste ajal. Baasaastal oli ettevõtete müügitulu ligikaudu 4,06 mld eurot ning hindamisaastal 5,1 mld euro ringis, mis annab müügitulu kasvuks 26%. See on ligikaudu kaks korda väiksem kui 2014. aasta vahehindamise tulemustes (58%). 2012. aasta uuringus oli kasv hindamise perioodil kõige väiksem, jäädes 21% juurde. **Keskmine** müügitulu oli käesoleva uuringu raames baasaastal 3,1 miljon eurot ning hindamisaastaks oli keskmine müügitulu langenud 3,07 miljon euroni. Võrdluseks 2014. aasta vahehindamises oli keskmine müügitulu EAS-ist toetust saanud ettevõtetel baasaastal 2,4 miljon eurot, hindamisaastal 3,9 miljon eurot.

Ekspordimüügitulu kasvas käesoleval hindamisperioodil 45%, mis on peaaegu kaks korda suurem kui müügitulu kasv. Käesoleva aasta vahehindamise baasaastal oli ekspordimüügitulu 1,59 miljard eurot, hindamisaastaks oli antud näitaja tõusnud 2,3 miljard euroni. See tähendab, et ettevõtted on suurendanud

---

⁶ Kolmel vahehindamise andmestikku kuuluval ettevõttel puudus informatsioon piirkonna kohta.

oma äritegevuses ekspordi osakaalu. Samas on see võrreldes 2014. aasta 100%-lise kasvuga märkimisväärselt väiksem. 2016. aasta vahehindamise ekspordimüügitulu kasv on võrreldav 2012. aasta vahehindamise tulemustega, kus ekspordimüügitulu kasvuks oli 46%.

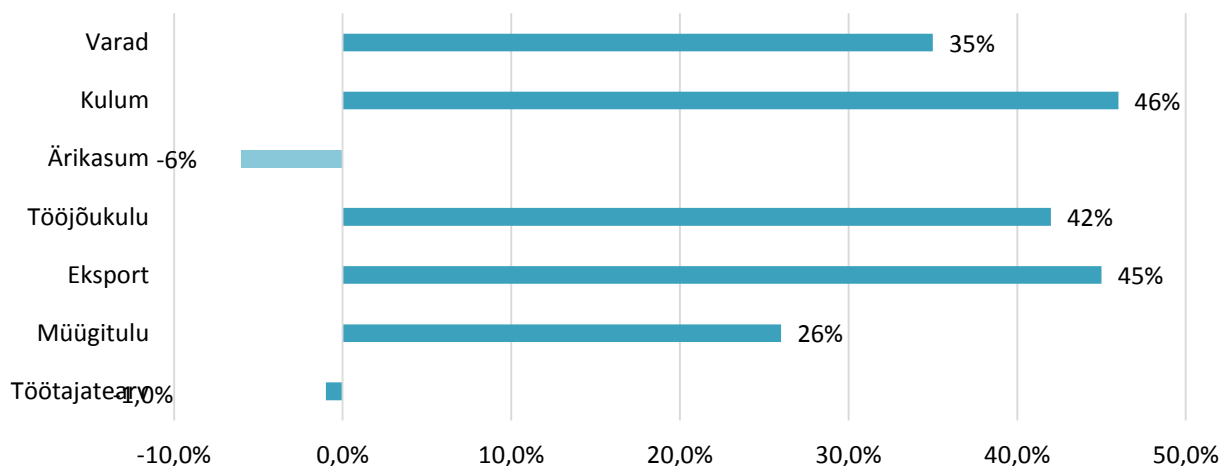
Ärikasumi näitaja tegi vaadeldaval perioodil läbi 6%-lise languse. Varasemates vahehindamistes oli ärikasumi näitaja muutus positiivne, kasvades 2014. aastal 42% ning 2012. aastal 0,5%. Antud uuringu baasaastal olid valimisse kuuluvad ettevõtted kasumlikumad kui varasemate vahehindamiste tulemuste põhjal ning nende ärikasum oli kokku üle 345 miljon euro, hindamisaastaks oli see langenud 323 miljon euroni. Baasaasta keskmine ärikasum oli käesoleva valimi andmetel pisut üle 266 000 euro ning hindamisaasta keskmine ärikasum üle 194 000 euro.

Ettevõtte **varad** olid hindamisperioodi jooksul läbi teinud positiivse muutuse ning tõus oli käesoleva vahehindamise tulemuste põhjal 35%. Ettevõtete varad olid baasaastal ligikaudu 4,9 mld eurot ning hindamisaastal ligikaudu 6,6 miljard eurot. Varasemalt on varade näitajat käsitlenud üksnes 2014. aasta vahehindamisel, kui toimus 14% langus. Olenemata 2014. aastal toimunud langusest omasid ettevõtted enam varasid, kui käesoleva vahehindamise ajal. 2014. aasta vahehindamise baasaastal omasid ettevõtted 8,3 miljard euro väärtuses varasid ning hindamisaastaks langes see 7,2 miljard euroni.

Lisandväärtuse kasv oli käesoleval hindamisperioodil 23% ning lisandväärtuse kasv töötaja kohta 24%. Baasaastal oli lisandväärtus 1,0 miljard eurot, kasvades hindamisaastaks 1,3 miljard euroni. Lisandväärtus töötaja kohta oli baasaastal üle 24 000 euro ning tõusis hindamisaastaks üle 30 000 euroni. 2014. aasta uuringus oli hindamisaastal lisandväärtuseks töötaja kohta üle 31 900 euro, 2012. aasta uuringu sama näitaja oli pisut madalam, jäädes 26 800 euro juurde.

Toetuse saajate valimi baasil leitud keskmised muutused majandusnäitajates on kokkuvõtlikult esitatud alljärgneval joonisel (Joonis 1).

Joonis 1. Toetuse saajate peamiste majandusnäitajate muutused baasaasta ja hindamisaasta võrdluses

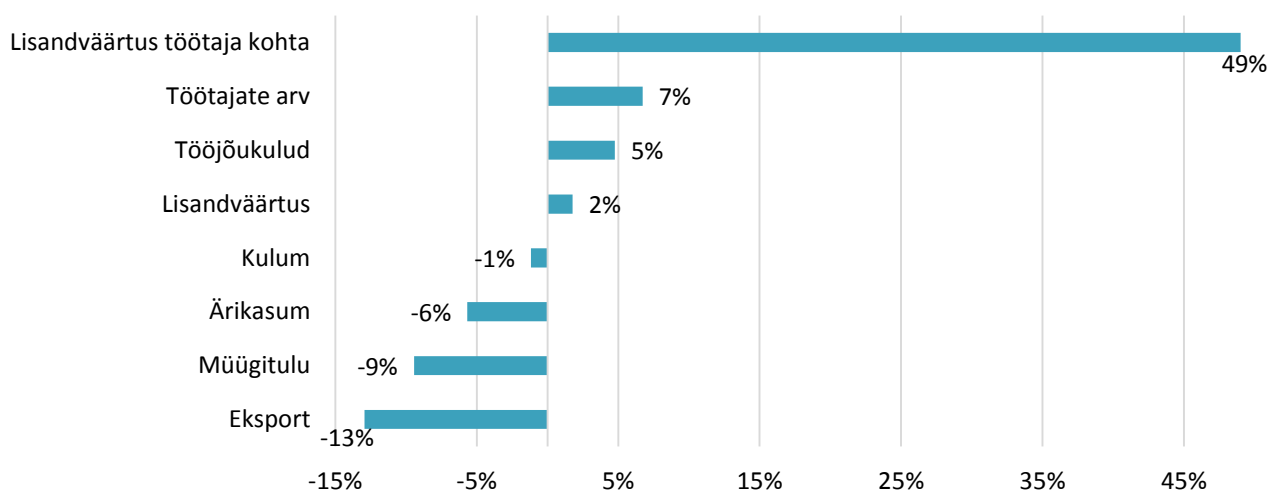

4.1.2 Toetuse mõju majandusnäitajatele

Järgnevad tulemused tuginevad toetuse saajate ja nende võrdlusgruppide *matching* analüüsile (vt Lisa 3. Metoodiline lähenemine), mille eesmärk on analüüsida käesoleva vahehindamise valimisse kuuluvate toetust saanud ettevõtete majandusnäitajaid. Ühtlasi on eesmärgiks võrrelda toetust saanud ettevõtete

majandusnäitajaid toetust mittesaanud ettevõtete (nn võrdlusgrupi) majandusnäitajatega. Nii on toetust saanud ettevõtete majandusnäitajatest toimunud muutusi korrigeeritud võrdlusgrupi tulemustega (vt täiendavateks selgitusteks Lisa 3 „Metoodika“). *Matching* analüüs hõlmab ainult neid toetust saanud ettevõtteid, kellele oli võimalik leida sobiv võrdlusgrupp. Seetõttu kirjeldab see ainult 535 toetust saanud ettevõtte muutusi majandusnäitajates hindamisperioodil.

Joonis 2. Toetuse saajate peamiste majandusnäitajate korrigeeritud muutused baasaasta ja hindamisaasta võrdluses

Võrdlusgrupiga korrigeeritud tulemuste järgi on toetuse saajate majandusnäitajatest toetust mittesaanutega võrreldes kiiremini kasvanud lisandväärtus töötaja kohta ning töötajate arv. Seevastu on võrdlusgrupi ettevõtted näidanud kiiremat ekspordi ja müügitulu kasvu.

4.1.2.1 Tulemused ettevõtete suuruse järgi

Suuruse järgi analüüsid olid ettevõtted jaotatud nelja gruppi (Tabel 5): mikro-, väike-, keskmise suurusega ja suurettevõtted.

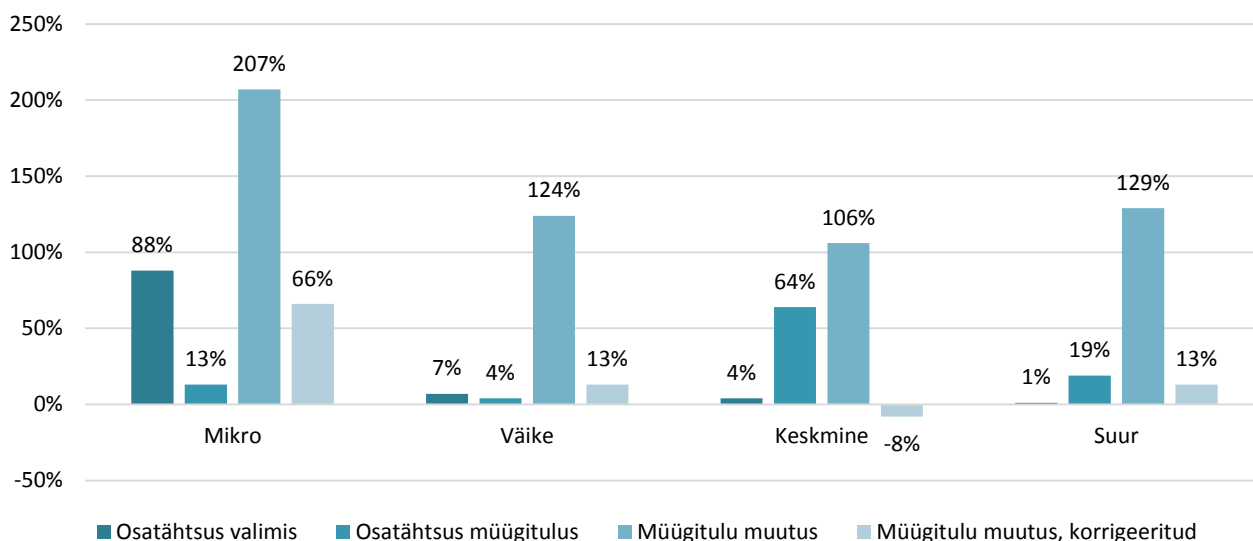
Tabel 5. *Matching* analüüsi toetuse saajate valimi jaotus ettevõtte suuruse lõikes (n=535)

	Mikro	Väike	Keskmine	Suur
Ettevõtete arv	472	35	23	5
Osakaal	88%	7%	4%	1%

Mikroettevõtted moodustavad 88%-ga kõige suurema osakaalu kogu valimist (Joonis 2), kuid summaarse **müügitulu** poolest on keskmise suurusega ettevõtete osakaal 64% kogu valimist (st kogu *matching* analüüsi valimisse kuuluvate ettevõtete müügitulust hindamisaastal). Kõige väiksema osakaalu *matching* analüüsi valimist moodustavad 1% suurettevõtted.

Kõikide hinnatavate ettevõtete suurusgruppide lõikes kasvas müügitulu hinnataval perioodil üle 100%, kuid suurim müügitulu muutus oli baasaasta ja hindamisaasta võrdluses mikroettevõtetel 207%-ga (Joonis 2). Toetust saanud mikroettevõtete müügitulu kasvas 66% võrra rohkem kui toetust mittesaanud ettevõtetel, väikeettevõtetel ja suurettevõtetel 13%. Keskmise suurusega ettevõtete müügitulu kasv oli aga 8% võrra väiksem kui toetust mittesaanud ettevõtete võrdlusgrupil.

Joonis 3. Toetuse saajate osatähtsus valimis ja müügitulus ettevõtte suuruse lõikes

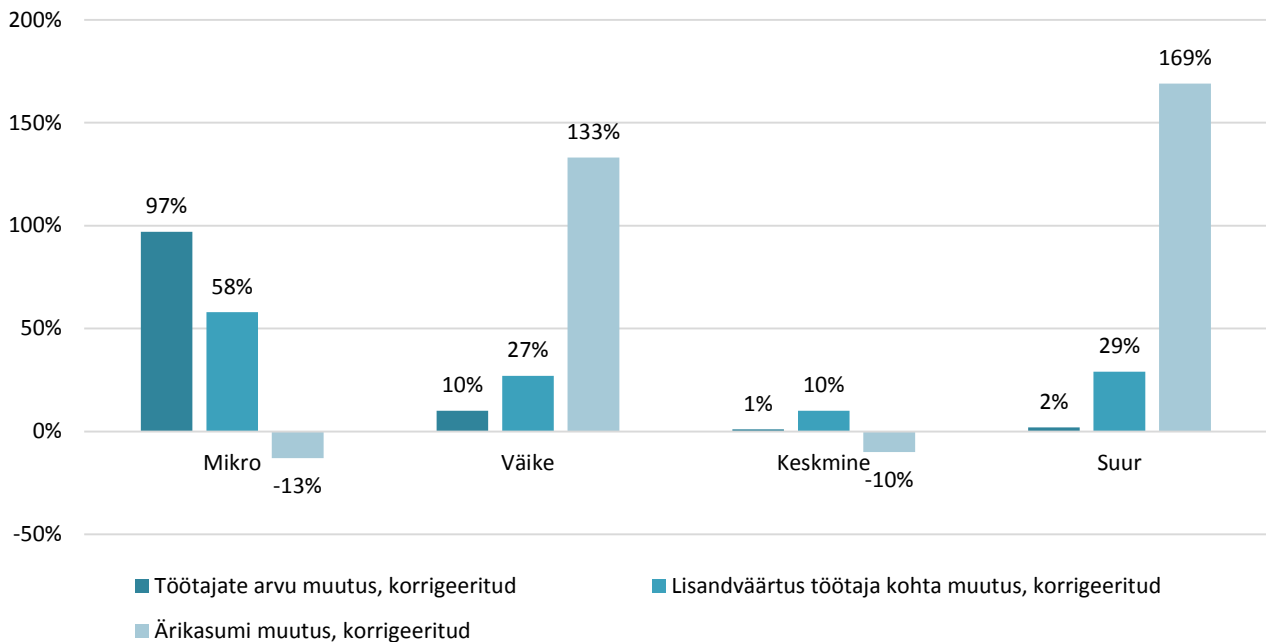
Ekspordimüügitulu on kasvanud võrdlusgrupiga võrreldes kõige rohkem mikroettevõtetel 11%-ga ja suurettevõtetel 7%-ga (Tabel 6). Väikeettevõtete ja keskmise suurusega ettevõtete ekspordimüügitulu on võrdluses toetust mittesaanud ettevõtetega kasvanud vähem. Nii on ekspordimüügitulu muutuse korrigeeritud tulemused negatiivsed – väikeettevõtetel -1% ja keskmise suurusega ettevõtetel -21%. Samas kui vaadata toetuse saajate üldist ekspordimüügitulu muutust hindamisperioodil, siis ilmneb, et ka väike- ja keskmise suurusega ettevõtetel on ekspordimüügitulu olulisel määral kasvanud (ligikaudu 100%). Seega on nendes ettevõtete suurusgruppides toetuse saajate ekspordimüügitulu kasv lihtsalt alla jäänud toetust mittesaanud ettevõtete ekspordimüügitulu kasvule hinnataval perioodil.

Tabel 6. Ekspordimüügitulu keskmised ja muutused ettevõtte suuruse lõikes

	Mikro	Väike	Keskmine	Suur
Ekspordimüügitulu keskmiselt hindamisaastal	21 040 €	154 620 €	9 795 515 €	15 037 653 €
Ekspordimüügitulu muutus	164%	108%	97%	124%
Ekspordimüügitulu muutus, korrigeeritud	11%	-1%	-21%	7%

Teiste näitajate puhul on toetuse saajate võrdlusgrupiga korrigeeritud tulemused varieeruvad (Joonis 3). **Töötajate arv** on kasvanud kõige kiiremini mikroettevõtetel (97% võrra). Teistes ettevõtete suurusgruppides jäi korrigeeritud töötajate arvu muutus madalamaks olles väikeettevõtetel 10%, suurettevõtetel 2% ja keskmise suurusega ettevõtetel 1%. Samas kui vaadata töötajate arvu muutust ainult toetuse saajate tasandil, siis kasvas antud näitaja hindamisperioodil igas ettevõtete suurusgrupis üle 100%.

Joonis 4. Toetuse saajate korrigeeritud muutused majandusnäitajates

Lisandväärtus töötaja kohta võrdlusgrupiga korrigeeritud muutus on kõikide ettevõtete suurusgruppide puhul positiivne (Joonis 3). See tähendab, et toetuse saajate lisandväärtus töötaja kohta on hindamisperiodil kasvanud kiiremini kui võrdlusgrupil. Kõige suurem lisandväärtus töötaja kohta kasv on olnud mikro- ja suurettevõtetel - vastavalt 58% ja 29% võrra rohkem kui toetust mittesaanud ettevõtete võrdlusgrupil. Üldjoontes on ka toetust saanud ettevõtete ärikasum kasvanud kiiremini kui võrdlusgrupi toetust mittesaanud ettevõtetele. Erandiks on siinjuures mikroettevõtteid, kelle ärikasum küll kasvas ca 90% hindamisperiodil, kuid võrdlusgrupiga võrdluses 13% võrra aeglasemalt. Kiireim kasv oli suurettevõtetel (169% võrra) ja väikeettevõtetel (133% võrra).

Kui tulemusi kokku võtta, siis võrdlusgrupiga võrdluses on toetust saanud ettevõtetest suuremaid positiivseid muutusi kogenud ennekõike mikroettevõtteid, kellel on hindamisperiodil kiiremini kasvanud müügitulu, ekspordimüügitulu, töötajate arv ja lisandväärtus töötaja kohta. Kõikide toetuste saajatel, sõltumata ettevõtte suurusest, on toetust mittesaanud ettevõtetele võrdluses kiiremini kasvanud lisandväärtus töötaja kohta. Kõige tagasihoidlikumad tulemused on töötajate arvu kasv. Kuigi hindamisperiodil on igas suuruses ettevõtete grupis töötajate arv kasvanud, siis võrdlusgrupiga korrigeeritud tulemuste põhjal on töötajate arv kasvanud kõige kiiremini mikroettevõtetel.

4.1.2.2 Tulemused tegevusala järgi

Tegevusalade lõikes on eristatud 16 tegevusala kahekohalise EMTAK klassifikaatori alusel (Tabel 77, Lisa 10). Selle jaotusega kaetakse 67% kogu analüüsi valimist hõlmates 356 toetust saanud ettevõtte tulemusi. Kõige suurem arv analüüsitud ettevõtteid kuulus metalltoodete tootmise (32 ettevõtet), eriehitustööde (32 ettevõtet), muu kutse-, teadus- ja tehnikaalase tegevuse (32 ettevõtet), programmeerimise, konsultatsioonide jms tegevuse (31 ettevõtet), mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüügi (31 ettevõtet) ning arhitekti- ja inseneritegevuste, teimise ja analüüsi (30 ettevõtet) tegevusvaldkonda. Toidu- ja joogi serveerimise ning sporditegevuse, lõbustus- ja vaba aja tegevusalade puhul ei olnud muutusi majandusnäitajates võimalik võrdlusgrupiga võrrelda, kuna valimisse ei kuulunud piisav arv ettevõtteid.

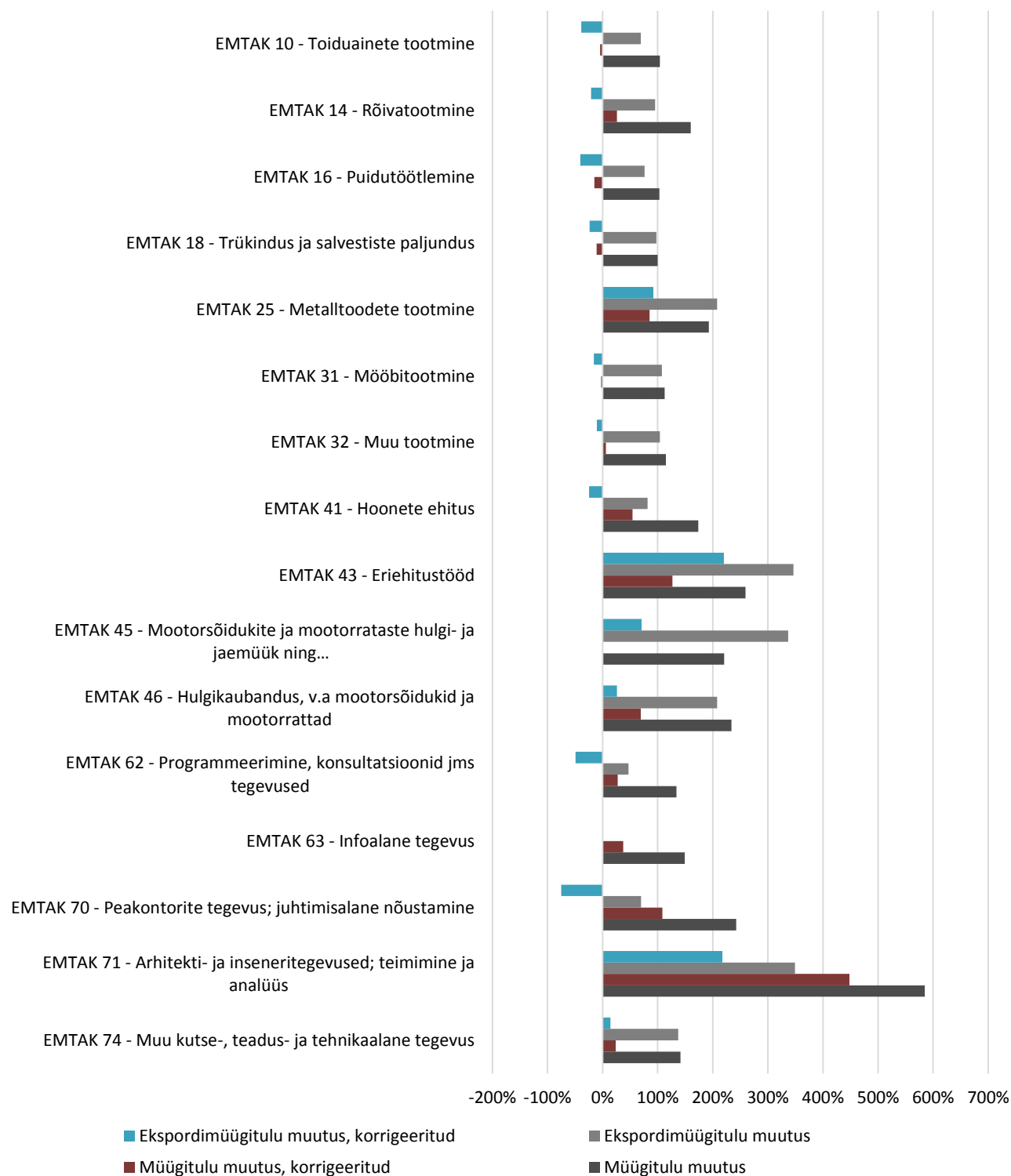

Kolme tegevusala ettevõtete **keskmine töötajate arv** on suurem 20-st: trükindus ja salvestiste paljundus (33 töötajat), toiduainete tootmine (27 töötajat) ja puidu töötlemine (20 töötajat). Neljal tegevusalal on keskmine töötajate arv toetatud ettevõtte kohta üks: programmeerimine, konsultatsioonid jms tegevused, peakontorite tegevus ja juhtimisalane nõustamine, arhitekti- ja inseneritegevused, teimine ja analüüs ning muu kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus. Hindamisperioodil oli kasvanud töötajate arv kõikides tegevusvaldkondades. Suurim töötajate arvu suurenemine on hindamisaastaks toimunud arhitekti- ja inseneritegevuste, teimise ja analüüsi (285% võrreldes baasaastaga), infoalase tegevuse (250%), hulgikaubanduse (250%), eriehitustööde (235%) ning mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüügi (206%) tegevusaladel. Seejuures tuleb täheldada, et arhitekti- ja inseneritegevuse valdkondades on keskmine töötajate arv üks, kuid samas on hindamisperioodil toimunud peaaegu 300%-line kasv töötajate arvus. Võrdlusgrupiga korrigeerimise tulemusel on samuti kiireim kasv olnud just arhitekti- ja inseneritegevuse valdkonnas (179%). Sellele järgnevad infoalase tegevuse (137%), hulgikaubanduse (133%) ja eriehitustööde (131%) tegevusalad. See-eest negatiivne muutus on toimunud hoonete ehituse (-5,6%), trükinduse ja salvestiste paljunduse (-4,4%) ja mööblitootmise (-2,2%) valdkonnas.

Müügitulu oli võrreldes baasaastaga hindamisaastaks kasvanud kõige rohkem arhitekti- ja inseneritegevuste (585%), eriehitustööde (260%), peakontorite tegevuse ja juhtimisalase tegevuse (242%), hulgikaubanduse (234%) ning mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüügi (221%) valdkondades (Joonis 4). Müügitulu kasvas hindamisperioodil kõikides tegevusvaldkondades. Samuti kasvas kõikides valdkondades **ekspordimüügitulu** ning kõige suurema kasvuga tõuseb esile samad tegevusvaldkonnad kui müügitulu kasvu puhul. Arhitekti- ja inseneritegevuste valdkonnas kasvas ekspordimüügitulu 349%, eriehitustööde valdkonnas 346% ning mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüügi valdkonnas 337%. Infoalase tegevuse valdkonna müügitulu kasv oli 33 296%, kuid kallutatud ühe toetuse saaja erakordse kasvu poolt.

Tulemuste korrigeerimisel võrdlusgrupiga on jätkuvalt müügitulu ja ekspordimüügitulu kasvanud enam arhitekti- ja inseneritegevuste (vastavalt 448% ja 217%) ja eriehitustööde (127% ja 220%) valdkonna ettevõtetel. Lisaks eristub mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüügi tegevusvaldkond, mille kasv taandus võrdlusgrupiga tulemuste korrigeerimise tulemusel 1%-le. Toetuste mittesaanud ettevõtetega võrreldes kasvas müügitulu korrigeeritud tulemuste põhjal toetuse saajatest aeglasemalt puidutöötlemise (-15%), trükinduse ja salvestiste paljunduse (-11%), toiduainete tootmise (-4%) ja mööblitootmise (-1%) valdkondades. Toetuse saajate ekspordimüügitulu kasvas enamikes valdkondades aeglasemalt kui võrdlusgrupil (v.a. eriehitustööd, mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüük, hulgikaubandus, infoalane tegevus, arhitekti- ja inseneritegevused, teimine ja analüüs ning muu kutse-, teaduse- ja tehnikaalane tegevus).

Joonis 5. Toetuse saajate müügitulu ja ekspordimüügitulu muutused

Lisandväärtus töötaja kohta kasvas võrreldes baasaastaga kõige suuremal määral peakontorite tegevuse ja juhtimiselase nõustamise (598%), arhitekti- ja inseneritegevuse (327%) ning hoonete ehituse (217%) valdkonna ettevõtetel (Tabel 7). Võrdlusgrupiga korrigeeritud tulemuste põhjal oli kiireim kasv samades tegevusvaldkondades. Võrdlusgrupi tulemuste korrigeeritud lisandväärtus töötaja kohta muutus oli negatiivne muu tootmise tegevusvaldkondades.

Tabel 7. Lisandväärtus töötaja kohta muutus tegevusalade lõikes

EMTAK kood ja tegevusala nimetus	Lisandväärtus töötaja kohta muutus	Lisandväärtus töötaja kohta muutus, korrigeeritud
EMTAK 25 - Metalltoodete tootmine	130%	36%
EMTAK 16 - Puidutöötlemine	124%	29%
EMTAK 71 - Arhitekti- ja inseneritegevused; teimimine ja analüüs	327%	221%
EMTAK 62 - Programmeerimine, konsultatsioonid jms tegevused	123%	36%
EMTAK 43 - Eriehitustööd	99%	26%
EMTAK 45 - Mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüük ning remont	163%	18%
EMTAK 74 - Muu kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	149%	46%
EMTAK 31 - Mööblitootmine	132%	9%
EMTAK 10 - Toiduainete tootmine	128%	25%
EMTAK 32 - Muu tootmine	75%	-22%
EMTAK 41 - Hoonete ehitus	217%	126%
EMTAK 14 - Rõivatootmine	175%	14%
EMTAK 46 - Hulgikaubandus, v.a mootorsõidukid ja mootorrattad	187%	69%
EMTAK 70 - Peakontorite tegevus; juhtimisalane nõustamine	598%	483%
EMTAK 18 - Trükindus ja salvestiste paljundus	97%	32%
EMTAK 63 - Infoalane tegevus	99%	33%

4.1.2.3 Tulemused maakonna järgi

Matching analüüsi tulemusi oli võimalik eristada 13 maakonna lõikes (Tabel 75, Lisa 10). Välja tuli jätta Põlva ja Hiiu maakond, kuna valimis polnud piisav arv ettevõtteid (toetuse saajate gruppi jäi alla 5 ettevõtte). Valimis moodustasid kõige suurema osa Harjumaa ettevõtted (319 ettevõtet), teisel kohal oli Tartumaa (56 ettevõtet). See vastab ka vahehindamise toetuse saajate valimi jaotusele maakondade lõikes, mille põhjal oli samuti kõige rohkem toetuse saajaid Harju ja Tartu maakonnas. Analüüsi valimis oli kõige vähem toetuse saajaid Jõgeva (5 ettevõtet) ja Järva (7 ettevõtet) maakonnast.

Kuna maakondade lõikes kuulus analüüsi valimisse kõige rohkem Harjumaa toetuse saajaid, siis oli ka selle maakonna summaarne **töötajate arv** hindamisaastal 2 913 töötajaga kõige suurem (Tabel 8). Sellele järgnevad Pärnumaa 314 töötajaga, Saaremaa 239 töötajaga, Valgamaa 214 töötajaga ja Tartumaa 204 töötajaga. Samas **keskmine töötajate arv** ühe toetust saanud ettevõtte kohta oli hindamisaastal suurim lisaks Saaremaa (15 töötajat) ja Valgamaa (24 töötajat) ettevõtetel hoopiski Jõgeva (39 töötajat) ja Viljandi (14 töötajat) toetuse saajatel. Kõige suurema kogutöötajate arvuga Harju ja Pärnu maakonna toetuse saajate puhul on keskmine töötajate arv ettevõtte kohta 9 töötajat. Kõige väiksem töötajate arv ettevõtte kohta oli Järvamaal ja Võrumaal (2 töötajat).

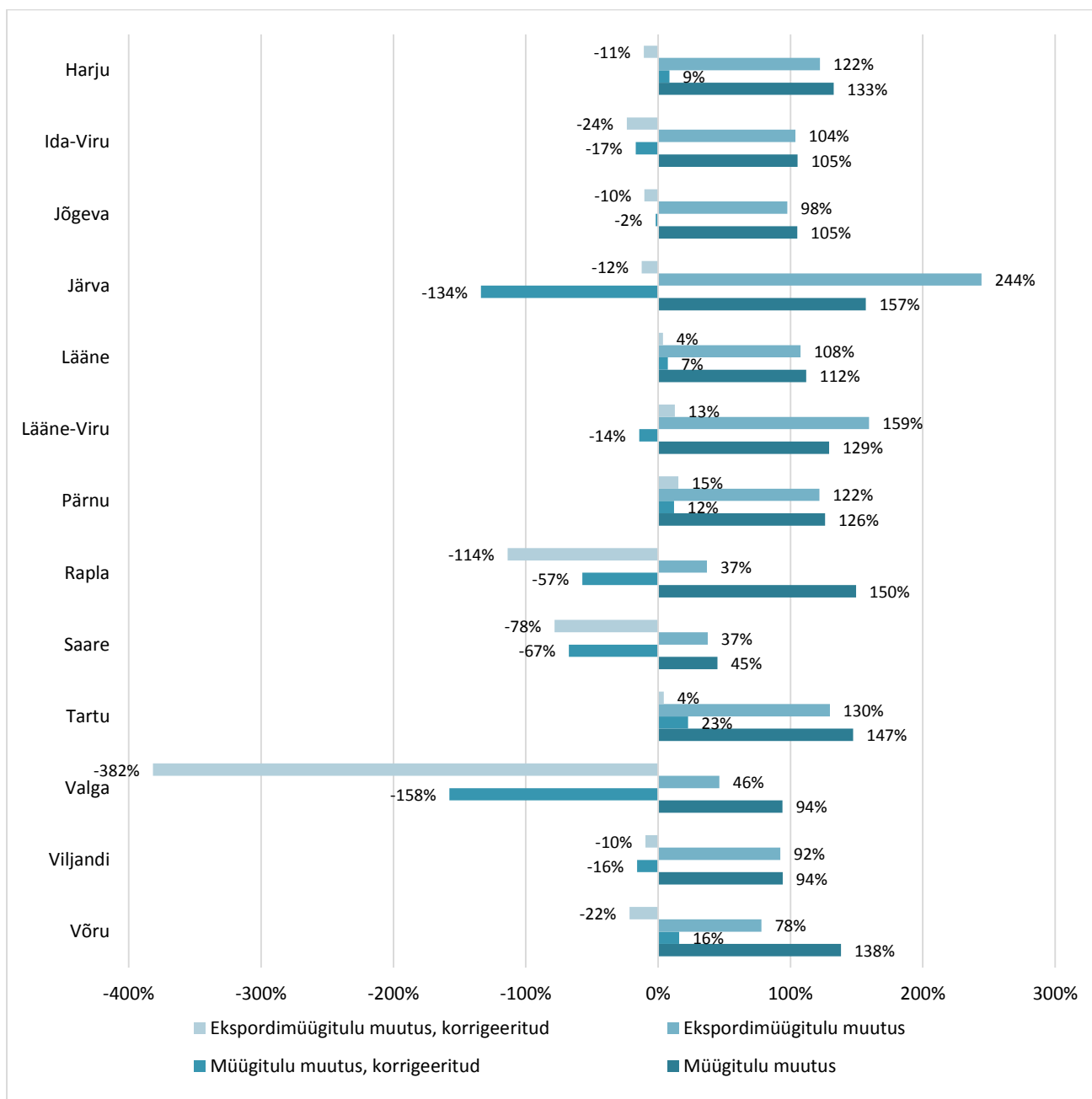
Tabel 8. Muutused toetuse saajate töötajate arvus ja tööjõukuludes maakondade lõikes

Maakond	Töötajate arv kokku hindamisaastal	Keskmine töötajate arv hindamisaastal	Töötajate arvu muutus	Töötajate arvu muutus, korrigeeritud	Tööjõukulude muutus, korrigeeritud
Harju	2913	9	114%	8%	11%
Ida-Viru	184	8	114%	7%	2%
Jõgeva	14	2	175%	-7%	-299%
Järva	197	39	94%	-9%	-6%
Lääne	87	9	105%	-2%	-11%
Lääne-Viru	89	7	110%	8%	-10%
Pärnu	314	9	112%	9%	10%
Rapla	52	4	179%	40%	-71%
Saare	239	15	83%	-11%	-6%
Tartu	204	4	142%	32%	18%
Valga	214	24	108%	14%	-13%
Viljandi	188	14	109%	3%	-9%
Võru	20	2	143%	39%	182%

Baas- ja hindamisaasta võrdluses kasvas toetuse saajate töötajate arv kõige rohkem Raplemaal (179%) ja Jõgevamaal (175%) (Tabel 8). Sellele järgnesid Tartumaa (142%) ja Võrumaa (143%). Töötajate arv ei vähenenud üheski maakonnas. Kui korrigeerida muutust töötajate arvus võrdlusgrupi tulemustega, siis ilmneb mitme maakonna puhul võrdlusgrupist aeglasem töötajate arvu kasv – täpsemalt Saaremaal (-11% võrra), Järvamaal (-9% võrra), Jõgevamaal (-7% võrra) ja Läänemaal (-2% võrra). (-. Töötajate arvu korrigeeritud muutus oli suurim Raplemaal (40% võrra), Võrumaal (39% võrra) ja Tartumaal (32% võrra). Kuna kõikides maakondades kasvas hindamisperiodil töötajate arv, siis kasvasid vastavalt ka ettevõtete tööjõukulud (baas- ja hindamisaasta kasv vahemikus 97%-306%), kuid võrdlusgrupiga korrigeeritud tulemuste põhjal oli mitmes maakonnas (nt Järva, Rapla) tööjõukulude kasv aeglasem kui toetust mittesaanud ettevõtetel.

Toetuse saajate **müügitulu** kasvas baas- ja hindamisaasta võrdluse põhjal kõige rohkem Järva (157%), Rapla (150%) ja Tartu (147%) maakonna ettevõtetel (Joonis 5). Müügitulu ei kahanenud ühegi maakonna toetuse saajatel. Kui aga korrigeerida toetuse saajate müügitulu muutust võrdlusgrupi tulemustega, siis eristuvad mõnevõrra kiirema müügitulu kasvuga lisaks Tartumaale (23% võrra võrdlusgrupist) hoopiski Võrumaa (16%) ja Pärnumaa (12%). Lisaks olid võrreldes toetust mittesaanud ettevõtetega kiirema kasvuga ka Lääne (7%) ja Harju (9%) maakonna ettevõtted. Teiste maakondade müügitulu kasvas aeglasemalt kui võrdlusgrupil. Seejuures kõige enam jäid võrdlusgrupist maha Valgamaa ettevõtted (-158%-ga) ja Järvamaa ettevõtted (-134%-ga). Seejuures oli Järvamaal müügitulu kasv hindamisperiodil üks suurimaid, kuid siinkohal ilmneb, et toetust mittesaanud ettevõtted on olnud edukamad kui toetust saanud ettevõtted.

Joonis 6. Toetuse saajate müügitulu ja ekspordimüügitulu muutused maakondade lõikes

Baas- ja hindamisaasta võrdluses kasvas **ekspordimüügitulu** kõige rohkem Järvamaa (244%), Tartumaa (130%) ja Lääne-Virumaa (122%) toetuse saajatel (Joonis 5). Sarnaselt müügitulule kasvas hindamisperiodil kõikide maakondade toetuse saajate ekspordimüügitulu. Korrigeeritud ekspordimüügitulu muutus oli kõige suurem Pärnu (15%), Lääne-Viru (13%), Tartu (4%) ja Lääne (4%) maakonna toetuse saajatel. Kõikides teistes maakondades oli korrigeeritud ekspordimüügitulu muutus negatiivne. Seejuures oli Valga- ja Raplamaa toetuse saajate ekspordimüügitulu kasvanud kõige aeglasemalt võrreldes võrdlusgrupiga, vastavalt -382% ja -114%.

Kokkuvõttes saab öelda, et kõigi analüüsitud maakondade ettevõtetel (st v.a. Hiiu ja Põlva) on nii müügitulu kui ekspordimüügitulu kasvanud, kuid ainult Tartu, Pärnu ja Läänemaa toetuse saajatel on olnud nii müügitulu kui ekspordimüügitulu kasv suurem kui toetust mittesaanud ettevõtete võrdlusgrupil.

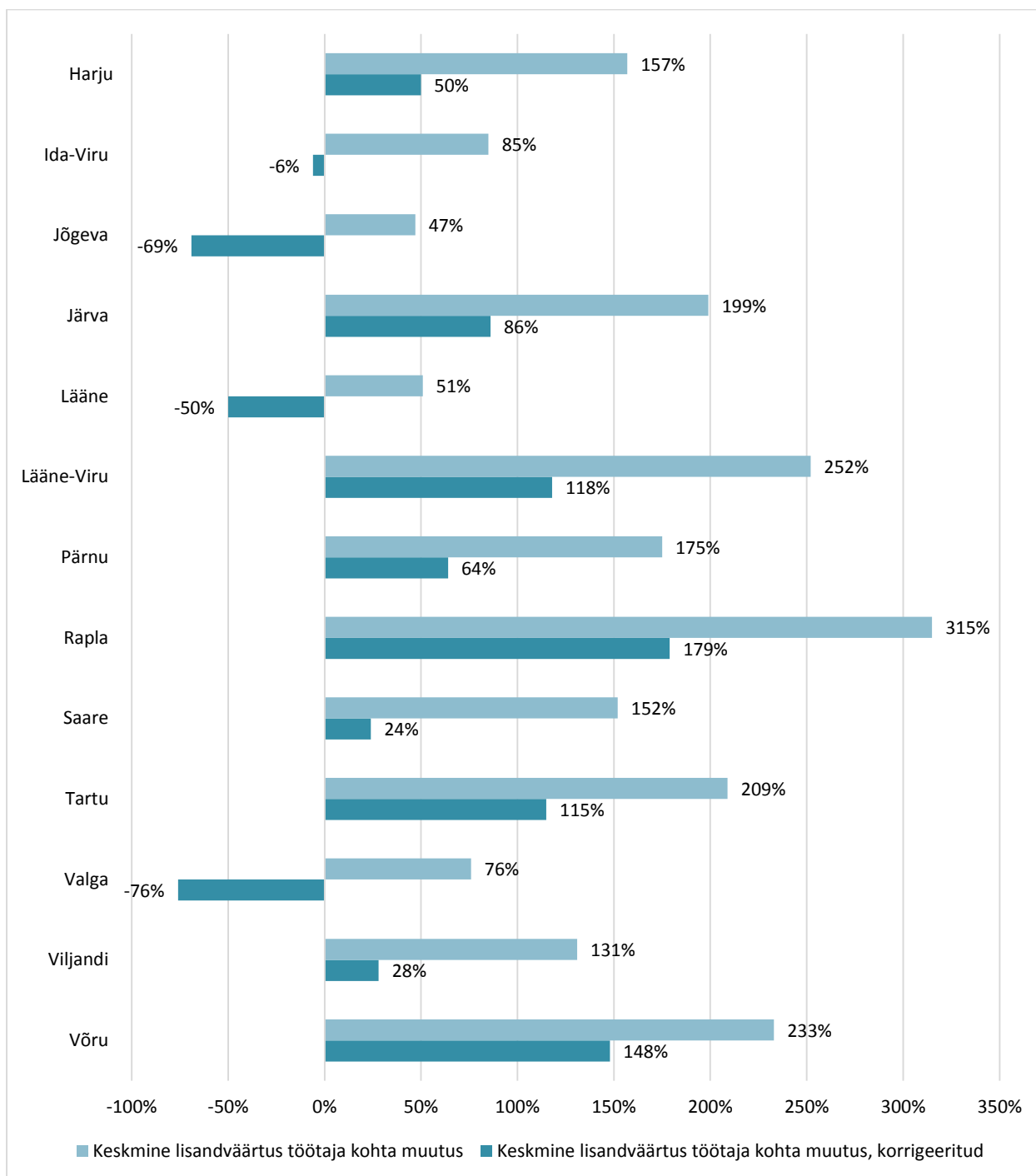
Keskmine ärikasum ettevõtte kohta oli kõige suurem Valgamaa toetuse saajatel 412 380 euroga ettevõtte kohta hindamisaastal (Tabel 9). See on märkimisväärselt kõrgem kui kõikide teiste maakondade keskmine näitaja ettevõtte kohta. Samas hindamisperiodil korrigeeritud ärikasumi muutus on Valga maakonna toetuse saajatel negatiivne 87%-ga. See-eest oli Saaremaa toetuse saajate keskmine ärikahjum ettevõtte kohta 172 755 eurot, mille tagajärjel oli ka ärikasumi muutus negatiivne nii baas- ja hindamisaasta võrdluses kui ka võrdlusgrupiga korrigeeritud ärikasumi muutuse puhul. Kõige kiirem ärikasumi kasv oli võrdlusgrupiga korrigeeritud tulemuste põhjal toetuse saajate seas Pärnu (273%) ja Rapla (166%) maakonnas. Üldine tendents näitab, et hindamisperiodil ligikaudu pooltes maakondades kasvas ettevõtete ärikasum kiiremini ja ligikaudu pooltes aeglasemalt kui võrdlusgrupil.

Tabel 9. Muutused toetuse saajate ärikasumis maakondade lõikes

Maakond	Keskmine ärikasum ettevõtte kohta hindamisaastal	Ärikasumi muutus	Ärikasumi muutus, korrigeeritud
Harju	46 333 €	118%	15%
Ida-Viru	35 814 €	78%	-8%
Jõgeva	12 742 €	215%	94%
Järva	246 652 €	97%	-6%
Lääne	9 041 €	8%	-79%
Lääne-Viru	9 641 €	90%	-64%
Pärnu	44 105 €	372%	273%
Rapla	31 550 €	231%	166%
Saare	-172 755 €	-913%	-996%
Tartu	49 213 €	106%	25%
Valga	412 380 €	56%	-87%
Viljandi	98 618 €	92%	5%
Võru	10 109 €	112%	-74%

Toetuse saajate lisandväärtus töötaja kohta on baas- ja hindamisaasta võrdluses kasvanud kõikides maakondades välja arvatud Valgamaa, kus see on kahanenud 76% (Joonis 6). Samas võrdlusgrupiga korrigeeritud tulemused näitavad, et kõikide maakondade toetuse saajatel on lisandväärtus töötaja kohta tõusnud kiiremini kui võrdlusgrupi toetust mittesaanud ettevõtetel. Hindamisperiodil on kõige enam kasvanud lisandväärtus töötaja kohta Raplemaal (179%) ja Võrumaal (148%) ning võrdlusgrupiga võrduses kõige kiiremini lisaks eelnimetatutele ka Lääne-Virumaal ja Tartumaal.

Joonis 7. Toetuse saajate lisandväärtus töötaja kohta muutus maakondade lõikes

4.1.2.4 Tulemused toetuse liigi järgi

Matching analüüsi tulemusi oli võimalik eristada seitsme toetusmeetmete lõikes ja lisaks erinevatest meetmetest toetuse saajate kohta. Arendustöötaja kaasamise toetuse ja tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetuste puhul pole võimalik tulemusi eristada, kuna analüüsi valimisse jäi vähem kui 10 ettevõtet. Toetuse saajate valimi jagunemine toetusmeetmete vahel ühtib vahehindamise toetuse saajate üldise valimiga (Tabel 12, Lisa 10). Nii oli kõige suurem hulk ettevõtteid starditoetuse (256 ettevõtet) ja innovatsiooniosaku toetuse (155 ettevõtet) saajad. Erinevatest meetmetest olid toetust saanud 45 ettevõtet.

Matching analüüsi valimisse kuuluvatel ettevõtetel oli summaarne **töötajate arv** kokku hindamisaastal suurim erinevatest meetmetest (2 390 töötajat) ja tootmiskorralduse diagnostika (1 075 töötajat) toetuse saajatel (Tabel 10). Sarnaselt oli **keskmine töötajate arv** ettevõtte kohta hindamisaastal suurim tootmiskorralduse diagnostika (98 töötajat) toetuse saajatel, mis näitab ka seda, et antud meetmest on toetust saanud rohkem keskmise suurusega ja suurettevõtted.

Tabel 10. Muutused toetuse saajate töötajate arvus ja tööjõukuludes töötajate arvu lõikes

Toetusmeede	Töötajaid kokku hindamisaastal	Keskmine töötajate arv hindamisaastal	Töötajate arvu muutus	Töötajate arvu muutus, korrigeeritud	Tööjõukulu muutus, korrigeeritud
Starditoetus	456	2	192%	74%	147%
Kasvutoetus	221	5	183%	66%	148%
Innovatsiooniosak	359	2	116%	14%	4%
TjaA rakendusuringute toetus	5	1	23%	-77%	-17%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus disainijuhtimise alane nõustamine	10	2	83%	-25%	-22%
Ekspordi arendamise toetus	211	23	99%	-8%	-10%
Tootmiskorralduse diagnostika	1075	98	104%	-0%	-4%
Erinevad	2390	53	105%	-0%	-8%

Baas- ja hindamisaasta võrdluses kasvas **töötajate arv** kõige kiiremini starditoetuse (192%) ja kasvutoetuse (183%) saajate seas (Tabel 10). Töötajate arv ei kahanenud ühegi toetusmeetme ettevõtete grupis. Kui tulemusi korrigeerida võrdlusgrupi näitajatega, siis ilmneb enamiku meetmete puhul aeglasem töötajate arvu muutus. Võrdlusgrupist kiiremini kasvasid hindamisperioodil ainult stardi- (74%), kasvu- (66%) ja innovatsiooniosaku (14%) toetust saanud ettevõtted. Sellest tulenevalt on ka nendest meetmetest toetuse saajate tööjõukulud kasvanud kiiremini kui võrdlusgrupil. Teistest meetmetest toetuse saajatel on korrigeeritud tööjõukulu muutus üldjuhul kooskõlas töötajate arvu muutusega. Siinjuures eristuvad aga TjaA rakendusuringute toetus ja tootmiskorralduse diagnostika, kus tööjõukulude töötajate arvu langus on olnud suurem kui tööjõukulude vähenemine.

Ka keskmine **müügitulu** ettevõtte kohta oli hindamisaastal kõige suurem juba eelnevalt nimetatud tootmiskorralduse diagnostika ja erinevatest toetusmeetmetest toetust saanud ettevõtetel (Tabel 11), mis näitab jällegi, et nendest meetmetest toetuse saajate seas on suuremad ettevõtted. Müügitulu kasvas hindamisperioodil kõikide meetmete lõikes. Kõige kiiremini kasvas müügitulu kasvutoetuse (199%) ja starditoetuse (174%) saajatel, kes presenteerisid ka kiiremat kasvu kui võrdlusgrupi ettevõtted. Erinevalt töötajate arvu muutusele hindamisperioodil oli toetuse saajate müügitulu kasvanud üldiselt kiiremini kui võrdlusgrupil. Ainult teadmiste ja oskuste arendamise toetuse (-34%), ekspordi arendamise toetuse (-39%) ja tootmiskorralduse diagnostika (-4%) puhul jäi see võrdlusgrupile alla. Seega võib eeldada, et toetused on omanud ka olulist panus toetuse saajate müügitulu kasvu.

Tabel 11. Muutused müügitulus toetusmeetmete lõikes

Toetusmeede	Keskmine müügitulu	Müügitulu muutus	Müügitulu muutus, korrigeeritud
Starditoetus	87 503 €	174%	50%
Kasvutoetus	349 365 €	199%	68%
Innovatsiooniosak	157 590 €	153%	22%
TjaA rakendusuuringute toetus	131 897 €	131%	3%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus disainijuhtimise alane nõustamine	65 106 €	88%	-34%
Ekspordi arendamise toetus	1 202 222 €	105%	-39%
Tootmiskorralduse diagnostika	10 681 777 €	102%	-4%
Erinevad	5 739 278 €	115%	2%

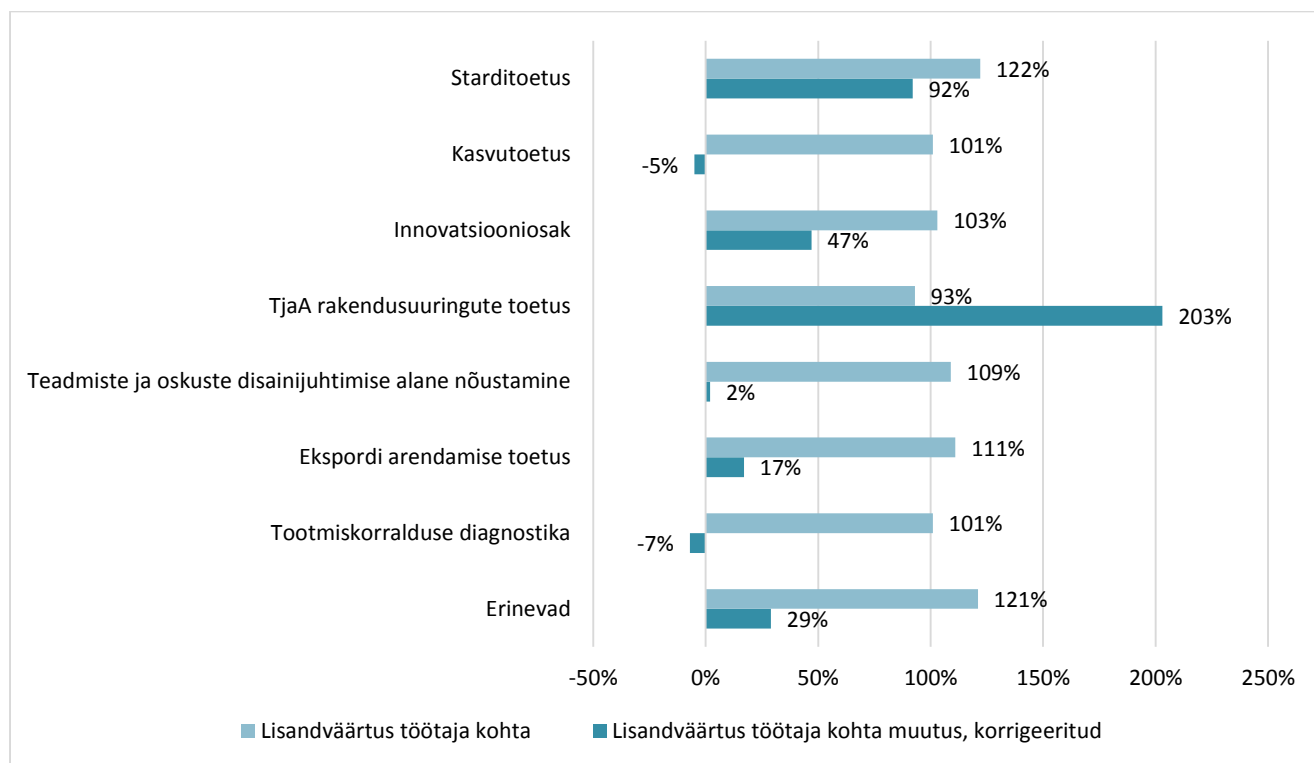
Keskmine **ekspordimüügitulu** toetuse saaja kohta oli hindamis-aastal kõige suurem tootmiskorralduse diagnostika (7,4 mln €) ja erinevatest meetmetest (4,8 mln €) toetuse saajatel (Tabel 12). Kõige väiksem keskmine ekspordimüügitulu oli TjaA rakendusuuringute toetuse saajatel. Baas- ja hindamis-aasta võrdluses kasvas ekspordimüügitulu kõige suuremal määral starditoetust (226%) saanud ettevõtetel. Samuti oli oluline kasv kasvutoetuse (115%), innovatsiooniosaku toetuse (115%) ja ekspordi arendamise toetust (100%) saanud ettevõtetel. Ekspordimüügitulu vähenes TjaA rakendusuuringute toetuse saajatel 5% võrra. Võrdlusgrupiga korrigeeritud ekspordimüügitulu muutus on ligikaudu poolte toetuse liikide lõikes negatiivne, mis tähendab, et toetust saanud ettevõtete ekspordimüügitulu kasvas võrdlusgrupi ettevõtetega võrreldes vähem. Võrdlusgrupist kiirem ekspordimüügitulu kasv oli starditoetuse (27% võrra), arendustöötaja kaasamise toetuse (94% võrra) ning teadmiste- ja oskuste toetuse (59%) puhul. Huvitav on siinjuures, et ekspordi arendamise toetuse saajate ekspordimüügitulu kasv on jäänud 57% võrra alla toetust mittesaanud võrdlusgrupi ettevõtete ekspordimüügitulu suurenemisele.

Tabel 12. Muutused ekspordimüügitulus toetusmeetmete lõikes

Toetusmeede	Keskmine ekspordimüügitulu hindamis-aastal	Ekspordimüügitulu muutus	Ekspordimüügitulu muutus, korrigeeritud
Starditoetus	13 510 €	226%	27%
Kasvutoetus	75 511 €	115%	-20%
Innovatsiooniosak	20 532 €	115%	-23%
TjaA rakendusuuringute toetus	1 800 €	-5%	-91%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus disainijuhtimise alane nõustamine	11 422 €	68%	59%
Ekspordi arendamise toetus	864 200 €	100%	-57%
Tootmiskorralduse diagnostika	7 414 020 €	86%	-20%
Erinevad	4 781 977 €	112%	-9%

Lisandväärtus töötaja kohta on kasvanud hindamis-ajavahemikus kõigi toetusmeetmete lõikes (Joonis 7). Võrdlusgrupiga korrigeeritud tulemuste põhjal on erandiks tootmiskorralduse diagnostika ja kasvutoetus, mille lisandväärtus töötaja kohta kahanes vastavalt 7% ja 5%. Kõige kiiremini on kasvanud lisandväärtus töötaja kohta TjaA rakendusuuringute (204% võrra) ning starditoetuse (92% võrra) saajatel.

Joonis 8. Toetuse saajate lisandväärtus töötaja kohta muutus toetusmeetmete lõikes

4.1.3 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele

Toetuse saajate hindamisperioodi majandusnäitajate muutuste põhjal ilmneb, et *matching* analüüsi võrdlusgrupiga võrreldes on toetuse saajatel kasvanud kiiremini lisandväärtus töötaja kohta. Samas teiste majandusnäitajate osas ei ilmne nii selged tendentsid, et toetuse saajate majanduslik areng oleks olnud oluliselt kiirem või aeglasem kui toetust mittesaanud ettevõtetel. Esineb nii varieeruvusi ettevõtete suuruse, maakondade kui ka toetuse liikide lõikes.

Müügitulu kasvas baas- ja hindamisaasta võrdluses enim mikroettevõtetel (207%) ja suurettevõtetel (129%), samas korrigeeritud tulemused on madalamad. Varasemate vahehindamiste tulemuste põhjal on aga suurim müügitulu kasv olnud just keskmise suurusega ja suurettevõtetel ning 2012. aasta vahehindamise tulemuste põhjal mikro- ja väikeettevõtetel isegi kahanenud (vt vahehindamiste tulemuste võrdlusi lisas 2, tabel 66). Toetusmeetmete lõikes kasvas müügitulu kõikidest toetusmeetmetest toetuse saajate puhul, kuid jäi mõningate toetusmeetmete puhul võrdlusgrupi müügitulu kasvust maha (nt teadmiste ja oskuste arendamise toetus, ekspordi arendamise toetust). Suurim müügitulu kasv oli kasvutoetust (199%) ja starditoetust (174%) saanud ettevõtetel.

Kui 2012. ja 2014. vahehindamise tulemuste põhjal olid edukamad **ekspordimüügitulu** kasvatanud ettevõtted stardi- ja kasvutoetuse saajad, siis käesoleva vahehindamise tulemuste põhjal kasvas ekspordimüügitulu samuti enim just nende toetuse saajate seas (vastavalt 226% ja 115%). Võrdlusgrupiga võrreldes jäi ekspordimüügitulu kasv alla enamiku toetuste lõikes. Erandiks olid starditoetus ning teadmiste ja oskuste toetus. Samas varasemate vahehindamiste tulemuste põhjal on toetuse saajad rohkemal määral saavutanud võrdlusgrupist paremaid tulemusi.

2012. ja 2014. vahehindamise tulemuste põhjal kasvas **töötajate arv** enim stardi- ja kasvutoetuse saajatel (Lisa 2, tabel 66). Sarnaste tulemusteni jõuti ka käesoleva vahehindamise käigus. Võrdlusgrupiga korrigeerimise tulemusel kasvas starditoetuse saajate töötajate arv 74%, kasvutoetuse saajate töötajate arv 66% ja innovatsiooniosaku töötajate arv 14%. Kõikide teiste meetmete lõikes töötajate arvu kasv oli kas sama või aeglasem kui võrdlusgrupil. Ettevõtete suuruste lõikes löid võrdlusgrupiga võrdluses enim töökohti mikroettevõtted (62%). Maakondade lõikes oli toetust saanud ettevõtetes võrreldes toetust mittesaanud ettevõtetega suurem töötajate arvu kasv Raplamaal (40%), Võrumaal (39%) ja Tartumaal (32%).

Lisandväärtuse kasv töötaja kohta on nii maakondade, ettevõtte suuruse, tegevusalade kui ka toetuse liikide lõikes olnud suurem kui toetust mittesaanud ettevõtete võrdlusgrupil. Seejuures on lisandväärtuse töötaja kohta kasv olnud kõige suurem mikroettevõtetel (58% võrra rohkem kui võrdlusgrupil) ja suurettevõtetel (29%), arendustöötaja kaasamise toetuse (204%) ja TjaA rakendusuringu (92%) toetuse saajatel ning Raplamaal (180%) ja Võrumaal (148%).

Kas EASi toetatud ettevõtted on paremini hakkama saanud võrreldes toetust mittesaanud ettevõtetega ning kas ja kuidas on tulemus erinev eelmises EASi vahehindamises kajastatuga (sh kas lisandväärtus on kasvanud)? Kas toetuse saamine on avaldanud mõju mõnele kindlale majandusnäitajale?

Toetusmeetmete lõikes on EASi toetuse saajate lisandväärtus töötaja kohta kasvanud rohkem kui toetust mittesaanud ettevõtetel. Toetuste lõikes on kõige paremaid tulemusi näidanud starditoetuse ja kasvutoetuse saajad nii müügitulu, ekspordimüügitulu kui ka töötajate arvu kasvu poolest. Lisandväärtus töötaja kohta kasvas kõige rohkem TjaA rakendusuringu ja starditoetust saanud ettevõtetel.

Mikro- ja suurettevõtted kasvatasid hindamisperioodil kõige suuremal määral nii müügitulu kui ka ekspordimüügitulu ning kasv oli ka kiirem kui võrdlusgrupi ettevõtetel. Kui toetust saanud mikroettevõtted löid rohkem töökohti kui võrdlusgrupi toetust mittesaanud ettevõtted, siis suurettevõtetel oli kõige silmapaistvam kasv ärikasumis. Tegevusalade lõikes on kõige kiiremini kasvanud arhitekti- ja inseneritegevuse ning eriehitustööde toetuse saajad, kes võrdlusgrupi ettevõtetest rohkem kasvatanud müügitulu ja ekspordimüügitulu. Nendest esimese tegevusvaldkonna ettevõtetel oli ka üks suurim positiivne muutus lisandväärtuses töötaja kohta.

Maakondade lõikes on suuremat kasvu kogunud Tartu, Pärnu ja Läänemaa toetuse saajad, kellel on hindamisperioodil kasvanud toetust mittesaanud ettevõtetest kiiremini müügitulu ja ekspordimüügitulu. Pärnu maakonna toetuse saajatel oli seejuures ka kiirem ärikasumi kasv ja Rapla maakonna toetuse saajatel lisandväärtus töötaja kohta kasv kui võrdlusgruppide ettevõtetel.

4.2 EASi toetuse mõju majanduse struktuurimuutustele

EASi toetuste mõju hinnati muuhulgas ka ettevõtete OECD klassifikaatori järgi liigituse alusel. Andmebaasi töötlusena jäi põhianalüüsi tegemiseks alles 1 666 ettevõtet (esialgse andmebaasi suurus 1 790 ettevõtet), kellel olid olemas liigitamiseks vajalikud andmed. Struktuurimuutuste põhianalüüs on tehtud ettevõtete põhjal, kelle kohta olid andmebaasis olemas baasaasta ja/või hindamisaasta majandusnäitajad ning keda oli võimalik OECD klassifikaatorite jaotuse järgi liigitada. Teostatud põhianalüüsi tulemused on esitatud alljärgnevas tabelis.

4.2.1 Struktuurimuutused hindamisperioodil

Suurim toetuste rahaline maht 26% ulatuses läks perioodil 2008-2013 kesk-madaltehnoloogilistele tootmisettevõtetele. Vastava jaotuse moodustasid 20% kõigist ettevõtetest ning 36% töötajatest. Jaotuse lisandväärtus töötaja kohta hindamisaastal oli 28 506 €. 25% toetusest läks kõrgtehnoloogiliste teadmistemahukate teenuste sektorisse, mis moodustas 10% valimi ettevõtetest, kuid vaid 3% valimi ettevõtete kogutöötajate arvust. Jaotuse lisandväärtus töötaja kohta oli hindamisaastal 42 559 €, mis on üks kõrgeimast lisandväärtusest. Suurima lisandväärtusega töötaja kohta jaotus oli teadmistemahukad finantsteenused. Olulisima erisusena jääb silma kõrgtehnoloogiliste teadmistemahukate teenuste jaotus, kuhu läks 25% kogu toetusest, kuid mis esindas vaid 10% ettevõtetest. Samas väikese teadmistemahukusega turuteenuste jaotus moodustas 20% valimi ettevõtetest, kuid sai ainult 7% jaotatud toetusest. Suurim toetuse summa ettevõtte kohta oli tootmisega seotud jaotustes, eriti kõrgtehnoloogilise tootmise jaotuses (Tabel 13).

Tabel 13. Valimi jaotus OECD klassifikaatori alusel (n=1664)

OECD klassifikaator	Ettevõtete arv	Osakaal kogu valimi ettevõtetest	Toetuse summa, €	Osakaal kogu toetusest	Toetuse summa ettevõtte kohta, €	Lisandväärtus töötaja kohta hindamisaastal, €
Tootmine						
Kõrgtehnoloogiline	23	1%	2 627 369	4%	114 233	18 695
Kesk-kõrgtehnoloogiline	80	5%	7 507 102	12%	93 839	24 976
Kesk-madaltehnoloogiline	325	20%	15 774 857	26%	48 538	28 506
Madaltehnoloogiline	314	19%	10 282 492	17%	32 747	25 755
Teenused						
Teadmistemahukad teenused						
Teadmistemahukad turuteenused (va kõrgtehnoloogia ja finantsteenused)	192	12%	2 145 462	3%	11 174	47 994
Kõrgtehnoloogilised teadmistemahukad teenused	170	10%	15 236 921	25%	90 696	42 559
Teadmistemahukad finantsteenused	4	0,2%	19 910	0,03%	4 978	94 401
Teised teadmistemahukad teenused	156	9%	2 034 081	3%	13 039	22 627
Väikese teadmistemahukusega teenused						
Väikese teadmistemahukusega turuteenused	330	20%	4 277 035	7%	12 961	41 922
Teised väikese teadmistemahukusega teenused	50	3%	412 300	1%	8 246	7 282
Muud	22	1%	1 214 809	2%	55 219	33 756

OECD klassifikaator	Ettevõtete arv	Osakaal kogu valimi ettevõtetest	Toetuse summa, €	Osakaal kogu toetusest	Toetuse summa ettevõtte kohta, €	Lisandväärtus töötaja kohta hindamisaastal, €
Kokku	1 666	100%	61 543 185	100%		
Keskmine					44 061	35 316

Allikas: EASi toetuse saajate andmestik; autorite arvutused

Kui võrrelda toetust saanud ettevõtete lisandväärtust töötaja kohta Eesti keskmisega, siis on näha, et toetust saanud ettevõtted ületavad valdavalt seda näitajat (Eesti keskmine lisandväärtus töötaja kohta oli perioodil 2008-2014 Statistikaameti andmetel 22 626 €.) Keskmisest väärtusest on madalamad vaid väikese teadmistemahukusega teenused (va väikese teadmistemahukusega turuteenused) ning kõrgtehnoloogiline tootmine. Eesti keskmisega samal tasemel on teiste teadmistemahukate teenuste sektor.

Regionaalsel tasandil kasvas lisandväärtus kõige enam Ida-Virumaal 95% (Tabel 14), millele järgnesid Raplamaa (41%) ja Tartumaa (36%). Lisandväärtus vähenes neljas maakonnas - Saaremaal (-13%), Valgamaal (-7%), Lääne-Virumaal (-4%) ning Läänemaal (-0,2%). Kuigi Harjumaal loodav lisandväärtus hindamisperioodil kasvas, oli kasv pigem tagasihoidlik (12%). Lisandväärtus töötaja kohta vähenes hindamisperioodil rohkemates maakondades. Suurim oli lisandväärtuse töötaja kohta langus Raplamaal (-79%), millele järgnesid Harjumaa (-19%) ja Läänemaa (-18%). Kõige rohkem kasvas lisandväärtus töötaja kohta Võrumaal (52%), Järvamaal (47%) ja Saaremaal (22%). **Regionaalse jaotuse ja lisandväärtuse järgi võib öelda, et struktuurimuutused on toimunud pigem väljaspool Harju- ja Tartumaad.**

Tabel 14. Lisandväärtuse töötaja kohta muutus maakondade lõikes (n=1664)

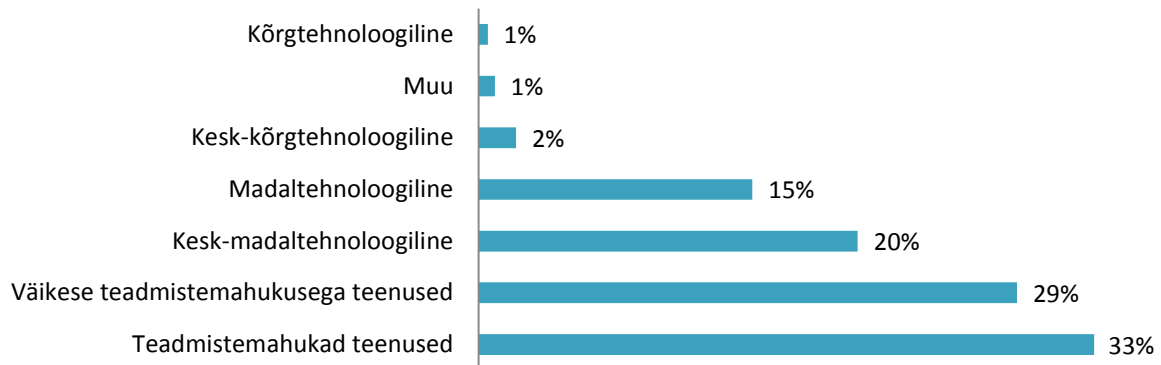
Maakond	Keskmine lisandväärtus töötaja kohta baasaastal	Lisandväärtuse töötaja kohta muutus
Harju maakond	33 109	-19%
Ida-Viru maakond	14 008	4%
Tartu maakond	17 922	17%
Pärnu maakond	16 560	20%
Lääne-Viru maakond	24 521	-1%
Viljandi maakond	16 223	-15%
Rapla maakond	12 844	-79%
Võru maakond	18 388	52%
Saare maakond	14 172	22%
Jõgeva maakond	21 126	-11%
Järva maakond	9 337	47%
Valga maakond	19 792	21%
Põlva maakond	20 975	9%
Lääne maakond	17 035	-18%
Hiiu maakond	22 852	-8%

Teadmistemahukate finantsteenuste jaotus paistab silma väga väikese toetuse osakaaluga, kuid väga suurte majandusnäitajate kasvudega (lisa 1, tabel 59). Vastava jaotuse moodustavad neli ettevõtet, kellest olulisim mõjutaja on üks ettevõtte, millela oleks jaotuse keskmine lisandväärtus töötaja kohta hindamisaastal vaid 8 373 €, müügitulu kasv 1 920% ning ärikasumi kasv 208%.

Alustavate ettevõtete jaotumine majandussektorite lõikes on välja toodud alljärgneval joonisel (Joonis 8). Kõige rohkem toetatud alustavaid ettevõtteid tegutseb teadmistemahukate teenuste sektoris (vahehindamise

valimist 33%). Väikseim osakaal alustavatest ettevõtetest on kõrgtehnoloogilisse sektorisse liigituvaid ning muude tegevusalade esindajaid.

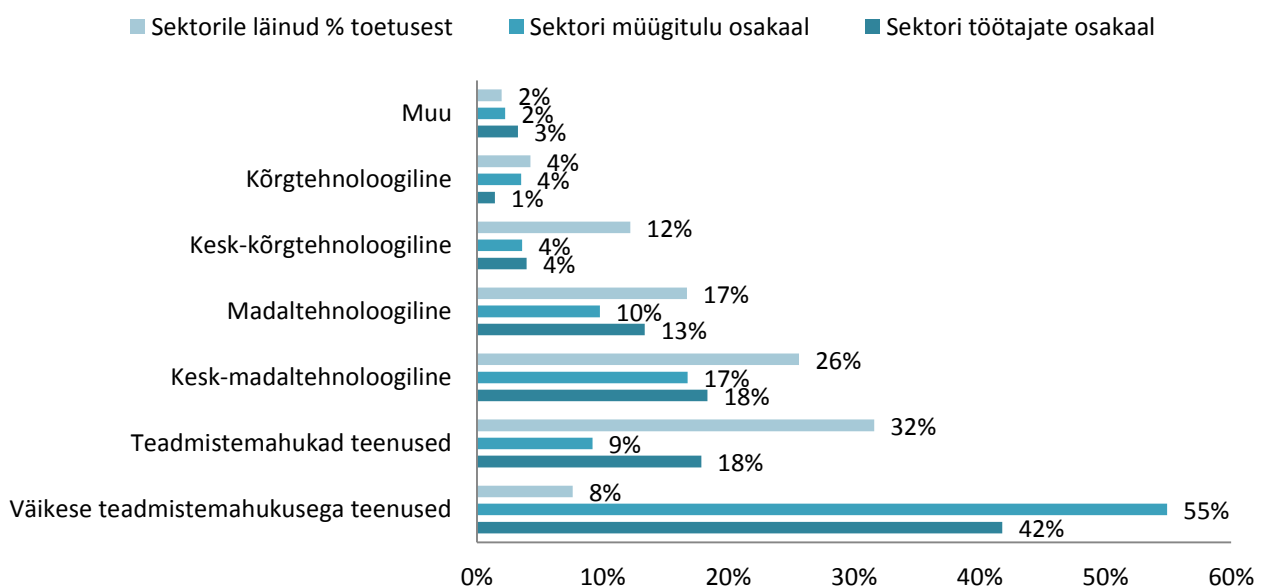
Joonis 9. Alustavate ettevõtete jaotus majandussektorite lõikes (n=799)

Võrreldes alustavate ettevõtete paiknemist kõrge lisandväärtuse, keskmise lisandväärtuse ja madala lisandväärtusega sektoritesse, on näha, et samal ajal kui madala lisandväärtusega sektori ettevõtete arv on vähenenud 15% võrra, on keskmise lisandväärtusega sektori ettevõtete arv kasvanud 59% võrra ning kõrge lisandväärtusega sektori ettevõtete arv on kahekordistunud.

Allolev joonis võrdleb läbi töötajate arvu sektorite osakaalu majanduses ning sektorisse läinud toetuse mahtu. Jooniselt paistavad silma väikese teadmistemahukusega teenused, mis moodustavad 55% majandusest müügitulu alusel ning 42% töötajate alusel, kuid kuhu on läinud 8% toetusest. Samas kesk-madaltehnoloogilise tootmise, kesk-kõrgtehnoloogilise tootmise ja teadmistemahukate teenuste sektoritesse läinud toetuse maht on võrreldes sektori osakaaluga majanduses oluliselt suurem.

Joonis 10. Toetuse jagunemine ning sektorite osakaal majanduses

Allikas: autorite arvutused Eesti Statistikaameti andmete põhjal

Tabelis 15 on esitatud tehnoloogiliste sektorite majandusnäitajate muutus Eesti majanduses. Eestis tervikuna on perioodil 2008-2014 ettevõtete arv kasvanud enim „muude sektorite“ alla liigituvatel tegevusaladel, mille ettevõtete arv sisuliselt kahekordistus. Väikseim oli ettevõtete arvu kasv kõrgtehnoloogilise tootmise sektoris. Töötajate arv on vaadeldava perioodi jooksul vähenenud kõigis sektorites, välja arvatud teadmistemahukate teenuste sektor, kus töötajate arv kasvas 6% võrra. Suurim töötajate arvu vähenemine oli kesk-madaltehnoloogilises tootmises, kuhu läks suurim toetuse maht (26% kogutoetusest). Müügitulu muutus oli kogu Eesti arvestuses kõigis sektorites positiivne. Suurim kasv oli kõrgtehnoloogilises sektoris, kus müügitulu kolmekordistus. Vähimal määral kasvas müügitulu kesk-madaltehnoloogilises sektoris.

Tabel 15. Tehnoloogiliste sektorite näitajate muutus Eesti majanduses perioodil 2008-2014

Sektor	Ettevõtete arvu muutus, %	Töötajate arvu muutus, %	Müügitulu muutus, %
Kõrgtehnoloogiline	0,79%	-8%	300%
Kesk-kõrgtehnoloogiline	17%	-10%	19%
Kesk-madaltehnoloogiline	12%	-17%	4%
Madaltehnoloogiline	20%	-13%	31%
Teadmiste mahukad teenused	61%	6%	25%
Väikese teadmistemahukusega teenused	26%	-3%	19%
Muud	93%	-5%	28%

Allikas: autorite arvutused Eesti Statistikaameti andmete põhjal

Alljärgnev tabel (Tabel 16) annab ülevaate valimi ettevõtete jaotusest võrreldes Eesti keskmisega erinevates sektorites. Siinkohal on oluline välja tuua, et jaotuse aluseks on põhivalimist väiksem valim. Tabeli koostamisel jäid valimisse ettevõtted, kelle kohta olid olemas nii baas- kui ka hindamisaja majandusnäitajad ning kelle töötajate arv oli mõlemal aastal suurem nullist, et oleks võimalik välja arvutada lisandväärtust töötaja kohta. Lõplikusse valimisse jäi 911 ettevõtet.

Suurima jaotuse moodustasid madala lisandväärtusega ettevõtted – enam kui pool valimist (58,5%). Kõrge lisandväärtusega jaotusesse kuulusid 14% valimisse sattunud ettevõtetest. Suurim kasv lisandväärtuses on toimunud nende ettevõtete puhul, kelle lisandväärtus töötaja kohta oli baasaastal madalam kui 70% sektori keskmisest. Kõrge lisandväärtusega ettevõtete lisandväärtus töötaja kohta on hindamisperioodil oluliselt langenud. Siinkohal tuleb aga välja tuua, et suurima languse kõrge lisandväärtusega jaotuses on läbi teinud üks ettevõtte, kelle lisandväärtus töötaja kohta langes hindamisperioodil 98% võrra ning kes seetõttu ka sektori keskmist muutust oluliselt mõjutab. Selle ettevõtte lisandväärtuse muutus töötaja kohta -4%.

Tabel 16. Toetust saanud ettevõtete jaotus sektorites võrreldes Eesti keskmisega (n=911)

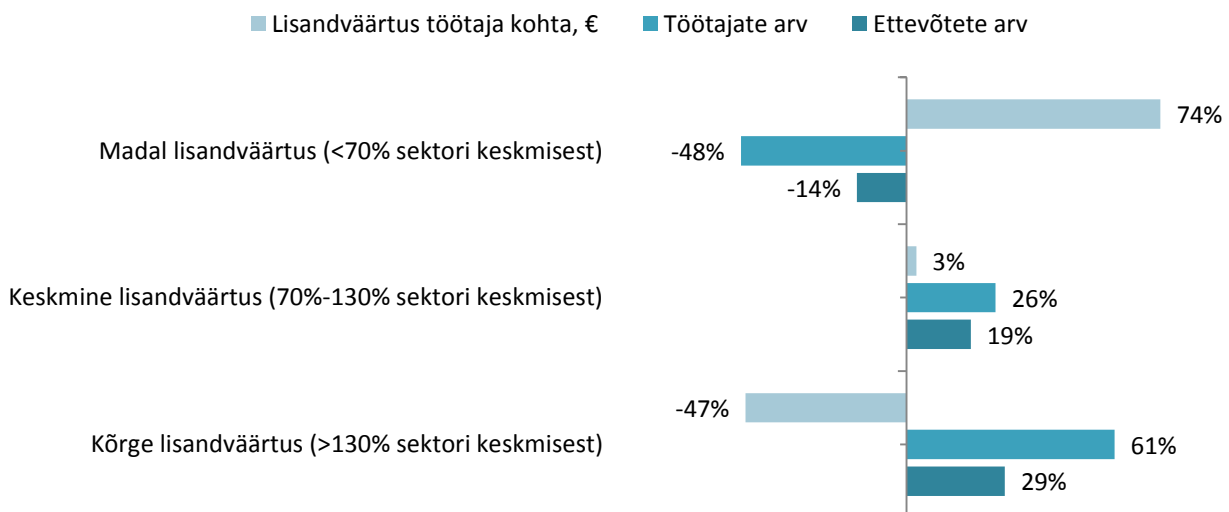
	Ettevõtete arv	Töötajate arv	Toetuse summa, €	Lisandväärtus töötaja kohta	Lisandväärtuse muutus töötaja kohta	Toetus ettevõtte kohta
Kõrge lisandväärtus (>130% sektori keskmisest)	125	6 793	8 919 896	56 249	-47%	71 359
Keskmine lisandväärtus (70%-130% sektori keskmisest)	233	14 328	20 708 179	25 762	3%	88 876

	Ettevõtete arv	Töötajate arv	Toetuse summa, €	Lisandväärtus töötaja kohta	Lisandväärtuse muutus töötaja kohta	Toetus ettevõtte kohta
Madal lisandväärtus (<70% sektori keskmisest)	533	22 457	20 851 622	14 765	74%	37 706

Allikas: autorite arvutused Eesti Statistikaameti andmete põhjal

Kõrge lisandväärtusega sektoris kasvas hindamisperioodil ettevõtete arv 29% võrra ning töötajate arv 61% võrra, samas kui lisandväärtus töötaja kohta langes 47% võrra (Joonis 10). Suurim lisandväärtuse töötaja kohta kasv oli madala lisandväärtusega (alla 70% sektori keskmisest) jaotuses, kus näitaja kasvas 74% võrra. Mõnevõrra on see ka mõistetav, sest madalama baastasemega ettevõtetel on lihtsam kasvu näidata, kuid samas on jaotuses töötajate arv oluliselt langenud (-48%), mille tulemusena võiks oodata tööjõukulude vähenemise tagajärjel lisandväärtuse langust. Hindamisperioodil langes ka jaotuse ettevõtete arv (-14%). Keskmise lisandväärtusega ettevõtete jaotuses olulisi muutusi ei ole toimunud.

Joonis 2. Muutused lisandväärtuste alusel jaotatud sektorite lõikes

Alljärgnevas tabelis (Tabel 17) on esitatud tehnoloogiajaotused lisandväärtuse järgi. Tabeli koostamisel on aluseks ettevõtted, kellel kohta olid olemas nii baas- kui ka hindamisaasta majandusnäitajad.

Tabel 17. Tehnoloogiajaotused lisandväärtuse järgi (n=911)

Sektor	Kõrge lisandväärtus (>130% sektori keskmisest)		Keskmine lisandväärtus (70%-130% sektori keskmisest)		Madal lisandväärtus (>70% sektori keskmisest)	
	Ettevõtete arv	Töötajate osakaal %	Ettevõtete arv	Töötajate osakaal %	Ettevõtete arv	Töötajate osakaal %
Kõrgtehnoloogiline	2	0,1%	4	3%	11	6%
Kesk-kõrgtehnoloogiline	7	7%	18	9%	31	10%
Kesk-madaltehnoloogiline	17	11%	59	12%	136	58%
Madaltehnoloogiline	40	36%	69	60%	108	14%

Teadmistemahukad teenused	32	29%	48	6%	139	3%
Väikese teadmistemahukusega teenused	25	17%	29	8%	114	10%
Muu	2	0,2%	6	2%	14	0,04%
Kokku	125	100%	233	100%	553	100%

Kõrge lisandväärtusega jaotuses moodustab suurima osakaalu madaltehnoloogiline sektor, kuhu kuuluvad 40 ettevõtet ning 36% jaotuse töötajatest. Keskmise lisandväärtusega jaotuses on suurim arv ettevõtteid madaltehnoloogilises sektoris (69 ettevõtet). Suurim on ka sektori töötajate osakaal jaotuse töötajatest moodustades 24%. Ettevõtete arvu poolest teisel kohal olev kesk-madaltehnoloogiline sektor moodustab aga jaotuse töötajate arvust vaid 12%. Sarnane jagunemine on ka madala lisandväärtusega jaotuses, kus suurima ettevõtete arvuga (139 ettevõtet) teadmistemahukate teenuste sektori töötajad moodustavad vaid 3% töötajatest. Suurima töötajate osakaaluga on madala lisandväärtusega jaotuses kesk-madaltehnoloogiline sektor (58%), mille moodustavad 136 ettevõtet.

4.2.2 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele

Võrreldes käesolevat analüüsi varasematel aastatel teostatud analüüsidega (2012. ja 2014. aastal), on näha mitmeid erinevusi. Lisas 2 on tabelis 64 antud ülevaade peamiste näitajate muutusest kolmel hindamisaastal. Suurim erinevus kolme aasta vahehindamiste vahel on toetuse saajate struktuuris - kui 2012. aastal said suurima osa toetusest teadmistemahukate teenuste sektor, siis 2014. aasta vahehindamise alusel oli toetuse suurim maht nihkunud madaltehnoloogilisse sektorisse ning 2016. aasta vahehindamise alusel kesk-madaltehnoloogilisse sektorisse. Teiste näitajate puhul võib pigem näha 2016. aasta vahehindamise tulemuste sarnasust 2012. aasta vahehindamise tulemustega.

Kuidas on muutunud Eesti ettevõtete paiknemine majandussektorites? Kas ja kuidas on kõrgema lisandväärtusega tegevuste osakaal majanduses on muutunud? Kuidas on muutunud kõrgtehnoloogiliste ja teadmiste mahukate sektorite osakaal? Kas muutused on jõudnud väljapoole Tallinna ja Tartut?

Hindamisperioodil on kõige rohkem kasvanud teadmistemahukate teenuste sektori ettevõtete arv (61%). Väikseim kasv on olnud kõrgtehnoloogilises sektoris (0,79%).

Töötajate arvu alusel on kõrge lisandväärtusega tegevuste osakaal majanduses hindamisperioodi jooksul kasvanud - kõrge lisandväärtusega sektoris tegutsevate ettevõtete töötajate arv on kasvanud 61% võrra. Hindamisperioodil on kasvanud ka kõrgtehnoloogiliste ja teadmistemahukate sektorite osakaal majanduses. Kui ettevõtete arvu muutuse alusel kasvas kõrgtehnoloogiline sektor vaid 0,79%, siis müügitulu kasv oli hindamisperioodil 300%. Teadmiste mahukate teenuste sektori ettevõtete arv kasvas hindamisperioodil 61% ning müügitulu 25%. Töötajate arv mõlemas sektoris vähenes. Kõige enam on lisandväärtus töötaja kohta kasvanud Võrumaal, Järvamaal ja Saaremaal, seega väljaspool Tartu ja Harjumaa piirkonda.

Kuidas jagunevad majandussektoritesse toetust saanud alustavad ettevõtted? Kui suur osakaal nendest on liikunud kõrge lisandväärtusega sektoritesse ja/või sektorite sees kõrge lisandväärtusega valdkondadesse? Milline on olnud skeemis toetust saanud ettevõtete regionaalne jaotus?

Hindamisperioodil on kasvanud kõrge lisandväärtuse ja keskmise lisandväärtusega ettevõtete arv, samas kui madala lisandväärtusega ettevõtete arv on vähenenud. Baasaasta ja hindamisaasta võrdluses on näha, et 15% alustavatest ettevõtetest on liikunud keskmise ja kõrgelisandväärtusega sektoritesse.

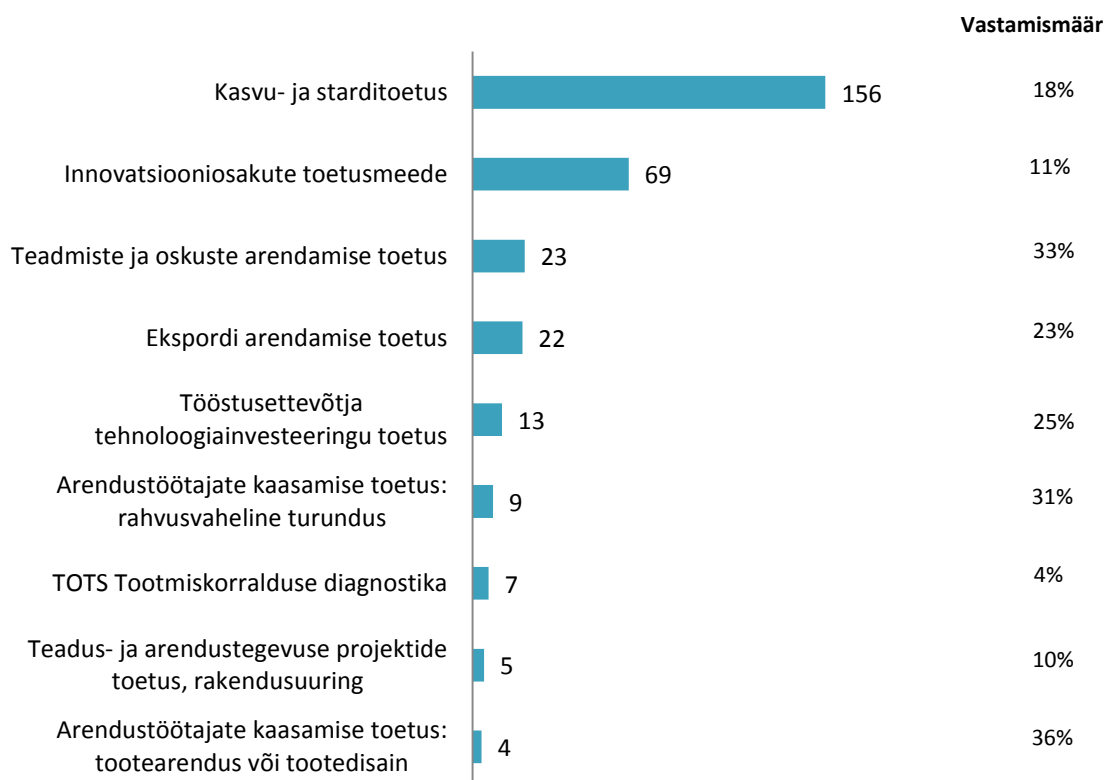
4.3 Panus ettevõtete üldisesse arengusse

4.3.1 Veebiküsitlusele vastanud ettevõtete ülevaade

Veebiankeet saadeti kokku 1643 hindamisperiodil 2008-2013 toetust saanud ettevõttele, kuid tegemist polnud kõikide hindamisperiodil toetust saanud ettevõtetega. Vastused laekusid 478 ettevõttelt, kellest lõpetas küsitluse täismahus 312 ettevõtet. 166 poolelijäänud ankeedi vastused on arvesse võetud ainult üldiste teemade analüüsil nende küsimuste osas, kus vastused olid olemas. Seega on keskmine vastamise määr ligikaudu 19%.

Vastajaid oli kõige rohkem kasvu- ja starditoetust ja innovatsiooniosakute toetust saanud vastajate hulgast (Joonis 11), kuid nende meetmete lõikes oli ka kõige rohkem toetuse saajaid kokku vahehindamise valimis. Kõige kõrgem vastamismäär oli TjaO toetuse saajate (33%) ja arendustöötaja kaasamise toetuse saajate (tootearenduse suunal 33% ja rahvusvahelise turunduse suunal 31% seas, kuid nendes meetmetes oli kogu toetuse saajate arv kõige väiksem. Kõige vähem vastuseid laekus TjaA rakendusuuringu toetust ja arendustöötaja kaasamise toetust saanud ettevõtjatelt, millel oli ka summaarselt vähem toetuse saajad. Täpne ülevaade toetuse saajate arvust ja vastamismäärast toetuse liikide lõikes on toodud lisa 1.

Joonis 32. Veebiküsitlusele vastanud ettevõtted meetmete lõikes

Kokku said vastanud ettevõtted toetust 14 miljoni euro ulatuses. Keskmiselt oli ühe ettevõtte kohta 1,2 projekti. Hindamisel analüüsitud meetmetest oli kõige suurem toetussumma läinud tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuseks (39% kogu väljamakstud toetustest) ja teadus- ja arendustegevuse projektide toetuseks rakendusuuringute suunal (31% väljamakstud toetustest) (vt lisa 1, tabel 53). Väikseim

toetussumma läks tootmiskorralduse diagnostika meetmesse, moodustades vaid 0,1% väljamakstud toetusest. Samuti oli tootmiskorralduse diagnostika keskmine toetuse summa projekti kohta väiksem.

Toetuse summa alusel arvestades vastas veebiküsitlusele 20,3% toetuse saajatest. Keskmise toetuse summa alusel analüüsides võib öelda, et **veebiküsitlusele vastasid pigem suuremate toetuste saajad**. Kui kogu valimi keskmine toetuse summa oli 34 304 eurot, siis vastanute keskmine toetuse summa oli 45 046 eurot (vt lisa 1, tabel 55). Suurima toetuse saaja seejuures küsimustikule ei vastanud. Toetuse summade varieeruvust näitab oluline vahe mediaani ja keskmise toetuse vahel – mediaantoetus on keskmisest toetuse summast üle kuue korra väiksem.

Veebiküsitlusele vastanud ettevõtete projektide kogumaksumus koos omafinantseeringuga oli ligikaudu 34 miljonit eurot, keskmine projekti maksumus oli ligikaudu 109 tuhat eurot. Keskmine omafinantseeringu osakaal oli 59%, mis näitas, et ettevõtetal tuli küllaltki suur osa projekti maksumusest panustada omavahenditest.

Suuruse järgi jaotatult on vastanute valim suhteliselt sarnane vahehindamise koguvalimiga (vt lisa 1, tabel 56). Vähesel määral on vastajate hulgas rohkem keskmise suurusega ettevõtteid kui kogu valimis. Teiste ettevõtete osakaal on mõlemas valimis ligikaudu sama. Suurima osa vastajatest moodustavad mikroettevõtted (69%) ning väikseima osa suurettevõtted (3%). Suurim vastamismäär on aga keskmise suurusega ettevõtete hulgas (19%).

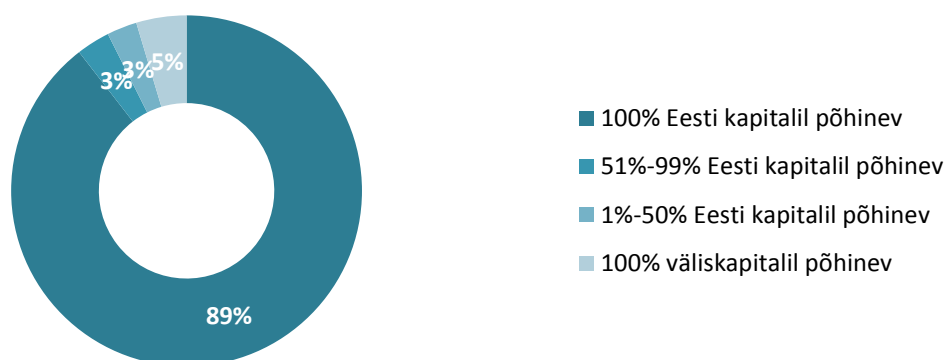
Alljärgnevas tabelis toodi valimi ja vastanute **tegevusalade** lõikes jagunemise analüüsiks välja 15 kõige sagedamini esinenud tegevusala (vt lisa 1, tabel 57). Kõige rohkem vastajaid oli metalltoodete tootmise, programmeerimise, konsultatsioonide jms ning arhitekti- ja inseneritegevuste, teimimise ja analüüsi tegevusaladelt. Tabelis välja toodud 15 tegevusala katavad ära 61,5% küsitlusele vastanute valimist ning 55,5% kogu ettevõtete valimist. Kõige enam küsitlusele vastanud ettevõtetest tegutses metalltoodete tootmises (8%). Vastanute hulgas olid teistest rohkem esindatud ka programmeerimise, konsultatsioonide jms ning arhitekti- ja inseneritegevuste, teimimise ja analüüsi sektoris tegutsevad ettevõtted (mõlemal juhul 6,1% vastanutest). Kõige aktiivsemad küsitlusele vastajad olid aga trükinduse ja salvestiste paljunduse tegevusalal tegutsevad ettevõtted (vastamismäär 41%). Neile järgnesid hariduse ja tekstiilitootmise tegevusalad (vastamismäär vastavalt 36% ja 32%).

Võrreldes vastanud ettevõtete ja kogu valimi jaotumist **maakondade lõikes** on näha, et suurim erinevus vastanute ja kogu valimi vahel on 2 protsendipunkti (vt lisa 1, tabel 58). Suurima erinevusega maakonnad olid Harjumaa, Tartumaa ja Pärnumaa. Seega esindavad veebiküsitlusele vastanud ettevõtted küllaltki täpselt kogu valimi maakondlikku jaotust. Absoluutnumbrites oli kõige rohkem vastanuid Harju- ja Tartumaalt, kuna nendes maakondades oli ka toetuse saajate hulk suurim. Vastamismäär oli ülekaalukalt suurim Põlvamaal (39%), millele järgnesid Pärnumaa (23%) ja Saaremaa (22%).

Vastanud ettevõtete **tegutsemisaeg täismajandusaastates** oli keskmiselt 10,7 aastat (vastajaid 324). Vanim vastanud ettevõtte oli 284 aastane, kõige lühema tegutsemisajaga ettevõtte oli tegutsenud 2 aastat. Vastajate mediaan tegutsemisaeg oli 5 aastat. Ettevõtetes töötab keskmiselt 34,8 täistööajaga töötajat. 51 vastanud ettevõtet (16%) tõid välja, et neil pole täistööajaga töötajaid. Seejuures varieerus töötajate arv vastanud ettevõtetes oluliselt - suurim ettevõtte oli 2011 töötajaga. Kokku töötas vastanud ettevõtetes ligikaudu 3 500 täistööajaga töötajat.

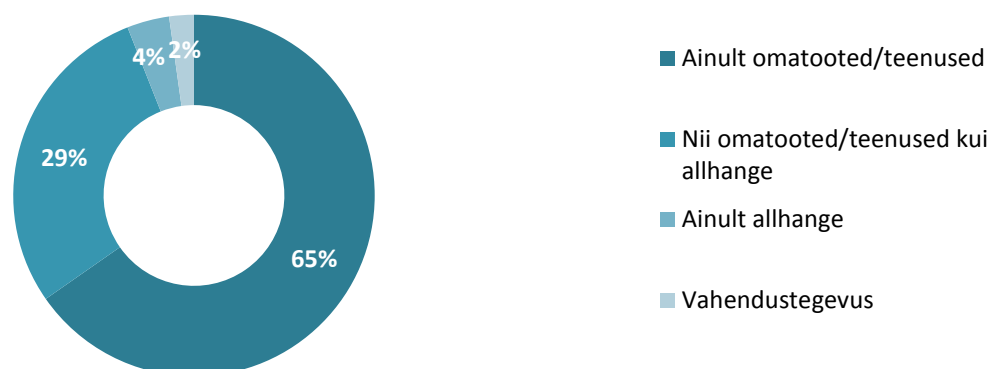
Vastanud ettevõtetest **89% olid 100% Eesti kapitalil põhinevad** (Joonis 12). Vaid 5% kogu vastajatest oli 100% väliskapitalil põhinevad ettevõtted. Osalise välisosalusega ettevõtted moodustavad toetuse saajatest ainult 6%. Seega on EASi toetuse kasusaajateks ülekaaluselt kohalikul kapitalil põhinevad ettevõtted.

Joonis 43. Vastanud ettevõtete omanduse jaotus (n=324)

Vastanud ettevõtete **peamine tulutoov tegevus** oli ülekaalukalt **ainult omatoodete või teenuste müük** (Joonis 13). Sellele järgnesid nii omatooted/teenused kui ka allhanget pakuvad ettevõtted. Ainult allhanke ja vahendustegevusega tegelesid peamise tulutoova tegevusena vähem kui kümnendik vastajatest. See kinnitab ka, et EASI toetuse saajate hulgas on suurt hulk omatoodete/teenuste pakumisega kõrgemat lisandväärtus pakkuvaid ettevõtteid.

Joonis 54. Vastanud ettevõtete peamine tulutoov tegevus (n=317)

Vastajaid nimetasid väga erinevaid tooteid ja teenuseid, mida peamiselt klientidele pakutakse. Toetuse saajad osutavad erinevaid teenuseid nagu arhitektiteenused, konsultatsioon, ürituskorraldus, toitlustust ja IT teenused ning toodavad erinevaid puit- ja metalltooteid.

Peamiste sihtturgudena tõid vastanud ettevõtted välja enamasti Euroopa erinevad riigid, sh ennekõike lähiriigid. Olulisim sihtturg oli koduturg Eesti, millele järgnesid välisriigid Soome, Rootsi, Saksamaa, Läti, Norra, Venemaa, Ameerika Ühendriigid ja Prantsusmaa. Kaugematest riikidest olid peamiste sihtturgude hulgas Araabia Ühendemiraadid, Jaapan, Kasahstan, Hiina, Kanada, Tuneesia ja Maroko. **Euroopast kaugemate riikide osakaal peamiste sihtturgude hulgas on aga väga väike, vaid 4,2%.**

4.3.2 Tänane majanduslik olukord

Oma **hetke majandusseisu** hindasid ettevõtjad keskmiselt **4,8 punktiga** (7-pallisel skaalal; Tabel 18). Mediaanhinnang oma ettevõtte majandusseisule oli keskmisest hinnangust kõrgem 5 punkti. Minimaalse hinnangu andis oma majandusseisule neli ettevõtet ning maksimaalse hinnangu 25 ettevõtet. Maakondade lõikes andsid madalaima hinnangu oma majandusseisule Võrumaa ettevõtted (keskmiselt 3,2 punkti), kõrgeima hinnangu Läänemaa ettevõtted (keskmiselt 6,3 punkti). **Meetmete lõikes** andsid madalaima hinnangu oma majandusseisule **innovatsiooniosaku toetuse saajad** (keskmiselt 4,4 punkti), kelle hinnangud ka kõige rohkem varieerusid (lisa 1, tabel 60). Kõrgeima hinnangu andsid **teadus- ja arendustegevuse projektide toetuse saajad** (keskmiselt 6 punkti), kuid hinnangute jagunemise järgi on näha ka läbivalt kõrgemaid hinnanguid tööstusettevõtjatele suunatud toetuste saajatelt.

Ettevõtete suuruse järgi andsid kõige kõrgema hinde oma majandusseisule suurettevõtted (5,6 punkti). Kõige nõrgemalt hindasid oma majandusseisu mikroettevõtted (4,7 punktiga). Tegevusalade lõikes andsid positiivseima hinnangu tööhõive tegevusala esindajad (6,5 punkti). Kõige tagasihoidlikuma hinnangu andsid veterinaaria ja kirjastamise tegevusala esindajad, kelle hinnangud jäid keskmisest allapoole (vastavalt 3 ja 3,3 punkti).

Tabel 18. Toetuse saajate hinnang ettevõtte praegusele majandusseisule (%vastajatest)

Hinnang ettevõtte praegusele majandusseisule	1	2	3	4	5	6	7
Kõik toetuse saajad	1%	2%	9%	25%	37%	18%	8%

*Skaala: 1 – väga halb, 7 – suurepärase

4.3.3 Konkurentsivõime

Oma **konkurentsivõimet** hindasid veebiküsitlusele vastanud ettevõtted keskmiselt **5,1 punktiga**. Neli vastanud ettevõtet andsid enda konkurentsivõimele madalaima võimaliku hinnangu ning 29 ettevõtet maksimaalsed 7 punkti. Ettevõtete hinnangud meetmete lõikes ühtivad hinnangutega praegusele majanduslikule olukorrale (esitatud lisa 1, tabel 61). Nimelt on tööstusettevõtetele suunatud toetuste saajad ja TjaA rakendusuringute toetuse saajad enim andnud kõrgemaid hinnanguid. Erinevuseks on TjaO disainijuhtumise toetuse saajad, kes konkurentsivõimet hindavad heaks, kuid kes andsid majanduslikule olukorrale madalamaid hinnanguid.

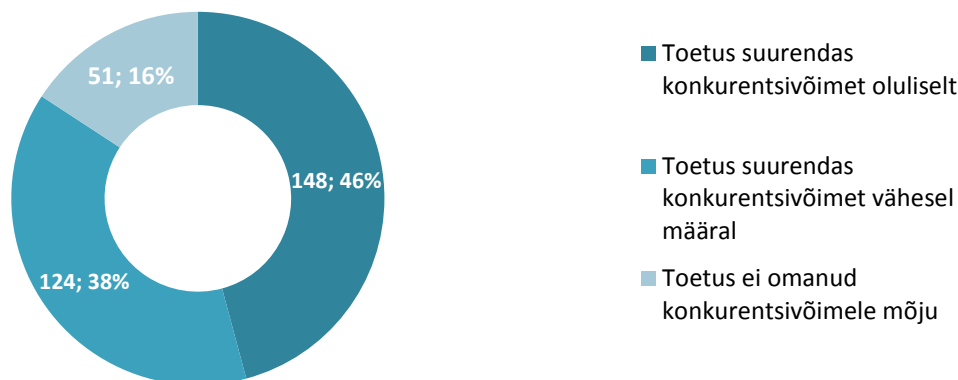
Tabel 19. Toetuse saajate hinnang ettevõtte konkurentsivõimele (%vastajatest)

Hinnang ettevõtte konkurentsivõimele	1	2	3	4	5	6	7
Kõik toetuse saajad	1%	0%	6%	19%	38%	27%	9%

*Skaala: 1 – väga halb, 7 – suurepärase

Toetuse mõju konkurentsivõimele hindasid ettevõtted positiivselt - **84% vastanute** (272 vastajat) arvates omas **toetus ettevõtte konkurentsivõimele mõju**. Nendest omakorda 46% hinnangul suurendas toetus konkurentsivõimet olulisel määral. Ainult 16% vastajate hinnangul ei omanud toetus mõju konkurentsivõimele.

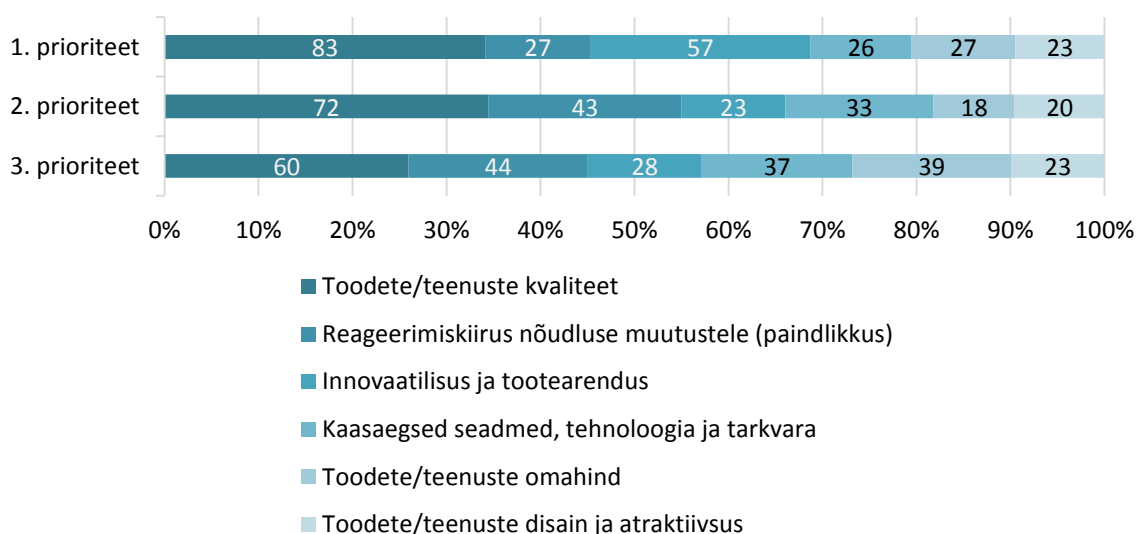
Joonis 65. Hinnang konkurentsivõime muutuse seosele saadud toetusega (n=323)

Kõigi intervjuueeritud **arendustöötaja kaasamise tootearenduse, tootedisaini ja protsesside toetuse saajate hinnangul suurendas toetus konkurentsivõimet oluliselt**. Arendustöötaja kaasamise rahvusvahelise turunduse suuna, teadmiste ja oskuste arendamise tootmiskorralduse parenduse toetuse, tootmiskorralduse diagnostika ja tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu meetmetest toetust saanute hinnangul suurendas toetus ettevõtte konkurentsivõimet kas oluliselt või siis vähesel määral. Vaid üks vastajatest (teadus- ja arendustegevuse projektide toetuse saaja) arvas, et toetus ei omanud konkurentsivõimele mõju.

Oma **peamiseks konkurentsieeliseks** peavad veebiküsitlusele vastanud ettevõtted **toodete/teenuste kvaliteeti** (Joonis 15), mille märkis esimesel kohal olevaks konkurentsieeliseks 83 ettevõtet (26,6% vastanutest). Teisel kohal oli konkurentsieelistest **innovaatilisus ja tootearendus** ning kolmandal kohal **reageerimiskiirus nõudluse muutustele**. Vähim oluliseks peeti toodete/ teenuste disaini ja atraktiivsust.

Joonis 76. Ettevõtete peamised konkurentsieelised (n=317)

Alustavate ettevõtete toetusi saanud ettevõtted hindasid intervjuude põhjal oma konkurentsivõimet valdavalt heaks. Nendel ettevõtetel oli endi hinnangul turupositsioon valdavalt tõusnud. Turupositsiooni langust kogesid kaks vastanut, kellest ühel turupositsioon projekti ajal tõusis. Teine turupositsiooni halvenemist tajunud ettevõtte leidis, et võrreldes alustamise ajaga on turule juurde lisandunud konkurente. Lisaks eristusid veel kaks vastust, kus ühel juhul tundis starditoetust saanud ettevõtte, et ettevõtte turundustegevused pole maailmaturu mõttes piisavalt agressiivsed ning puudu jääb ka teabes, kus ja kuidas oma toodet valmistada. Teine eristunud vastus oli kasvutoetust saanud ettevõttelt, kelle tootele kliendid kohalikul turul sootuks puudusid ning samas pidas ettevõtte välisurgudel oma toote müümist kalliks. Konkurentsivõimet positiivselt hinnanud ettevõtted pidasid oma tugevusteks näiteks:

- tegutsemist oma nišis / omamoodi kontseptsiooni alusel
- tegutsemispiirkonnas konkurentsi puudumist
- väikeettevõtte võimalust paindlikkusele
- töö kiirust ja kvaliteeti
- stabiilsust

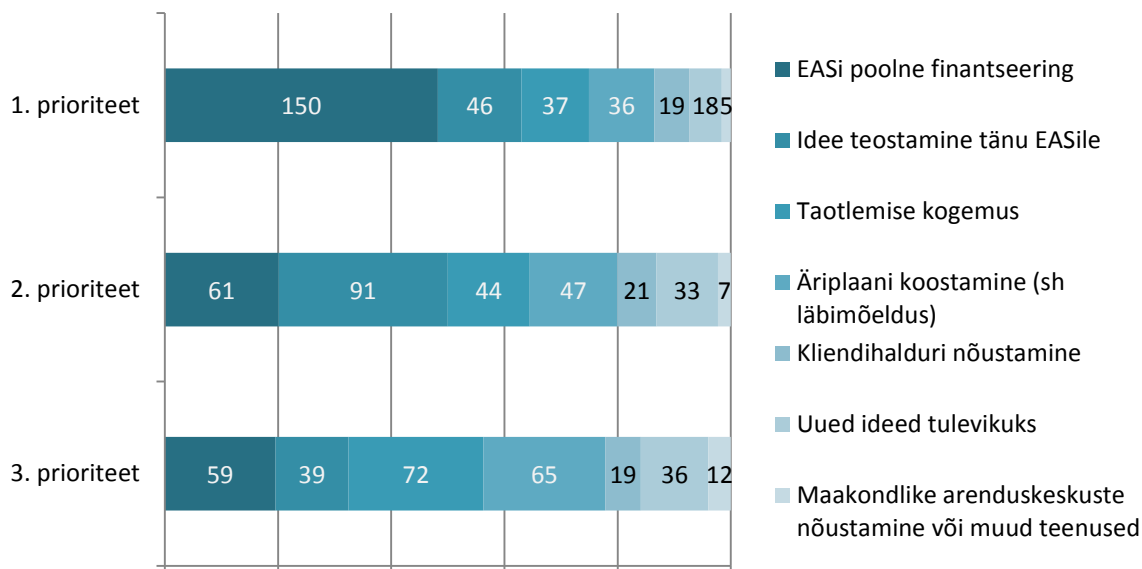
Ka intervjueeritud ekspordi arendamisele suunatud toetusi saanud ettevõtted hindasid oma konkurentsivõimet valdavalt heaks ning kõikide arvates oli turupositsioon ka paranenud. Samal arvamusel olid ka TAJal toetuste saajad, kuid TjaA rakendusuringu toetuse saajad tõid veel esile, et turupositsiooni paranemist aitaski saavutada EASi toetus. Intervjueeritavate seas esines ka üks ettevõtte, kellel enda hinnangul turupositsioon sootuks puudus, sest oli maha müünud valmistatud toote patendi ning edasine tegevus ettevõttel puudus. **Ekspordi toetusi saanud** ettevõtete konkurentsivõime tugevused ühtisid üldjoontes alustavate ettevõtete toetusi saanutega. Konkurentsivõimet mõjutavate teguritena toodi aga välja välisurgudega seotud raskusi, kus on kohalike ettevõtetega raske konkureerida. Nimetati ka kõrgemaid tööjõukulusid võrreldes Aasiaga ning Eesti maksupoliitikat, mis ei soosi ettevõtte tegevusvaldkonda. **Innovatsioonile suunatud** toetusi saanud hindasid oma konkurentsivõimet läbivalt heaks ning konkurentsivõime tugevused ning raskused ühtisid ekspordi ja alustavate ettevõtete puhul väljatooduga.

Tööstusettevõtja toetust saanud intervjueeritud ettevõtted hindasid oma konkurentsivõimet läbivalt heaks ja väga heaks. Samuti leidis enamik toetust saanud vastanutest, et nende ettevõtte turupositsioon on valdavalt paranenud. **Tööstusettevõtja toetust** saanud intervjueeritavad ettevõtted leidsid, et nende tugev konkurentsieelis tuleb eelkõige pikast ettevõtte ajaloost ja positsioonist kohalikul turul. Mõned vastanud tõstsid esikohale kaasaegsete masinate ja tehnika kasutuse, mis võimaldab toota erinevaid tooteid parema kvaliteediga. Oluliseks konkurentsieeliseks peeti ka tootmise paindlikkust ning välisurgude kvaliteedistandarditele vastamist. Üks ettevõtte ei osanud hinnata toetuse mõju, kuna nende ettevõtte turupositsioon sõltub väga tugevalt välisfaktoritest. Erandiks oli ka ettevõtte kelle turuosa Eestis oli halvenenud ent välisurgudel paranenud.

4.3.4 EAS toetuse kasutegurid

EASi toetuse peamise kasuteguri hindamiseks paluti ettevõtetel valida kolm olulisimat kasutegurit ning järjestada need prioriteetsuse järjekorras. **Olulisima kasutegurina** tõid ettevõtted peamiselt välja **EASi poolse finantseeringu**, mille märkisid olulisimaks **48% vastajatest**. Sellele järgnesid **idee teostamine tänu EASile ning taotlemise kogemus laiemalt**.

Joonis 87. EASi toetuse peamised kasutegurid (n=319)

Intervjuude käigus tõsis EASi kasutegurina **alustavate ettevõtete** seas tugevalt esile **idee teostamine tänu EASile**. EASi panust idee teostamisel põhjendati järgnevalt:

- võimalus soetada kvaliteetsemaid seadmeid ja vahendeid suuremas mahus
- võimalus saada ettevõtte tegevus kiiremini käima
- pakkuda personalile kohe piisavas mahus vajalikke teadmisi

Ekspordi toetusi saanud intervjueeritavate seas toodi EASi kasutegurina välja nii **idee teostamist tänu EASile kui ka taotlemise kogemust**, põhjendades kasulikkust järgnevalt:

- EAS aitas katta kulusid / oma raha eest oleks enam kaalunud projekti elluviimist
- võimaldas läbi lüüa välisriigi turul
- kiirendas protsessi ning pakkus koostöövõimalusi
- projektide kirjutamise kogemus, mis andis omakorda strateegilise juhtimise kogemuse.

Tajal toetusi saanud ettevõtted nimetasid intervjuude käigus olulistena nii idee teostamist tänu EASile kui taotlemise kogemust. Ettevõtjad nimetasid lisaks eelmainitutele põhjendusena veel EASi toetuse mõju ettevõtte usaldusväarsuse suurendamisele, ekspordipotentsiaaliga toote välja arendamist ja töötaja kvalifikatsiooni suurenemist.

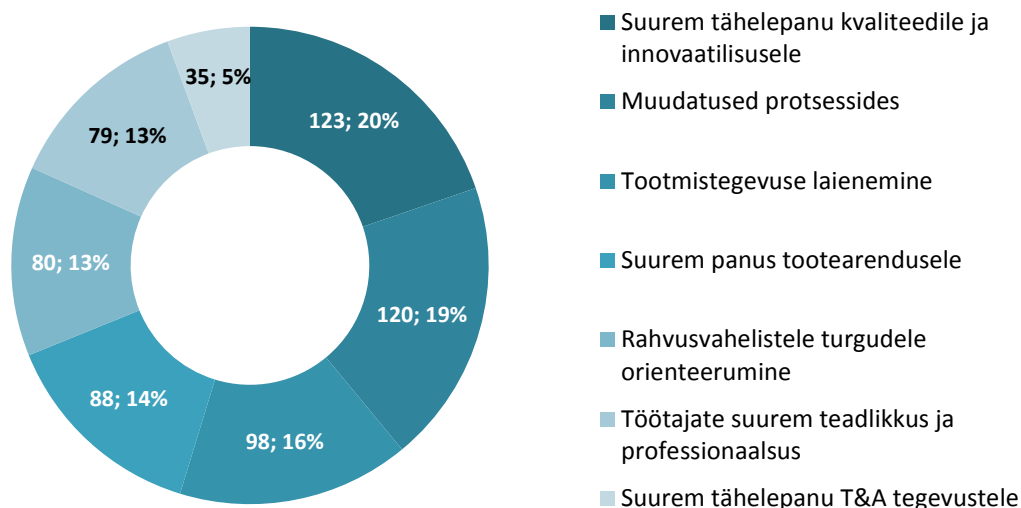
Taotlemise kogemuse juures toodi läbivalt välja tõsiasi, et EASi konsultandi abita ja eelneva kogemuse puudumisel on keeruline taotlust koostada ja lisadokumente vormistada. Intervjueeritud esindajate hinnangul on projekti ideed võimalik väga erinevalt mõista ning selle peab esitama kindlas vormis, et see EASi nõuetega vastavuses oleks.

Käitumuslike muutuste hindamiseks paluti ettevõtetel valida enda jaoks olulisimad toetuse saamise mõjul toimunud positiivsed muutused. Suurimaks positiivseks muutuseks pidasid ettevõtted **suuremat tähelepanu kvaliteedile ja innovaatilisusele** (Joonis 17), mille tõid välja **20%** vastanud ettevõtetest (123 vastajat). Sellele järgnesid **muudatused protsessides ja tootmistegevuse laienemine** (19% vastajatest). Kõige vähem oluliseks positiivseks muutuseks peeti suuremat tähelepanu TjaA tegevustele (5% vastajatest), mis võib olla

põhjustatud ka asjaoluga, et veebiküsitluse tulemuste põhjal üle poole toetust saanud ettevõtete tootearendusega või TjaA-ga juba tegelevad.

Joonis 98. Toetuse kasutamise tulemusena tekkinud positiivsed muutused ettevõttes (n=478)

Intervjuude põhjal oli positiivse muutusena tänu EASi toetusele võimalik oma rahalised vahendid suunata töötajate koolitusse ühel ettevõttel. Ettevõtte, kes starditoetuse toel sai muuhulgas endale kodulehe, sai seeläbi võimaluse müüa oma tooteid ka väljapoole Eestit. Arendustöötaja toetust saanud ettevõtte nägi projekti elluviimise positiivse mõjuna näiteks arendustöötaja poolt toodud uut vaade ettevõttele. Ka oli oluliseks ruumiliste/tehnoloogiliste võimaluste teke, mis pani aluse järgnevatele projektidele. Ekspordi toetusi saanud ettevõtete seast antud küsimuses täpsustusi ei tulnud. Tööstusettevõtja toetust saanud intervjuueeritud ettevõtteid tõi projekti positiivsete teguritena välja eelkõige tootmise efektiivsemaks muutmist ja tööjõu kvalifikatsiooni kasvu, mis on tõstnud toodete kvaliteeti ning võimaldanud luua ka uusi tooteid.

4.3.5 EASi toetuse olulisus

Toetuse saamisel püstitatud eesmärkide saavutamist hindasid ettevõtteid keskmiselt **5,7 punktiga** (7-punktilisel skaalal, kus 7 punkti oli „täiusid täielikult“). Küsimusele vastanud 325 ettevõttest neli ettevõtet märkis, et eesmärgid ei täitunud üldse. 33% vastajatest (108 vastajat) andsid eesmärkide täitmisele maksimaalse hinnangu. Ka **EASi toetuse olulisust ettevõtte tegevuse arendamisel** on veebiküsitlusele vastanud ettevõtteid pidanud pigem suureks, hinnates seda keskmiselt 5,6 punktiga (Tabel 20; vt lisaks lisa 1, tabel 62). Küsimusele vastanud 323 ettevõttest 8 (2,5%) on toetuse olulisusele andnud väikseima võimalik hinnangu, samad kui 127 ettevõtet (39%) on EASi toetuse olulisust hinnanud maksimaalse 7 punktiga.

Tabel 20. Toetuse saajate hinnang toetuse olulisusele ettevõtte tegevuse arendamisel (%vastajatest)

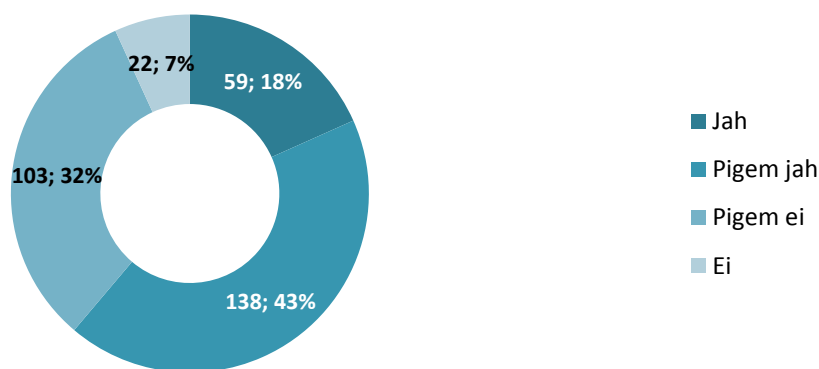
Hinnang toetuse olulisele ettevõtte tegevuse arendamisel	1	2	3	4	5	6	7
Kõik toetuse saajad	2%	2%	6%	12%	22%	17%	39%

*Skaala: 1 – pole üldse oluline, 7 – väga oluline

Intervjuude käigus selgus, et alustavate ettevõtete hinnang EASi panusesse nende ettevõtte arengule oli läbivalt positiivne ning seisnes näiteks tegevuse kiirendamises ja rahalises toetuses, mis võimaldas vajalike vahendite soetamist. Ekspordi arendamisele suunatud toetusi saanud ettevõtjate hinnangul aitas EAS neil areneda läbi rahalise toetuse, strateegilise juhtimise kogemuse ja uute kontaktide. Mitterahalisest panusest hinnati näiteks EASi kontaktisikuid välisriikides kui ka EASi panust ettevõttele märgilises mõttes. Samas aga ei osanud mitmed ettevõtted EASi panust enda ettevõtte arengu kontekstis hinnata, viidates siinkohal projekti väiksele mahule ja projekti iseloomule. Tööstusettevõtja toetust saanud intervjueeritud ettevõtjad väärtustasid saadud praktilist kogemust, kontakte, nõustamist ning innustust. Mõned ettevõtted leidsid, et tänu EASile said nad tugeva aluse, mille pinnalt nüüd ise edasi tegutseda ja areneda.

Vastanud **ettevõtetest 61%** oleksid toetatud tegevused **ellu viinud ka ilma toetuseta** (Joonis 18). Kindlasti ei oleks toetatud tegevusi toetuseta ellu viinud vaid 7% vastanutest. Intervjuudest aga selgus valdavalt, et ilma toetuseta oleks tegevusi ellu viidud kas väiksemas mahus või pikema ajaperioodi jooksul. Eriti just TAJal toetuste saajatel puudusid nende endi hinnangul alternatiivsed finantseerimisvahendid tootearendustegevuste rahastamiseks.

Joonis 109. Toetatud tegevuste ellu viimine ilma toetuseta (n=322)

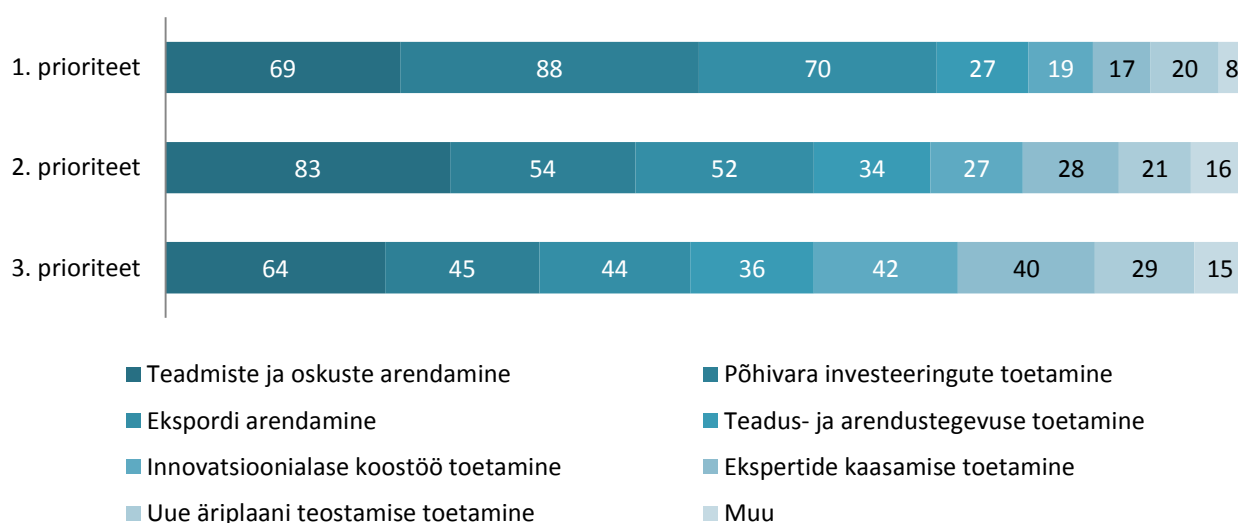
Meetmete lõikes oleksid toetatavad tegevused ka ilma toetuseta ellu viinud kõik arendustöötaja kaasamise tootearenduse toetuse saajad, 52% ekspordi arendamise meetme toetuse saajatest ja 48 % innovatsiooniosaku toetuse saajatest. Pigem oleksid tegevused toetuseta ellu viinud 83% teadmiste ja oskuste arendamise toetuse tootmiskorralduse parenduse suuna toetuse saajatest, 71% tootmiskorralduse diagnostika ja tootmiskorralduse parenduse toetuse saajatest ning 63% arendustöötaja kaasamise rahvusvahelise turunduse toetuse saajatest, (Tabel 21).

Tabel 21. Tegevuste ellu viimine ilma toetustega meetmete lõikes (% veebiküsitlusele vastajatest)

	Jah	Pigem jah	Pigem ei	Ei
Kasvu- ja starditoetus	17%	45%	29%	9%
Arendustöötajate kaasamise toetus: tootearendus või tootedisain	100%	0%	0%	0%
Arendustöötajate kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	0%	63%	38%	0%
Ekspordi arendamise toetus	52%	29%	19%	0%
Innovatsiooniosakute toetusmeede	48%	10%	42%	9%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimine	19%	44%	31%	6%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: tootmiskorralduse parendus	17%	83%	0%	0%
Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus	23%	31%	46%	0%
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuringud	20%	40%	40%	0%
Tootmiskorralduse diagnostika ja tootmiskorralduse parendus	29%	71%	0%	0%

Käesoleval hetkel nägid veebiküsitlusele vastanud toetuse saajad kõige olulisemate valdkondadena ettevõtte arendamisel põhivara investeeringu toetamist, ekspordi arendamist ning teadmiste ja oskuste arendamist (Joonis 19). Kuigi olulisima toetussuunana on vastajad välja toonud teadmiste ja oskuste arendamise, on vastavatest meetmetest toetust saanud ettevõtted valdavalt pidanud võimalikuks toetatavad tegevused ellu viia ka toetuseta. Ekspertide kaasamise toetamist ei pidanud veebiküsitlusele vastanud ettevõtted väga oluliseks ning nad oleksid tegevused ka omavahenditest ellu viinud.

Joonis 20. Käesoleval hetkel ettevõtetate arendamiseks kõige olulisemad toetused

Tegevuste teostamisel ilma toetuseta oleks enamuse ettevõtete hinnangul olnud toetuse asemel finantseerimisallikaks ettevõtte tavapärase äritegevuse käigus genereeritud kasum (Joonis 20). Teise võimaliku allikana nimetati pangalaen või võlakiri.

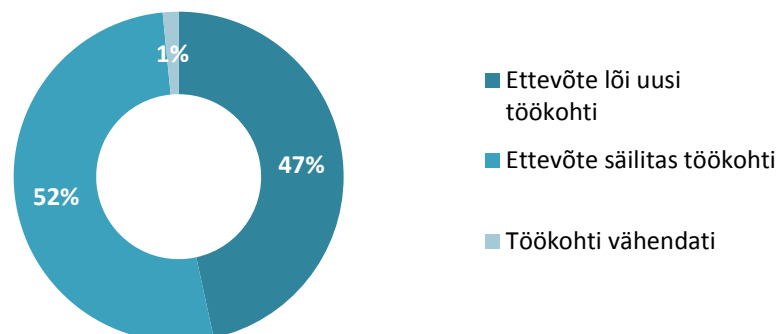
Joonis 111. Täiendavad finantseerimise allikad (n=197)

4.3.6 Töökohtade loomine

47% veebiküsitlusele vastanutest (150 vastajat) lõi toetuse abil uusi töökohti, vaid 2% vastanud ettevõtetest vähendas olemasolevaid töökohti (Joonis 21). Töökohti vähendanud viiest ettevõttest kolmes vähenes olemasolev palgatase, kahes palgatase säilis.

Joonis 122. Töökohtade muutus toetuse kasutamise tulemusena (n=322)

Töökohti loonud ettevõtted löid **keskmiselt 5,6 uut töökohta**. Toetuse saajatest 14,3% (46 vastajat) löid ühe uue töökoha ning üks ettevõtte lõi 60 uut töökohta. Kokku löid veebiküsitlusele vastanud **ettevõtted (18,3% toetuse saajatest) 840 uut töökohta**. Ühe täiendavalt loodud töökoha kohta said ettevõtted keskmiselt 16 771 eurot toetust.

Meetmete lõikes löid **absoluutsummana kõige rohkem uusi töökohti kasvu- ja starditoetuse saajad**, kellele järgnesid **tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad** (Tabel 22). Ühe ettevõtte kohta löid kõige rohkem töökohti aga **tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad** (keskmiselt 21,3 töökohta). Neile järgnesid teadus- ja arendustegevuse projektide toetuse saajad (keskmiselt 15,5 uut töökohta) ning ekspordi arendamise toetuse saajad (keskmiselt 14,7 uut töökohta). Samas majandusnäitajate analüüsi põhjal oli töötajate arvu muutus kõige suurem stardi- ja kasvutoetuse saajate hulgas (vastavalt 192% ja 183%). Ekspordi arendamise toetuse saajate töötajate arv kasvas baasaastaga võrreldes 99%.

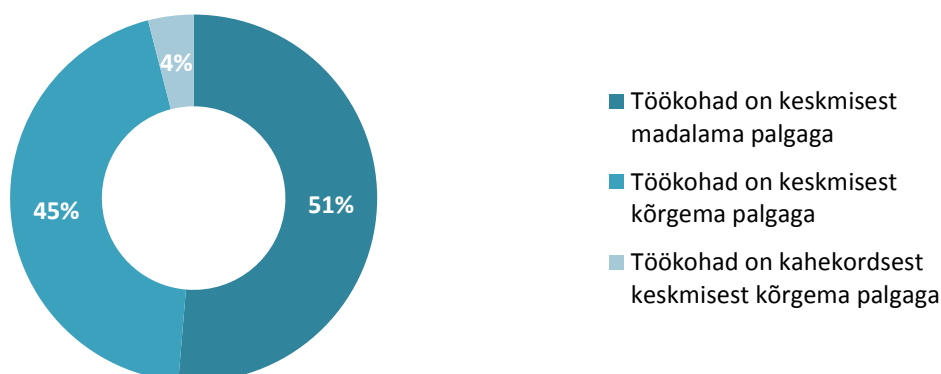
Tabel 22. Loodud töökohad meetmete lõikes

Meede	Loodud töökohtade arv	Loodud töökohti keskmiselt ettevõtte kohta
Kasvu- ja starditoetus	210	2,4
Arendustöötajate kaasamise toetus: tootearendus või tootedisain	12	6
Arendustöötajate kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	86	14,3
Ekspordi arendamise toetus	59	14,7
Innovatsiooniosakute toetusmeede	26	1,9
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimine	11	2,75
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: tootmiskorralduse parendus	41	13,7
Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus	192	21,3
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuringud	62	15,5
Tootmiskorralduse diagnostika ja tootmiskorralduse parendus	70	14,5

Absoluutsummana löid kõige rohkem uusi töökohti Harju- ja Tartumaa ettevõtted (vastavalt 561 ja 129 uut töökohta), mis on väga oodatav tulemus, sest nendes maakondades oli ka ülekaalukalt kõige rohkem toetuse saajaid. Teistest maakondadest järgnesid Lääne-Viru maakond 36 uue töökohaga ning Pärnumaa 22 uue töökohaga. Väikseim uute töökohtade arv oli Põlvamaal, kus loodi 3 uut kohta ning Läänemaa, kus uusi töökohti ei loodud.

Uute loodud töökohtade jaotus nende väärtuse järgi on välja toodud järgmisel joonisel. Üle poole (51%) loodud töökohtadest olid keskmisest madalama palgaga. Keskmise palgana oli defineeritud 2014. aasta Eesti keskmine brutopalk. 45% vastajatest löid töökohti, mis olid keskmisest kõrgema palgaga ning vaid 4% vastajatest löid kahekordsest keskmisest kõrgema palgaga töökohti.

Joonis 133. Loodud töökohtade jaotus väärtuse järgi (n=150)

4.3.7 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele

Veebiküsitluses osalenud ettevõtted hindasid EASi panust ettevõtte tegevuse arendamisel pigem suureks. Hinnangud EASi panusele ettevõtte tegevuse arendamisel olid võrreldes 2014. aastaga kasvanud. Meetmepõhiselt pidasid veebiküsitluses osalenud EASi toetust ettevõtte tegevuse arendamisel kõige olulisemaks stardi- ja kasvutoetuse saajad, TjaA rakendusuringute toetuse ja arendustöötaja kaasamise toetuse saajad. Seevastu kõige madalamad hinnangud EASi toetuse olulisusele ettevõtte tegevuse arendamise seisukohast andsid ekspordi arendamise ning innovatsiooniosaku toetusi saanud ettevõtted. Protsentuaalselt suurima osa kõikidest hindamisperioodil välja makstud toetustest moodustasid TjaA rakendusuringute ja tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetused, mis on ettevõtte arendamise seisukohast olulist rolli omavad tegevused.

2016. aasta tulemuste võrdluses kahe varasema vahehindamisega on näha, et läbivalt on kõikides valdkondades toimunud paranemine (lisa 2, tabel 65). Ettevõtted on hinnanud oma konkurentsivõimet 4,8 punktiga, mis on 0,1-0,2 punkti rohkem kui eelmiste vahehindamiste ajal. Samuti on näha, et EAS on võtnud oma toetustega suurema fookuse oma tooteid/teenuseid arendavatele ettevõtetele, sest kui varasematel aastatel oli nende osakaal vastajate seas alla 50% siis 2016. aasta vahehindamise veebiküsitluse vastanutest moodustasid nad 65%. Samuti on suurem osa EASi toetuse saajatest loonud töökohti – 47% veebiküsitlusele vastanutest, kui eelmiste vahehindamiste puhul oli sama näitaja ca ¼ vastajatest. Meetmete lõikes on pilt jäänud samaks - kõige rohkem töökohti on loonud TjaA rakendusuringu toetuse saajad ja tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad. Samuti on tõusnud hinnangud EASi toetuste olulisusele 2014. aasta 5,4 punktilt 5,6 punktile, mis on 2012. aasta vahehindamise uuringuga sama tulemus.

Kui osalejad on kasutanud erinevaid EASi poolt pakutavaid toetuseid, siis millist toetust ning selle läbi teostatud investeeringut on sel juhul kõige väärtuslikumaks peetud ja miks?

Intervjueeritud toetuse saajatest olid mitut EASi poolt pakutavat toetust kasutanud stardi- ja kasvutoetust ning innovatsiooniosaku, tootmiskorralduse diagnostika ja tootmiskorralduse parenduse ning TjaO disainijuhtimise ja innovatsiooniosaku toetuse saajad. Tootmiskorralduse diagnostikal ja tootmiskorralduse parendusel toetuse saajad otseselt vahet ei teinud, vaid käsitlesid neid tervikuna, mistõttu ei osatud ka rohkem

väärtuslikumat välja tuua. Teistes kombinatsioonides peeti innovatsiooniosakut alati vähem tähtsaks toetuseks tulenevalt väiksest toetussummast.

Käesoleval hetkel nägid veebiküsitlusele vastanud toetuse saajad kõige olulisemate valdkondadena ettevõtte arendamisel põhivara investeeeringu toetamist, ekspordi arendamist ning teadmiste ja oskuste arendamist.

Millised olid toetuse kasutamise peamised kasutegurid? Milliseid käitumuslikke muutusi on teenuste kasutamine osalejale kaasa toonud (näiteks on parandatud äriprotsesse, on tõstetud töötajate kvalifikatsiooni vms)?

Käitumuslike muutuste hindamiseks paluti ettevõtetel valida enda jaoks olulisimad toetuse saamise mõjul toimunud positiivsed muutused. Suurimaks positiivseks muutuseks pidasid ettevõtted suuremat tähelepanu kvaliteedile ja innovaatsile, mille töid välja 20% vastanud ettevõtetest (123 vastajat). Sellele järgnesid muudatused protsessides ja tootmistegevuse laienemine.

Kas toetatud tegevused oleks ellu viidud ka ilma toetuseta? Kui jah, siis milliste rahastamisvõimaluste kasutamisel?

Veebiküsitlusele vastanud ettevõtetest oleksid 61% toetatud tegevusi ellu viinud ka ilma toetuseta. Kindlasti ei oleks toetatud tegevusi toetuseta ellu viinud vaid 7% vastanutest. Intervjuudest aga selgus valdavalt, et ilma toetuseta oleks tegevusi ellu viidud kas väiksemas mahus või pikema ajaperioodi jooksul. Eriti puudusid just TAJal toetuste saajatel nende endi hinnangul alternatiivsed finantseerimisvahendid tootearendustegevuste rahastamiseks. Muudel juhtudel oleks alternatiivse rahastamisvõimalusena kasutatud omavahendeid või pangalaenu.

Meetmete lõikes oleksid toetatavad tegevused ka ilma toetuseta ellu viinud 86% kasvu- ja starditoetuse saajatest, 63% arendustöötaja kaasamise rahvusvahelise turunduse toetuse saajatest, kõik arendustöötaja kaasamise tootearenduse toetuse saajad, 81% ekspordi arendamise meetme toetuse saajatest ja 48 % innovatsiooniosaku toetuse saajatest.

Kas lõite saanud toetuse abil töökohti või aitas toetuse saamine säilitada töökohti, mis muidu poleks säilinud?

47% veebiküsitlusele vastanutest (150 vastajat) lõi toetuse abil uusi töökohti ning 52% (167 vastajat) säilitas töökohti. Töökohti loonud ettevõtted löid keskmiselt 5,6 uut töökohta. Toetuse saajatest 14,3% (46 vastajat) löid ühe uue töökoha ning üks ettevõtte lõi 60 uut töökohta. Kokku löid veebiküsitlusele vastanud ettevõtted (18,3% toetuse saajatest) 840 uut töökohta. Ühe täiendavalt loodud töökoha kohta said ettevõtted keskmiselt 16 771 eurot toetust.

Meetmete lõikes löid absoluutsummana kõige rohkem uusi töökohti kasvu- ja starditoetuse saajad, kellele järgnesid tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeeringu toetuse saajad. Ühe ettevõtte kohta löid kõige rohkem töökohti aga tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeeringu toetuse saajad (keskmiselt 21,3 töökohta). Neile järgnesid teadus- ja arendustegevuse projektide toetuse saajad (keskmiselt 15,5 uut töökohta) ning ekspordi arendamise toetuse saajad (keskmiselt 14,7 uut töökohta).

Absoluutsummana löid kõige rohkem uusi töökohti Harju- ja Tartumaa ettevõtted (vastavalt 561 ja 129 uut töökohta), mis on väga oodatav tulemus. Teistest maakondadest järgnesid Lääne-Viru maakond 36 uue töökohaga ning Pärnumaa 22 uue töökohaga. Väikseim uute töökohtade arv oli Põlvamaal, kus loodi 3 uut kohta ning Läänemaa, kus uusi töökohti ei loodud.

Kuidas on toetusmeetmes osalemine mõjutanud ettevõtte konkurentsivõimet?

Oma konkurentsivõimet hindasid veebiküsitlusele vastanud ettevõtted keskmiselt 5,1 punktiga. Toetuse mõju konkurentsivõimele hindasid ettevõtted positiivselt - 84% vastanute (272 vastajat) arvates omas toetus ettevõtte konkurentsivõimele mõju. Nendest omakorda 46% hinnangul suurendas toetus konkurentsivõimet olulisel määral.

4.4 Panus ettevõtlusega alustamisesse

EAS-i toetuste panust ettevõtlusega alustamisesse saab hinnata ennekõike stardi- ja kasvutoetuse kasusaajate tagasiside ja arengu põhjal. Stardi- ja kasvutoetuse saajatest vastas veebiküsitlusele 148 ettevõtet. Seitse vastajat jätsid ankeedi poolikuks ning seetõttu nende tulemusi täismahus arvestada ei saa. Lisaks viidi vahehindamise käigus läbi **12 semistruktureeritud intervjuud**. Üheksa valimisse kuulunud ettevõtet olid saanud **starditoetust** ning kolm olid saanud **kasvutoetust**. Täiendav intervjuu lisandus kasvutoetust saanud ettevõtete hulka tööstusele suunatud toetusmeetmete grupis läbi viidud intervjuudest. Analüüsis esitatakse ettevõtete esindajate hinnangud ning arvamused anonümsel kujul kodeeritult A1-A12 ja TÕ3 (täpsem jaotus lisas 6, tabel 73).

4.4.1 Eesmärkide saavutamine

Toetuse saamisel **püstitatud eesmärkide täitmist** hindasid stardi- ja kasvutoetuse saajad veebiküsitlusel keskmiselt **5,9 punktiga** (Tabel 23). Mediaanhinnang eesmärkide saavutamisele oli 6 punkti. 41% vastanud ettevõttest (63 vastajat) hindasid eesmärkide saavutamist maksimaalselt võimaliku hindega, mis näitab toetuse saajate suurt rahulolu projekti tulemusel saavutatud eesmärkidega. Ainult mõned üksikud toetuse saajad hindasid projekti eesmärkide saavutamist 3 punkti või vähemaga.

Tabel 23. Toetuse saajate hinnang projekti eesmärkide saavutamisele (%vastajatest ; n=155)

	1	2	3	4	5	6	7
Hinnang projekti eesmärkide saavutamisele	0%	1%	1%	9%	23%	26%	41%

*Skaala: 1 – ei täitnud üldse, 7 – täitusid täielikult

Starditoetust saanud ettevõtetel oli intervjuude põhjal valdavalt toetuse saamise eesmärgiks ettevõttele vajalike vahendite, seadmete ja/või põhivara soetamine. Kaks intervjuueeritud ettevõtjat (A4 ja A12) kasutasid starditoetust hoopis turundustegevusteks. **Kasvutoetust** saanutest soetasid toetuse abil enda tööks vajalikke vahendeid A5 ja A11. A9 kasutas toetust spetsiifilise töövahendi valmistamiseks, mis aitas ettevõttel edukalt turule siseneda ning pakkuda kvaliteetset toodangut. TÕ3 lõi kasvutoetus abil töhusa tootmisprotsessi, mis aitas kaasa ettevõtte arendustegevusele, toodete kvaliteedi nõusule ning võimaldas neil tegutseda välisurgudel. Seega võib järeldada, et **enamus tegevusi on suunatud toodete tootmise või teenuste osutamise alustamiseks** ning nende turule toomist toetavate turundustegevuste ellu viimiseks.

4.4.2 EASi toetuse mõju

EASi toetuse mõju ettevõtlusega alustamisele hindasid veebiküsitlusel osalenud ettevõtjad keskmiselt **6,2 punktiga** (Tabel 24). Mediaanhinnang oli 7 (7-pallisel skaalal), sest 148 ettevõtjast hindasid 55% (82 vastajat) EASi toetuse mõju väga oluliseks. Kolm ettevõtet ei pidanud toetuse mõju ettevõtlusega alustamiseks üldse oluliseks.

Tabel 24. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ettevõtlusega alustamisele (%vastajatest arv; n=148)

	1	2	3	4	5	6	7
Hinnang toetuse mõjule ettevõtlusega alustamisel	2%	0%	1%	5%	16%	20%	55%

*Skaala: 1 – pole üldse oluline, 7 – väga oluline

EASi toetuse mõju ettevõtte kasvule hinnati keskmiselt **5,7 punktiga** (Tabel 25). 36% vastajatest (53 vastajat) hindasid EASi toetuse mõju ettevõtte kasvule väga oluliseks, samas kolm vastajat ei pidanud EASi toetuse mõju ettevõtte kasvule üldse oluliseks. Seega on keskmine hinnang ettevõtte kasvule mõnevõrra madalam kui ettevõtlusega alustamisele. Jätkuvalt on kõige suurem hulk vastajaid hinnanud EASi toetuse mõju ettevõtte kasvule väga oluliseks, kuid samas esineb ka rohkem keskpärase hinnangu andnud toetuse saajaid.

Tabel 25. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ettevõtte kasvule (%vastajatest; n=100)

	1	2	3	4	5	6	7
Hinnang toetuse mõjule ettevõtte kasvule	2%	1%	3%	11%	21%	26%	36%

*Skaala: 1 – pole üldse oluline, 7 – väga oluline

Intervjuude käigus antud hinnangud EASi toetuse mõjule **ettevõtlusega alustamisel ja ettevõtte kasvule** kinnitasid veebiküsitluse positiivseid tulemusi. **Starditoetust** saanutest pidasid EASi toetust oma ettevõtte kasvu seisukohast oluliseks viis intervjuueeritud üheksast (A2, A4 ja A6-A8), nende täpsemad hinnangud on esitatud tabelis 26. Kolm intervjuueeritud ettevõtjat (A1, A10 ja A12) ei näinud starditoetuse saamise ja ettevõtte kiirema kasvu vahel seost. Samas näiteks A1 kaheliikmeline meeskond suurenes kahe töötaja võrra.

Tabel 26. Intervjuueeritud toetuse saajate hinnang EASi toetuse mõjule

Starditoetuse positiivne mõju	Kasvutoetuse positiivne mõju
Ettevõtte arengu hoogustumine (A1, A6, A8 ja A10)	Efektiivsuse ja käibe suurenemine (A5)
Ettevõtte äritegevuseks tarvilike seadmete soetamine (A2, A3 ja A10)	Eduka turule sisenemise soodustamine (A9)
Oma äriidee elluviimise võimaldamine väiksema finantsriskiga (A4)	Äriplaani koostamise ning taotluse kirjutamise kogemuse saamine (A11)
Investeeringujulguse ja eneseusu suurenemine (A12)	Tootmisprotsessi hõlbustamine ning ekspordi kasvatamine (TÕ3)

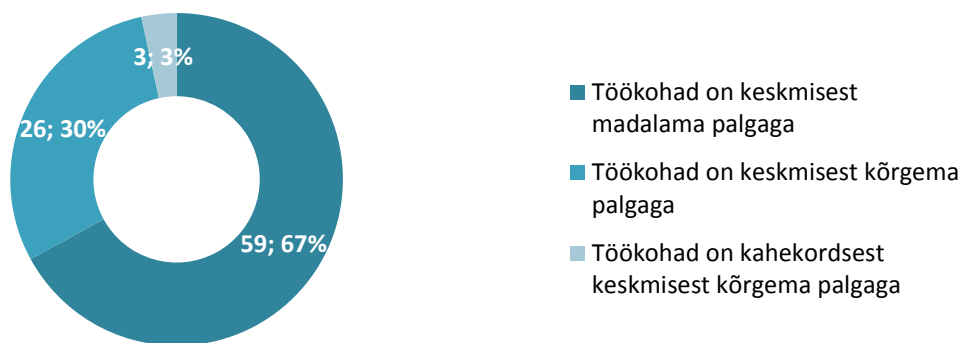
EASi toetuse mõju alustavatele ettevõtetele saab hinnata ka läbi alustavates **ettevõtetes loodud töökohtade arvu**. Veebiküsitlusele vastanud stardi- ja kasvutoetuse saajatest lõi **uus töökohti enam kui pool ettevõtjatest** (88 vastajat), kuid 42% vastajates säilitas ka EASi toetuse abil töökohti (Joonis 23). Keskmiselt loodi 2,4 uut töökohta, 32 ettevõtet löid 1 uue töökohta ja üks ettevõtte löi 11 uut töökohta. Veebiküsitlusele vastanud **alustavate ettevõtete poolt loodi kokku 210 uut töökohta**. Majandusnäitajate analüüsi tulemused kinnitavad ka toetuse saajate töökohtade loomist. Nimelt oli nii stardi- kui kasvutoetuse saajate töötajate arvu muutus baasaastaga võrreldes toetusmeetmete lõikes suurim (vastavalt 192% ja 183%).

Joonis 144. Uute töökohtade loomine stardi- ja kasvutoetuse saajate poolt (n=154)

Seega on EASi toetuse mõju olnud alustavates ettevõtetes töökohtade säilitamisele ja loomisele märkimisväärne olnud, kuid samas ilmneb, et üle 67% vastaja sõnul on loodud töökohtadel keskmisest madalam palk (Joonis 24). See võib olla tingitud asjaolust, et alustavate ettevõtete suutlikkus maksta konkurentsivõimelist palka on piiratud tulenevalt madalast kasumlikkusest. Samas on 33% toetuse saajatest loonud Eesti keskmisest kõrgema palgaga töökohti, mis on positiivne tulemus.

Joonis 155. Lisandunud töökohtade jaotumine nende väärtuse alusel (n=88)

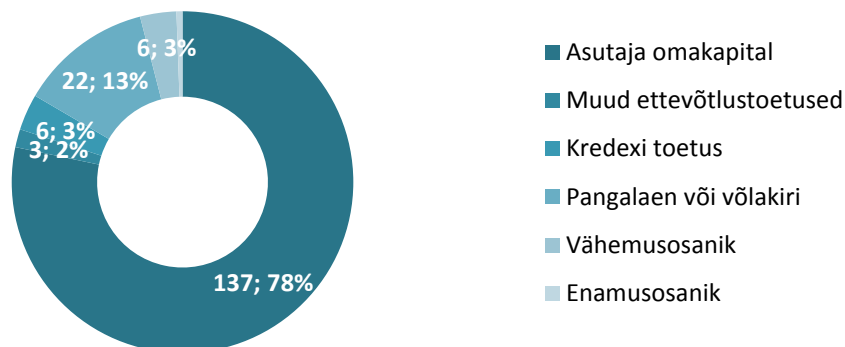

Intervjuu käigus paluti ettevõtetel mõelda olukorrale, kus nad ei oleks saanud EASist toetust ning hinnata, kas nad oleksid teinud midagi teisiti või oleksid nad pidanud seetõttu midagi tegemata jätma. **Kõik intervjuueeritud ettevõtjad leidsid, et nad oleksid alustanud ettevõtlusega ka EASi toetuseta.** Kõik alustava ettevõtte toetust saanud kinnitasid, et tegemata ei oleks nende projekt kindlasti jäänud. Küll aga oleksid **EASi toetuseta** mitmetel ettevõtetel olnud **projekti mahud väiksemad, ettevõtte kasvutempo aeglasem** ning mõnel juhul oleks tulnud teha **järeleandmisi kvaliteedis.**

4.4.3 Ettevõtlusega alustamise finantseerimine

Täiendavate finantseerimise allikatena kasutasid stardi- ja kasvutoetuse saajad ettevõtlusega alustamisel peamiselt asutaja omakapitali (78% vastanutest). Teine olulisem allikas oli pangalaen või võlakiri (13% vastanutest). Ülejäänud finantseerimise allikad nimetasid küsitlusele vastanud toetuse saajad oluliselt vähem (Joonis 25).

Joonis 166. Täiendavate finantseerimisallikate kasutamine ettevõtlusega alustamisel

Ka intervjueeritud ettevõtetest töid enamik (kuus intervjueeritud) täiendava finantseerimisallikana välja omavahendid või omanike finantseeringu. Starditoetust saanud A1 võttis täiendavalt laenu eraisikult.

4.4.4 Muud toetused

Alustavate ettevõtete toetusi saanud ettevõtete intervjuude valimisse kuulusid kaks ettevõtet (A4 ja A9), kes olid saanud vahehindamise perioodil EASi toetust ka innovatsiooniosaku raames. A4 pidas antud meetmest starditoetust kasulikumaks, sest see andis võimaluse silma paista ka välisurgudel. A4 hindas lisaks toetuste raames saadavale rahalisele toele kogemust ja julgust, mis aitavad neil edaspidi suhelda suuremate ettevõtetega, mis hõlbustab tulevikus koostööd. A9 hinnang oli konkreetne – kõige väärtuslikumaks meetmeks osutus kasvutoetus, mis võimaldas võtmetähtsusega tootmise käima panna ning turule tulla.

4.4.5 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele

EASi toetuse mõju ettevõtlusega alustamisele peeti oluliseks. Toetuse olulisust kinnitasid nii veebiküsitluse kui intervjuude tulemused. Veebiküsitlusele vastanud pidasid EASi toetuse mõju olulisemaks just ettevõtlusega alustamise juures (hinnates seda 6,2 punktiga 7-pallisel skaalal) ning veidi vähem oluliseks ettevõtte kasvu seisukohast (5,7 punkti 7-pallisel skaalal). Intervjuude põhjal selgus, et EASi toetuseta ei oleks projektis kavandatud tegevused tegemata jäänud, kuid mahud, tempo ja kvaliteet oleksid võinud (tõenäoliselt) olla madalamad.

Käesoleva vahehindamise tulemused alustavate ettevõtete kohta sarnanevad üldpildis 2012. ja 2014. aastal läbi viidud EASi ettevõtlus- ja innovatsioonimeetmete vahehindamise tulemustele (vt lisa 2, tabel 66). Stardi- ja kasvutoetuste saajate poolt loodud töökohtade arv ettevõttes on jätkuvalt kõige madalam, kuid summaarselt on veebiküsitlusele vastanud stardi- ja kasvutoetuse saajad loonud kõige rohkem töökohti. Üldiselt peetakse toetuse rolli ettevõtlusega alustamisele ja ettevõtte arengule väga oluliseks, kuid samas oleks üle poole küsitletud ettevõtetest teinud samu tegevusi ka ilma toetuseta.

Kuidas mõjutas EASi toetus ettevõtlusega alustamist? Milliseid täiendavaid finantseerimise allikaid kasutati?

EASi toetus on omanud olulist rolli ettevõtlusega alustamisele. Veebiküsitlusele vastanud ettevõtted on EASi rolli hinnanud 6,2 punktiga (7-pallisel skaalal). Intervjueeritud ettevõtete tagasiside põhjal on toetus võimaldanud soetada põhivara, mis on vajalik toodete tootmiseks või teenuste osutamiseks, et üldse oleks võimalik turule tulla. Samuti on EASi toetuse abil 57% veebiküsitlusele vastanud stardi- ja kasvutoetuse saajatest loonud uusi töökohti, mis moodustavad ettevõtete peale kokku 210 uut töökohta.

Enamik (78% vastajatest) veebiküsitlusele vastanud alustavate ettevõtete toetuse saajatest kasutas täiendavate finantseerimise allikatena asutajate omakapitali. Väiksemas mahus kasutati ka pangalaenu, KredExi stardilaenu ja muid ettevõtlustoetusi.

Mis oli EASi toetuse saamise eesmärk ja mille jaoks seda kasutati? Mida oleks tehtud teisiti ilma EASi toetuseta?

Toetuse saamise eesmärkidenäidena tõid nii kasvu- kui starditoetust saanud ettevõtted välja võimalust oma äritegevust kasvatada. Sageli oli eesmärgiks ettevõttele vajalike vahendite, seadmete ja põhivara soetamine. Ilma toetuseta oleksid mitmed ettevõtted jõudnud oma eesmärkidenäideni aeglasemalt ning viinud projekti ellu väiksemas mahus. Lisaks toodi välja, et ilma toetuseta oleks tõenäoliselt tulnud teha mõningasi järeleandmisi soetatavate seadmete ja vahendite kvaliteedis.

Kas EASi toetus on võimaldanud ettevõttel kiiremini kasvada? Miks? Miks mitte?

Veebiküsitluse vastuste põhjal hindavad stardi- ja kasvutoetuse saajad EASi toetuse mõju ettevõtte arengule 5,7 palliga, mis on madalam hinnang kui ettevõtlusega alustamisele, kuid näitab siiski toetuse olulist rolli.

Intervjueeritud ettevõtete tagasiside põhjal kiirendas EASi toetus ettevõtte kasvu. Toetuse abil oli võimalik luua töökohti ja soetada tootmiseks või teenuse osutamiseks vajalikke seadeid, tänu millele sai alustada majandustegevust. Samuti kasutasid ettevõtted EASi toetust turundustegevuste tegemiseks, mis olid vajalikud uue toote turule toomise soodustamiseks. Selle kõige tulemusel suurenes ettevõtte käive ja oli võimalik kasvatada ka eksporti.

Ainult kolm intervjueeritud toetuse saajat ei näinud ettevõtte arengu ja EASi toetuse vahel seost, kuna arvasid, et see on ettevõtte üldisest tegevusest tingitud.

4.5 Panus teadus- ja arendustegevusse ning innovatsiooni

EASi toetuskeemidest olid ettevõtete teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni (edaspidi TAJal) edendamisele hindamiseperioodil suunatud ennekõike **teadus- ja arendustegevuse rakendusuringute toetus** (edaspidi TjaA rakendusuringu toetus), **innovatsiooniosaku toetusmeede**, **arendustöötaja kaasamise toetus tootearenduseks ning tootedisainiks ja protsesside arendamiseks ning teadmiste -ja oskuste alane toetus disainijuhtimisealaseks nõustamiseks**. Lisaks sellele tegelesid toetust saanud ettevõtted TAJal-ga ka teistest toetuskeemidest rahastatud projektide raames. Seega on alljärgnevalt tulemused esitatud ülevaatlikult kõikide toetuse saajate kohta ja TAJal-le suunatud toetuste kasusaajate kohta.

- Innovatsiooniosaku saajatest vastas veebiküsitlusele 66 ettevõtet (valim 550 ettevõtet).
- Teadus- ja arendustegevuse rakendusuringu projektide toetuse saajatest vastas veebiküsitlusele 5 ettevõtet (valim 48 ettevõtet).
- Arendustöötaja kaasamise tootearenduse ja tootedisaini suunal toetuse saajatest vastas veebiküsitlusele neli ettevõtet (valim 11 ettevõtet).
- Teadmiste ja oskuste arendamise disainijuhtimise toetuse saajatest vastas veebiküsitlusele 52 ettevõtet (valim 69 ettevõtet).

Lisaks viidi läbi **12 intervjuud teadus- ja arendustegevuse toetuse saajatega** ning **12 intervjuud innovatsiooni arendamisele suunatud toetuste saajatega** (innovatsiooniosak, arendustöötaja kaasamise toetused ja teadmiste oskuste arendamise disainijuhtimise toetus). Valdav osa intervjuudes osalenud ettevõtetest olid saanud toetusi rohkem kui ühe meetme raames. Täiendavalt lisandusid kahe intervjuu tulemused alustavate ettevõtete toetuse raames läbi viidud intervjuudest, kus ettevõtjad olid saanud ka innovatsiooniosaku toetust. Intervjuude analüüsis on ettevõtete seisukohad esitatud anonümsel kujul ning hinnangute eristamiseks ettevõtete lõikes on hinnangud kodeeritud I1-I12, TjaA1-TjaA12, A4 ja A9 (vaata täpsemalt lisast 6, tabel 71)

4.5.1 Eesmärkide saavutamine

Toetuse saajate **hinnangud projekti eesmärkide saavutamisele varieeruvad** TAJal edendamisele suunatud toetuste lõikes. Projekti eesmärkide saavutamist hindasid **kõige madalamalt** veebiküsitlusele vastanud **innovatsiooniosaku toetuse saajad** - keskmiselt **5,1 punktiga** (Tabel 27). **TjaA rakendusuringu toetuse saajad** hindasid projekti eesmärkide saavutamist keskmiselt **5,4 punktiga**, **arendustöötaja kaasamise toetuse tootearenduse ning tootedisaini ja -protsesside toetuse saajad** keskmiselt **5,7 punktiga** ning **TjaO toetuse saajad disainijuhtimise suunal** keskmiselt **6,1 punktiga**. Mediaanhinnang oli viimase kolme meetme toetuse saajate puhul kõigil 6 punkti. Seejuures on näha, et innovatsiooniosaku toetusmeetme puhul on kõige suurem hulk vastajaid andnud keskmisest madalamaid hinnanguid.

Tabel 27. Toetuse saajate hinnang projekti eesmärkide saavutamisele (%vastajatest)

Hinnang projekti eesmärkide saavutamisele	1	2	3	4	5	6	7
Innovatsiooniosaku toetusmeede	3%	3%	6%	18%	30%	17%	23%
TjaA rakendusuringu toetus	0%	0%	0%	40%	0%	40%	20%
Arendustöötaja kaasamise toetuse: tootearendus ning tootedisain ja -protsessid	0%	0%	0%	8%	17%	75%	0%
TjaO toetus: disainijuhtimine	0%	0%	0%	0%	31%	31%	38%

*Skaala: 1 – ei täitnud üldse, 7 – täitusid täielikult

Intervjuudes osalenud innovatsiooni arendamisele suunatud toetusi saanud ettevõtete projektid läksid valdavalt plaanipäraselt ning ettevõtteid saavutasid seatud eesmärgid, kuid TjaA rakendusuringute toetuse saajad tõid rohkem välja ka kõrvalekaldeid, mis ühtib ka veebiküsitlusel saadud hinnangutega. Ennekõike tõid eesmärkide saavutamist välja disainijuhtimise toetuse saajad, kelle projektid olid seatud kodulehe loomise ja ettevõtte brändinguga. **Intervjueeritud TjaA toetuse saajatest** ligikaudu 1/3 tõi välja, et neil esines **kõrvalekaldeid eesmärkide saavutamisest**, mis üldjuhul väljendusid **oodatust madalamates müüginumbrites ja (ekspordi)käibes**. See oli mõningatel juhtudel tingitud sellest, et rakendusuringu projekti käigus arendatud uut toodet ei õnnestunud tulenevalt tehnoloogilistest piirangutest planeeritud kujul välja arendada või siis komertsialiseerida.

Sõltumata plaanipäraselt kulgenud projektist ei jõudnud aga mitmed ettevõtteid soovitud eesmärkideni. Eesmärkideni jõudmist takistavate teguritena toodi välja järgnevat:

- puudulik suhtlus koostööpartneriga ning täpsema lähteülesande vajadus
- koolitusel osalenud töötaja läks lapsehoolduspuhkusele
- võtmetöötaja eemaldumine tervislikel põhjustel
- toetuse abil valminud prototüübi tootmine osutus liiga kalliks
- muutused majandusolukord

4.5.2 EASi toetuse mõju

TAjal toetuskeemidest toetust saanud ettevõtjate hinnangud EASi toetuse olulisusele arendamisel jäävad üldjoontes samasse suurusjärku **5,0-5,8 punkti vahele** (Tabel 28). **TjaA rakendusuringu** toetuse saajad hindasid toetuse olulisust keskmiselt **5,8 punktiga** (mediaanhinnang oli seejuures maksimaalsed 7 punkti). Keskmiselt **5,6 punktiga** hindasid toetuse olulisust ettevõtte tegevuse arendamisel **arendustöötaja kaasamise toetuse** tootearendus ning tootedisain ja -protsessid suunal vastanud (mediaanhinnang 5,5). **TjaO disainijuhtimise** toetusmeetmest ja innovatsiooniosaku toetusmeetmest toetust saanud ettevõtete keskmised hinnangud olid mõnevõrra madalamad vastavalt **5,3 ja 5 punktiga** (mediaanhinnangud mõlemal juhul 5 punkti). Seega hinnati TAjal toetusmeetmetest kõige vähem oluliseks innovatsiooniosaku toetusmeetmet.

Tabel 28. Toetuse saajate hinnang toetuse olulisusele ettevõtte arendamisel (%vastajatest arv)

Hinnang toetuse olulisusele ettevõtte arendamisel	1	2	3	4	5	6	7
Innovatsiooniosaku toetusmeetmed	2%	5%	11%	23%	18%	20%	23%
TjaA rakendusuringu toetus	0%	20%	0%	0%	0%	20%	60%
Arendustöötaja kaasamise toetus: tootearendus ning tootedisain ja -protsessid	0%	0%	8%	8%	33%	17%	33%
TjaO toetus: disainijuhtimine	0%	0%	1%	3%	5%	5%	2%

*Skaala: 1 – pole üldse oluline, 7 – väga oluline

Intervjueeritud toetuse saajate hinnangud TAjal toetuste olulisusele ja mõjule olid valdavalt positiivsed. Lisaks EASi toetuse rahalise panuse mõjule toodi toetuse mõjuna välja näiteks järgnevaid tegureid:

- lähteülesande põhjalikum läbi mõtlemine ja struktureeritud eesmärkide seadmine
- projektide mõju ettevõtte arengule
- võimalus eesmärkide saavutamisel oluliselt aega säästa (nt läbi arendustöötaja kaasamise)
- võimalus teha projekt suuremas mahus

- atraktiivsuse tõus potentsiaalsete rahastajate silmis

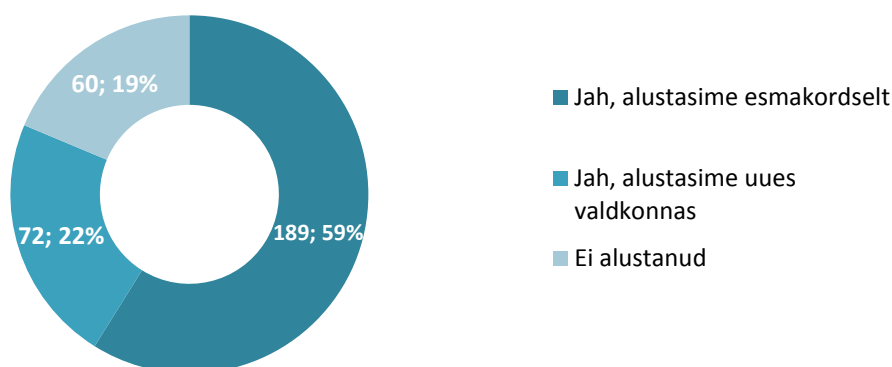
Äärmiselt oluliseks pidasid toetuse mõju TjaA toetuse saajad. Kõik 12 intervjueeritud ettevõtet arendasid toetuse tulemusel välja uusi tooteid, millest 10 juhul jõuti uue tootega turule (v.a TjaA8 ning TjaA12). Mõningatel juhtudel on müüginumbrid jäänud küll kavandatud madalamaks (TjaA2, TjaA3, TjaA9), kuid samas on alles turule tulnud, mistõttu on oodata ka müüginumbrite paranemist. Üks intervjueeritud TjaA rakendusuringu toetuse saaja (TjaA3) teeb veel viimaseid ettevalmistusi toote müügi alustamiseks. Kõik TjaA toetuse saajad rõhutasid, et kuna arendustegevus on üldjuhul väga ressursimahukas ning pika tasuvusajaga, siis poleks nad ilma toetuseta jõudnud seda samas mahus või ajaperioodi jooksul teha.

Intervjueeritud ettevõtete seas oli ka selliseid, kelle hinnangul jäi loodetud mõju saavutamata. Eelnev oli tingitud näiteks poolikuks jäänud tootearendusest ning muutunud turuolukorrast, mis ei võimaldanud EASi toetuse mõjul täiel määral avalduda. Üks innovatsiooniosaku toetust saanud ettevõtetest pidas EASi toetuse mõju pigem negatiivseks ning leidis, et see oli negatiivses korrelatsioonis ettevõtlikkusega.

Tootearendusega alustamine ja investeerimine

Kõikidest veebiküsitlusele vastanud **toetuse saajatest alustas 81%** (261 vastajat) hindamisperiodil **tootearendusega** (Joonis 26). **Enam kui pooled (59% vastajatest)** alustasid arendustegevusega **esmakordselt** ning **ligikaudu neljandik (22% vastajatest)** alustas **täiesti uues valdkonnas**.

Joonis 177. Tootearendusega alustamine (n=321)

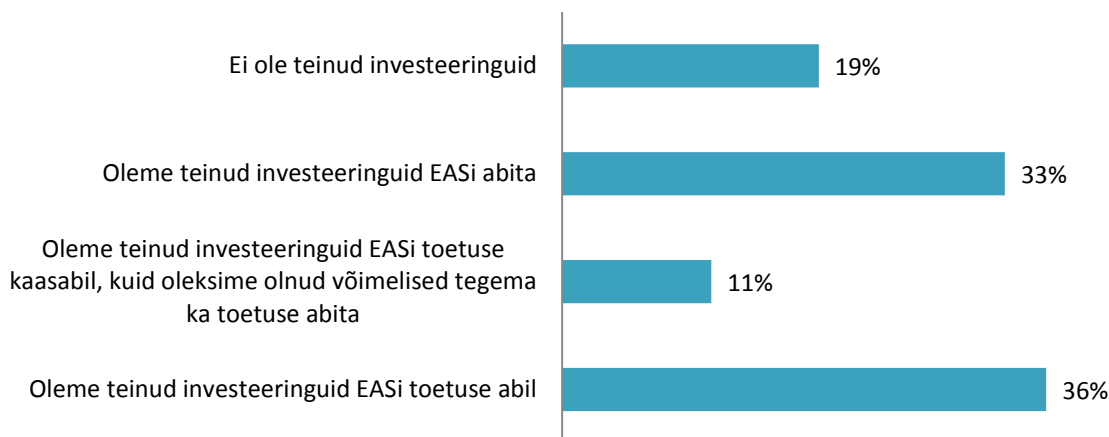
Meetmete lõikes ettevõtete arendustegevust analüüsid eristuvad teistest meetmetest kõige suuremal määral **TjaA rakendusuringu toetuse saajad**, kellest **vaid 20% alustas arendustegevusega esmakordselt**. Innovatsiooniosaku toetusmeetme, arendustöötaja kaasamise toetuse tootearenduse ning tootedisaini ja -protsesside suuna ning TjaO toetuse disainijuhtimise suuna toetuse saajatest alustasid arendustegevusega esmakordselt enam kui pool vastajatest (vastavalt 62%, 50% ja 69%). Samas oli **TjaA rakendusuringu toetuse saajate hulgas** teistest oluliselt **kõrgem uues valdkonnas arendustegevusega alustamise määr (60% vastajatest)**. Arendustegevusega ei alustanud hindamisperiodil kõige suurem hulk arendustöötaja kaasamise rahvusvahelise turunduse suuna toetuse saajatest (38% vastanutest).

Investeeringuid tootearendusse on kõigi **meetmete lõikes hindamisperiodil teinud 80%** või enam veebiküsitlusele vastanutest (Joonis 27). Ligikaudu pooled nendest ettevõtetest on teinud investeeringuid EASi toetuse abil, seejuures oleksid 11% neist olnud võimelised investeeringuid tegema ka EASi abita. TjaO

disainijuhtimise toetuse saajatest 56% tegi investeeringuid tootearendusse EASi abita, teiste TjaA meetmete puhul tehti investeeringuid pigem EASi toetuse abiga.

Joonis 188. Investeeringud tootearendusse perioodil 2008-2013 (n=322)

Kõik viis veebiküsitlusele vastanud **TjaA rakendusuuringu toetuse saajat** tegid hindamisperioodil investeeringuid tootearendusse. Viiest vastanud ettevõttest üks tegi investeeringud EASi toetuse abita ning üks oleks olnud selleks võimeline ka EASi abita. Seda kinnitasid ka intervjuud, mille käigus viis intervjuueeritud toetust saanud ettevõtjat kinnitasid (TjaA1, TjaA2, TjaA3, TjaA6, TjaA11), et nad **poleks saanud projekte ellu viia ilma TjaA toetuseta** ning see oli nende ainuke lahendus projekti finantseerimiseks. Ülejäänud intervjuueeritud töid välja, et kuna arendusprojektideks üldjuhul krediidasutustest laenu ei väljastata, siis oleks püütud projekti omavahenditest ellu viia. See oleks aga omakorda tähendanud, et projekt oleks ellu viidud väiksemas mahus või pikema ajaperioodi jooksul. Üks ettevõtja tõi ka välja, et kui nemad poleks EASist toetust saanud, siis oleks oma ettevõtte Soome üle viinud, kus toimib sarnane toetuskeem *soft loan*'ina (kui projekt õnnestub ja tulemused kommersialiseeritakse, siis makstakse toetusraha tagasi), millest on võimalik saada ka 3-4 korda suuremat toetust.

Intervjuude tulemuste põhjal **innovatsiooniosaku toetuse saajad suurendasid** projekti järgselt oma **investeeringuid teadus- ja arendustegevusse**, kuid see polnud enamuse hinnangul tingitud EASi toetuse mõjust. Nimelt peeti seoseid pigem kaudseteks või seostati investeeringute suurendamist ettevõtte tavapärase arenguga. Investeeringute tõus jäi ühe ettevõtte hinnangul lühiajaliseks ning teise ettevõtte hinnangul ei suurenenud vastavad investeeringud üldse.

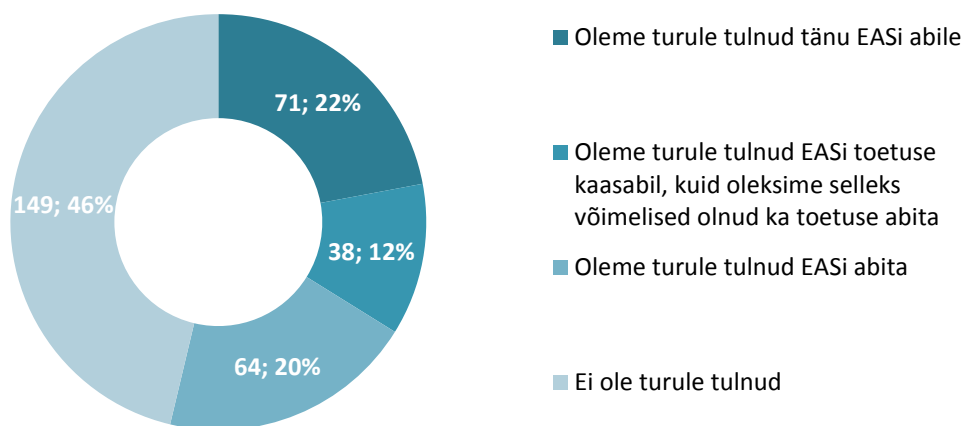
Uue tootega turule tulemine

Uue innovaatilise tootega on turule tulnud enam kui pooled kõikidest veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest (kõikide toetuskeemide üleselt), kellest omakorda 20% tulid uue tootega turule EASi toetuse abita (Joonis 28). Vastanutest 12% kasutasid küll EASi toetuse abi, kuid nende hinnangul oleksid nad olnud võimelised uue tootega turule tulema ka EASi toetuse abita.

TjaA toetuskeemidest toetuse saajate puhul ilmneb suurem EASi toetuse roll. Näiteks TjaA rakendusuuringu toetuse saajatest kolm ettevõtet tulid turule uue innovaatilise tootega EASi toetuse abil. Ühe ettevõtte jaoks oleks turule tulemine olnud võimalik ka EASi abita ning üks ettevõtte tuli uue tootega turule täielikult omal jõul. Tootearendussuunal arendustöötaja toetust saanud neljast vastanud ettevõttest

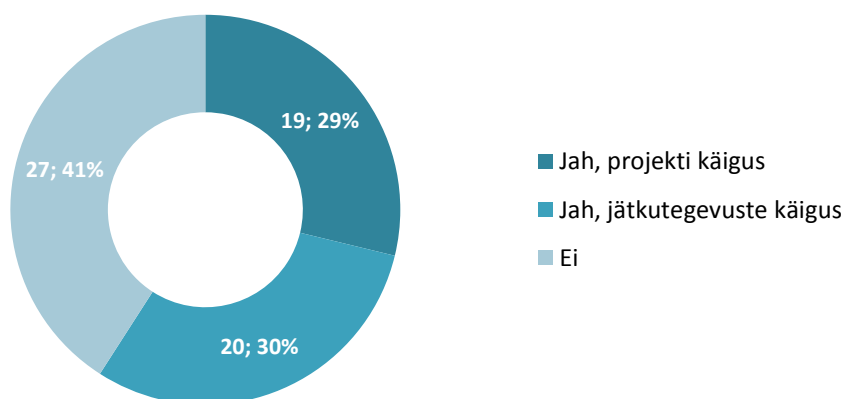
arendasid või täiendasid oma tooteid, teenuseid, tehnoloogiaid ja protsesse kõik ettevõtted. Kolm vastajat tegid seda EASi toetuse abiga ning üks EASi toetuse abita.

Joonis 199. Uue innovaatilise tootega turule tulemine perioodil 2008-2013 (n=322)

Innovatsiooniosakust toetust saanud ettevõtjatest **59%** tuli koostöö tulemusena turule **uue toote või teenusega** (Joonis 29). Seejuures tulid 29% vastanutest uue toote või teenusega turule juba projekti käigus ning 30% jätkutegevuste käigus. See näitab suhteliselt suurt innovatsiooniosaku panust tootearendusse vaatamata sellele, et TAJal toetustest hinnati seda toetust kõige vähem oluliseks ettevõtte arendamisel. Uue toote või teenusega turule tulnud ning ainult innovatsiooniosaku toetust saanud ettevõtetest (kokku 25 vastanut) 28% tulid uue toote või teenusega turule tänu EASi abile. 44% ettevõtetest tulid turule EASi abita ning 28% hindasid, et oleksid suutnud seda teha ka EASi abita.

Joonis 30. Uue toote või teenusega turule tulnud innovatsiooniosaku toetuse saajad

Arendustöötaja toetust saanud neljast kolmel intervjueeritud ettevõttel õnnestus jõuda soovitud tulemusteni:

- 18 puhul oli arendustöötaja ühe seadme väljatöötamisel abiks. Varasemalt arendustöötajata tehtud lahendused said hiljem asendatud arendustöötajaga koostöös loodud seadmega.
- 111 hinnangul jäid nad arendustöötajaga rahule. Arendustöötaja tõi endaga kaasa uue vaate, mis aitas ettevõttel jõuda selleni, mis nende jaoks õige on.
- 19 ei jõudnud aga soovitud tulemuseni ning lõpetas arendustöötaja toetuse ennetähtaegselt. Tulenevalt tehnoloogia muutusest arendustöötaja enam ei sobinud ning oodatud kasu jäi projektist saamata.

Uue toote eksport

Uue toote turule toomise mõju ekspordimüügitulu kasvule hindasid veebiküsitlusele vastanud TAJal toetuse saajad **keskmiselt 4,4 punktiga** (mediaanhinnang 5 punkti). Vastanutest 21% arvates ei olnud uue toote turule toomise mõju ekspordimüügitulu kasvule üldse oluline (Tabel 29), samas kui 24% vastanute arvates oli see väga oluline. Seega esineb arvamustes lahknevus.

Tabel 29. Toetuse saajate hinnang uue toote turule toomise mõjule ekspordimüügitulu kasvule (% vastajatest)

Ettevõtete hinnang	1	2	3	4	5	6	7
Ekspordi arendamise toetus	0%	0%	7%	27%	13%	40%	13%
Arendustöötaja kaasamise toetus, rahvusvaheline turundus	0%	0%	0%	0%	0%	60%	40%
Innovatsiooniosaku teotusmeede	24%	0%	14%	12%	7%	19%	24%
TjaA rakendusuringu toetus	0%	20%	0%	0%	20%	0%	60%
Arendustöötaja kaasamise toetuse: tootearendus ning tootedisain ja -protsessid	0%	0%	0%	0%	0%	34%	66%
TjaO toetus: disainijuhtimine	9%	18%	9%	27%	27%	0%	9%

Uue toote turule toomise mõju ekspordi müügitulu kasvule hindasid **TjaA rakendusuringu toetust** saanud ettevõtted keskmiselt **5,6 punktiga** (Tabel 30). Kolm ettevõtet hindas mõju väga oluliseks (maksimaalsed 7 punkti), üks ettevõtte hindas mõju 5 punktiga ning üks ettevõtte 2 punktiga. Seejuures on madalaima hinde andnud ettevõtte uue tootega turule tulnud EASi toetuse abil.

Tabel 30. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ekspordikäibe- ja võimekuse kasvule (% vastajatest)

Ettevõtete hinnang	1	2	3	4	5	6	7
Ekspordi arendamise toetus	13%	6%	6%	0%	44%	25%	6%
Arendustöötaja kaasamise toetus	0%	0%	0%	13%	0%	50%	38%
Innovatsiooniosaku teotusmeede	3%	5%	8%	21%	15%	23%	26%
TjaA rakendusuringu toetus	0%	25%	0%	0%	0%	50%	25%
Arendustöötaja kaasamise toetuse: tootearendus ning tootedisain ja -protsessid	0%	0%	0%	33%	0%	33%	33%
TjaO toetus: disainijuhtimine	0%	0%	38%	25%	13%	13%	13%

Samas toetuse saajate majandusnäitajate analüüs näitab, et TjaA rakendusuringute toetuse saajate ekspordimüügitulu on võrreldes baasaastaga 18% võrra kasvanud. Seega kuigi hinnatakse mõju kõrgeks, siis see pole ekspordimüügitulu numbrites väljendunud. See võib osaliselt olla tingitud ka intervjuudel välja toodud asjaolust, et mitmed ettevõtted alles valmistuvad ette oma toote turule toomiseks ja ekspordi alustamiseks.

Peamised uued turud, kuhu TjaA toetuse saajad sisenesid, olid **Euroopa Liidu riigid ja USA**. Kaugematest riikidest on uuteks turgudeks **Jaapan ja Austraalia**. Intervjueeritud TjaA rakendusuringu toetuse saajate tagasiside põhjal omas toetus eriti tihedat seost ekspordivõime suurenemisega, sest uued arendatud tooted on kõik suunatud ekspordiks. Mitme ettevõtte puhul moodustab eksport rohkem kui 90% kogu müügitulust (TjaA4, TjaA11). Mitu intervjueeritud ettevõtet ekspordivad ka rohkem kui 20 riiki (nt TjaA4, TjaA5, TjaA7). Oluline on ka siinkohal, et **TjaA toetuse saajad on ambitsioonikad oma ekspordi sihtriikide valikul** ja lisaks lähiriikidele ning Euroopa Liidu liikmesriikidele tegutsetakse üle terve maailma. Näiteks toodi uute sihtriikidena välja Hiinat, Koread, Singapuri, Iisraeli, Brasiiliat, Omaani, USA-d, Kanadat, Egiptust ja Indiat.

TjaA toetuste olulisus

Kõrgeim keskmine hinnang toetuse mõjule oli arendustöötaja kaasamise toetuse tootearenduse ning tootedisaini ja -protsesside toetuse saajatest vastajatel (**keskmiselt 5,7 punkti**), madalaim TjaO disainijuhtimise toetuse saajatel (keskmiselt 4,4 punkti). TjaA rakendusuringu toetuse ja innovatsiooniosaku toetusmeetme vastajate hinnangud olid keskmiselt vastavalt 5,2 ja 5,1 punkti.

Kui **TjaA toetuste olulisus** on eelnevalt ilmestatud läbi tootearendusega alustamise, tootearendusse investeerimise, uute toodete turule toomise ja nende ekspordi, siis rõhutati intervjuudel ka veel teisigi aspekte nagu **teadmistemahukate tegevuste kasv ja kvalifitseeritud tööjõu suurenemine**. Kui innovatsioonile suunatud toetuse saajad tõid näiteks tootmise arendamise, koostöö TjaA asutustega või arendustegevuste kasvu, siis intervjueeritud **TjaA rakendusuringu toetuse saajatest 11-l oligi kogu ettevõtte tegevus teadmistemahukas** (v.a TjaA6), kuna tegeletakse kas kõrgtehnoloogia, biotehnoloogia või sarnastes valdkondades. Samas aitas toetus ikkagi teadmistemahukat tegevust kasvatada, sest mitme ettevõtja puhul arendati toetuse tulemusel välja esimene turustatav toode (nt TjaA2, TjaA3, TjaA7, TjaA9), millest sai alguse kogu ettevõtte edasine kasv. Samuti tõid **ühiksa intervjueeritud TjaA toetuse saajat** (12-st vastajast) välja, et tänu toetusele said nad **kvalifitseeritud tööjõudu juurde palgata**. Kaks ettevõtet tõi välja, et võrreldes algusega on nende töötajate arv 2-kordistunud (TjaA3, TjaA7) ning kahe ettevõtte puhul isegi 5-kordistunud (TjaA2, TjaA5). Täiendavalt edendas toetus ka **protsessiinnovatsiooni** viies ettevõttes ja **tehnoogilist innovatsiooni** kuues ettevõttes (12-st vastajast).

TjaA rakendusuringu toetuse tulemusel arendatud tooted on intervjuude põhjal suures osas viinud ka patendi taotluse või patendini. Kokku on **seitse** intervjueeritud toetuse saajat (TjaA2-TjaA4, TjaA7, TjaA10-TjaA12; 12-st vastanust) oma toetuse tulemusel välja arendatud toote **patendiga kaitsnud** ja seda üldjuhul rahvusvaheliselt.

4.5.3 Koostöö teadus- ja arendusasutustega ja teenuseosutajatega

4.5.3.1 Toetuse saajate hinnang koostööle

Kui TjaA ja arendustöötaja toetuse puhul tehti eeskätt koostööd TjaA asutustega, siis innovatsiooniosaku toetuse saajaid kasutasid ka teisi teenuseosutajaid. Vaatamata sellele oli **suurim hulk** veebiküsitlusele vastanud **innovatsiooniosaku toetuse saajatest (37 vastajat) teinud koostööd ülikoolide ja kõrgkoolidega** (Joonis 30).

Sageduselt teine koostööpartner olid kliendid ja tarbijad ning kolmandal kohal konsultatsioonifirmad, kommertslaborid või eraõiguslikud teadus- ja arendusasutused.

Joonis 201. Innovatsiooniosaku toetust saanud ettevõtete peamised koostööpartnerid (n= 66)

Innovatsiooniosakust toetust saanud ettevõtetest 56% (37 vastajat) tegid veebiküsitluse **põhjal koostööd ühe asutusega**. Suurim koostööpartnerite arv oli viis (kaks vastajat). Koostööpartneriteni jõudsid intervjueritud toetuse saajad erinevaid kanaleid pidi. Näiteks pöördus mitme innovatsiooniosaku toetust saanu puhul teenuspakkuja ettevõtte poole omal algatusel. Koostööpartneriteks osutusid ka ettevõtete olemasolevad kontaktid. Ühel juhul tõi ettevõtte koostööpartneri otsimise kanalina ka EASI koostööpartnerite nimekirja.

Innovatsioonipartneritega koostöö tulemuslikkust hindasid innovatsiooniosakust toetuse saajad **keskmiselt 5,2 punktiga** (7-pallisel skaalal). Mediaanhinnang oli 5 punkti, olles keskmisest hinnangust pisut väiksem. 15 ettevõtjat andsid koostöö tulemuslikkusele maksimaalse hinnangu (Tabel 31), mis tegelikult näitab suhteliselt kõrget rahulolu koostööpartneriga vaatamata sellele, et mõningad toetuse saajad olid andud ka kõige madalama hinnangu.

Tabel 31. Innovatsiooniosaku toetuse saajate hinnang koostöö tulemuslikkusele (% vastajatest)

	1	2	3	4	5	6	7
Hinnang koostöö tulemuslikkusele	2%	2%	8%	21%	21%	24%	23%

*Skaala: 1 – koostöö ei olnud üldse tulemuslik, 7 – koostöö oli väga tulemuslik

Innovatsiooniosaku intervjuude tulemuste põhjal oli **rahulolu osutatud teenuse kvaliteediga äärmiselt varieeruv**. Leidus ettevõtteid, kes jäid koostööpartneri osutatud teenuse kvaliteediga rahule ning hindasid seda positiivseks. Samas esines ka rahulolematust koostööpartnerite suhtes. Ühel juhul näis ettevõttele, et koostööpartneriks olnud ülikooli jaoks oli nende projekt lihtsalt üks võimalus oma tegevust rahastada. Jättes eelneva hinnangu juures ülikooli poolt osutatud teenuse kvaliteedi kõrvale nägi ettevõtte ka koostöö positiivset poolt, mis andis koostöökogemuse nii ettevõttele kui ka tudengitele. Kõige tugevamat rahulolematust üles

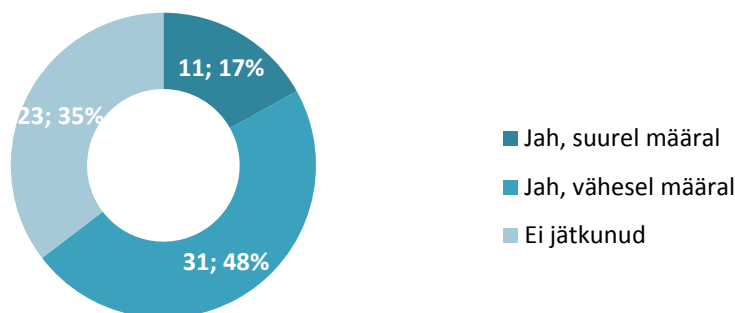
näidanud intervjueritav ei jäänud koostööpartneri teenusega rahule ning leidis projekti olevat koostööpartnerile liiga keerukas.

Lisaks hindasid koostöökogemust ka **teadmiste ja oskuste toetust disainijuhtumiseks** saanud ettevõtte, kes enda hinnangul jäi küll teenuse kvaliteediga rahule, kuid projektijärgselt leidis koostööpartneriks uue teenuspakkuja, kelle puhul oli nii suhtumine klienti kui ka hind oluliselt parem. **Arendustöötaja toetust** tootearenduseks saanud ettevõtte avaldasid eranditult rahulolu projektidesse kaasatud arendustöötajate suhtes.

TjaA rakendusuuringu toetusest rahastatud projektide käigus tegid ühe teadusasutusega koostööd neli vastanud ettevõtet, üks vastanutest tegi koostööd mitme teadusasutusega. Ühe teadusasutusega koostööd teinud ettevõtete hinnangul koostöö projektijärgselt ei ole suurenenud. Mitme teadusasutusega koostööd teinud ettevõtte hinnangul on koostöö suurenenud, kuid ei ole pidev.

Üle poole veebiküsitlusele vastanud innovatsiooniosaku toetuse saajatest jätkasid peale projekti lõppu innovatsioonipartneriga koostööd. Seejuures jätkus koostöö suurel määral 17% vastanud ettevõtetest (Joonis 31). Vähesel määral jätkus koostöö 48% vastanutest ning üldse ei jätkanud koostööd 35% vastanutest.

Joonis 212. Ettevõtete koostöö innovatsioonipartneritega peale projekti lõppu

Sellisel määral **koostöö jätkumine innovatsioonipartneritega näitab toetuse positiivset mõju** ning kinnitab ettevõtete positiivset hinnangut koostöö tulemuslikkusele. Samas intervjueritud ettevõtetes see nii ei olnud ning **mitte ükski intervjueritud innovatsiooniosakust toetuse saaja ei jätkanud koostööd peale projekti lõppu.** Arendustöötajate toetust tootearenduseks saanutest jätkasid kaks arendustöötajaga koostööd ka projektijärgselt, ühel juhul kuni arendustöötaja pensionini ning teisel juhul koostöö veel jätkub. Üks arendustöötaja toetust saanud ettevõtetest sooviks jätkata koostööd projektiäegse arendustöötajaga.

4.5.3.2 TjaA asutuste hinnang koostööle

TjaA toetusprojektides ettevõtete partneriteks olnud TjaA asutuste hinnangu saamiseks koostööle viidi läbi intervjuud nelja ülikooliga ja ühe TAKiga. Üldistavalt võib öelda, et TjaA raames pakutakse erinevaid teenuseid alates konsultatsioonist kuni reaalsete prototüüpideni. Eelkõige soovisid ettevõtjad ülikoolidelt teenuseid, mis oleksid võimalikult hästi rakendatavad äritegevusse.

Koostöö algus

Ülikoolid tegelevad kõik **aktiivselt** ettevõtjatele suunatud **koostööprojektide võimalustest teavitamisega.** Informatsioon meetmete kohta on kirjas ka koolide veebilehtedel, kuid lisaks sellele korraldatakse erinevaid

infopäevi ja seminare ning mõni ülikoolidest on ka **valdkonna kaupa saatnud välja teavitusi**. Mitmed ülikoolid mainisid nii hiljuti loodud Adapter platvormi kui ka hiljuti Tartus korraldatud ettevõtluspäeva kui ülikoolide ühistööd ettevõtjatega koostöö suurendamiseks. Üks ülikooli esindaja ütles, et üritusi viiakse läbi ka maakondades ja helistatakse läbi erinevate valdkondade esindajad. Samuti tutvustatakse ülikooli erinevate kohtumiste raames. Kõikidel küsitletud ülikoolidel on ametis isikud, kelle peamiseks või üheks peamiseks rolliks on ettevõtjatega suhtlus koostööprojektide raames.

Initsiatiivi koostöö alustamiseks loetakse mõlemapoolseks selles mõistes, et ülikoolid teavitavad, milliseid teenuseid milliste toetusmeetmete raames on võimalik neilt tellida ning ettevõtjad esitavad päringud, mille alusel koostööd tegema asutakse. **TAK** ise niivõrd **aktiivselt teavitamisega ei tegele**, kuid kuulub EASi poolt heaks kiidetud teenusepakkujate nimekirja. TAKi esindaja andis hinnangu, et ettevõtjad oskavadki nende poole pöörduda tänu EASile, nende enda erinevatele kontaktidele ning koostööpartneritele.

Ülikoolid tunnevad, et neil on juba koostöö alguses suur roll nii meetme nõuete lahti selgitamisel, lähteülesande vormistamisel, projekti konsulteerimisel ja vormide täitmise abistamisel kui ettevõtja ning ülikooli vastastike vajaduste väljaselgitamisel. Ülikoolid on TjaA meetme projektidest kindlasti rohkem huvitatud kui näiteks innovatsiooniosaku raames tulnud projektidest. TjaA meetme raames tellitud projektid on mahukamad, pakuvad teadlaste võimaluse tegeleda rohkem süvitsi ning huvitavamate teemadega ning samuti mainis üks ülikoolidest, et nad on saanud nendele projektidele tunnustusi ja töid on auhinnatud.

Koostöö alguses nähakse kahte peamist probleemi:

- Üheks on see, et ettevõtted peavad tegema päringud kolmele teenusepakkujale, mistõttu võib üks ülikoolidest sattuda tasuta konsultandi ja vormistaja rolli ning tegelikult teenusepakkujaks osutub teine teenusepakkuja.
- Teise peamise probleemina nähakse lähteülesande vormistamise keerukust, mis ühest küljest tuleneb ettevõtjate väga praktilistest ootustest võrreldes ülikoolide teadustöö suunitlusega või eeldusega, mida ettenähtud finantseeringu raames tehakse ja teisalt EASi vormide täitmise keerukusest.

Samuti mainiti, et EAS nõuab omafinantseeringu tasumist enne toetuse saamist ning seda ei peeta eriti ettevõtjate jaoks sõbralikuks lahenduseks. Mitmed ülikoolide esindajad mainisid, et arendusosakut taotlevad ettevõtted näevad oma tootes suuremat potentsiaali kui näiteks innovatsiooniosaku puhul. Samas anti hinnang, et kuna määrus pole kuigi kaua olnud ja taotlemine on keerukam, siis paljude projektide algus jääb kinni bürokraatia taha.

Koostöö kulg

Peale päringu ja lähteülesande koostamist viiakse ettevõtjad kokku tööd läbiviiva teadlase või teadlaste rühmaga, kes siis hoiavad tellijat kursis projekti protsessiga ning lahendavad koos tellijaga erinevaid projekti käigus ette tulevaid küsimusi. Küllaltki palju panustatakse tehniliste tingimuste välja selgitamisele, sest soovitakse tellijale pakkuda ikkagi tema ootustele vastavat tulemust. **Rahulolu koostööga on erinev** ja kõik ülikoolide esindajad mainisid, et on nii rahulolevaid kui ka rahulolematuid tellijaid. Rahulolematuse vältimiseks püütakse hoida võimalikult regulaarset suhtlust ning tellijatega võimalikult palju läbi arutada.

Ülikoolide esindajad hindavad **enamuse läbiviidud projekte edukaks**. Samas mainiti, et väga edukaid tooteid ja projekte, mis on võitnud auhindu või on edukalt Eesti ja välisurgudele viidud, on pigem väga vähe. Peamiseks eduteguriks on ülikoolide jaoks ka see, et neid ei nähta ainult õppetöökorraldajatena, vaid tänu meetmele osatakse neilt küsida ka rakenduslikke töid ettevõtluses.

Koostöö jätkumine

Koostöö on jätkunud **pigem väheste ettevõtetega**. Mõningate ettevõtetega jätkub koostöö Archimedese NUTIKAS toetuste raames, mõningatega jätkub mitterahaline koostöö koostööprojektidega ning mõningad ettevõtted on hiljem tellinud omafinantseeringuga väiksemaid projekte. Arvati, et pigem jääb tellimuse soov väheste rahaliste ressursside taha ning siiski on ettevõtetel soov koostööd teha.

Ühe kitsaskohana mainiti, et Eesti teadmussiirde probleem on pigem üldisem ning hetkel toimub jätkupidev tegevus startup'ide valdkonnas. Samas oleks vajalik nii ülikoolide võimekust organisatoorselt kui kompetentside osas parandada ja harida turgu koostöövõimalustest.

Üldine hoiak ja soovitused

TAjal edendamisele suunatud toetuskeeme nähakse majanduslikult toetava meetmena, mis **soodustab ettevõtteid innovaatsiliselt mõtlema, maandab eraettevõtluse riske ja aitab ettevõttel uudseid lahendusi välja mõelda ja töötada**. Üldine meetme mõju on seega positiivne ja seda eelkõige mõtteviiside muutmisele. Kasu majandusele nähakse eelkõige pikemas perspektiivis.

Kõik ülikoolide ja TAK esindajad arvasid, et TAJal-le suunatud toetusmeetmed peaks kindlasti tulevikus alles jääma. Näitena toodi välja projekte, kus ka ettevõtja on tänu sellele meetmele oma töötajatele garanteerinud paari järgmise aasta palga ning teadlased on suutnud välismaistelt konverentsidelt saadud parimat praktikat tuua Eesti ettevõtjateni. Selliste toetuste olemasolu hinnati ülimalt vajalikuks, kuna teist sarnast ei ole, mis soodustaks teadlaste ja ettevõtjate koostööd. Ülikoolide esindajate hinnangul on arendustegevus ettevõtjate jaoks kulukas, keeruline ja riskantne ning nad näevad, et eriti ekspordisuunaliste arendustegevuste puhul toodavad ettevõtjad toetusega välja antud kulud riigile tagasi. Intervjueeritud TjaA partnerite hinnangul peaks riik jätkama toetustegevustega.

Taotluste puhul kritiseeriti veidi taotlemise korra liigset keerukust. Toodi ka välja, et ühekordse taotluse võimaldamise asemel võiks kaaluda samale ettevõttele mitmekordset toetuse andmist, et ei tekiks olukorda, kus ettevõtjad peavad looma nn. riulifirmad uuesti taotlemiseks. Samuti sooviti, et EAS kaasaks meetme väljatöötamise tegevustesse rohkem ülikoolide esindajaid, et saaks võimalikult praktilise toetuste süsteemi koos välja töötada.

4.5.3.3 Teenuseosutajate hinnang koostööle

Teenuseosutajate nägemuse saamiseks koostööle viidi läbi 7 intervjuud toetust saanud ettevõtjate koostööpartneritega, kes on innovatsiooniosaku raames teenuseid osutanud. Intervjueeritavatest kolm olid disainiga seotud teenuseid pakkuvat eraettevõtet, kaks inseneriteenustega seotud eraettevõtet ja kaks patendibürood.

Innovatsiooniosaku raames pakkusid nii ülikoolid kui ettevõtted kõiki teenuseid, mida eraettevõtetele osutatakse. Pigem oli teenuste osutamise puhul määravaks asjaoluks, et teenus oleks toetuse saamiseks abikõlblik ning toetuse summa suurus piisav, et vajalikud mahus töid teostada. Toetuse suurusest tulenevalt nimetati innovatsiooniosakut tellija jaoks pigem esimeseks etapiks järgnevatele tegevustele, nt konsultatsioon, sertifikaat, testimine enne prototüüpi, patent ainult Eesti turul enne välisurgudele minekut, analüüs, katsed, uuring jmt. Eristusid teenused, mida võib nimetada standardseks paketi, nt ainult Eesti turul patent, brändi kaitsmine, koduleheloamine, märgise saamine.

Disaini- ja inseneribürood ütlesid, et lähtuvalt tellija päringust tehakse hinnapakkumine samamoodi kui igale teisele kliendile ning kas või milliste vahenditega klient teenust rahastab ei muuda oluliselt teenuse pakkumist. See arusaam peegeldus ka asjaolus, et **disaini ja inseneribürood suutsid meenutada ühte kuni kahte klienti,**

kes on neilt saadud teenust innovatsiooniosaku raames tellinud. Samas riiklikud institutsioonid ja patendibürood olid hästi teadlikud, millise meetme raames teenuseid tellitakse, kuna tegelesid ise innovatsiooniosaku ja selle raames saadava teenuse reklaamimisega.

Koostöö algus

Koostööd alustavaks pooleks nimetasid kõik teenusepakkujad tellijat selles mõistes, et tellija esitab oma päringu. Olenevalt päringust on järgmiseks sammuks lisaküsimused ja konsultatsioon või konkreetne hinnapakumine koos ajakavaga. Samas potentsiaalsete tellijate informeerimine innovatsiooniosaku kasutamise võimalusest oli erinev.

Kui riiklikud institutsioonid, eriti ülikoolid, on tutvustanud meetme kasutamise võimalust nii messidel, koostööfestivalidel, infopäevadel kui kampaaniate raames ning info on eraldi välja toodud ka kodulehtedel, siis disaini- ja inseneribürood ei panusta klientide innovatsiooniosaku olemasolust teavitamisele ning innovatsiooniosaku taotlemisest saadakse teada juhuslikult. Näiteks kui on vajalik esitada tavapärasest erinevalt taotlemiseks vajaminevat lisadokumentatsiooni või esitada hinnapakumisse konkreetseks tähtajaks töö valmimise kinnitus jmt. Samuti on teada saadud innovatsiooniosaku kasutamisest juhul kui klient ise on töö tellimise käigus sellest teavitatud. Pigem võib öelda, et enamustel juhtudel disaini- ja inseneribürood ei tea, et klient rahastab tellitud tööd innovatsiooniosaku meetmega. Pigem arvati, et **tellijatega on juba eelnevalt varasem kokkupuude** ning uusi kliente tuli innovatsiooniosaku meetme raames paar-kolm ettevõtet.

Patendibürood eristusid sellega, et neil on kodulehel informatsioon ning **patendi taotlejatele pakkusid teenusepakkujad ise välja innovatsioonimeetme taotlemise võimaluse.** Erinevalt ülikoolidest ei tee nad otseselt teavituskampaaniaid, kuid erinevalt disaini- ja inseneribüroodest tutvustavad nad aktiivselt teenuseosutamise päringute raames antud meedet finantseerimisevõimalusena. Samuti on patendibürood aidanud klientidel koostada taotlusi ning **ühe patendibüroo esindaja hinnangul on nad aidanud taotluse esitamisel lausa ligikaudu pooli innovatsiooniosaku meetmest toetusest saanud ettevõtetest.**

Koostöö kulg

Koostöö toimib laias laastus kõikides küsitletud organisatsioonides protsessi mõistes sarnaselt. Peale tellija esmase huvi üles näitamist täpsustatakse e-kirjade abil või telefonitsi või koosolekul lähteülesanne ja vajadused lõpptulemusele. Seejärel valitakse välja maja seest tööd teostav projektijuht või teadlane ning töö käigus suheldakse klientidega nii progressist informeerimiseks, tööülesannete täpsustamiseks kui antakse teada ka võimalikest takistustest.

Oluliseks erisuseks võib pidada töö täitja ootusi töö tellijale. Eraettevõtted pakuvad oma tavateenust ja eeldavad, et finantseerimise ning taotlusvormide küsimustega tegeleb tellija ise. Erandiks on juhtumid, kus innovatsiooniosakuga seonduvate tähtaegade tõttu on töö tegemisest loobunud, sest tellimuste mahu tõttu ei ole olnud võimalik pakkuda kliendile töö teostamist õigeaegselt. Eraettevõtteid motiveerib tavapärane müügitulu. Nad eeldavad, et neilt tellitakse töid tavapäraselt vastavalt sellele, mis teenus klientidele maksab ja püüavad vastavalt võimalustele olla paindlikud.

Disainiettevõtted töid välja, et mõned tööd muutusid tellimuse käigus tulenevalt sellest, et innovatsiooniosaku meetme raames tellijad olid ise algajad ettevõtjad ning seega äriplaan täpsustus tööde tegemise käigus. Samuti toodi välja, et innovatsiooniosaku raames saadud toetus ei olnud piisav, et finantseerida projekti täies mahus kuni turustamiseni ja ka sellest tulenevalt oli projektides mõningaid seisakuid ja muutusi.

Patendibüroode juurde on tulnud juba valmis toote idee kujunduste ja kirjeldustega, mille kohta patendi taotlemise käigus selgitatakse välja huvipakkuvad liigid ja piirkonnad, kus soovitakse oma leiutist kaitsta.

Innovatsiooniosakut peetakse Eesti patendi saamisel piisavaks, kuid **ajaline ja rahaline probleem tekib ekspordi sooviga ettevõtetel rahvusvaheliste patentidega**. Toodi välja, et **aastane piirang ei võimalda mõnikord ajaliselt töid teostada**. Samuti ei kata toetuse summa piisavalt kogu finantseeringut, mis ettevõtetel tuleb teha, et oma tooteid kaitsta erinevates piirkondades väljaspool Eestit.

Koostöö jätkumine

Kõik teenusepakkujad ütlesid, et vähemalt **mõnede ettevõtetega on koostöö jätkunud**. Hinnanguliselt öeldi jätkajate protsendiks **5-50%**, kuid kaks ettevõtet nimetasid innovatsiooniosaku meetme projekte ühekordseteks projektideks. Koostööjätku protsent oli kõrgem ülikoolide puhul, kui jätkutegevuse pakuti TjA või Archimedese toetusi või inseneribüroode puhul, kust tegutsevatel ettevõtetel on vajadus tellida teenuseid erinevate toodete lõikes. Kuna innovatsiooniosakut oli võimalik ettevõtetel saada ühel korral, siis erisus tekkis tellija vajadustest. Oluliseks asjaoluks koostöö jätkumisel oli see, kas tellijal edaspidi tootmise käigus või sama projekti jätkamise käigus on vajadus sama teenusepakkujat kasutada.

Tegutsevate tootmisettevõtete hulgas oli selliseid tellijaid, kes olid juba eelnevalt teenusepakkujaga kokku puutunud ja innovatsiooniosakut kasutati lisafinantseeringuna ning oma teisi tootmisprojekte rahastasid eelnevalt ja edaspidi muudest vahenditest. Teised koostööd jätkanud tellijaid uute või sama projekti edasi arendamiseks jätkasid Archimedese või TjA toetusmeetmete abiga või kaasasid erasektorist lisafinantseeringuid, et sama teenusepakkujaga koostööd jätkata.

Koostöö mittejätkamise põhjusteks hindasid TjA asutused rahaliste vahendite puudust ning asjaolu, et arendatud toode ei osutunud tõenäoliselt edukaks. Tüüpiliselt jätkus koostöö ikkagi sama projekti raames ja sama tellijaga, kui tootel nähti potentsiaali ning tellija soovis innovatsiooniosaku raames tehtud esimesele etapile saada ka edasi arendustöid kuni reaalse toote väljaarendamiseni.

Üldine hoiak ja soovitused

Üldiselt hinnati innovatsiooniosakut vajalikuks alustavatele ettevõtetetele, et nad üldse saaksid võimaluse ja julguse oma ideede teostamist proovida ning tooteinnovatsiooniga tegutsevatele ettevõtetetele, et aidata neil maandada riske, st. väiksema riskikuluga võimaldada ideede ja arenduste katsetamist. Ülikoolid nägid innovatsiooniosakus ka võimalust pakkuda erasektorile kompetentse, millest muidu ei olda teadlikud.

Ettevõtte omaosalust pidasid kõik teenusepakkujad oluliseks selles mõistes, et ettevõtted mõtlevad põhjalikumalt läbi teenuse vajalikkuse ja panustavad ise rohkem. Samas innovatsiooniosaku toetuste saamise suhtes oli erinevaid seisukohti. Kui riiklikud institutsioonid pidasid sellist toetust väga vajalikuks, et ettevõtted üldse nendega sooviksid koostööd teha, siis **patendibürood** arvasid, et **paljud või isegi enamus väikestest ettevõtetest jätkaksid oma toote kaitsmata ilma innovatsiooniosaku toetuseta** ning pidasid seega toetust ääretult vajalikuks. **Disaini- ja inseneribüroode** esindajad arvasid aga, et on tellijaid, kes said riskimaanduse ja tootearenduse, mida muidu poleks julgenud proovida. Samas mainiti, et on ettevõtteid, kes oleks niikuinii teenuse tellinud, kuid kasutasid lihtsalt toetust ära ning üks büroo esindaja nimetas taolist innovatsioonitoetust turu solkimiseks selles mõistes, et disainitöö maksab oluliselt rohkem reaalsuses ja sellisest toetusest said kasu disainibürood, kes pakkusid paketeeritult „tasuta lihttöid“ nagu veebilehe tegemine või logo kujundamine ning reaalselt innovatsiooni sellega ei toetatud, vaid tekitati mulje oluliselt odavamast tööst.

Peamiseks **soovituseks** oli välja töötada **terviklik arenguprogramm** ja seda eelkõige just VKEdele. Innovatsiooniosaku raames saadava toetuse summa on küllaltni väike ning ei võimalda teha suuremaid arendusi, mistõttu peetakse vajalikuks kõikide etappide toetamise programmi.

Peaaegu kõik teenusepakkujad tõid välja ka taotlusedokumentide koostamisel liigse bürokraatia ja ebaselguse nende täitmisel. Õeldi, et taotluse täitmisel on palju kordusi erineva nurga alt, keerukas aru saada, mida ja millisel on vajalik täita ning väikestel ettevõtetel arvati taotlemine isegi jäävat selle taha, et inimeste ressursid on niigi ülekoormatud ja lihtsalt ei ole aega vormide täitmist endale selgeks teha.

Disaini- ja inseneribürood soovitasid EASi lehel selgemalt välja kirjutada nii meetme alla kuuluvad tegevused, välja tuua võimalikud teenusepakkujad, vähendada vormides liigset bürokraatiat ning läheneda taotlustele individuaalsemalt selles mõistes, et püüda aru saada, mida realselt tellitakse. Patendibüroode poolt arvasid, et riik võiks meetmete olemasolu rohkem reklaamida ja pikendada osaku perioodi kaheteistkümnelt kuult kolme-nelja aastasele perioodile.

4.5.4 Muud toetused

Innovatsiooni soodustamisele suunatud toetuse saajatest said viis ettevõtet toetusi rohkem kui ühest meetmest. Ettevõtted **I2-I5** said innovatsiooni toetusi nii **innovatsiooniosaku** raames kui ka **teadmiste ja oskuste toetust disainijuhtimiseks**. Ettevõtte **A4** sai lisaks innovatsiooniosaku toetusele starditoetust ning ettevõtte **A9** kasvutoetust. Ettevõtte I11 sai lisaks arendustöötaja toetusele tootearenduseks veel teadus- ja arendustegevuse projektide toetust rakendusuringuteks.

Kaks ettevõtet väärtustasid **teadmiste ja oskuste arendamise toetust**, üks ettevõtetest põhjendas seda läbi oma projekti edukuse. Kiitust pälvis innovatsioonialase koostöö toetamine. Leidus ka ettevõtte, kes hindas enim **alustavate ettevõtete toetust**, olles küll saanud ka innovatsiooniosaku toetust.

4.5.5 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele

Veebiküsitluse tulemuste põhjal ilmnes, et 81% toetuse saajatest alustas hindamisperioodil tootearendusega ning enam kui poolte jaoks (59%) oli tegemist esmakordse arendustegevusega. Tulenevalt eelnevast, võib EASi panust teadus- ja arendustegevusse pidada märkimisväärseks. Ettevõtete arendustegevuse analüüsi tulemusel eristusid enim TjaA rakendusuringu toetuse saajad, kellest vaid väikse osa (20%) jaoks oli tegemist esmakordse arendustegevusega, kuid samas oli nende seas enim uues valdkonnas arendustegevusega alustajad (60%). Enam kui pooled veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest (toetusskeemide üleselt) tulid uue innovaatilise tootega turule, neist väiksem hulk (20%) tuli uue tootega turule EASi toetuse abita. Vastanutest 12% kasutasid küll tootearendusel EASi toetuse abi, kuid oleksid endi hinnangul olnud võimelised uue tootega turule tulema ka EASi toetuse abita.

Majandusnäitajate analüüs näitab, et TjaA rakendusuringute toetuse saajate müügitulu on võrreldes baasaastaga 131% kasvanud, kuid ekspordimüügitulu ainult 18% kasvanud. See võib osaliselt olla tingitud ka intervjuudel välja toodud asjaolust, et mitmed ettevõtted alles valmistuvad oma toote turule toomiseks ja ekspordi alustamiseks.

Innovatsiooniosakust toetust saanud hindasid innovatsioonipartneritega koostöö tulemust võrdlemisi kõrgeks (5,2 punkti 7-pallisel skaalal). Üle poolte innovatsiooniosakust toetust saanud ettevõtetest jätkasid koostööd oma innovatsioonipartneriga, kuid valdavalt jätkati koostööd vähesemal määral (48%).

Võrreldes 2016. aasta vahehindamise tulemusi 2012. ja 2014. aasta tulemustega, siis võib järeldada, et TjaA edendamisele suunatud toetuste olulisus ja kasvanud (vt lisa 2, tabel 67). Toetuse saajate hulgas on suurenenud nende ettevõtete osakaal, kes on EASi toetuse tulemusel edukalt uute toodetega turule tulnud ning intervjuude põhjal hinnates on uutel toodetel ka oluline roll ekspordimüügitulus. Lisaks on näiteks TjaA

toetuse saajad toonud esile kvalifitseeritud tööjõu suurenemist, kuid majandusnäitajate analüüsi põhjal on TjaA toetuse saajate töötajate arv võrreldes baasaastaga ainult 23% kasvanud.

Üldised küsimused

Kui paljud EASi toetavatest ettevõtetest on alustanud arendustegevusega (esmakordselt)? Kas neil on tekkinud tootearendusvõimekus ning nad tegelevad tootearendusega? Millisel määral on tootearendus jõudnud eksporti?

59% veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest (189 ettevõtjat) alustas perioodil 2008-2013 esmakordselt arendustegevustega. Lisaks alustas 22% vastajatest (72 ettevõtjat) arendustegevust uues valdkonnas. Kui võtta arvesse, et 80% kõikidest veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest on nimetatud perioodil teinud investeeringuid tootearendusse nii EASi abil kui iseseisvalt ning et enam kui pooled toetuse saajad on tulnud turule uue tootega, siis võib toetuse saajate tootearendusvõimekust pidada heaks.

Uue toote turule toomise mõju ekspordimüügitulu kasvule hindasid eksportivad toetuse saajad veebiküsitluses keskmiselt 5,3 punktiga. Uue toote (toodete) ekspordimüügitulu maht moodustas hinnanguliselt keskmiselt 37% ettevõtte kogu müügi mahust.

Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuringud

Kas on arendatud uusi tooteid ilma toetuse abita?

Uue innovaatilise tootega on turule tulnud enam kui pooled kõikidest veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest (kõikide toetuskeemide üleselt), kellest omakorda 20% (149 vastajat) tulid uue tootega turule EASi toetuse abita. Samas TjaA toetuse saajatest poleks intervjuude tulemuste põhjal poleks viis toetuse saajat kindlasti projekti ellu viinud ilma EASi toetuseta ning ülejäänud oleks olnud sunnitud seda tegema omavahenditest, mistõttu ka väiksemas mahus või pikema ajaperioodi jooksul. Toetust saanud ettevõtted tegelesid kõik tootearendusega enne EASi toetuse saamist, kuid kolm neist olid täiesti alustavad ettevõtted, mistõttu panustas toetus otseselt esimese toote välja töötamisesse. Peale TjaA rakendusuuringu toetusprojekti on enamik toetust saanud ettevõtted jätkanud olemasolevate toodete edasi arendamist.

Kuidas on kasvanud tehnoloogiline innovatsioon ettevõtetes nii EASi kaasabil kui ilma?

Tehnoloogiline innovatsioon on kasvanud kuues intervjueritud ettevõttes (12-st) ning lisaks ühes toetust saanud ettevõttes, kelle toetusprojekt keskendus rakendusuuringu läbi viimisele ja selle jätkutegevuste käigus toimus tehnoloogiline innovatsioon toote lõplikuks välja arendamiseks. Tehnoloogiline innovatsioon on üldjuhul seisnenud tootmisprotsessi kohandamises uue toote tootmiseks.

Kas EAS-i toetusel arendatud tooted ja teenused on aidanud kaasa ettevõtete müügi- ja ekspordikäibe kasvule?

Uue toote turule toomise mõju ekspordi müügitulu kasvule hindasid TjaA rakendusuuringu toetust saanud ettevõtted keskmiselt 5,6 punktiga. Kolm ettevõtet hindas mõju väga oluliseks (maksimaalsed 7 punkti), üks ettevõtte hindas mõju 5 punktiga ning üks ettevõtte 2 punktiga.

Intervjueritud TjaA rakendusuuringu toetuse saajate tagasiside põhjal omas toetus eriti tihedat seost ekspordivõime suurenemisega, sest uued arendatud tooted on kõik suunatud ekspordiks. Kahe ettevõtte puhul moodustab eksport rohkem kui 90% kogu müügitulust ning neli intervjueritud ettevõtet ekspordivad ka rohkem kui 20 riiki.

Millistele uutele turgudele on nende toodetega sisenetud? Milliste toodetega?

TjaA toetuse saajad on ambitsioonikad oma ekspordi sihtriikide valikul ja lisaks lähiriikidele ning Euroopa Liidu liikmesriikidele tegutsetakse üle terve maailma. Näiteks toodi uute sihtriikidena välja Hiinat, Koread, Singapuri, Israeli, Brasiiliat, Omaani, USA-d, Kanadat, Egiptust ja Indiat.

Toetuse tulemusel välja arendatud tooted on valdavalt biotehnoloogia, energiasäästulahenduste ja kõrgtehnoloogiliste IT lahenduste valdkonnast ja nendega on mindud ka eksporditurgudele.

Kuivõrd on suurenenud koostöö teadusasutustega? Kas koostöö on pidev?

Intervjuude põhjal ei ole koostöö teadusasutustega märkimisväärselt peale TjaA meetmest rahastatud projekti suurenenud – see on jäänud kas samale tasemele, kuid pole pidev või siis pole järgmist toodet hakatud välja arendama, mistõttu pole ka koostööd jätkatud.

Kuidas on muutunud patenditaotluste arv ja kas toetust saanud projekt on kaasa toonud patendi või seda taotlenud?

TjaA rakendusuringu toetuse tulemusel arendatud tooted on intervjuude põhjal suures osas viinud ka patendi taotluse või patendini. Kokku on seitse intervjuueeritud toetuse saajat oma toetuse tulemusel välja arendatud toote patendi rahvusvaheliselt kaitsnud.

Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimise alane nõustamine

Milline on ettevõtete konkurentsivõime hinnang?

TjaO disainijuhtimise alase toetuse saajad hindavad oma konkurentsivõimet pigem tugevaks. 75% veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest on oma ettevõtte konkurentsivõimet hinnangu 5 või 6 punktiga 7-pallisel skaalal. Samas pole ka üksi toetuse saaja hinnanud mõju maksimaalse 7 punktiga või vähema kui 4 punktiga.

Kuidas on investering mõjutanud ekspordi ja ekspordivõimekust?

Teadmiste ja oskuste disainijuhtimise alase toetuse saajad hindasid uue toote turule toomise mõju ekspordimüügitulu kasvule keskmiselt 4,4 punktiga. Kõige suurem hulk toetuse saajaid (38%) hindas aga toetuse mõju 3 punktiga, mis on alla keskmise. 26% vastajatest hindas mõju 6 ja 7 punktiga. Samas toodi ka intervjuudel välja, et toetuse tulemusel panustati veebilehe arendamisse ja ettevõtte brändingusse, mis oma olemuselt ei mõjuta ka otseselt ekspordivõimekust.

Arendustöötaja kaasamise toetus: tootearendus ning tootedisain ja protsessid

Kas ja kuidas paranes ettevõtjate ning teadus- ja arendusasutuste vaheline koostöö?

Arendustöötaja toetust tootearenduseks saanud ettevõtted avaldasid eranditult rahulolu projektidesse kaasatud arendustöötajate vastu, kuid koostöö paranemist TjaA asutustega eraldi välja ei toonud. Üks intervjuueeritud ettevõtte avaldas soovi TjaA asutusega sarnaselt praegusega koostööd jätkata.

Innovatsiooniosaku toetusmeede

Millist kasu said ettevõtted koostöö kokkupuutest teadusasutusega? Milliste asutustega koostööd tehti?

Innovatsiooniosakust toetuse saajad on teinud valdavalt koostööd ülikoolide ja kõrgkoolidega. Lisaks on koostööd tehtud innovatsiooniosaku toetuse raames ka klientidega ja tarbijatega ning konsultatsioonifirmade kommertslaborite ja eraõiguslike TjaA asutustega. Arvuliselt on kõige rohkem olnud erinevate toetuste peale projekte kokku Tallinna Tehnikaülikooliga (189 projekti), Tallinna Ülikooliga (177 projekti) ja Eesti Kunstiakadeemiaga (120 projekti). Patendibüroodest on enim rahastatud projekte, kus partneriks oli Koppel Patendibüroo OÜ (93 projekti) ja sertifitseerimise poole pealt IMECC OÜ (87 projekti).

Kas innovatsiooniosaku järgselt on sama asutusega koostöö jätkunud?

Veebiküsitluse tulemuste põhjal jätkus koostöö suurel määral peale projekti lõppu 17% toetuse saajate hinnangul. Vähesel määral jätkasid koostööd 48% innovatsiooniosaku toetuse saajatest. Samas toetust saanud ettevõtjatega ja ka teenusepartneritega (sh TjaA asutused) tehtud intervjuude põhjal ei olnud koostöö jätkamise osakaal nii suur, kui veebiküsitluse tulemused indikeerivad.

Kas toetuse saamise ja/või selle jätkutegevuste raames on valminud uus toode või teenus?

Innovatsiooniosakust toetust saanud ettevõtjatest 59% tuli koostöö tulemusena turule uue toote või teenusega. Seejuures tulid 29% vastanutest uue toote või teenusega turule juba projekti käigus ning 30% jätkutegevuste käigus.

4.6 Panus ekspordi arengusse

EASi toetuskeemides panustasid ekspordi otseselt **ekspordi arendamise toetus ja arendustöötaja kaasamise toetus rahvusvaheliseks turunduseks**. Samas vahehindamise tulemused näitavad, et EASi toetuste mõju ekspordi soodustamisele on olnud laialdasem ning ilmnunud ka meetmete stardi- ja kasvutoetuse ning TAJal edendamisele suunatud teotuste rakendamise tulemusel. Sellest tulenevalt sisaldab peatükk laialdasemat ülevaadet EASi toetuste mõjust ettevõtete ekspordi arengule ja seejärel on tulemused eristatud ekspordi arendamisele suunatud toetuste lõikes.

EASi toetuste mõju ettevõtete ekspordile hinnati läbi majandusnäitajate analüüsi, veebiküsitluse tulemuste ja semistruktureeritud intervjuude. Ekspordi arendamise toetust saanud ettevõtetest vastas **veebiküsitlusele 21 ettevõtet** (valim 80 toetuse saajat), kellest üks ei vastanud kõigile küsimustele. Läbiviidud 12 intervjuust olid **kaheksa intervjuud ekspordi arendamise toetust saanud ettevõtjatega**. Kolm intervjuueeritavat said **arendustöötaja toetust rahvusvaheliseks turunduseks** ning üks intervjuueeritav sai **nii ekspordi arendamise toetust kui ka arendustöötaja toetust rahvusvaheliseks turunduseks**. Ekspordi toetust saanud intervjuueeritud ettevõtete seas olid esindatud erineva suurusega ettevõtted, alustades ühest mikroettevõttest ning lõpetades ühe suurettevõttega. Intervjuude analüüsis on ettevõtete seisukohad esitatud anonüümsel kujul ning hinnangute eristamiseks ettevõtte lõikes on hinnangud kodeeritud E1-E12 (vaata täpsemalt lisa 6, tabel 72).

4.6.1 Eesmärkide saavutamine

Ekspordi arendamise toetuse saajate (22 ettevõtet) keskmine hinnang projekti eesmärkide saavutamisele oli veebiküsitluse tulemuste põhjal **5,2 punkti** ning mediaanhinnang 5,5 punkti (Tabel 43). 18% vastanutest hindas eesmärkide saavutamist maksimaalse 7 punktiga, kuid 14% vastanutest andis alla keskmise hinnangu. **Arendustöötaja kaasamise toetuse** saajate keskmine hinnang projekti eesmärkide täitmisele oli **5,5 punkti** (mediaan 6), kuid 1/3 vastajatest hindas eesmärkide saavutamist maksimaalselt 7 punktiga. Mõlema toetuse puhul on veebiküsitlusele vastajate hinnangud eesmärkide täitmisele mõnevõrra madalam toetuse saajate keskmisest hinnangust, mis kõikide toetusmeetmete üleselt on keskmiselt **5,6 punktiga** (mediaanhinnang 6 punkti).

Tabel 32. Toetuse saajate hinnang projekti eesmärkide saavutamisele (% vastajatest; n= 30)

Hinnang projekti eesmärkide saavutamisele	1	2	3	4	5	6	7
Ekspordi arendamise toetus	0%	5%	9%	18%	18%	32%	18%
Arendustöötaja kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	1%	2%	2%	11%	25%	25%	33%

*Skaala: 1 – ei täitnud üldse, 7 – täitsid täielikult

Intervjuude käigus selgus, et **valdavalt ei esinenud ettevõtetel ekspordi arendamise toetuse projektides kõrvalekaldeid ning projekti käigus seatud eesmärgid saavutati**. Ekspordi arendamise ja arendustöötaja kaasamise toetuse projektides töid kaks ettevõtet eesmärkide saavutamise takistusena välja välised tegurid ja turuolukorra. Üks ekspordi toetust kasutanud ettevõtetest (E8) enda hinnangul projekti eesmärke ei saavutanud, sest külastatud mess ei toonud ettevõttele soovitud tulu ning ettevõtja tundis, et neil jäi vajaka messikogemusest ja koolitustest. Ekspordi arendamise toetuse raames külastas ka teine intervjuueeritav (E6) valdkondlikku messi, kust sai oma edasiseks tegevuseks võtmetähtsusega kontaktid. Seejuures tõi ettevõtja välja, et nad alahindasid müügiettevalmistuste ajakulu, kuid said messil sellegipoolest edukalt käidud.

4.6.2 Arengud toetuse saajate ekspordinäitajates

Toetuse saajate ekspordinäitajate analüüsil tuginetakse **kõigi toetust saanud ettevõtete majandusnäitajatele**. Kui hinnataval perioodil 2008-2013 sai toetust 1790 ettevõtet, siis analüüs hõlmab 456 ettevõtet, kelle kohta olid olemas baasaasta ning 529 ettevõtet, kelle kohta olid olemas hindamisaasta müügitulu ja ekspordi näitajad.

Müügitulu ja ekspordimahtude analüüs

Müügitulu kasv oli toetust saanud ettevõtetel baasaasta ja hindamisaasta keskmiste näitajate võrdluse tulemusel **12%**. Keskmine müügitulu oli baasaastal 5,7 miljonit eurot ning müügitulu absoluutsummana 2,6 miljardit eurot (Tabel 33). Hindamisaastal oli toetust saanud ettevõtete keskmine müügitulu 6,3 miljonit eurot ning absoluutsummana 2,9 miljardit eurot. Seega **kasvas kõikide toetuse saajate kogumüügitulu 303 miljoni euro võrra** ning keskmine müügitulu ligikaudu 660 tuhande euro võrra ettevõtte kohta. Suurima hüppe läbi teinud ettevõtte 500-kordistas oma baasaasta müügitulu. Samas oli ka neid ettevõtteid, kelle müügitulu hindamisele läinud perioodil vähenes. Neist suurima langusega ettevõtte müügitulu vähenes hindamisaastal baasaastaga võrreldes 88% võrra.

Tabel 33. Toetuse saajate müügitulu ja ekspordimüügitulu baasaastal ja hindamisaastal

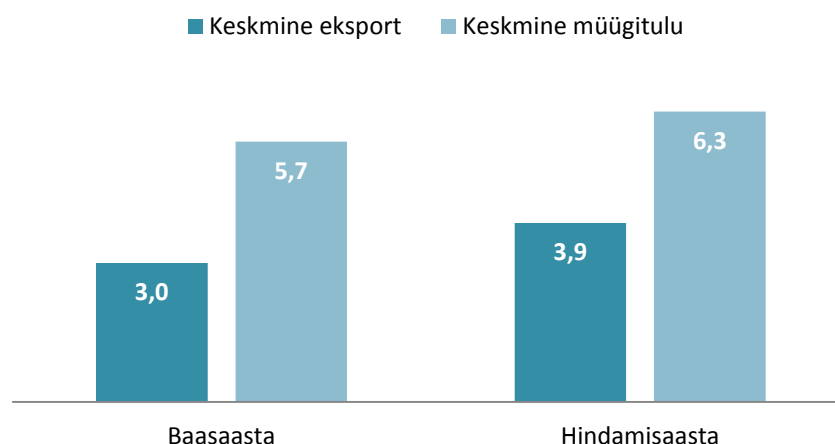
	Baasaasta	Hindamisaasta
Müügitulu kokku	2,6 miljardit €	2,9 miljardit €
Keskmine müügitulu ettevõtte kohta	5,7 miljonit €	6,3 miljonit €
Keskmise müügitulu kasv	12%	
Ekspordimüügitulu kokku	1,4 miljardit €	1,8 miljardit €
Keskmine ekspordimüügitulu ettevõtte kohta	3,0 miljonit €	3,9 miljonit €
Keskmise ekspordimüügitulu kasv	29%	

Ekspordimüügitulu kasv oli toetust saanud ettevõtetel baasaasta ja hindamisaasta tulemuste võrdluse baasil **müügitulu kasvust suurem**. Kui müügitulu kasvas samal perioodil vaid 12%, siis **ekspordimüügitulu kasv moodustas 29%**. Kokku eksportisid toetust saanud ettevõtted baasaastal 1,4 miljardi euro eest kaupu ja teenuseid. Keskmiselt eksportis üks toetust saanud ettevõtte 3,0 miljoni euro väärtuses. Hindamisaastal eksportisid kõik **toetust saanud ettevõtted kaupu ja teenuseid kokku 1,8 miljardi euro eest**. Keskmine ekspordi maht oli hindamisaastal 3,9 miljonit eurot. Ülevaade nii müügitulu kui ekspordimahu muutustest on esitatud joonisel 30.

Suurima muutuse läbi teinud ettevõtte 121-kordistas oma ekspordimüügitulu samal ajal kui müügitulu vähenes 4% võrra. Samas oli valimis ka neid ettevõtteid (kokku 166 ettevõtet), kelle ekspordimüügitulu vaadeldaval perioodil vähenes. Ühe ettevõtte näitel müügitulu kasvas märgatavalt (220%), kuid ekspordimaht vähenes seejuures 11% võrra. Suurim langus ekspordi mahus oli -96%. Esines ka neid ettevõtteid, kellel vähenes nii müügitulu kui ka ekspordimüügitulu.

Joonis 223. Eksporditoetust saanud ettevõtete keskmise müügitulu ja ekspordimahu muutus (mln €; n=456)

Kui baasaastal moodustas eksport keskmisest müügitulust 53%, siis hindamisaastaks oli ekspordi osakaal keskmisest müügitulust kasvanud 62%-ni. Neid ettevõtteid, kes eksportisid oma tooteid ja teenuseid täismahus, oli baasaastal 27. Hindamisaastaks oli selliste ettevõtete arv langenud kahekümneni.

Kui analüüsida toetuste tõhusust ekspordikasvu vastu, siis ilmneb, et ühe toetuseeuro kohta kasvas ekspordi müügitulu keskmiselt 5,8 eurot. Võrreldes erineva suurusega ettevõtteid, siis kõige enam kasvas eksport ühe toetuseeuro kohta keskmise suurusega ettevõtetel (14,4 eurot). Mikroettevõtete ekspordi müügitulu kasv ühe toetuseeuro kohta oli 0,55 eurot, väikeettevõtetel 3,7 eurot ning suurettevõtetel 8,1 eurot. Kui vaadata ekspordi müügitulu muutust ühe toetuseeuro kohta, siis ühest meetmest toetuse saajate ekspordi müügitulu kasvas keskmiselt 10 eurot ühe toetuseeuro kohta. Kahest meetmest toetuse saajate ekspordi müügitulu kasvas aga keskmiselt 15,3 eurot ühe toetuseeuro kohta samal ajal kui kolmest meetmest toetust saanute ekspordi müügitulu kasvu ja saadud toetuse suhe oli negatiivne (-0,54).

Järgnevalt on analüüsitud nende ettevõtete lisandunud ekspordi müügitulu ühe toetuseeuro kohta, kes said toetust vaid ühest toetusmeetmest (Tabel 34). Suurim ekspordi müügitulu kasv ühe toetuseeuro kohta oli tootmiskorralduse diagnostika meetmest toetust saanutel, ületades suuruselt järgmise meetme ekspordi arendamise toetuse ekspordi müügitulu ühe toetuseeuro kohta ligikaudu 4 korda. Samas võiks eeldada, et tegemist pole toetuse tulemusel saavutatud eksporditulu, sest diagnostika oli lühiajaline nõustamisteenus tootmise protsesside parendamiseks. Seega võiks ekspordi arendamise toetuse rolli siiski suuremaks hinnata, kust ühe toetuseeuro kohta on lisandunud 149,54 eurot eksporditulu. Teadmiste ja oskuste arendamise tootmiskorralduse parenduse toetuse ja tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse ekspordi müügitulu kasv ühe toetuseeuro kohta oli negatiivne.

Tabel 34. Lisandunud ekspordi müügitulu toetuseeuro kohta toetusmeetmete lõikes

Toetusmeede	Lisandunud eksporditulu toetuseeuro kohta
Stardi- ja kasvutoetus	4,73
Arendustöötajate kaasamise toetus: tootearendus	4,74
Arendustöötajate kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	5,29
Ekspordi arendamise toetus	149,54
Innovatsiooniosakute toetusmeede	32,32

Toetusmeede	Lisandunud eksporditulu toetuseuro kohta
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimine	-4,40
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: tootmiskorralduse parendus	
Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus	-0,83
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuringud	0,91
TOTS Tootmiskorralduse diagnostika	621,20

4.6.3 EASi toetuse mõju

EASi toetuse olulisust ettevõtte tegevuse arendamisel hindasid **ekspordi arendamise toetuse saajatest** veebiküsitlusele vastajad keskmiselt **4,6 punktiga** (mediaanhinnang 5 punkti). **Arendustöötaja kaasamise rahvusvahelise turunduse toetuse** saajad hindasid EASi toetuse olulisest ettevõtte tegevuse arendamisel mõnevõrra kõrgemalt - keskmiselt **5,2 punktiga** (mediaanhinnang 5 punkti). Mõlema toetuse saaja puhul on keskmine madalam kui kõikide toetuse saajate keskmine, mis oli 5,6 punkti. Vastajate hinnangute jagunemist skaalal tuleb esile, et ekspordi arendamise toetust on kõige suurem hulk ettevõtteid (27% vastajatest) hinnanud 7 punktiga, kuid samas on ka arendustöötaja kaasamise toetusega võrreldes rohkem äärmiselt madalaid hinnanguid (Tabel 35).

Tabel 35. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ettevõtte arendamisel (%vastajatest arv)

Hinnang toetuse mõjule ettevõtte arendamisel	1	2	3	4	5	6	7
Kõik ekspordi müügitulu kasvuga toetuse saajad	2%	2%	6%	12%	22%	17%	39%
Ekspordi arendamise toetus	9%	9%	14%	14%	18%	9%	27%
Arendustöötaja kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	0%	0%	13%	13%	38%	13%	25%

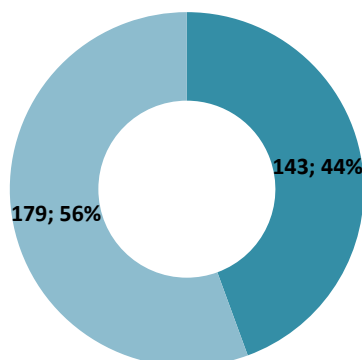
*Skaala: 1 – pole üldse oluline, 7 – väga oluline

Ekspordi müügitulu kasv

Veebiküsitlusele vastanud **toetuse saajatest 44%** hinnangul (143 vastajat; Joonis 33) **kasvas** hindamisperiodil nende ettevõtte **ekspordi müügitulu** (edaspidi 'ekspordi müügitulu kasvuga ettevõtted'). Seejuures erines kogu vastajate valimi hinnang ekspordi müügitulu kasvule oluliselt ekspordile suunatud toetuse saajate hinnangust. Veebiküsitlusele vastanud **ekspordi arendamise toetust saanud ettevõtjatest 76%** ning rahvusvahelise turunduse suunal arendustöötaja kaasamise toetust saanud ettevõtjatest 75% hinnangul ekspordi müügitulu hindamisperiodil kasvas. Tulemus on igati loogiline, sest kõigi meetmete peamiseks eesmärgiks ei olnud ekspordi müügitulu suurendamine ning kinnitab ka, et ekspordi arendamisele suunatud toetused on oma eesmärgi täitnud. Samas majandusnäitajate analüüsi põhjal ekspordi arendamise toetust saanud ettevõtete ekspordimüügitulu kasvas baasaastaga võrreldes 100%, mis on vähem kui starditoetuse (226%), kasvutoetuse (115%) ja innovatsiooniosaku (115%) puhul.

Joonis 234. Hinnang ettevõtte ekspordi müügitulu kasvule (n=322)

■ Ekspordi müügitulu kasvas ■ Ekspordi müügitulu ei kasvanud

Ekspordi müügitulu kasvuga ettevõtted hindasid **EASi kõikide toetuse mõju ekspordivõime ja -käibe kasvule** keskmiselt **5,1 punktiga** (Tabel 36). Mediaanhinnang toetuse mõjule oli 5 punkti (7-pallisel skaalal). Veebiküsitlusele vastanud **ekspordi arendamise toetuse saajad** hindasid aga EASi toetuse mõju **iseigi madalamalt – keskmiselt 4,6 punktiga** (mediaan oli vastajate üldvalimiga sama 5 punkti). Kahe ekspordi arendamise toetust saanud ettevõtte hinnangul EASi toetusel ekspordikäibe mõju ei olnud ning ühe ettevõtte arvates oli toetuse mõju väga oluline. **Rahvusvahelise turunduse suunal arendustöötaja kaasamise toetust** saanud ettevõtted hindasid toetuse mõju sarnaselt üldvalimiga 5,2 punktiga. Rahvusvahelise turunduse suuna ettevõtete minimaalne hinnang oli seejuures 3 punkti. Mõlema toetuse puhul on kõige enam vastajaid hinnanud toetuse mõju 5 punktiga.

Tabel 36. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ekspordivõime ja -käibe kasvatamisel (%vastajatest)

Hinnang toetuse mõjule ekspordivõime- ja käibe kasvul	1	2	3	4	5	6	7
Kõik ekspordi müügitulu kasvuga toetuse saajad	4%	3%	8%	14%	25%	21%	24%
Ekspordi arendamise toetus	13%	6%	6%	0%	44%	25%	6%
Arendustöötaja kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	0%	0%	17%	0%	50%	17%	17%

*Skaala: 1 – pole üldse oluline, 7 – väga oluline

Ekspordi arendamise toetust saanud ettevõtjate intervjuude tulemused erinevad mõnevõrra veebiküsitluse tulemustest, sest **varieerusid tugevamalt**. Seevastu **rahvusvahelise turunduse arendustöötaja kaasamise toetuse saajate hinnangud olid läbivalt positiivsed**.

Näiteks ekspordi arendamise toetust saanud keskmise suurusega ettevõtted E3 ja E5 ning mikroettevõtte E6 leidsid, et ekspordi arendamise toetus on nende ekspordikäibe ja -võimekuse kasvu mõjutanud, kuid väiksema eelarvega projektidel pole see mõju väga oluline olnud. E9, kes sai nii ekspordi arendamise toetust kui ka arendustöötaja toetust rahvusvaheliseks turunduseks, hindas EASi toetuste mõju ekspordikäibe- ja võimekuse kasvu seisukohast arvestatavaks, kuid see ei kajastunud kasumis soovitud määral.

Näiteks tõid ettevõtjad välja järgmist:

- Ettevõtte E3 nentis, et ühe messikülastuse järel ei avaldu kohe mõju käibe kasvule. Nad on turul tegutsenud kaua ning saanud enda ettevõtte seisukohast olulisemaid toetusi EASist.

- E5 leidis, et EASi toetus on neid palju mõjutanud, kuid kaudselt on kõik omavahel seotud: käibekasv tuleb usalduse ja teadmiste laienemisega ning on paljuski turul toimuvast mõjutatud. E5 hinnangul on projekti mõju tänaseni tuntav.
- Mikroettevõtte E6 nägi EASi mõjuna edasimüüjate võrgustiku loomist ning võimalust messil oma klientidega otse suhelda.

Neli intervjueeritud toetuse saajat (E1, E4, E7 ja E8) ei tajunud positiivset mõju ekspordikäible. Ettevõtted E1 ja E4 tõid välja pigem isegi negatiivse mõju / ekspordikäibe languse, seostades seda nii majandusolukorraga Venemaal kui ka Euroopa Liidu ja Venemaa poliitiliste suhetega. Ekspordi arendamise toetust saanud suurettevõtte E2 ei osanud ekspordi arendamise toetuse raames tehtud projektide ning enda ettevõtte ekspordikäibe kasvu vahel võrdlust panna.

Kõik intervjueeritud arendustöötaja toetust rahvusvaheliseks turunduseks saanud ettevõtted (E10, E11 ja E12) hindasid EASi toetust enda ettevõtte **ekspordikäibe ja -võimekuse kasvule** positiivseks. Näiteks nähti seoseid müügi taastamise ning EASi toetuse vahel ning sellest tulenevalt ka mõningast ekspordikäibe kasvu. Ühe intervjueeritud ettevõtte hinnangul võis EASi mõju ekspordikäibe ja -võimekuse seisukohast pidada kaudseks.

Samuti lahknesid intervjueeritute arvamused selle osas, et kas ekspordikäive oleks kasvanud ka olukorras, kus nad ei oleks EASi toetust saanud (Tabel 37). EASi ekspordile suunatud toetustes mõju näinud ettevõtted tõid välja, et ilma toetuseta oleks käibe kasv kas aeglasem või väiksem olnud.

Tabel 37. Intervjueeritud toetuse saajate hinnang EASi toetuse mõjule

Oleks erinevus	Erinevust ei oleks / raske hinnata
<ul style="list-style-type: none"> • Kaudne mõju võis toetusel olla, kuid on raske eraldada, sest üldised majandusolud mõjutavad enam (E2). • Ka EASi toetuseta oleks liikunud näitajad paremuse poole, kuid aeglasemalt (E6, E11). • Ekspordinäitajad oleksid jäänud väiksemaks (E5). 	<ul style="list-style-type: none"> • Käive vähenes, erinevust ei oleks (E1, E4). • Toetus ei mõjutanud käibe kasvu, mistõttu oleks sama olukord (E7, E8, E10). • Raske üheselt hinnata, mistõttu hinnang puudub (E3; E12).

Uute toodete arendamine ekspordiks

Uue toote turule toomise mõju ekspordimüügitulu kasvule hindasid ekspordile suunatud toetusi saanud ettevõtted veebiküsitlusel keskmiselt **5,3 punktiga** (7-pallisel skaalal). Mediaanhinnang uue toote turule toomise mõjule oli 6 punkti. Uue toote (toodete) ekspordimüügitulu maht moodustas hinnanguliselt keskmiselt 37% ettevõtte kogu müügi mahust.

Tabel 38. Toetuse saajate hinnang uue toote turule toomise mõju ekspordi müügitulule (%vastajatest)

Hinnang uue toote turule toomise mõju ekspordi müügitulule	1	2	3	4	5	6	7
Kõikide ekspordi müügitulu kasvuga toetuse saajad	21%	2%	9%	12%	16%	15%	24%
Ekspordi arendamise toetus	0%	0%	7%	27%	13%	40%	13%
Arendustöötaja kaasamise toetus	0%	0%	0%	0%	0%	60%	40%

*Skaala: 1 – pole üldse oluline, 7 – väga oluline

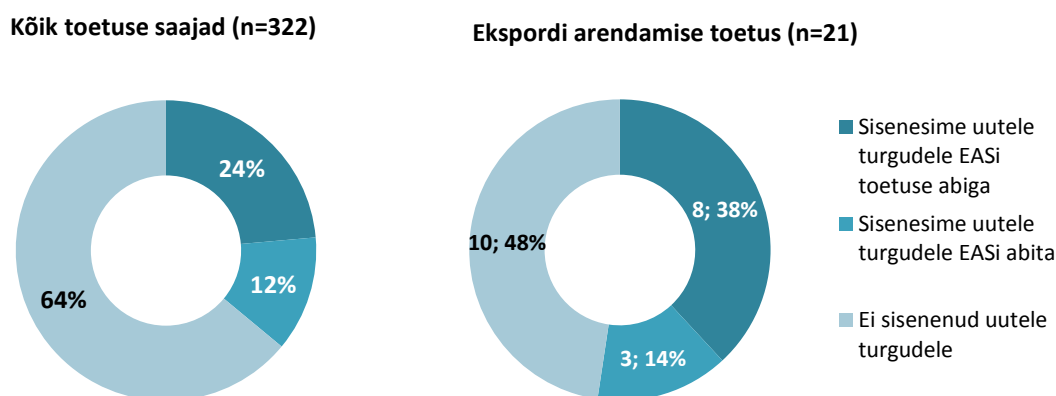
Tootearendusega tegelesid **ekspordile suunatud toetuste** raames intervjueeritud ettevõtetest kõik peale ühe (E7). Samas **arendustöötaja toetust rahvusvaheliseks turunduseks** saanud ettevõtjate puhul puudutab tootearendus ainult kahe ettevõtte eksporti (E11 ja E12).

Kaheksa intervjueeritud ekspordile arendamisele suunatud toetuse saaja (E1, E2, E6, E7, E9-E12; 12-st ettevõttest) puhul omab **tootearendus eksporditegevuses olulist rolli**. Nii töid ka kuus ettevõtjat välja, et kogu nende tegevus on ekspordile suunatud, mistõttu panustatakse tootearendusega ka otseselt eksporti. Kliendipõhise tootearendusega ettevõtted E3 ja E5 ei erista oma toodangut turu järgi, kuid teiste seas esines nii ettevõtteid, kes eksportturgude jaoks arendasid uue toote, kohendasid olemasolevad või arendasid üldse kliendipõhiseid lahendusi.

Uutele turgudele sisenemine

Uutele turgudele sisenes 36% kõigist veebiküsitlusele vastanud ettevõtetest, kellest omakorda EASi toetuse abiga sisenes uutele turgudele 24% vastajatest (Joonis 34). **Ekspordi arendamise toetuse** saajatest **sisenes uutele turgudele 52%** vastanutest. Uutele turgudele sisenejatest omakorda enam kui pooled sisenesid uutele turgudele EASi toetuse abiga. Rahvusvahelise turunduse suunal arendustöötaja kaasamise toetust saanud kaheksast veebiküsitlusele vastanud ettevõttest seitse sisenesid uutele turgudele EASi abiga. Üks ettevõtte ei sisenenud üldse uutele turgudele.

Joonis 245. Uutele turgudele sisenemine

Kui eelneva põhjal ilmnes, et **uute toodete arendamine aitab toetuse saajatel siseneda uutele turgudele, siis soodustab ka uutele turgudele sisenemine samamoodi uute toodete arendust**. Nimelt 80% veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest (8 ettevõtjat 11-st), kes sisenesid uutele turgudele, arendasid selle tulemusena uue toote.

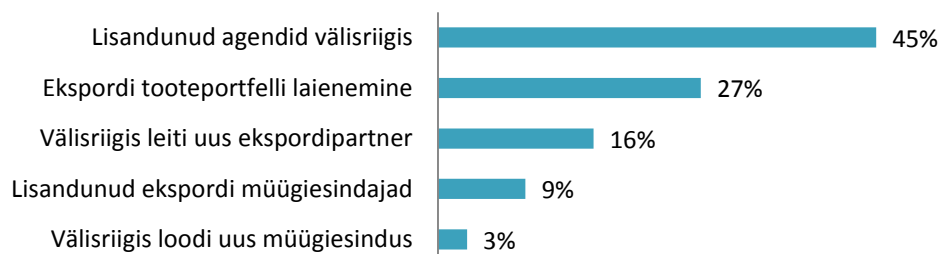
Populaarseim **sihtriik ekspordi arendamise toetust** saajate hulgas oli Saksamaa, kuhu sisenes 70% vastanutest. Uutele turgudele Euroopas sisenes 90% vastanutest, muuhulgas siseneti ka Eesti lähiriikidesse nagu Soome ja Läti. Kaugematest turgudest siseneti Jaapanisse, Lõuna-Koreasse, Egiptusesse ja Liibanoni.

Ekspordi arendamise toetuse kasutegurid

Ekspordi arendamise toetust kasutanud ettevõtjad töid veebiküsitluse tulemuste põhjal peamiste **kasuteguritena** välja **sisenemise kaugematele turgudele, kiirema sisenemise uutele turgudele kui ka parema ettevalmistuse eksporditegevuseks**. Toetust saanud projekti ellu viimine tõi ettevõtjatele kõige sagedamini

positiivse muutusena kaasa **välisriikidesse agentide lisandumise** (45% vastajatest) ja **ekspordiportfelli laienemise** (27% vastajatest). Harvem mainiti veebiküsitlusel muutustena uue ekspordipartneri leidmist, ekspordi müügiesindaja lisandumist ja välisriigis müügiesinduse avamist (Joonis 35).

Joonis 256. Projekti elluviimisega kaasnenud peamised muutused (n=58)

Enamiku intervjuueeritud ekspordi arendamise toetuse saajate hinnangul (E1-E3 ja E5-E6) oli EASi toetus neid aidanud **turupositsiooni säilitamisel ja laiendamisele**. EASi toetuse mõju turupositsioonile väljendus näiteks kontaktide loomises potentsiaalsete klientide ja koostööpartneritega ning uutele sihtturgudele sisenemises. Üks ettevõtja tõi ka välja tootearenduse ja turunduse meeskonna loomise EASi toetuse kaudsel mõjul.

EASi toetuse mõju turupositsioonile ei tajunud ekspordi arendamise toetust saanud ettevõtetest **E4, E7 ja E8**, viimase puhul oli see tingitud tegevusvaldkonna vahetamisest. **Mitmest meetmest** toetust saanud **E9** hindas EASi mõju aga eelkõige Aasia turule sisenemisel, kuhu EASi toetuseta nad läinud ei oleks.

Arendustöötaja toetust saanud ettevõtetest E12 **turupositsiooni** muutuses seost EASi toetusega ei näinud. E11 hindas EASi panust turupositsiooni muutuses oluliseks, kuid nentis, et raske on hinnata endi tegevust EASi toetuseta uuel turul.

Arendustöötaja kaasamise panus rahvusvahelise turundusvõimekusele

Arendustöötaja kaasamise rahvusvahelise turunduse suunal toetuse saajad hindasid toetuse **mõju rahvusvahelise turundusvõimekuse kasvule keskmiselt 5 punktiga**, mediaanhinnang oli 5 punkti. Väikseim hinnang toetuse mõjule oli 4 punkti, mis näitab ettevõtete üle keskmise kõrget hinnangut saadud toetusel.

Intervjuudel hindasid kõik arendustöötaja toetust rahvusvaheliseks turunduseks saanud ettevõtted (E9-E12) **rahvusvahelise turundusvõimekuse kasvu pigem oluliseks**. E10 silmis on igal turul oluline kohaliku turundusnimese olemasolu, kes on keelekeskkonna ja üldise olustikuga kursis. E12 jaoks oli palgatud turundusnimese sidemetest uuel turul palju kasu, kuid hilisem muutunud poliitiline olukord muutis seda. Ettevõttel E9 oli kaks rahvusvahelise turunduse projekti, kus hindasid ühel turul värvatud turundusnimese tegevust paremaks teisest. Olenemata eelnevast leidis E9, et arendustöötajad otseselt tõstsid rahvusvahelist turundusvõimekust.

4.6.4 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele

2016. aasta vahehindamine näitab positiivsemaid tulemusi võrreldes 2012. ja 2014. aasta vahehindamise uuringuga (vt lisa 2, tabel 68). Kuigi ekspordi arendamisele suunatud toetuse saajate hinnangud toetuse olulisusele ettevõtte arendamisel on mõnevõrra madalam kui üldine toetuse saajate keskmine hinnang, siis on hinnangute vahe vähenenud. Näiteks kui 2014. aastal oli keskmine hinnang EASi toetuse olulisele 5,4 punkti ja ekspordi toetusel 3,9 punkti, siis 2016. aasta vahehindamisel hinnati toetuste olulisust keskmiselt 5,6

punktiga ning ekspordi arendamise toetuse ja rahvusvahelise turunduse arendustöötaja kaasamise toetuse olulisust vastavalt 4,6 ja 5,2 punktiga. Samas kui 2014. aastal läks 61% ekspordi toetuse saajatest uutele turgudele, siis 2016. aasta tulemuste põhjal oli antud näitaja 52%. Vaatamata sellele hindas üle poole ekspordi suunatud toetuste saajatest EASi toetuse mõju ekspordivõime ja -käive arengule oluliseks.

Ekspordimüügitulu kasv oli toetust saanud ettevõtetel baasaasta ja hindamisaasta tulemuste võrdluse baasil müügitulu kasvust suurem (ekspordimüügitulu kasv moodustas 29% ning müügitulu kasv 12%). Hindamisaastal oli keskmine ekspordi maht 3,9 miljonit eurot. Baasaastal eksportisid toetust saanud ettevõtted 1,4 miljardi euro eest kaupu ja teenuseid ning hindamisaastaks oli see tõusnud 1,8 miljardi euroni.

EASi toetuse panus ekspordi arengusse oli arvestatav. Näiteks pälvis ekspordi arendamise toetust saanutelt veebiküsitluse raames toetuse olulisuse hinnanguks 4,6 (7-pallisel skaalal). Ekspordi toetust saanud veebiküsitluses osalenute hinnangul kasvas nende ekspordi müügitulu 75%, muid toetusi saanud hindasid sama näitaja 44%-le. EASi panusena ekspordi arengusse toodi veebiküsitluste raames välja kiiremini uutele turgudele sisenemise võimaluse, kaugematele turgudele jõudmise võimaluse ning ka parema ettevalmistuse eksporditegevusteks.

Üldised küsimused

Kas toetuse saamine on avaldanud mõju mõnele kindlale majandusnäitajale? Tulu-kulu analüüs ehk kuidas tulu toetuseeuro kohta mõõdetuna väljendub ekspordi juurdekasvuna? Kas ja millised on erinevused erineva suurusega ettevõtetes?

Ekspordimüügitulu kasv oli toetust saanud ettevõtetel baasaasta ja hindamisaasta tulemuste võrdlusel 29%, mis on suurem kui 12% müügitulu kasv samal perioodil. Kokku eksportisid toetust saanud ettevõtted baasaastal 1,4 miljardi euro eest kaupu ja teenuseid. Keskmiselt eksportis üks toetust saanud ettevõtte 3,0 miljoni euro väärtuses. Hindamisaastal eksportisid kõik toetust saanud ettevõtted kaupu ja teenuseid kokku 1,8 miljardi euro eest. Keskmine ekspordi maht oli hindamisaastal 3,9 miljonit eurot. Kui baasaastal moodustas eksport keskmisest müügitulust 53%, siis hindamisaastaks oli ekspordi osakaal keskmisest müügitulust kasvanud 62%-ni.

Ühe toetuseeuro kohta kasvas ekspordi müügitulu keskmiselt 5,8 eurot. Võrreldes erineva suurusega ettevõtteid, siis kõige enam kasvas eksport ühe toetuseeuro kohta keskmise suurusega ettevõtetel (14,4 eurot). Mikroettevõtete ekspordi müügitulu kasv ühe toetuseeuro kohta oli 0,55 eurot, väikeettevõtetel 3,7 eurot ning suurettevõtetel 8,1 eurot.

Suurim ekspordi müügitulu kasv ühe toetuseeuro kohta oli tootmiskorralduse diagnostika meetmest toetust saanutel (621,20 eurot), ületades suuruselt järgmise meetme ekspordi arendamise toetuse ekspordi müügitulu ühe toetuseeuro kohta (149,54 eurot) ligikaudu 4 korda.

Ekspordi arendamise toetus

Kuidas mõjutas EASi toetus ekspordikäibe ja -võimekuse kasvu?

Ekspordi müügitulu kasvuga ettevõtted hindasid EASi kõikide toetuse mõju ekspordivõime ja -käibe kasvule keskmiselt 5,1 punktiga. Veebiküsitlusele vastanud ekspordi arendamise toetuse saajad hindasid EASi toetuse mõju madalamalt – keskmiselt 4,6 punktiga. Rahvusvahelise turunduse suunal arendustöötaja kaasamise toetust saanud ettevõtjad hindasid toetuse mõju sarnaselt üldvalimiga 5,2 punktiga.

Ekspordi arendamise toetust saanud ettevõtjate intervjuude tulemused olid mõnevõrra tagasihoidlikumad veebiküsitluse vastustest ja valdav enamik toetuse saajatest nägi EASi toetusel pigem kaudset või vähest mõju. Rahvusvahelise turunduse arendustöötaja kaasamise toetuse saajate hinnangud olid intervjuudel läbivalt positiivsed.

Millisel määral on tootearendus jõudnud eksporti? (*üldine küsimus*)

Kas ettevõtte tegeleb tootearendusega? Juhul kui jah, siis kuidas kajastub see tootearendus firma ekspordis? Kas eksportturgudele minek on toonud kaasa uute toodete arendamise vajaduse?

Uue toote turule toomise mõju ekspordimüügitulu kasvule hindasid ekspordile suunatud toetusi saanud ettevõtted veebiküsitlusel keskmiselt 5,3 punktiga. Uue toote (toodete) ekspordimüügitulu maht moodustas hinnanguliselt keskmiselt 37% ettevõtte kogu müügi mahust.

Intervjuude põhjal aitas uute toodete arendamine toetuse saajatel siseneda uutele turgudele, kuid samamoodi soodustab uutele turgudele sisenemine uute toodete arendamist. Nimelt 80% veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest (8 ettevõtjat 10-st), kes sisenesid uutele turgudele, arendasid selle tulemusena uue toote. Intervjuudel selgitasid ekspordi toetust saanud ettevõtjad, kuna fookus on ikkagi enamjaolt ekspordil, siis keskendub ka tootearendus ekspordipotentsiaaliga toodete loomisele. Mõned intervjuueeritud arendasid eksportturgudele uusi tooteid, kuid mõned kohandasid ka olemasolevaid.

Millistele uutele turgudele on laienetud? Kas uutele turgudele laienemine on tulenev toetuse saamisest?

Uutele turgudele sisenes 36% kõigist veebiküsitlusele vastanud ettevõtetest, kellest omakorda EASi toetuse abiga sisenes uutele turgudele 24% vastajatest. Ekspordi arendamise toetuse saajatest sisenes uutele turgudele 52% vastanutest. Neist omakorda enam kui pooled sisenesid uutele turgudele EASi toetuse abiga. Rahvusvahelise turunduse suunal arendustöötaja kaasamise toetust saanud kaheksast veebiküsitlusele vastanud ettevõttest seitse sisenesid uutele turgudele EASi abiga.

Populaarseim sihtriik ekspordi arendamise toetust saajate hulgas oli Saksamaa, kuhu sisenes 70% vastanutest. Uutele turgudele Euroopas sisenes 90% vastanutest, muuhulgas siseneti ka Eesti lähiriikidesse nagu Soome ja Läti. Kaugematest turgudest siseneti Jaapanisse, Lõuna-Koreasse, Egiptusesse ja Liibanoni.

Arendustöötaja kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus

Kas ja mil määral suurenes ettevõtte rahvusvaheline turundusvõimekus?

Arendustöötaja kaasamise rahvusvahelise turunduse suunal toetuse saajad hindasid toetuse mõju rahvusvahelise turundusvõimekuse kasvule keskmiselt 5 punktiga, kuid väikseim hinnang toetuse mõjule oli 4 punkti, mis näitab ettevõtete üle keskmise kõrget hinnangut saadud toetusele. Ka intervjuudel kinnitasid toetuse saajad toetuse olulisust, kuna arendustöötaja rolli nägid mitmed ettevõtted võtmetegurina välisturgudel hea kontakti saamiseks tänu arendustöötaja kohalikku kultuuri ja keele tundmisele.

4.7 Panus tööstusettevõtete arengusse

Tööstusettevõtete arendamiseks olid EASis suunatud **tootmiskorralduse diagnostika, tootmiskorralduse parenduse ja tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus**. Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajatest vastas veebiküsitlusele 13 ettevõtet (49st ettevõttest) ja tootmiskorralduse parenduse puhul 6 ettevõtet (47st ettevõttest). Tootmiskorralduse diagnostikat teostasid ettevõtetele välised konsultandid, kellele EAS eraldas selle teenuse osutamiseks toetust. Seetõttu ei tajunud ettevõtted tootmiskorralduse diagnostikat ka otseselt toetusena ettevõttele ning üldjuhul ei suutnud nad meenutada ka sellega seotud detaile.

Tööstusettevõtja toetust saanud ettevõtete esindajatega viidi vahehindamise käigus läbi **13 intervjuud** (Tabel 38). **Tootmiskorralduse parenduse toetust** saanud ettevõtted moodustasid sellest **seitse intervjuud**, kellest **kuus** said ka **tootmiskorralduse diagnostika** toetust. **Kolm** intervjuueeritavat said **tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetust**, kellest **kaks** said ka **tootmiskorralduse diagnostika** nõustamisteenust. Ainult **tootmiskorralduse diagnostika** toetust saanud ettevõtjaid oli intervjuueeritavatest kokku **kolm**. Tööstusettevõtja toetust saanud intervjuueeritud ettevõtete seas olid esindatud nii väike-, keskmise suurusega kui ka suurettevõtted. Intervjuude analüüsis on ettevõtete seisukohad esitatud anonüümsel kujul ning hinnangute eristamiseks ettevõtte lõikes on hinnangud kodeeritud. Tööstusettevõtetele suunatud toetusi saanud intervjuueeritud ettevõtjad kodeeriti vastavalt TÖ1-TÖ13 (täpsem jaotus esitatud lisas 6, tabel 73). Kuna veebiküsitluse vastamismäär oli madal, siis on käesolevas peatükis veebiküsitluse tulemusi võimalusel esitatud kombineeritud toetuse saajate intervjuude tulemustega.

4.7.1 Eesmärkide saavutamine

Veebiküsitlusele vastanud **tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetust** saanud ettevõtjad (13 vastajat) hindasid projekti **eesmärkide saavutamist keskmiselt 6,3 punktiga**. Seejuures oli mediaanhinnang maksimaalselt võimalik 7 punkti, mida on valinud ka 54% veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest (Tabel 39). **Tootmiskorralduse parenduse toetust** saanud ettevõtjate (6 vastajat) hinnang eesmärkide saavutamisele oli märgatavalt madalam – **keskmiselt 5,5 punkti**, mediaanhinnang 5 punkti.

Tabel 39. Toetuse saajate hinnang projekti eesmärkide saavutamisele (%vastajatest)

Ettevõtete hinnang projekti eesmärkide saavutamisele	1	2	3	4	5	6	7
Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetus	0%	0%	0%	8%	8%	31%	54%
Tootmiskorralduse parendus	0%	0%	0%	0%	67%	17%	17%

*Skaala: 1 – ei täitnud üldse, 7 – täitsid täielikult

Kõik **intervjuueeritud** ettevõtjad kinnitasid, et projektis seatud **eesmärgid** said tänu toetusele **saavutatud ning mõningal juhul isegi ületatud**. Üle poole vastanutest leidis, et antud toetus andis neile aluse, mille pinnalt nad saavad nüüd ise edasi liikuda juba uute eesmärkidega. Koostöös EASiga saadi kiirelt korda ka taotlemiseks vajalikud dokumendid õige sisu ja vormiga. Enamikul taotlejatest ei esinenud kõrvalekaldeid projekti kavandatud tegevustes. Kõrvalekaldeid esines TÖ6-l, kes ei suutnud ühist arusaama saavutada diagnostika konsultandiga ning seetõttu hilinesid materjalid ja abivahendid tootmiskorralduse parendamiseks. Ajutine kõrvalekalle esines ka TÖ7-l, kes oli sunnitud vähendama EASi panust perioodil, kus ettevõtte pidi kogu oma ressursi suunama tarkvara arendamisele, et olla suuteline klientide tellimusi täitma.

4.7.2 EASi toetuse mõju

Toetuse olulisust ettevõtte arendamisel hindasid **tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute** toetust saanud ettevõtted **keskmiselt 5,5 punktiga** (Tabel 40). Mediaanhinnang oli mõnevõrra kõrgem 6 punkti. Tootmiskorralduse parenduse toetust saanud vastajate hinnang oli mõnevõrra madalam 5,3 punkti (mediaanhinnang 5 punkti). Mõlema toetuse puhul hindasid vastajad toetuse mõju enamjaolt vähemalt 5 punkti tänu millele on ka hinnangud ligilähedased toetuse saajate keskmise tulemusega.

Tabel 40. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ettevõtte tegevuse arendamisel (% vastajatest)

Ettevõtete hinnang toetuse olulisusele ettevõtte tegevuse arendamisel	1	2	3	4	5	6	7
Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetus	0%	0%	0%	8%	8%	31%	54%
Tootmiskorralduse parendus	0%	0%	0%	0%	67%	17%	17%

*Skaala: 1 – pole üldse oluline, 7 – väga oluline

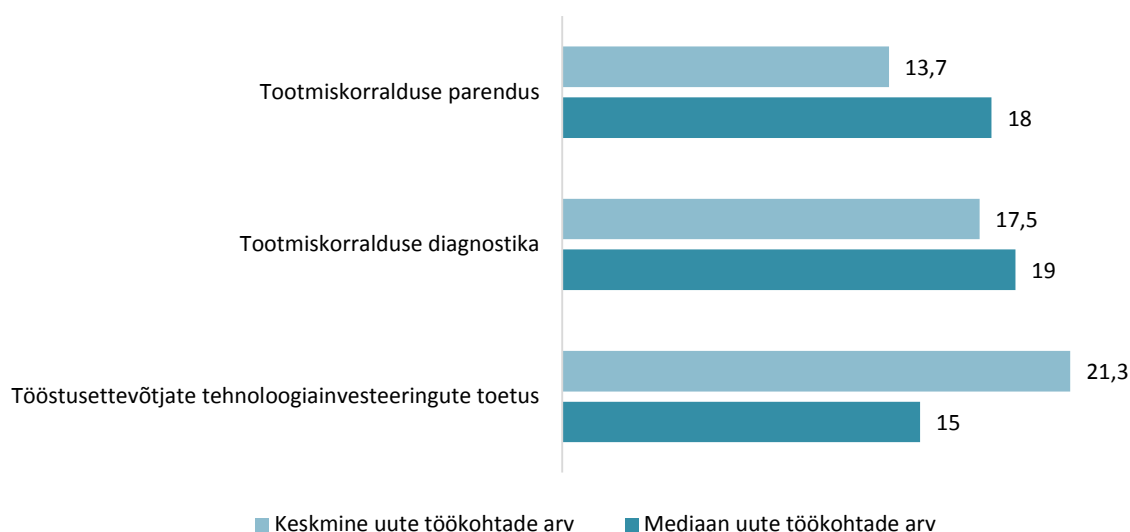
EASi toetuste mõju on intervjuude põhjal tööstusettevõttele suunatud toetuste puhul ilmnenud ennekõike **uute seadmete ja masinate kasutuselevõtus, teadmismahukate tegevuste kasvus ning toodete kvaliteedi paranemises**. Need tingimused on aidanud kaasa **ettevõtete tootlikkuse kasvule, turuosa ja ekspordi suurenemisele ning töökohtade loomisele**.

EASi toetuse mõju ettevõtetele väljendub ka selles, et kolm intervjueritud ettevõtjat (12 vastajast) **ei oleks ilma EASi toetuseta oma projekti ellu viinud**. Üks ettevõtte oleks olnud suuteline viima projekti ellu samas mahus ja sama perioodiga ka ilma EASi toetuseta. Neli intervjueritud ettevõtjat (TÖ2, TÖ5, TÖ6 ja TÖ11) oleksid projektid viinud ellu samas mahus ent mitte nii kiiresti. Ülejäänud ettevõtted oleksid oma projektid viinud ellu väiksemas mahus ja pikema ajaperioodi jooksul.

Töökohtade loomine ja optimeerimine

Veebiküsitlusele vastanud **tööstusmeetmest toetuse saajatest löid 69% uusi töökohti** ning **31% säilitasid olemasolevaid töökohti** (Joonis 36). Tootmiskorralduse parendamise meetmest toetuse saajatest löi uusi töökohti 50%. Kui tööstusettevõtjate tehnoloogia toetuse saajad töökohti ei vähendanud, siis tootmiskorralduse diagnostika toetuse saajatest vähendas 14% töökohti ning tootmiskorralduse parendamise toetuse saajatest 17%. Erinevatest meetmetest toetust saanud ettevõtjatest löid **ühe ettevõtte kohta keskmiselt kõige rohkem töökohti tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad (21,3 uut töökohta)** ning kõige vähem tootmiskorralduse parenduse toetuse saajad (13,7 uut töökohta). Loodud töökohad on keskmisest kõrgema või kahekordsest keskmisest kõrgema palgatasemega.

Joonis 267. Toetuse abil loodud uute töökohtade arv

Veebiküsitlusele vastanud **tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringu toetuse** saajad hindasid toetuse **mõju ekspordikäibe ja -võimekuse kasvule keskmiselt 5,6 punktiga**, kusjuures mediaanhinnang oli 6 punkti (Tabel 41). See on üle keskmise tulemus, sest kõik veebiküsitlusele vastanud ekspordi müügitulu kasvuga toetuse saajad hindasid toetuste mõju ekspordikäibe- ja võimekuse kasvule keskmiselt 5,1 punktiga. Väikseim hinnang oli 3 punkti (üks vastaja), kuid toetuse mõju ekspordikäibe ja -võimekuse kasvule hindasid väga tugevaks (7 punkti) 3 vastajat.

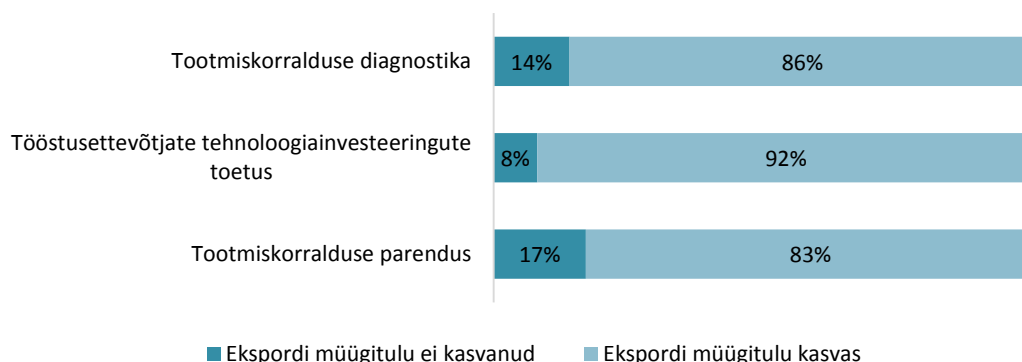
Tootmiskorralduse parenduse toetuse saajad hindasid EASi toetuse mõju ekspordikäibe ja -võimekuse kasvule keskmiselt **4,6 punktiga**, mediaanhinnang oli 5 punkti. Maksimaalset 7 punkti ei andnud ükski tootmiskorralduse parenduse vastajatest.

Tabel 41. Toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ekspordikäibe- ja võimekuse kasvule (% vastajatest)

Hinnang toetuse mõjule ekspordikäibe- ja võimekuse kasvul	1	2	3	4	5	6	7
Kõik ekspordi müügitulu kasvuga toetuse saajad	4%	3%	8%	14%	25%	21%	24%
Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetus	0%	0%	8%	8%	25%	33%	25%
Tootmiskorralduse parendus	0%	0%	0%	40%	60%	0%	0%

Ettevõtete hinnang ekspordi müügitulu muutusele hindamisperioodil on toetusmeetmete lõikes esitatud alljärgneval joonisel. Teistest tööstusettevõtjatel suunatud meetmetest toetuse saajatega võrreldes hindasid ekspordi müügitulu kasvu kõrgemaks tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad.

Joonis 278. Hinnang ettevõtte ekspordi müügitulu muutusele

Intervjuudel kinnitasid tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetust ja tootmiskorralduse parenduse toetust saanud ettevõtjad **EASi toetuse olulisulist ekspordikäibe- ja võimekuse kasvule**. Intervjueeritud väikeettevõtted (TÖ1, TÖ2 ja TÖ13) leidsid, et EASi poolt antud tehnoloogiainvesteeringu toetus on nende ekspordikäibe ja -võimekuse kasvu kindlasti positiivselt mõjutanud. Samal arvamusel olid tootmiskorralduse parenduse toetust saanud väikeettevõtte (TÖ3) ning kolm keskmise suurusega ettevõtet (TÖ5, TÖ7 ja TÖ8). Keskmise suurusega ettevõtte TÖ6 ja suurettevõtte TÖ9 leidsid, et antud toetus on mingil määral mõjutanud nende ekspordikäibe ja -võimekuse kasvu, kuid üks keskmise suurusega ettevõtte (TÖ4) tõi ka välja, et toetus pole omanud mõju ekspordile, kuna ekspordikäibe ja -võimekuse kasv ei ole ettevõtte eesmärk.

Tootlikkuse kasv

Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad hindasid veebiküsitlusel toetuse **mõju ettevõtte tootlikkusele keskmiselt 5,7 punktiga** (mediaanhinnang 6 punkti). Väikseim antud hinnang oli 4 punkti, mis näitab üleüldiselt ettevõtete kõrget hinnangut investeeringu mõjule.

Ka intervjuudel kinnitasid tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad, et antud toetus **aitas kaasa ettevõtte tootlikkuse kasvule**, sest ettevõtted said nii **parandada toodete kvaliteeti kui ka tõsta tootmiskahte**. Toetuse saajate hinnangud toetuse mõjule tootlikkusele on kokkuvõtlikult esitatud alljärgnevas tabelis.

Tabel 42. Intervjueeritud ettevõtete hinnangud toetuse mõjule tootlikkusele

Positiivse arengu tegurid	Positiivse arengu tulemid
<ul style="list-style-type: none"> • Toodete kvaliteedi paranemine • Tootmiskahtude suurendamine • Tootmisprotsesside kaardistamine • Personali koolitamine 	<ul style="list-style-type: none"> • Tootlikkuse kasv • Toodete väärtusahela positsiooni paranemine • Efektivsem tootmine, vähem materjalikadu • Kvalifitseeritud tööjõu kasv

Järgnevalt on esitatud mõningad intervjueeritud ettevõtjate seisukohad toetuse mõju kohta:

- TÖ3 väitel paranes tootlikkus tänu lisandunud teadmistele ja oskustele, mis võimaldavad toota ka terviklikke täiskomplektseid tooteid, mitte ainult komponente.
- TÖ5 esindaja tõi välja, et nende tootlikkus kasvas just tänu kahtude suurenemisele, mis on tingitud paremini organiseeritud ja detailsemast tootmisprotsessi loomisest.

- Kolm intervjueeritud ettevõtjat kinnitasid (TÖ6, TÖ8 ja TÖ9), et tootmisprotsesside detailne analüüs ning kaardistamine on aidanud kaasa tootlikkuse kasvule. Ettevõtte TÖ7 leiab, et toetuse abil said nad küll oma tootmises pudelikaela lahendatud, ent terviklikku lahendust ning tootlikkuse märkimisväärset kasvu nad täheldanud ei ole ning ettevõtte alles tegeleb löpliku lahenduse leidmisega.
- Erinevalt teistest leidis üks ettevõtjate (TÖ4), et toetus ei ole aidanud kaasa ettevõtte tootlikkuse kasvule, kuna nende puhul on tootlikkus tugevalt mõjutatud turutingimusest.

Enamik ettevõtete esindajatest leidis ka, et ka **tootmiskorralduse diagnostika ja nõustamine** ning sellest tingitud muutused ettevõttes **aitasid positiivselt kaasa ettevõtte tootlikkusele**. Näiteks tõi TÖ12 välja, et elektroonilise süsteemi kasutuselevõtt nende ettevõttes võimaldab neil paremini jälgida tootmist ja optimeerida materjalikadusid, mis aitab kaasa tootlikkuse parendamisele. Vastupidisel arvamusel olid TÖ4 ja TÖ13.

Tulenevalt tootlikkuse kasvust leidsid TÖ1 ja TÖ2 esindajad, et nende **toodete paiknemine väärtusahelas** on muutunud. TÖ1 tõi välja asjaolu, et tänu investeeringule suudavad nad toota keerulisema kontseptsiooniga tooteid. TÖ2 hinnangul suudavad nad nüüd pakkuda klientidele ka toodete terviklahendusi, kui ennem pidid paljudel juhtudel piirduma vaid komponentide toomisega. TÖ3 ja TÖ8 puhul on toode väärtusahelas liikunud paremuse poole, sest nende tooted on tänu toetusele kvaliteetsemad ning loovad sellega klientidele lisaväärtust. TÖ13 hinnangul on keeruline kirjeldada toote täpset paiknemist väärtusahelas, aga toodete kvaliteet läks paremaks.

Samas enamiku **tootmiskorralduse parenduse toetust** saanud ettevõtjate hinnangul nende **toote väärtus ei muutunud** toetuse mõjul:

- TÖ4 ja TÖ5 hinnangul kasvasid küll toote mahud, aga toode jäi samaks.
- TÖ7 ja TÖ9 arvasid, et ei ole mõjutanud paiknemist, kuna toetuse mõju ei lisanud tootele mingit lisaväärtust.

Kooskõlas veebiküsitluste tulemustega, kinnitasid ka kõik intervjueeritud ettevõtjad, et **ettevõtte protsessid** ning **tootmisprotsesside alane kompetents** muutusid tänu nõustamisteenusele paremaks.

- Kuue intervjueeritud toetuse saaja (TÖ4, TÖ6, TÖ7, TÖ9, TÖ11 ja TÖ12) hinnangul muutus tootmisprotsess efektiivsemaks, mõõdetavaks, jälgitavaks ning sisse said juurutatud detailsed süsteemid ja tööülesanded.
- Viis toetuse saajat (TÖ2, TÖ5, TÖ8, TÖ10 ja TÖ13) leidsid, et nõustamisteenus aitas kaasa tootmisprotsessi struktuuri muutustele, tööülesannete reorganiseerimisele ning sisemise kvaliteedi parendamisele. Diagnostika nõustamisteenuse kvaliteet

Intervjuude käigus paluti **tootmiskorralduse diagnostika** toetusel nõustamisteenust saanud ettevõtetel hinnata **diagnostika nõustamise kvaliteeti**. Üheksa ettevõtet vastanust kinnitasid, et nad jäid nõustamise kvaliteediga väga rahule (Tabel 53). TÖ6 oli rahul küll TOTSi nõustamise ideega, kuid pettunud konsultandi töö kvaliteedis. TÖ13 hinnangul oli see mõttetüü aja ja ressursikulu, kuna oli mõeldud sarjatööstusele, mida nende ettevõtte ei praktiseeri.

Tabel 43. Diagnostika kvaliteedi rahulolu ja koostöö jätkuvus

	Positiivne vastus	Negatiivne vastus
Diagnostika nõustamise kvaliteet	Väga rahul - 9 vastajat: TÖ2, TÖ4, TÖ5, TÖ7-TÖ12	Pigem mitte rahul - 2 vastajat: TÖ6, TÖ13
Koostöö jätkamine diagnostikaga	Koostöö konsultandiga - 3 vastajat: TÖ2, TÖ4 ja TÖ8 Koostöö teiste ettevõtetega – 5 vastajat: TÖ5, TÖ7, TÖ9 - TÖ11	Koostöö ei ole jätkunud – 3 vastajat: TÖ6, TÖ12 ja TÖ13

Koostöö diagnostikuga on jätkunud peale programmis osalemist seitsmel intervjueeritud ettevõttel. TÖ2, TÖ4 ja TÖ8 on jätkanud koostööd sama konsultandiga. TÖ5, TÖ7, TÖ9, TÖ10 ja TÖ11 on võtnud diagnostika nõustamise koolitusi teistelt nõustajatelt ning jätkanud protsesside parendamisega ka diagnostikajärgselt. TÖ6, TÖ12 ja TÖ13 ei ole jätkanud koostööd diagnostikaga.

4.7.3 Muud toetused

Tööstusettevõtja toetuse saajatest said kaheksa ettevõtet toetusi rohkem kui ühest meetmest. Ettevõtted TÖ2 ja TÖ13 said **tootmiskorralduse diagnostika ja tehnoloogiainvesteeringu toetust**. Viimast toetust pidasid ettevõtted ka kõige väärtuslikumaks, kuna tööstusettevõtetes on masinate, seadmete ja neid opereerivate programmide soetamine ning tootmises rakendamine väga oluline ent ka suuri investeeringuid nõudev tegevus.

Ettevõtted TÖ4-TÖ9 said **tootmiskorralduse diagnostika ja tootmiskorralduse** parenduse raames toetust. Enamik vastajatest ei eristanud neid meetmeid, vaid andis ühise hinnangu mõlema kohta ning leidis, et toetuse väärtus seisnes selles, et see võimaldas koostööd oma ala professionaalidega ning andis praktilisi teadmisi välistelt konsultantidelt.

4.7.4 Kokkuvõtte ja vastused uurimisküsimustele

Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetust saanud ettevõtted hindasid toetuse olulisust keskmiselt **5,5 punktiga**. Tootmiskorralduse parenduse toetust saanute hinnang toetuse olulisusele oli pisut madalam, jäädes keskmiselt **5,3 punkti** juurde. Intervjuudest ilmses, et tööstusettevõtetele suunatud toetuste puhul seisnes EASi toetuste mõju siinkohal uute seadmete ja masinate kasutuselevõttus, teadmismahukate tegevuste kasvus ning toodete kvaliteedi paranemises. Eelnev loob hea keskkonna positiivseteks muutusteks, mida kinnitasid nii intervjuude kui ka veebiküsitluste tulemused. Näiteks lõid suur osa veebiküsitluses osalenud tööstusmeetmest toetust saanute uusi töökohti (69%) ning mõnevõrra väiksemal osal aitas see olemasolevaid töökohti säilitada (31%). Positiivne mõju avaldus veebiküsitluses osalenute hinnangul ka ekspordivõime ja -käibe kasvus (5,6 punkti) ja samuti ka tootlikkuse kasvus, mida hindasid tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringu saajad keskmiselt 5,7 punktiga.

Tootmiskorralduse diagnostika toetust saanud ettevõtted ei olnud alid küsitluses osalema kuna ei mäletanud nõustamisteenust, mis sellega kaasnes või hindasid selle mõju väikseks. Küsitluses osaleda otsustanud ettevõtete hinnangul oli tootmiskorralduse diagnostika ja nõustamine ning sellest tingitud muutused ettevõttes positiivsed ning aitasid kaasa ettevõtte tootlikkusele.

Võrreldes varasemate perioodide vahehindamistega näitavad 2016. aasta tulemused, et ettevõtted peavad endiselt EASi toetust oluliseks, kuid muutunud on ettevõtete võimekus investeerida ellu viia ilma EASi

toetuseta (vt lisa 2, tabel 69). 2012. aasta tulemused näitavad, et ettevõtted oleksid küll investeringu teinud, aga väiksemas mahus ning 2014. aasta tulemuste põhjal enamik intervjueritud ettevõteteid ei oleks omavahenditest investeringuid ellu viinud. 2016. aasta tulemused näitavad aga vastupidiselt, et enamik ettevõteteid oleksid investeringu ellu viinud ka omavahenditest või pankade abil ning kindlasti samas mahus kuid pikema perioodi jooksul.

Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetus

Kas ja mil määral on investering mõjutanud töötajate arvu?

Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajatest 69% löid uusi töökohti ning 31% säilitasid olemasolevaid töökohti. Tootmiskorralduse diagnostika ja tootmiskorralduse parendamise toetuse saajatest lõi uusi töökohti vastavalt 57% ja 50% vastanutest ning vähendas töökohti 14% ja 17% vastanutest. Intervjueritud ettevõtete hinnangul õnnestus neil töötajate arvu optimeerida töötajate ümberpaigutamisega ettevõtte siseselt, töötajate arvu ei vähendatud ning vajadusel loodi ka uusi töökohti juurde.

Kuidas mõjutas tehtud investering ettevõtte toote paiknemist väärtusahelas?

Toetuse saajate hinnangul on nende toode liikunud väärtusahelas kõrgemale tasemele. Investeeringud on aidanud parandada toodete üldist kvaliteeti ning võimaldanud toota keerulisema kontseptsiooni ja terviklik lahendusega tooteid. Kõik need toodete omadused lubavad pakkuda rohkem lisaväärtust kliendile.

Kuidas on investering mõjutanud ekspordi ja ekspordivõimekust?

Veebiküsitlusele vastanud hindasid toetuse mõju ekspordikäibe ja -võimekusele väga tugevaks (tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringu toetus 5,6 punkti). 92%-l vastajatest on ekspordi müügitulu kasvanud tänu toetusele. Intervjuude tulemused näitavad, et investeringu mõju ekspordi ja ekspordivõimekuse kasvule on peamiselt tingitud sellest, et ettevõtete tooted on parema kvaliteediga, tootmisprotsessid efektiivsemad ja toote tarnega kiirem.

Kuidas on investering mõjutanud tootlikkust?

Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad hindasid veebiküsitlusel toetuse mõju ettevõtte tootlikkusele kõrgeks. Intervjuude tulemused näitavad, et ettevõtted on tootlikkust parandanud nii tootmismahtude suurendamisega, mis on tingitud tootmisprotsesside efektiivsusest ning praagi vähenemisest. Samuti on tootlikkust mõjutanud uute toodete lisandumine, mida ettevõtted enne toetust ei olnud võimelised tootma, kas vajalike seadmete või teadmiste puudumise tõttu.

Tootmiskorralduse diagnostika

Kuidas on muutunud ettevõtete sisene kompetents ja protsesside kaardistamine?

Tootmiskorralduse diagnostika toetuse saajate hinnangul on ettevõtete sisene kompetents muutunud paremaks ja kvaliteetsemaks. Protsesside analüüs ning kaardistamine on muutunud detailsemaks ning tulemused mõõdetavaks. See on andnud ülevaate tootmises toimuvast ning toonud välja kitsaskohad protsesside lõikes, millega ettevõtted peavad tegelema.

Milliseid muudatusi meetmes osalemise läbi on ettevõtetes ellu viidud ja kuidas see on parandanud tootlikkust ning ekspordivõimekust?

Enamik ettevõtteid sai tänu tootmiskorralduse diagnostikale tootmises juurutada sisse süstemaatilise, protsesside mõõdetavuse ja tulemuste jälgimise korra, mis aitasid kaasa materjalikulu ning tootmisaja vähenemisele. Paljud ettevõtted reorganiseerisid töökohad ning uuendasid ametijuhendeid. Osades ettevõtetes viidi läbi ka sisemise kvaliteedi korrastus. 86% veebiküsitlustele vastanutest leiab, et need muudatused on aidanud kaasa tootlikkuse ja ekspordivõimekuse kasvule.

Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: tootmiskorralduse parendus

Milline on ettevõtete konkurentsivõime hinnang?

Tootmiskorralduse parenduse toetust saanud ettevõtted hindavad oma konkurentsivõimet pigem kõrgeks. Tugeva konkurentsivõime annab ettevõtetele pikk ajalugu, kehtestatud positsioon kohalikul turul ning kvaliteedi standarditele vastamine välisurgudel. Samuti töid mõned ettevõtjad välja, et nende konkurentsieelis tuleneb kaasaegsete masinate ja tehnika kasutamisest, toodete laiast valikust ning tootmise paindlikkusest. Paar ettevõtteid hindasid oma konkurentsivõimeks toodete unikaalsust ehk niššitooteid.

Kuidas on muutunud ettevõtte hinnangul meetmes osalemine töötajate kompetentsuse kasvule? Millisel määral on see aidanud kaasa ettevõtte konkurentsivõimele?

Ettevõtted leiavad, et töötajate kompetentsus on kasvanud, sest tänu koolitustele ning nõustamistele said töötajad juurde teadmisi ning praktilisi oskusi, mida ettevõtte tootmises rakendada. Konkurentsivõime hindamisel jagunevad ettevõtete hinnangud kaheks. Pooled vastanutest leiavad, et töötajate kompetentsi kasv on oluliselt suurendanud konkurentsivõimet. Teadmiste ja oskuste arendamise toetuse abil said ettevõtted kasutada väliskonsultante ning oma ala spetsialiste, kes aitasid töötajatel kiirelt ja efektiivselt õpitud teadmisi ja oskusi tootmises rakendada. Ent teine pool vastanutest leiab, et töötajate kompetentsi kasv on vähesel määral mõjutanud konkurentsivõimet omades ainult kaudset mõju ning toetuse tulemusi ei ole võimalik numbriliselt mõõta ega tuvastada.

Kuidas on investering mõjutanud ekspordi ja ekspordivõimekust?

Tootmiskorralduse parenduse toetust saanud ettevõtted hindasid toetuse mõju ekspordikäibe ja –võimekusele väga tugevaks. Intervjuude tulemused näitavad, et tänu toetusele said paljud ettevõtted töötajaid koolitada, tootmist efektiivsemaks muuta ning tootmisprotsessid kontrolli alla saada. Need muudatused on tõstnud tootmismahte ja toodete kvaliteeti, mis on aidanud kaasa ekspordivõimekuse kasvule. Mõned ettevõtete esindajad leidsid, et EAS on andnud neile aluse, mille pinnalt nad saavad nüüd ise edasi liikuda.

5 Ökonomeetiline analüüs

Ökonomeetiline analüüs viidi läbi EAS-i tellimisel Ricardo Vicente poolt 2016. aastal vahehindamisega paralleelselt, kuid eraldiseisva tööna. Kuna ökonomeetiline analüüs vaatles samal hindamisperioodil toetust saanud ettevõtetele toetuse rakendumiselt avaldunud mõju aastatel 2009-2013, siis esitatakse selle tulemused vahehindamise aruande osana.

Ökonomeetiline analüüs on läbi viidud tõenäosusskooride sobitamise (*propensity score matching*) meetodil (Rosenbaum and Rubin, 1983). Mõju hindamiseks on võrreldud toetust saanud ettevõtjaid (toetatud grupp – *treatment group*) toetust mitte saanud ettevõtjatega (kontrollgrupp – *control group*). Selle analüüsi oluline osa on teha kindlaks kontrollgrupi ettevõtjate ja toetatud ettevõtjate võrreldavuse kriteeriumid. Kui nad on võrreldavad, saab kontrollgrupi ettevõtjate tulemuslikkuse põhjal hinnata toetatud ettevõtjate kujutletavat tulemuslikkust juhul, kui nad ei oleks toetust saanud. Toetuse hinnanguline mõju on seega toetatud ettevõtjate mõõdetud tulemuslikkuse ning nendega võrreldavate toetust mitte saanud ettevõtjate tulemuslikkuse vahe.

Analüüsis kasutati kahte võrreldavuse kriteeriumit. Esiteks peavad toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjate tõenäosusskoorid (*propensity scores*) olema sarnased. Tõenäosusskoor näitab, kui suure tõenäosusega võib ettevõtja toetust saada. Eeldatavalt sõltub see tõenäosus näiteks sellistest näitajatest nagu töötajate arv, müügitulu ning intressi- ja maksueelne kasum. Seejärel jagati toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjad tõenäosusskooride alusel rühmadesse. Rühmasiseselt viidi läbi testid, et hinnata, kas toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjate vahel esines olulisi erinevusi näitajates, mida kasutati tõenäosusskooride leidmiseks. Testide edukalt läbimini kinnitas, et toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjad on võrreldavad. Seega sai viimaseid kasutada toetatud ettevõtjate asendajana, et kirjeldada kujutletavat (*counterfactual*) olukorda, kus toetusi poleks antud.

EASi toetuste eesmärk on edendada Eesti ettevõtlussektori ja eriti ekspordiva sektori kasvu, soodustada regionaalarengut ning ergutada erasektori teadus- ja arendustegevust. Igal toetusel on kindel eesmärk ning toetused jagunevad eesmärgi ja toetusperioodi järgi kümneks liigiks: ekspordi arendamise toetus, innovatsioonitoetus, kasvutoetus, alustava ettevõtja starditoetus, teadus- ja arendustegevuse toetus rakendusuringuteks, teadmiste ja oskuste arendamise disainikorralduse konsultatsioonide toetus, tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetus, tehnoloogiainvesteeringute toetus suurprojektidele, tootmiskorralduse diagnostika toetus ning arendustöötajate kaasamise toetus.

Varem on EASi toetuste mõju hinnanud Jaaksoo jt (2012) ja Mihkelson jt (2014). Käesolevas analüüsis on suures osas järgitud Ricardo Vincente analüüsi, mis sisaldub publikatsioonis Mihkelson jt (2014). See kaastöö on metodoloogiline ja sisuline: selles teostati tõenäosusskooride sobitamine ning see põhineb suurtel toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjate andmestikel.

Tõenäosusskooride sobitamist võib käsitleda edasiminekena teiste meetoditega võrreldes, kuna selle abil saab kontrollgrupi ja toetatud grupi võrreldavust väga hästi kontrollida ning samal ajal võib kontrollgrupp olla toetatud grupist suhteliselt palju suurem, mis suurendab statistilist tõhusust. Sellel on ka mõned puudused, mida on käsitletakse järgmises osas.

Ökonomeetrilise analüüsi põhjalik metoodiline kirjeldus on leitav lisas 3. Käesolevas peatükis on kirjeldatud analüüsitud ettevõtjaid kirjeldav statistika, toetusi kirjeldav statistika ja analüüsi tulemused.

5.1 Ettevõtjaid kirjeldav statistika

Toetust saanud ettevõtjaid võib jaotada lähteaasta ja hindamisaasta järgi ning vastavalt saadud toetuse liigile. Aruande lisas on esitatud igas alamvalimis tehtud vaatluste arv (vt lisa 12, tabel 78). Esimesest kriteeriumist lähtudes moodustati 12 alamvalimit, millest igaühele vastab üks rida tabelis. Tabeli veergudes on esitatud ainult ühte toetust saanud ettevõtjate arv. Tabeli eelviimases veerus on näidatud ettevõtjad, kes said rohkem kui ühte toetust.

Eurodes esitatud summad on korrigeeritud 2015. aasta hindade tasemele. Toetusi on saanud 1790 ettevõtjat ja kontrollgrupis on 148 944 ettevõtjat, kuid puuduvate andmete tõttu on tabelis sisalduvate ettevõtjate koguhulk mõlema grupi puhul väiksem. Toetusi saanud ettevõtjate seas on töötleva tööstuse osakaal 35% ja see on suurim rühm, samas kui kontrollgrupis kuulub kõige rohkem ettevõtjaid hulgi- ja jaemüügi sektorisse (vt lisa 12, tabel 74).

Lisas 12 esitatud statistika võimaldab teha esmase võrdluse toetust saanud ja kontrollgrupi ettevõtjate vahel. Harjumaal asuvate ettevõtjate osakaal on nii kontrollgrupi kui ka toetust saanud ettevõtjate puhul peaaegu sama – ligikaudu 60% (vt lisa 12, tabel 82).

Toetust saanud ettevõtted olid 2011. aasta lõpu seisuga keskeltläbi aasta ja kümme kuud nooremad kui kontrollgrupi ettevõtted (vt lisa 12, tabel 80). See lähteväärtus vastab kõige suurema määratud toetuste arvuga aastale (2012).

Keskmiselt on toetust saanud ettevõtetes rohkem töötajaid, kuid selles näitajas esineb väga suuri erinevusi (vt lisa 12, Tabel 81). Lisaks on ka kõik põhilised finantsnäitajad toetust saanud ettevõtjatel kontrollgrupiga võrreldes suuremad (vt lisa 12, tabelid 82–92). Ainus erand on eksporditulu töötaja kohta (vt lisa 11, tabel 84). Erinevused on väiksemad seoses lisandväärtusega töötaja kohta (eriti valimi viimastel aastatel) ja tööjõukuludega töötaja kohta (vt vastavalt tabelid 89 ja 83 lisas 12).

Toetust saanud ettevõtjatel on keskmiselt palju väiksem varade ja kohustuste suhe, mis osutab, et neil ettevõtjatel on suuremad ja paremad võimalused laenu saada. Selle põhjal saab oletada, et **EASI toetusi saanud ettevõtjaid peetakse majanduslikult suhteliselt tugevamaks.**

Tuleb märkida, et on palju ettevõtteid, millel pole ühtegi töötajat või puudub eksporditulu. Leidub ka mõningaid andmete anomaaliaid nagu näiteks negatiivne tulu.

Selle kirjeldava statistika ülevaate põhjal on **toetusi saanud ettevõtted mittesaanutega võrreldes keskmiselt nooremad, suuremad, rahaliselt paremas seisus, rohkem ekspordile orienteeritud, tõhusamad ja edukamad.**

Tuleb siiski rõhutada, et mõlemas grupis esineb kõigi vaadeldud näitajate puhul väga suur varieeruvus. See varieeruvus on eelis selles mõttes, et see õigustab uurimuses kasutatud meetodikat, mis tagab toetust saanud ettevõtjate ja kontrollgrupi vahel suure kattuvuse kõigi näitajate lõikes. Seega on toetust saanud ja kontrollgruppi kuuluvad ettevõtjad üldiselt erinevad, kuid kahe grupi vahel esineb ka suur kattuvus ning nende mõlema tingimuse esinemine õigustab tõenäosusskooride sobitamise meetodi kasutamist.

5.2 Toetusi kirjeldav statistika

Tabelis 44 on esitatud kirjeldav statistika ettevõtjatele määratud toetuste väärtuse kohta; väärtused on esitatud tuhandetes eurodes ja Eesti 2015. aasta hindades. Rohkem kui ühte toetust saanud ettevõtjate puhul on kokku liidetud kõigi saadud toetuste summad (pärast nende teisendamist 2015. aasta hindadesse).

Tabel 44. Toetuste väärtus ettevõtja kohta (tuhat eurot, Eesti 2015.a hindades)

t	keskmine	SD	min	max	N
1	27	143	0	3397	1790

Tabel 45 sarnaneb tabeliga 44, kuid sellest on välja jäetud neli ettevõtjat kes said toetust 0 eurot, ja 177 ettevõtjat, kes said rohkem kui ühte toetust. Nende ettevõtjate väljajätmine ei muutnud keskmise toetuse väärtust ja standardhälbes toimus ainult väike muutus.

Tabel 45. Toetuste väärtus ilma mitmekordsete toetuste ja nulltoetusteta (tuhat eurot, Eesti 2015. a hindades)

t	keskmine	SD	min	max	N
1	27	149	0,4	3397	1609

Toetuste väärtus kõigub väga suurtes piirides, kuna standardhälve on üle viie korra suurem kui keskmine toetussumma. Samas on andmed äärmiselt tugevalt paremale kaldu: toetuse mediaansumma on kõigest 6000 euro kandis.

Kui vaadelda kõiki tabelis 46 sisalduvat 1609 ettevõtjat, siis 79% juhtudest oli saadud toetuse summa ainult 10 000 eurot või vähem, 87% ettevõtjate toetus jäi alla 20 000 euro ja 96,3% toetus alla 100 000 euro. 99,44% kõigist toetustest on väiksemad kui miljon eurot. Seega 1609 ettevõtjast koosnevas grupis on ainult seitse ettevõtjat, kellele antud toetus jäi 2015. aasta hindades ühe ja kahe miljoni euro vahele, ühe ettevõtja puhul oli toetus kahe ja kolme miljoni vahel ning üks ettevõtja sai toetust väärtuses üle kolme miljoni euro.

Ettevõtjad taotlevad toetusi kindlate projektide elluviimiseks. Järgmises tabelis on esitatud nende põhilised statistilised andmed.

Tabel 46. Projektid (tuhat eurot, Eesti 2015. a hindades)

t	keskmine	SD	min	max	N
1	102	550	0,5	10957	1790

Ka projektide jaotus on tugevalt paremale kaldu, nii et projektide mediaanmaksumus jääb veidi alla 9 000 euro. Umbes 91,79% kõigist projektidest maksis vähem kui 100 000 eurot (see tähendab, et valdav enamus jääb alla keskmisele). Selle näitaja osakaal leitakse toetuse kogusumma jagamisel vastava projekti väärtusega.

Rohkem kui ühte toetust saanud ettevõtjate puhul on projektide väärtuste summa (ühtsetes 2015. aasta hindades) jagatud vastava toetuste summaga. Järgnevas tabelis on esitatud ülevaade toetuste osatähtsusest projektide rahastamisel. Välja on jäetud juhud, kus registreeritud osakaal on null või suurem kui üks (kokku 40 juhtu).

Tabel 47. Osakaal

t	keskmine	SD	min	max	N
1	0,73	0,26	0,01	1	1750

Märkus: osakaal on toetuse ja projekti maksumuse suhe.

Kõige enam levinud osakaal 1750 vaatluse seas on 1, mis vastab 601 täielikult EASi toetusest rahastatud projektile. Sageduselt järgmine osakaal on 80%, mis esines 185 ettevõtja puhul. Poole maksumuse ulatuses EASi rahastatud projekte oli 53.

5.3 Tulemused

5.3.1 Toetuste mõju ettevõtjate tulemuslikkusele⁷

Kontrollgrupi andmestik oli väga suur, kuid kui jaotada toetust saanud ettevõtjate grupp alamvalimiteks aja ja toetuse liigi järgi, siis on enamik saanud alamvalimitest väikesed (vt lisa 12, tabel 78). See tekitab probleeme tõenäosusskooride leidmisel. Probleemi saab lahendada suurima saadaoleva alamvalimi kasutamisega ning see võimaldab teha järeldusi, mida kasutatakse iga toetuseliigi eraldiseisvas analüüsis.

Sel põhjusel hinnatakse tulemusi käsitleva osa alguses esmalt seda, millist mõju avaldab ettevõtja tulemuslikkusele ühe või enama mis tahes liiki toetuse saamine. Eri liiki toetuste koondamine võimaldab moodustada suurema toetatud ettevõtjate kogumi.

Olemasolevate andmete põhjal anti kõige rohkem toetusi 2012. aastal, mil toetust said 832 ettevõtjat.

See alamvalim sisaldab üks kuni kaks aastat kestnud projekte (vt tabeli 75 read 10 ja 11 lisas 12). Erineva kestusega projektidega ettevõtjaid koondades on eelduseks, et EAS ei võtnud toetuse määramisel arvesse projektide kestust või kui võttis, siis ei olnud kuni kaheaastane kestuste vahe määramisotsuse tegemisel oluline⁸.

Siiski ei ole vaatlusi koondatud ajaliselt, mis tähendab, et eri aastatel toetusi saanud ettevõtjaid ei ole paigutatud samasse rühma. Selle põhjuseks on asjaolu, et EASi toetuste andmise kriteeriumid on olnud või võisid olla eri aastatel erinevad. Ei ole põhjust eeldada, et valitsusasutuse eesmärgid jäävad aja jooksul samaks, ning samas on mõistlik arvata, et valitsuse prioriteedid arenevad. Seega tuleb jätta võimalus kasutada eri toetusaastate puhul erinevaid tõenäosusskoori valemeid.

Suur osa algsest 832 ettevõtjast tuli puuduvate andmete tõttu kõrvale jätta. Näiteks andmed tööjõu kogukulu kohta olid olemas ainult 374 ettevõtjal ja töötaja kohta saadud lisandväärtust oli võimalik arvutada ainult 249 ettevõtja puhul.

Kõige paremaid tulemusi annab ja tasakaalutingimuse täitmise tagab selline tõenäosusskoori hinnang, mis sisaldab fiktiivseid majandussektori näitajaid, ettevõtte vanust, fiktiivset asukohanäitajat *north*, tööjõu kogukulu ja selle ruutu, tööjõukulu töötaja kohta, müügitulu, eksporditulu töötaja kohta, lisandväärtust töötaja kohta, vara ja kohustusi. Fiktiivne asukohanäitaja lisati võrrandisse seetõttu, et toetusi andev asutus on huvitatud regionaalarengust.

Ettevõtete vanust võeti arvesse, kuna ettevõtete kasvu kiirus tõenäoliselt muutub nende elutsükli jooksul ning EAS väljastab kahte otseselt ettevõtete kasvule suunatud toetust: kasvutoetus ja starditoetus.

Tööjõu kogukulu, varad ja kohustused näitavad kõik ettevõtte suurust. Lisatud on ka tööjõu kogukulu ruudu, mis võimaldab arvesse võtta võimalust, et ettevõtte suurus mõjutab toetuse määramist mittelineaarselt. Varad ja kohustused üheskoos võimaldavad mõõta ettevõtja finantsseisundit. Väike varade ja kohustuste suhtarv näitab, et ettevõtjal on lihtne laenu saada, millest võib järeldada, et ettevõtja on võlausaldajate hinnangul rahenduslikult tugev ja majanduslikult elujõuline. Samas kui see suhtarv on liiga väike, on see objektiivne märk rahalisest haprusest. Kui tööjõukulu töötaja kohta kasutatakse tööviljakuse näitajana, siis

---

⁷ Märkus: kõik eurodes esitatud summad on 2015. aasta hindades.

⁸ 2012. aastal antud toetuste alamvalimis ei saa projekti alguskuupäev olla varasem kui 1. jaanuar 2012 ja lõppkuupäev ei saa olla hilisem kui 31. detsember 2013. Seega saaks kaheaastane ajaline vahe esineda ainult ühepäevase projekti puhul ja see on täiesti ebareaalne.

müügitulu, eksporditulu töötaja kohta ja lisandväärtus töötaja kohta näitavad ettevõtja edukust, ekspordile orienteeritust ja ettevõtte tõhusust.

Fiktiivsed sektorinäitajad aitavad osaliselt kirjeldada ettevõtte olemust lisaks finantsandmetele; võrdlusrühmaks on *gcode*, mis vastab hulgi- ja jaemüügi ettevõtjatele.

Valitud näitajate kogum annab hea pildi ettevõtte edukusest, välisurgudele sisenemisest, elutsükli etapist, tõhususest, finantsseisundist ja tegevusala liigist. Seetõttu on väga tõenäoline, et samadest näitajatest sõltub ka ettevõtja toetuse saamise tõenäosus ning ettevõtja tulemuslikkus olukorras, kus ta ei saa toetust.

Tõenäosusskoori logistilise (*logit*) hinnangu tulemused on esitatud järgmises tabelis. Tõenäosusskoori võrrandil on kaks eesmärki. Esiteks neutraliseerib see süsteemsed tegurid, millest osaliselt sõltub toetuse määramine. See võimaldab matkida ökonomeetrist eksperimenti, milles toetusi jagataks juhuslikult, et oleks võimalik hinnata toetuste mõju. Seega on tõenäosusskoori leidmine suuremat meetodit täiendav, kuid vajalik etapp.

Logistiline regressioon	Vaatluse arv=9470
	LR chi2(25)=259.47
	Prob > chi2=0.0000
Log tõenäosus=862.57591	Pseudo R2=0.1307

t	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf.	Interval]
north	-.2677435	.1512229	-1.77	0.077	-.564135	.0286481
age11	-.0002301	.000045	-5.12	0.000	-.0003182	-.0001419
labcost11	1.13e-06	2.33e-07	4.85	0.000	6.74e-07	1.59e-06
labcost2	-1.34e-13	4.59e-14	-2.92	0.003	-2.24e-13	-4.42e-14
costemp11	-.0000353	.0000115	-3.08	0.002	-.0000578	-.0000129
salerev11	1.93e-09	1.31e-08	0.15	0.883	-2.37e-08	2.75e-08
exprevemp11	-1.89e-06	1.18e-06	-1.60	0.109	-4.20e-06	4.20e-07
valemp11	1.64e-06	1.29e-06	1.27	0.204	-8.94e-07	4.18e-06
varad11	3.70e-08	1.33e-08	2.77	0.006	1.08e-08	6.31e-08
liabi11	-6.70e-08	3.12e-08	-2.14	0.032	-1.28e-07	-5.75e-09
acode	1.080086	.5903111	1.83	0.067	-.076903	2.237074
bcode	1.901949	1.083655	1.76	0.079	-.2219763	4.025874
ccode	2.305242	.314358	7.33	0.000	1.689112	2.921373
ecode	1.907233	.7896261	2.42	0.016	.3595942	3.454872
fcode	.6274753	.3910267	1.60	0.109	-.1389228	1.393874
hcode	-.9329143	.702378	-1.33	0.184	-2.30955	.4437213
icode	2.322828	.5305754	4.38	0.000	1.282919	3.362737
jcode	1.554417	.4183304	3.72	0.000	.7345047	2.37433
lcode	.9382947	.6545525	1.43	0.152	-.3446047	2.221194
mcode	1.309726	.3661438	3.58	0.000	.5920972	2.027354
ncode	1.090163	.4529763	2.41	0.016	.2023455	1.97798
pcode	1.884967	.7808287	2.41	0.016	.3545709	3.415363
qcode	2.554255	.602309	4.24	0.000	1.373751	3.734759
rcode	2.097027	.596989	3.51	0.000	.9269498	3.267104
scode	1.882562	.5450463	3.45	0.001	.8142905	2.950833
_cons	-4.066168	.3480971	-11.68	0.000	-4.748426	-3.38391

Märkus: 16 ebaõnnestumise ja 0 edu juhtumit on täielikult määratletud. Ühine tugitingimus on valitud. Üldise tugitingimuse vahemik on [.00047852, .99519272]

Teiseks loovad hinnangulised skoorid esimese kompleksse aluse toetust saanud ja kontrollgruppi kuuluvate ettevõtjate võrdlemiseks. Samas võib hinnanguliste koefitsientide analüüs viia mõnede huvitavate järeldusteni.

Ettevõtte vanus on statistiliselt väga oluline ning selle mõju toetuse saamise tõenäosusele on negatiivne. See on ootuspärane, kuna valitsusasutuse kaks selget eesmärki on ettevõtete kasvu soodustamine ja alustavate ettevõtjate toetamine; otseselt nende eesmärkide saavutamiseks antakse kahte toetust. Seetõttu näib, et **kui kõik muud tingimused on võrdsed, eelistab EAS nooremaid ettevõtteid.**

Fiktiivne näitaja *north* on statistiliselt oluline 10% olulisuse tasemel (kahepoolte test) ja selle hinnanguline koefitsient on negatiivne. See on ootuspärane, sest üks EASI eesmärk on regionaalarengu edendamine ja piirkond *north* on niigi juba kõige arenenum.

EAS kaldub andma toetusi suhteliselt suurtele ettevõtetele⁹. Samas ei ole suuruse tähtsus lineaarne: ettevõtete kasvades selle tähtsus järjest väheneb – seda näitavad tööjõu kogukulu ja selle ruuduga seotud tunnused. Mõlemad nimetatud näitajad on statistiliselt väga olulised. See on ootuspärane, sest EASI huvitab ettevõtete kasv ja suuremate ettevõtete edasised kasvuvõimalused võivad olla väiksemad.

Müügitulu ja lisandväärtus töötaja kohta ei ole statistiliselt olulised. Põhjuseks võib olla asjaolu, et sisuliselt näitab müügitulu ettevõtte suurust ning seda kajastab juba tööjõukulu ja selle ruudu näitaja¹⁰. Need näitajad jäeti võrrandisse, kuna see laiendab võrreldavust toetusi saanud ja mittesaanud ettevõtjate vahel.

Kui töötasu sõltub põhiliselt tootlikkusest, siis saab tööjõukulu töötaja kohta käsitada kui tootmise tõhususe näitajat. See näitaja on statistiliselt väga oluline ja miinusemärgiga. Põhjuseks võib olla asjaolu, et EAS soovib **edendada ettevõtete tõhusust** ning ei anna muude tingimuste võrdsuse korral väga meelsasti toetusi ettevõtetele, mis on juba väga tõhusad.

Eksporditulu töötaja kohta näitab ettevõtte orientatsiooni välisurgudele. On üllatav, et vastav hinnanguline koefitsient on negatiivne ja jääb napilt alla statistilise olulisuse piiri, kuna Eesti ekspordi edendamine on üks EASI eesmärke ja selleks otstarbeks on eraldi toetus. Seda tulemust võib seletada asjaolu, et vaadeldud valimis oli enne ettevõtjate väljajätmist puuduvate andmete tõttu 832 ettevõtja seas ainult kuus eksporditoetust saanud ettevõtjat.

Varad avaldavad statistiliselt olulist positiivset mõju ja kohustused olulist negatiivset mõju. **EAS eelistab selgelt rahaliselt tugevas seisus olevaid ettevõtjaid.**

Fiktiivsete majandussektori näitajatega seotud hinnanguliste koefitsientide märgid näitavad, kas kõigi muude tegurite samaks jäädes saavad mingi kindla sektori ettevõtjad toetust suurema või väiksema tõenäosusega kui võrdlusrühma liikmed. Võrdlusrühm *gcode* koosneb hulgi- ja jaemüügiettevõtjatest ning selle arvele langeb umbes 20% kontrollgrupis ja 8% toetust saanud ettevõtjate grupis tehtud vaatlustest.

Võib eeldada, et fiktiivsete majandussektori näitajate koefitsiendid on positiivsed nende sektorite puhul, kus on suhtelised paremad võimalused kaubeldavate väljundite loomiseks (võrreldes hulgimüügisektoriga), kuna EAS on huvitatud ekspordi edendamisest, ning samuti teadus- ja tehnoloogiamahukate sektorite ja suuremate oskustega tööjõudu kasutavate sektorite puhul, kuna EAS soovib parandada Eesti tööjõu oskusi.

Üldiselt näivad tulemused olevat nende eeldustega kooskõlas. Tähelepanuväärselt esinevad statistiliselt olulised positiivsed koefitsiendid töötleva tööstuse puhul (*ccode*), mis on üks kõige tõenäolisemalt ekspordile orienteeritud sektoreid, info ja side sektori puhul (*jcode*), mis hõlmab telekommunikatsiooni, programmeerimist ja andmehaldust ning kus tehnoloogial on kindlasti suurem tähtsus, ning kunsti,

---

⁹ Allikas: Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Vt ka lisa tabelid.

¹⁰ Artikli varasemas versioonis, kus kasutati teistsugust valimit, oli müügitulul ja lisandväärtusel töötaja kohta oluline negatiivne mõju.

meelelahutuse, vaba aja ja hariduse sektorite puhul (*mcode* ja *pcode*), kus kõige tähtsam tootmistegur on tõenäoliselt inimkapital.

Rühma <i>p</i> score alumine väärtus	t		
	0	1	Kokku
.0004785	6572	53	6625
.025	1552	62	1614
.05	828	54	882
.1	129	31	160
.2	22	4	26
.4	3	1	4
.8	0	1	1
Kokku	9106	206	9312

Tabelis on esitatud rühma alumine piir ning iga rühma toetust saanud ja kontrollgruppi kuuluvate ettevõtjate arv.

Märkus: Üldine tugitingimus on valitud. Tasakaalutingimus on täidetud.

Paraku on iga majandussektori ettevõtjate mitmekesisuse tõttu raske esitada fiktiivse näitaja hindamise tulemuste kohta sügavat ja põhjalikumat tõlgendust. Kui kolm erandit välja arvata, on kõik fiktiivsed majandussektori näitajad statistiliselt oluliselt vähemalt 10% tasemel. Kaks majandussektorit (elektrienergia jne, finants- ja kindlustustegevus) tuli enne hindamist kõrvale jätta, kuna nende puhul oli toetuste mittemääramise prognoos täielik.

Tõenäosusskoore kasutati toetust saanud ja kontrollgruppi ettevõtjate kõrvutamiseks; kaheksas rühmas ei olnud toetust saanud ja kontrollgruppi ettevõtjate keskmised tõenäosusskoorid oluliselt erinevad.

Nendes rühmades kontrolliti tasakaalutingimust ja see oli täidetud. See tagab, et iga rühma ja kõigi 25 kovariaadi puhul ei esine kontrollgruppi ja toetust saanud ettevõtjate keskmiste väärtuste vahel olulist erinevust. Lühidalt: kontrollgrupp ja toetust saanud ettevõtjad on väga hästi võrreldavad. Eelmises tabelis on esitatud ettevõtjate jaotus rühmade vahel pärast üldise tugitingimuse rakendamist.

Nende rühmade põhjal leitakse seejärel toetuse keskmine mõju toetuse saajale (ATT): igas rühmas arvutatakse toetust saanud ja kontrollgruppi ettevõtjate keskmise tulemuslikkuse vahe. ATT on nende vahede kaalutud keskmine, kus kaalud vastavad toetust saanud ettevõtjate osakaalule igas rühmas (vt võrrand 5).

Tabelis 48 on esitatud ATT hinnangute tulemused; sama tabelistruktuuri kasutatakse iga toetuse kohta eraldi ülevaate andmiseks.

Esimestel ridadel on näidatud lähte- ja hindamisaastad; toetuse hinnangulise keskmise mõju väärtus on esitatud ettevõtjate kaheksa tulemusnäitaja kohta; viimaks on esitatud üldise tugitingimuse vahemikus olevate toetatud ja kontrollgruppi ettevõtjate arv, kelle kohta tulemusandmed on olemas. Need arvud on vastavatest koondarvudest väiksemad, kuna osa andmeid on puudu ning need toetust saanud (ja kontrollgruppi) ettevõtjad, kelle hinnangulised tõenäosusskoorid jäid väljapoole vastava rühma skooride vahemikku, on välja arvatud.

Ühepoolsete testide olulisuse tasemed on tähistatud sümbolitega ***, ** ja *, millele vastavad tasemed on vastavalt 1%, 5% ja 10%; statistilise olulisuse testid põhinevad iteratiivse kontrolliga (*bootstrapping*) leitud standardvigadel, mis on arvatud 100 korduse põhjal.

Toetuse mõju ettevõtja tulemuslikkusele sõltub kõige tõenäolisemalt toetuse väljamaksmise ja toetusest rahastatud projekti lõpetamise vahele jäävast ajast. Sel põhjusel on ATT hinnangutes arvesse võetud ainult need ettevõtjad, kelle projektide kestus ei ületa ühte aastat (vt lisa 12, tabeli 75 rida 11)¹¹.

Ettevõtete tulemuslikkuse mõõtmiseks ei ole kasutatud tasemeid (eurodes) vaid lähteaasta ja hindamisaasta vahel toimunud kasvu määra. Seda valikut näitlikustab üks näide.

Nii ühel toetust saanud ettevõtjal kui ka ühel kontrollgrupi ettevõtjal on lähteaastal 10 töötajat. Hindamisaastal on toetust saanud ettevõtjal 12 ja kontrollgrupi ettevõtjal endiselt 10 töötajat. Lisaks on ka teine sobitatud paar, kus mõlemal ettevõtjal on lähteaastal 100 töötajat. Hindamisaastal on kontrollgrupi ettevõtjal 100 ja toetust saanud ettevõtjal 102 töötajat.

Kui nende arvnäitajate puhul mõõta tulemuslikkust tasemetega, siis oleks tulemuslikkuse vahe nii esimese kui ka teise ettevõtjate paari puhul kaks töötajat. Nende kahe vahe keskvärtus on ATT, mis oleks samuti 2. Paraku ei ole see hinnang kuigi sisukas: kui esimesse paari kuuluvate väikeste ettevõtjate jaoks on kahe töötaja lisandumine majanduslikult oluline, siis suurte ettevõtjate puhul see nii ei ole. Kuna ettevõtjate suuruse mõju ei ole välistatud (sobitatud paaride vahel), siis selles näites oleks mõju majanduslik tähtsus ATT järgi üle hinnatud.

Kui selle asemel mõõta tulemuslikkust kasvumäärana, siis oleks ATT esimese paari kasvumäärade vahe 20% ja teise paari kasvumäärade vahe 2% keskmine. Seega oleks ATT 11%. See hinnang on eelmisest sisukam, sest arvesse on võetud eri rühmadesse kuuluvate toetust saanud ettevõtjate töötajate arvu.

Tulemuslikkuse mõõtmisel tasemete järgi ei tekiks ülehindamist juhul, kui enamikul toetust saanud ettevõtjatel oleks 10 või 100 töötajat, kuid EASi valimis esineb iga näitaja puhul väga suur hajuvus.

Selgituseks võib öelda, et ATT väärtuse 5 korral peaks toetust saanud ettevõtjate tulemuslikkus kasvama 5% rohkem kui kontrollgrupi ettevõtjate tulemuslikkus. See võib olla nii näiteks siis, kui lähte- ja hindamisaasta vaheline kasv on kontrollgrupis 10% ja toetatud ettevõtjate grupis 15% või kui kontrollgrupi tulemuslikkus langes 20% ja toetust saanud grupis ainult 15% või kui kontrollgrupis toimus 3% langus ja toetust saanud grupis 2% tõus jne.

Tabelist 48 nähtub, et kaheksast arvesse võetud tulemusnäitajast on vastavad toetatud ettevõtjate kasvumäärad eeldatavasti kontrollgrupist suuremad töötajate arvu, müügitulu, tööjõu kogukulu ja töötaja kohta loodud lisandväärtuse kategooriates. Need mõjud on statistiliselt olulised.

Toetuste hinnanguline mõju ekspordile (nii ekspordi kogutulu kui ka eksporditulu töötaja kohta) ei ole statistiliselt oluline, mis võib jällegi olla tingitud asjaolust, et eksporditoetust saanud ettevõtjate arv oli väga väike. Toetuste mõju tööjõukulule töötaja kohta ning intressi- ja maksueelsele kasumile on positiivne, kuid ei ole statistiliselt oluline.

Peamine järeldus on, et **EASi toetused avaldavad tugevat statistiliselt olulist positiivset mõju ettevõtete suurusele, mida mõõdetakse töötajate arvu ja müügitulu järgi. See tähendab, et EAS suudab edukalt täita Eesti ettevõtete kasvu edendamise eesmärki.**

---

¹¹ Sellegipoolest kasutan sobitamiseks samu eespool leitud võrdluskooride rühmasid. Kas sel juhul ei vähenda mõnede toetust saanud ettevõtjate väljajätmine toetust saanud ja kontrollgrupi kuuluvate ettevõtjate võrreldavust rühmades? Ei, sest toetust saanud ettevõtjate väljajätmiseks kasutatud kriteerium (nende hindamine 2013. aastal 2014. aasta asemel) ei ole korrelatsioonis võrdluse aluseks olevate näitajatega.

Toetuste mõju tööjõu kogukulule tuleneb töötajate arvu suurenemisest. Lisaks sellele näitajale on aga statistiliselt oluliselt suurenenud ka töötaja kohta loodud lisandväärtus, millest võib järeldada, et **ettevõtjate tootlikkus on toetuste saamise tulemusena kasvanud**.

Statistiliselt olulised hinnangud on ka majanduslikult olulised. Tegelikult on hinnangulised kasvumäärade vahed äärmiselt suured. Kuigi selles analüüsis kasutatud näitajate hajuvus on tavaliselt väga suur, ei ole asjaolu, et suurimad kasvumäärad on seotud toetusi saanud ettevõtjatega, juhuslik, sest seda kinnitavad olulisuse tasemed.

Tabel 48. Toetuste mõju ettevõtjate tulemuslikkusele: ATT, koondvalim

	Üks või mitu toetust
Lähteaasta	2011
Hindamisaasta	2014
Töötajate arv	53***
Müügitulu	112**
Eksportitulu	-31
Eksportitulu töötaja kohta	-79
Tööjõu kogukulu	132*
Tööjõukulu töötaja kohta	35
EBIT	223
Lisandväärtus töötaja kohta	229*
Üldisele tugitingimusele vastavad toetatud	87
Üldisele tugitingimusele vastav kontrollgrupp	8677

Märkus: mõju on hinnatud nende ettevõtjate kohta, kes said vähemalt ühte mis tahes liiki toetust. Iga ATT on protsent, mis vastab toetust saanud ja kontrollgrupi ettevõtjate kasvumäärade vahele. ***, ** ja * tähistavad vastavalt ühepoolse katse olulisuse tasemeid 1%, 5% ja 10%.

5.3.2 Konkreetsete toetuste mõju

Selles osas hinnatakse mõju eraldi iga toetuse liigi kohta; toetust saanud ettevõtjate rühma jäävad üksnes need ettevõtjad, kes on saanud ainult ühte toetust. Analüüsi tegemise põhjuseks on vajadus hinnata iga toetuse mõju eraldi, kuna neil kõigil on erinevad eesmärgid ja on mõistlik eeldada, et EAS võib kasutada erinevate toetuste puhul erinevaid toetuse määramise kriteeriume (mis võivad põhineda samadel näitajatel).

Tõenäosusskoori võrrandites (üks iga toetuse kohta) on võimaluse korral alati kasutatud samu kovariaate nagu eelmises osas. Esiteks on väga tõenäoline, et finants- ja majandusandmed mõjutavad iga konkreetse toetuse saamist ja ettevõtte tulemusi. Lisaks on nende näitajate kaasamine õigustatud tugeva statistilise olulisusega, mis ilmnes tõenäosusskooride leidmisel nendest enamiku puhul, kui kasutati suhteliselt suurt vaatluste arvu lisaks kontrollgruppide ka toetust saanud ettevõtjate grupis (vt eelmine osa).

Seega säilitatakse ainult ühte liiki toetust saanud ettevõtjate palju väiksemate valimite puhul kovariaadid isegi siis, kui need ei ole statistiliselt olulised. Kuna nad on suuremas valimis statistiliselt väga olulised, võib nende mitteolulisus väiksemas valimis olla tingitud valimi väiksusest.

Lisaks võimaldab kõigi kovariaatide säilitamine testida tasakaaluomadust (*balancing property*) suurema hulga näitajate suhtes, mis tagab, et toetust saanud ja kontrollgruppi kuuluvad ettevõtjad on võrreldavad üle suurema hulga asjakohaste mõõdete.

Tabelis 50 on esitatud hinnanguline ATT nelja toetuseliigi kohta ettevõtete kaheksa tulemusnäitaja lõikes, kasutades eelmise tabeli struktuuri. Nende toetuseliikide puhul oli ettevõtjate arv piisav ja andmestik sisaldas küllaldaselt täielikke vaatlusi, mis võimaldasid leida tõenäosusskoore ja hinnata ATT väärtust pärast üldise tugitingimuse kindlakstegemist.

Soovitav oleks jätta välja kõrvalekaldelised väärtused nende näitajate osas, mis esitavad toetuse suurust ja toetuse osakaalu projekti rahastamises. Seoses toetuse väärtustega saavad leitud toetuse mõju väärtused olla sisuliselt tähenduslikult juhul, kui toetuse suurus eriti ei varieeru (ideaaltingimustes ei tohiks see üldse varieeruda). Siiski esineb iga toetuse liigi puhul väikesel arvul kõrvalekaldelisi väärtusi, mis kallutavad toetuste väärtuse jaotust tugevalt paremale. Kui võtta arvesse ainult neid vaatlusi, mis jäävad keskmisest väärtusest ühe standardvaatluse võrra väiksema ja suurema väärtuse vahele, on saadav vaatluste vahemik endiselt väga suur, kuna toetuste standardhälbed on algusest peale väga suured. Sel põhjusel oleks eriotstarbeline meetod kõrvalekaldeliste väärtuste välistamiseks tegelikult asjakohasem kui näiteks tingimuse „keskmisest ühe standardhälbe võrra väiksema ja suurema summa vahemik” järgimine.

Toetuse osakaal on enamiku vaatluste puhul 50% või suurem. Lisaks on mõistlik eeldada, et EASi poolt vähem kui poole maksumuse ulatuses rahastatud projektidel oli hea võimalus saada teostatud ka ilma toetuseta. Sellisel juhul võib toetuse majandusliku mõju võrdsustada nulliga, sest projekt oleks ellu viidud nii toetuse saamise kui ka mittesaamise korral¹². See on eriti tõenäoline väikeste projektide puhul. Seega oleks soovitav arvestusse jätta ainult need projektid, mida toetusi andev asutus on rahastanud vähemalt 50% ulatuses¹³.

Lähteaasta ja hindamisaasta ajaline vahe ega kumbki nendest võrreldavatest aastatest ei ole toetuste puhul fikseeritud. Seega tuleks olla ettevaatlik, kui võrreldakse kahe erineva toetuse liigi mõju samale ettevõtte tulemusnäitajale.

Lisaks on igal toetuse liigil väidetavalt üks või mitu erinevat ja konkreetset eesmärki. Seega ei pruugi küll olla asjakohane võrrelda näiteks eksporditoetuse mõju ning teadmiste ja oskuste arendamise toetuse mõju samale eksporditulule, kuid leidub toetuse liikide ja tulemusnäitajate paare, mis pakuvad erilist huvi. Näiteks moodustavad sellise paari eksporditoetus ja eksporditulud, kuna toetuse konkreetsele eesmärgile vastab näitaja, millega mõõdetakse otseselt selle eesmärgi saavutamist.

Nagu eespool öeldud, on igas tõenäosusskoori võrrandis kasutatud samu kovariaate nagu eelmises osas (ühe erandiga). Samuti loobuti kõigi toetuste puhul mõnedest fiktiivsetest majandussektori näitajatest, kuna nad prognoosisid toetuse andmist või mitteandmist täielikult ja välistasid seega igasuguse võrreldavuse; sellise olukorra tõttu tuli paljud vaatlused kontrollrühmadest välja jätta.

Üldiselt on kovariaatide statistiline olulisus kõigi toetuseliikide tõenäosusskoori võrrandites väike¹⁴.

---

¹² Täieliku täpsuse huvides olgu öeldud, et selles artiklis ei hinnata toetuste, vaid nende abil rahastatud projektide mõju. Majanduslikust seisukohast võib projekt, mis viidaks ellu ka ilma toetuseta, avaldada üksnes majanduslikku mõju juhul, kui projekt oleks olnud toetuse saamise korral suurem ja kui selle mõju sõltub projekti mahust.

¹³ Soovitav oleks lisada ka tingimus, et projektid oleksid suured, sest suhteliselt väike projekt, mille puhul EASi toetuse osakaal on näiteks 75%, võidakse ellu viia ka ilma toetuseta.

¹⁴ Soovi korral on saadaval kõigis tõenäosusskoori võrrandites kasutatud hinnangute üksikasjad.

Tulemused ei ole ühesed. Kuigi eelduste kohaselt peaksid kõik mõjud olema positiivsed, leidus statistiliselt oluliste mõjude hulgas nii positiivset kui ka negatiivset mõju. See võib olla tingitud kahe asjaolu koostoimest: üldisele tugitingimusele vastavate toetust saanud ettevõtjate arv on kõigil juhtudel väike ning tulemusnäitajate varieeruvus on tohutu suur (nii taseme kui ka kasvumäära poolest), mis võimendab vaatluste väikese arvu tagajärgi.

5.3.3 Rohkem kui ühe toetuse saamise mõju

Selles osas käsitletakse rohkem kui ühte toetust saanud ettevõtjaid. Tõenäosusskoori võrrandis kasutatud näitajad on samad, mida kasutati varem. Tabelis 49 on esitatud hinnangulised ATT väärtused.

Kõik mõjud on ootuspäraselt positiivsed. Samas on ainult üks mõju statistiliselt oluline: mõju töötajate arvule. Tuleb märkida, et mõned mõjud on statistiliselt olulised vähem rangel 15% olulisuse tasemel. Need tulemused on kooskõlas tulemustega, mis saadi ühe või enama toetuse saamise kohta.

Tabel 49. Iga toetuse liigi mõju ettevõtete tulemuslikkusele: ATT

	Eksp. (1)	Innov. (2)	Kasvut. (3)	Disain (7)
Lähteasta	2010	2012	2010	2012
Hindamisaasta	2013	2014	2013	2014
Töötajad	27*	-5	77	-13
Müügitulu	0.12	-40	-75	-90*
Eksporditulu	-230**	-95	-2187**	-243***
Eksporditulu töötaja kohta	-172**	-176*	-1065	-203***
Tööjõukulu	7	-14	224	-47*
Tööjõukulu töötaja kohta	-14**	6	-17	-18**
EBIT	-772	51	-866	252
Lisandväärtus töötaja kohta	-79*	-46	1638	-67
Üldisele tugitingimusele vastavad toetatud	18	43	16	7
Üldisele tugitingimusele vastav kontrollgrupp	1962	6220	520	3259

Märkused: toetust saanud ettevõtjate rühma on lisatud ainult ühte toetust saanud ettevõtjad. Toetuste liigid on esitatud järgmises järjekorras: ekspordi arendamise toetus, innovatsioonitoetus, kasvutoetus, starditoetus ja disainikorralduse konsultatsioonide toetus. Iga ATT on protsent, mis vastab toetust saanud ja kontrollgrupi ettevõtjate kasvumäärade vahele. Finantsnäitajad on esitatud eurodes 2013. aasta hindades. ***, ** ja * tähistavad vastavalt ühepoolse katse olulisuse tasemeid 1%, 5% ja 10%.

Tabel 50. Rohkem kui ühe toetuse saamise mõju ettevõtte tulemuslikkusele: ATT

	Rohkem kui üks toetus
Lähteasta	2011
Hindamisaasta	2014
Töötajate arv	32**
Müügitulu	233
Eksporditulu	338
Eksporditulu töötaja kohta	180
Tööjõu kogukulu	60
Tööjõukulu töötaja kohta	20
EBIT	931
Lisandväärtus töötaja kohta	18
Üldisele tugitingimusele vastavad toetatud	22
Üldisele tugitingimusele vastav kontrollgrupp	2651

Märkused: mõju on hinnatud nende ettevõtjate kohta, kes said rohkem kui ühte toetust. Iga ATT on protsent, mis vastab toetust saanud ja kontrollgrupi ettevõtjate kasvumäärade vahele. ***, ** ja * tähistavad vastavalt ühepoolse katse olulisuse tasemeid 1%, 5% ja 10%.

5.3.4 Ökonomeetrilise analüüsi tulemuste kokkuvõte

EAS on Eesti valitsusasutus, mis jagab suuri summasid toetusraha erasektorile, et edendada ettevõtete kasvu, ekspordi laiendamist, regionaalarengut ja erasektori teadus- ja arendustegevust. Makstavate summade suurust arvestades esineb suur huvi hinnata toetuste efektiivsust nende eesmärkide saavutamisel. Üks võimalus toetuste mõju hindamiseks on tõenäosusskooride sobitamise meetod. Kuigi see meetod ei võimalda hinnata marginaaliefekti (ühe lisanduva euro mõju kõigi muude tingimuste samaks jäädes), on selle tugevuseks toetatud ettevõtjate ja kontrollgrupi ettevõtjate (st toetusi saanud ja mittesaanud ettevõtjate) võrreldavuse põhjalik ja veenev tagamine. Kui see võrreldavus on tagatud, saab toetust saanud ettevõtjad paigutada statistiliselt loodud kujutletavasse olukorda, kus nad ei oleks toetust saanud.

Analüüsi kaasatud potentsiaalse kontrollgrupi ettevõtjate arv oli väga suur ning hõlmas peaaegu kõiki olemasolevaid ja tegutsevaid Eesti ettevõtjaid. Paraku võimaldas toetust saanud ettevõtjate jaotamine saadud toetuse liigi ning lähte- ja hindamisaasta järgi moodustada nendest ainult väikesi valimeid. Probleemi süvendas puuduvate andmeväärtuste suur arv. Lisaks tuli üldise tugitingimuse rakendamise tagajärjel mõned toetust saanud ettevõtjad arvestusest välja jätta juba enne toetuse mõju arvutamist. See ei oleks iseenesest probleem, kui valimid ei oleks juba algusest peale väikesed, nagu oli käesoleval juhul.

Toetust saanud ettevõtjate väikese arvu probleem õnnestus lahendada ainult kõigi toetuseliikide koondamisega iga lähte- ja hindamisaasta kombinatsiooni lõikes. See võimaldas paremini aru saada, millised näitajad tuleks tõenäosusskoori võrranditesse lisada.

Väga tõenäoliselt mõjutavad toetuste määramist ning ettevõtte tulemuslikkust hindamisaastal ettevõtja tasandi finants- ja majandusandmed. Kõigist olemasolevatest näitajatest lisati iga toetuse liigi tõenäosusskoori võrranditesse need, millel oli koondvalimi tõenäosusskoori võrrandis suur statistiline olulisus, ja need, mida EAS oma otsuste tegemisel suure tõenäosusega arvesse võttis.

Koondvalimi tõenäosusskoori hindamise tulemused toetavad arusaama, et suurema tõenäosusega saavad ühte või enam toetust suhteliselt suured, edukad, ekspordivad ja noored ettevõtted.

Andmetest nähtub, et vähemalt **ühe mis tahes liiki toetuse saamine avaldab nii statistiliselt kui ka majanduslikult olulist mõju töötajate arvule, müügikäibele, tööjõu kogukulule ja lisandväärtusele töötaja kohta**. Nende andmete põhjal võib öelda, et EASi toetused aitavad tõepoolest kaasa ettevõtete kasvule ja tõhususele.

Kõigi toetuseliikide eraldi analüüsi tulemused ei olnud ühesed, kuna leidis nii positiivset kui ka negatiivset statistiliselt olulist mõju.

Viimaks vaadeldi ka rohkem kui ühte toetust saanud ettevõtjate rühma. See analüüs kinnitas mõnevõrra seisukohta, et toetused suurendavad ettevõtte tulemuslikkust, kuna kõik hinnatud mõjud olid positiivsed, kuid ainult üks nendest osutus statistiliselt oluliseks.

6 Kokkuvõte

Civitta Eesti AS viis Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (EAS) tellimisel ajaperioodil 11.07.2016-09.12.2016 läbi ettevõtlus- ja innovatsioonipoliitika vahehindamise, mille eesmärgiks oli hinnata EASi rakendatud toetuskeemide tõhusust ja mõju EASi klientidele ning Eesti ettevõtluskeskkonnale ja majandusele.

Vahehindamisel keskenduti järgmistele EASi poolt perioodil 2007-2013 rakendatud meetmetele:

- kasvutoetus
- starditoetus
- arendustöötajate kaasamise toetus:
  - rahvusvaheline turundus
  - tootearendus
  - tootedisain ja protsessid
- ekspordi arendamise toetus
- innovatsiooniosakute toetusmeede
- teadmiste ja oskuste arendamise toetus:
  - disainijuhtimise alane nõustamine
  - tootmiskorralduse parendus
- teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuring (TjaA rakendusuuringute toetus)
- tootmiskorralduse diagnostika
- tööstusettevõtja tehnoloogianvesteeringu toetus
- tööstusettevõtja tehnoloogianvesteeringu toetus: suurinvestorid

Vahehindamise hõlmab nimetatud meetmetest rahastatud projekte, mis on ellu viidud ajavahemikul 01.08.2008-31.12.2013 (hindamisperiood). Vahehindamise valim hõlmas kokku **1 790 unikaalset ettevõtet**, kes moodustasid osa nimetatud perioodil toetust saanud ettevõtetest.

Vahehindamiseks püstitatud uurimisküsimustele vastamiseks **kombineeriti kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid andmekogumismeetodeid** nagu toetuse saajate majandusnäitajate analüüs (sh võrdlusgruppide *matching* analüüs), toetuse saajate veebipõhine ankeetküsitlus ja semistruktureeritud intervjuud. Lisaks viidi läbi semistruktureeritud intervjuud ka innovatsiooniosaku ja TjaA rakendusuuringute projektides ettevõtete partneriteks olnud teenuseosutajatega. EASi tellimusel valmis vahehindamisest eraldiseisvana hinnataval perioodil toetatud ettevõtete majandusnäitajate ökonomeetiline analüüs (*prospensity score matching*), mis on esitatud koos vahehindamise tulemustega.

Kvantitatiivne analüüs põhineb kahel hindamisalusel: **baasaasta ja hindamise aasta**. Baasaasta on projekti alguse aasta, mis võib varieeruda valimi sees 2008. aastast kuni 2013. aastani. Hindamise aasta tähendab projekti lõpust kas 1 või 2 aasta möödumist ja see näitab toetuse võimalikku mõju ettevõtete majandusnäitajatele.

Järgnevalt on esitatud kokkuvõtlikult toetust saanud ettevõtete majandusnäitajate analüüsi, veebiküsitluse ja semistruktureeritud intervjuude tulemused. Seejuures on võrreldud erinevate toetusmeetmete mõjusust.

Kvantitatiivse analüüsi tulemused

OECD klassifikaatori liigituse järgi on suurim toetuste rahaline maht läinud perioodil 2008-2013 keskmadaltehnoloogilistele tootmisettevõtetele (26% toetuste kogusummast), kes moodustavad 20% kõigist toetatud ettevõtetest. Sellele järgnesid kõrgetehnoloogiliste teadmistemahukate teenuste jaotus, kuhu oli

suunatud 25% kogu toetuste eelarvest, kuid mille ettevõtted esindasid 10% valimist. Hindamisperioodil on **kõige rohkem kasvanud teadmistemahukate teenuste sektori ettevõtete arv** (61%). Ka kõige rohkem toetatud alustavaid ettevõtteid tegutseb teadmistemahukate teenuste sektoris. Väikseim kasv on olnud kõrgtehnoloogilises sektoris (0,79%).

Keskmise lisandväärtuste järgi moodustasid enam kui poole toetatud ettevõtetest (58,5%) madala lisandväärtusega ettevõtted. Kõrge lisandväärtusega jaotusesse kuulusid 14% valimisse sattunud ettevõtetest. Samas suurim kasv lisandväärtuses on toimunud just nendel toetuse saajatel, kelle lisandväärtus töötaja kohta oli baasaastal madalam kui 70% sektori keskmisest. Siinkohal on aga oluline välja tuua, et kõrge ja keskmise lisandväärtusega toetuse saajatest moodustavad suurima osakaalu madaltehnoloogilise sektori ettevõtted.

Ettevõtete majandusnäitajate matching analüüsi tulemuste põhjal ilmneb läbivalt suur tõus toetuse saajate lisandväärtus töötaja kohta, mis on olnud oluliselt suurem kui toetust mittesaanud ettevõtete võrdlusgrupil. Samas ei ilmne teiste majandusnäitajate puhul selgeid trende toetuse saajate suurema majandusliku arengu osas. Toetuse saajatel on toimunud nii positiivseid kui negatiivseid muutusi majandusnäitajates, kuid need varieeruvad nii ettevõtete suuruse, maakondade kui ka toetuse liikide lõikes.

Müügitulu kasvas hindamisperioodil 207%-ga kõige rohkem mikroettevõtetel, kuid kõikides ettevõtete suurusgruppides oli kasv üle 100%. Võrdlusgrupiga võrdluses kasvas mikro-, väike- ja suurettevõtete müügitulu kiiremini, kuid keskmise suurusega ettevõtetel aeglasemalt (8% võrra). Ka tegevusalade lõikes kasvas müügitulu kõikide valdkondade ettevõtetes, kuid suurim kasv võrreldes võrdlusgrupiga oli arhitekti- ja inseneritegevuste (448% võrra) ja eriehitustööde (127% võrra) valdkondades. Hindamisperioodil kasvas samuti kõikide maakondade toetuse saajate müügitulu. Seejuures oli suurim kasv Järva (157%), Rapla (150%) ja Tartu (147%) maakonna ettevõtetel. Võrdlusgrupiga võrreldes kasvas kiiremini Tartu (23% võrra) ja Võru (16%) maakonna ettevõtete müügitulu.

Toetusmeetmetest oli müügitulu hindamisperioodil kõige suurema kasvu läbi teinud starditoetuse (174%) ja kasvutoetuse (199%) saanud ettevõtetel. Positiivsena saab välja tuua, et enamike toetusmeetmete lõikes on toetuse saajate müügitulu kasvanud kiiremini kui võrdlusgruppi kuuluvate toetust mittesaanud ettevõtetel. Ainult teadmiste ja oskuste arendamise toetuse (-34%), ekspordi arendamise toetuse (-39%) ja tootmiskorralduse diagnostika (-4%) puhul jäi see võrdlusgrupile alla.

Ekspordimüügitulu kasvas mikro- (11% võrra) ja suurettevõtetel (7% võrra) kiiremini kui toetust mittesaanud ettevõtete võrdlusgrupil. Tegevusalade lõikes oli võrdlusgrupist kiiremini kasvanud arhitekti- ja inseneritegevuste (217% võrra) ning eriehitustööde (220%) tegevusalade ettevõtete ekspordimüügitulu. Samas tuleb tähendada, et toetuse saajate ekspordimüügitulu kasvas enamikel tegevusaladel aeglasemalt kui toetust mittesaanud ettevõtete võrdlusgrupil. Sarnaselt ka toetusmeetmete lõikes oli ligi poolte toetuse saajate ekspordimüügitulu kasv väiksem kui toetust mittesaanud ettevõtete võrdlusgrupil. Suurem ekspordimüügitulu kasv oli ainult starditoetuse (27% võrra) ning teadmiste ja oskuste arendamise toetuse (59% võrra) saajatel. Maakondade lõikes oli korrigeeritud ekspordimüügitulu muutus oli kõige suurem Pärnu (15%), Lääne-Viru (13%), Tartu (4%) ja Lääne (4%) maakonna toetuse saajatel.

Toetuse saajate **töötajate arv** on hindamisperioodil kasvanud sõltumata ettevõtte suurusest, tegevusalast, maakonnast või toetuse liigist. Võrdlusgrupiga korrigeeritud tulemuste põhjal on töötajate arv kasvanud kiiremini mikroettevõtetel (62% võrra) ning tegevusvaldkondade lõikes arhitekti- ja inseneritegevuse (179% võrra), infoalase tegevuse (137% võrra), hulgikaubanduse (133% võrra) ja eriehitustööde (131% võrra) valdkonna ettevõtetel. Maakondade võrdluses ilmneb, et enamikes maakondades oli toetuse saajate töötajate arvu kasv võrdlusgrupist suurem. Erandiks olid Järvamaa, Läänemaa ja Saaremaa, kus toetust saanud

ettevõtete töötajate arv kasvas vähem kui võrdlusgrupi ettevõtetal. Toetuste lõikes olid stardi- (192%) ja kasvutoetust (183%) saanud ettevõtted kasvatanud hindamisperioodil kõige suuremal määral oma töötajate arvu. See on ka kooskõlas nende meetmete üldise töökohtade loomise eesmärgiga. Võrdlusgrupist kiiremini kasvas hindamisperioodil ainult starditoetuse (74%), kasvutoetuse (66%) ja innovatsiooniosaku (14%) toetuse saajate töötajate arv.

Lisandväärtus töötaja kohta on kasvanud toetust saanud ettevõtetal oluliselt rohkem kui toetust mittesaanud ettevõtete võrdlusgrupil. Kõige suurem kasv on hindamisperioodil olnud ettevõtete suuruste lõikes mikro- ja suurettevõtetal (vastavalt 58% ja 29% võrra), maakondade lõikes Raplamaal, Lääne-Virumaal ja Võrumaal (179%, 118% ja 148% võrra) ning toetusmeetmete lõikes TjaA rakendusuringute toetuse saajatel ja starditoetuse saajatel.

Ökonomeetrilise analüüsi tulemused

EASi toetuse saajad on võrreldes toetust mittesaanud ettevõtetega keskmisest **nooremad, suuremad, majanduslikult tugevamad, rohkem ekspordile orienteeritud, tõhusamad ja edukamad**. See tähendab, et selliseid ettevõtteid taotlevad pigem toetust või EAS on neid toetuste jagamisel eelistanud.

Ökonomeetrilise analüüsi andmetest nähtub, et vähemalt ühe mis tahes liiki toetuse saamine avaldab nii statistiliselt kui ka majanduslikult olulist **mõju töötajate arvule, müügi käibe, tööjõu kogukulule ja lisandväärtusele töötaja kohta**. Töötajate arvu ja müügitulu kasv toovad omakorda kaasa muutuse ettevõtte suuruses (nt väikeettevõtte kasvab keskmise suurusega ettevõtteks). Seega aitavad EASi toetused tõepoolest kaasa ettevõtete kasvule ja tõhususele ning seeläbi panustavad EASi toetuse Eesti ettevõtete kasvu edendamise eesmärki.

Veebipõhise ankeetküsitluse tulemused

Vahehindamise käigus läbiviidud **veebiküsitlusele vastas 478 toetust saanud ettevõtjat**, kellest lõpetas ankeedi täismahus 312 ettevõtet. Toetuse summa alusel arvestades vastas veebiküsitlusele 20,3% toetuse saajatest. Kõige rohkem vastajaid oli metalltoodete tootmise, programmeerimise, konsultatsioonide jms ning arhitekti- ja inseneritegevuste, teimimise ja analüüsi tegevusaladelt. Vastanud ettevõtete peamine tulutoov tegevus oli ülekaalukalt ainult omatooted või teenused.

Oma **hetke majandusseisu** hindasid ettevõtjad keskmiselt **4,8 punktiga** (7 pallisel skaalal). Meetmete lõikes andsid madalaima hinnangu oma majandusseisule innovatsiooniosaku toetuse saajad (keskmiselt 4,4 punkti) ja kõrgeima hinnangu teadus- ja arendustegevuse projektide toetuse saajad (keskmiselt 6 punkti). Oma **konkurentsivõimet** hinnati mõnevõrra kõrgemalt keskmiselt 5,1 punktiga ning samuti hinnati toetuse mõju konkurentsivõimele positiivselt - **84% vastanute** arvates omas toetus ettevõtte konkurentsivõimele.

Veebiküsitluse tulemuste põhjal sisenes **uutele turgudele** 36% toetuse saajatest, kellest omakorda EASi toetuse abiga sisenes uutele turgudele 24% vastajatest. Ekspordi arendamise toetuse saajatest sisenes uutele turgudele 52% vastanutest. Uutele turgudele sisenemine soodustas ka uute toodete arendamist. Nimelt 80% veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest, kes sisenesid uutele turgudele, arendasid selle tulemusena uue toote.

Üleüldiselt **alustas 81%** veebiküsitlusele vastanud ettevõtjatest hindamisperioodil **tootearendusega** ning nendest enam kui pooled (59% vastajatest) alustasid arendustegevusega esmakordselt. Investeeringuid tootearendusse on kõigi **meetmete lõikes hindamisperioodil teinud 80%** või enam veebiküsitlusele vastanutest. Ligikaudu pooled nendest ettevõtetest on teinud investeeringuid EASi toetuse abil, seejuures oleksid 11% neist olnud võimelised investeeringuid tegema ka EASi abita.

Meetmete lõikes ettevõtete arendustegevust analüüsidest eristuvad teistest TjaA rakendusuuringu toetuse saajad, kellest vaid 20% alustas arendustegevusega esmakordselt, kuid nende hulgas oli oluliselt kõrgem uues valdkonnas arendustegevusega alustamise määr (60% vastajatest). Innovatsiooniosaku toetusmeetme, arendustöötaja kaasamise toetuse tootearenduse ning tootedisaini ja -protsesside suuna ning TjaO toetuse disainijuhtimise suuna toetuse saajatest alustasid arendustegevusega esmakordselt enam kui pool vastajatest (vastavalt 62%, 50% ja 69%).

Veebiküsitluse tulemuste põhjal hindasid toetust saanud ettevõtjad **EASi toetuste mõju** ettevõtte tegevuse arendamisele mõnevõrra kõrgemalt kui ekspordikäibe- ja võimekuse kasvule (mediaanhinnangu põhjal). Keskmised tulemused on mõlemale näitajale võrdsed.

Tabel 51. EASi toetuse mõju ettevõtetele

Hinnang (% vastajatest)	Keskmine	Mediaan
Toetuse olulisele ettevõtte tegevuse arendamisel	5,6	6,0
Ekspordikäibe- ja võimekuse kasvule	5,6	5,0

Meetmete lõikes on EASi toetuse olulisust kõige kõrgemalt hinnanud kasvu- ja starditoetuse (keskmine 5,7), tootearenduseks või -disainiks arendustöötaja kaasamise toetuse (keskmine 5,6) ning TjaA rakendusuuringute toetuse (keskmine 5,8) saajad. Seejuures on kõige kõrgem mediaanhinnang lisaks eelnimetatutele toetustele ka tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringute toetuse saajatel.

Tabel 52. Hinnang toetuse olulisusele ettevõtte tegevuse arendamisel (% vastajatest)

Meede	Keskmine	Mediaan
Kasvu- ja starditoetus	5,7	6,0
Arendustöötajate kaasamise toetus: tootearendus või tootedisain	5,6	5,5
Arendustöötajate kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	5,2	5,0
Ekspordi arendamise toetus	4,6	5,0
Innovatsiooniosakute toetusmeede	5,0	5,0
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimine	5,3	5,0
Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus	5,5	6,0
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuringud	5,8	7,0
Tootmiskorralduse parendus	5,3	5,0

Kõige madalamalt on hinnatud ekspordi arendamise toetuse ja innovatsiooniosaku olulisust ettevõtte arengule. Nimetatud meetmetest on TjaA rakendusuuringute toetus ja tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetus moodustanud protsentuaalselt kõige suurema osa (vastavalt 31% ja 39% kõikidest hindamisperioodil välja makstud toetustest), mis tähendab, et eelarvelisi vahendeid on kasutatud tegevusteks, mis ettevõtete arendamisele ka olulisemat rolli omavad.

Vaatamata toetuse olulisusele ettevõtte tegevuse arendamisel oleks veebiküsitlusele vastanud ettevõtetest **61% toetatud tegevused ellu viinud ka ilma toetuseta**. Samas esineb siinkohal erinevusi veebiküsitluse vastustes toetuse liikide lõikes. Nii oleksid toetatavad tegevused ka ilma toetuseta ellu viinud 86% kasvu- ja starditoetuse saajatest, 63% arendustöötaja kaasamise rahvusvahelise turunduse toetuse saajatest, kõik arendustöötaja kaasamise tootearenduse toetuse saajad, 81% ekspordi arendamise meetme toetuse saajatest ja 48 % innovatsiooniosaku toetuse saajatest. Intervjuudest aga selgus valdavalt, et ilma toetuseta oleks

tegevusi ellu viidud kas väiksemas mahus või pikema ajaperioodi jooksul. Eriti just TAJal toetute saajatel puudusid nende endi hinnangul alternatiivsed finantseerimisvahendid tootearendustegevuste rahastamiseks.

Toetuse saajate intervjuude tulemused

Alustavate ettevõtete toetusi saanud ettevõtjatel oli toetuse saamise eesmärgiks valdavalt vajalike vahendite, seadmete ja/või põhivara soetamine ning turundustegevuste ellu viimine. Toetuse saajate hinnangul oli nende turupositsioon peale projekti elluviimist valdavalt paranenud. Intervjuude käigus antud hinnangud EASi toetuse mõjule **ettevõtlusega alustamisele ja ettevõtte kasvule** kinnitasid veebiküsitluse positiivseid tulemusi. Alustavate ettevõtete toetused aitasid ettevõtjate sõnul hoogustada ettevõtte arengut ning suurendada efektiivsust ja käivet. Kõik intervjuueeritud ettevõtjad leidsid, et **nad oleksid alustanud ettevõtlusega ka EASi toetuseta**. Küll aga oleksid EASi toetuseta mitmete ettevõtja hinnangul **ettevõtte kasvutempo olnud aeglasem** ning mõnel juhul oleks pidanud tegema ka **järeleandmisi kvaliteedis**.

TjaA toetuse saajad tõid võrreldes teistega välja suuremaid kõrvalekaldeid eesmärkide saavutamisest, mis oli enamjaolt tingitud arendusprojektide tulemuste prognoosimise keerukusest. Kõrvalekalded väljendusid üldjuhul oodatust madalamas müügi(ekspordi-)käibes. Samas mitmete projektide puhul oli toimunud viivitus tulemuste kommertsialiseerimises, mistõttu ei oldud veel projekti lõplikuid tulemusi saavutatud. Sellele vaatamata hinnati TjaA toetusi äärmiselt olulisteks, sest need on võimaldanud ettevõtetel **tulla turule uute toodetega, luua töökohti, suurendada (ekspordi)käivet ning siseneda uutele eksporditurgudele**. Kõik TjaA toetuse saajad rõhutasid, et kuna arendustegevus on väga ressursimahukas ning pika tasuvusajaga, siis poleks nad ilma toetuseta saanud tootearendusega tegeleda samas mahus või ajaperioodi jooksul.

Innovatsiooniosaku toetuse saajate intervjuude tulemustel võib toetuse mõju ettevõtete arendustegevusele pidada tagasihoidlikumaks, kui oleks võinud järeldada veebiküsitluse tulemustest. Nimelt suurendasid küll toetuse saajad projekti järgselt oma **investeeringuid teadus- ja arendustegevusse**, kuid see polnud enamuse hinnangul tingitud EASi toetuse mõjust. Nimelt peeti seoseid pigem kaudseteks või seostati investeeringute suurendamist ettevõtte tavapärase arenguga. üldse.

Ekspordi arendamisele suunatud toetuse saajate hinnangul saavutasid nad projekti eesmärgid täiel määral, kuid messikülastusteks vajalikke ettevalmistusi alahinnati. Ettevõtjate sõnul aitas EASi toetus neil areneda läbi rahalise toe, strateegilise juhtimise kogemuse ja uute kontaktide. Mitterahalisest panusest toodi näiteks välja EASi kontaktisikute tuge. Ekspordi arendamise toetust saanud ettevõtjate intervjuude tulemused erinevad mõnevõrra veebiküsitluse tulemustest. Nimelt hindasid intervjuueeritud ettevõtjad toetuse mõju ekspordi arengule väheseks tulenevalt toetuse väiksest summast. Seevastu rahvusvahelise turunduse arendustöötaja kaasamise toetuse saajate hinnangud olid läbivalt positiivsed.

Tööstusettevõtjatele suunatud toetusi saanud ettevõtted kinnitasid, et projektis seatud eesmärgid said tänu toetusele saavutatud ning mõningal juhul isegi ületatud. Toetuse saajad väärtustasid EASi toetusprojekti tulemusel saadud praktilist kogemust, kontakte, nõustamist ning innustust. Mõned ettevõtted leidsid, et tänu EASile said nad tugeva aluse, mille pinnalt nüüd ise edasi tegutseda ja areneda. EASi toetuste mõju on intervjuude põhjal ilmnunud tööstusettevõttele suunatud toetuste puhul ennekõike **uute seadmete ja masinate kasutuselevõttus, teadmismahukate tegevuste kasvus ning toodete kvaliteedi paranemises**. Need tingimused on aidanud kaasa **ettevõtete tootlikkuse kasvule, turuosa ja ekspordi suurenemisele ning töökohtade loomisele**. EASi toetuse mõju ettevõtetele väljendub ka selles, et kolm intervjuueeritud ettevõtjat ei oleks ilma toetuseta oma projekti ellu viinud. Valdav enamik teistest intervjuueeritud ettevõtetest oleksid projekti ellu viinud, kuid kas väiksemas mahus või pikema ajaperioodi jooksul.

Kokkuvõtteks on stardi- ja kasvutoetuse ja arendustöötaja kaasamise toetuse saajate majandusnäitajad hindamisperioodil teinud läbi kõige kiirema kasvu, mistõttu võib ka nendelt toetustelt eeldada kõige suuremat mõju toetuse saajate arengule. Toetuse saajad ise hindasid veebiküsitluse tulemuste põhjal aga lisaks eelnevalt nimetatud kolmele ettevõtte arendamise seisukohalt väga oluliseks ka TjaA rakendusuringute toetust. Intervjuude käigus toodi kõikide toetuste kohta välja mitmeid kasutegureid, mis aitasid nende ettevõtetel areneda.

7 Soovitused poliitikakujundajatele

Soovitused poliitikakujundajatele töötati vahehindamise käigus välja tuginedes ettevõtete majandusnäitajate analüüsi, toetuse saajate veebiküsitluse ja intervjuude tulemustele. Soovituste sõnastamisel on arvesse võetud intervjuude käigus toetuse saajatelt kogutud ettepanekuid toetuste edasiseks rakendamiseks. Soovitused on suunatud ennekõike meetmete rakendamise kvaliteedi ja tulemuslikkuse tõstmisele.

Üldised soovitused

Pakkuda ettevõtjatele tehnilist nõustamist taotlemisprotsessi ületamiseks

Üks põhilisi toetuste taotlemisega seotud takistusi seisneb ettevõtjate hinnangul jätkuvalt liigses bürokraatias, mille tõttu mõningatel juhtudel ettevõtjad on loobunud ka täiendavate toetuste taotlemisest. Kuna taotlemise nõuded ja projekti elluviimisele järgnevat raporteerimise kohustust pole tulenevalt Euroopa Liigu regulatsioonidest võimalik oluliselt vähendada, siis on soovitatav kaaluda ettevõtjatele suurema toe pakkumist taotlemisprotsessi ja projekti elluviimise vältel. See peaks hõlmama ennekõike taotluse koostamise ja esitamise, kuluaruandluse ja sisulise aruandluse tehnilist tuge videopõhiste juhendmaterjalide, infopäevade ja koolituste või ka eraldi administratiivsetel teemadel nõustamise näol.

Suurendada valdkondliku kompetentsi kliendihaldurite ja hindajate seas

Kuigi enamjaolt pidasid intervjueritud toetuse saajad koostöökogemust EASiga positiivseks, siis mitmete nutika spetsialiseerumise ja kõrgtehnoloogia valdkonna ettevõtete esindajad rõhutasid, et EAS peaks suurendama oma (sh kliendihaldurite ja projektide hindajate) kompetentsi tulevikuvaldkondades nagu biotehnoloogia, tervisetehnoloogia, keskkonnanahendused, energialahendused ja teistes nutika spetsialiseerumise valdkondades, kuna nii toetuste fookus kui ka ettevõtete projektid liiguvad ühe rohkem selles suunas. Ettevõtjad tundsid, et EAS ei ole neile antud teemadel võrdväärne partner, mis mõjutab taotluse hindamise korrektsust ja koostööd projektide elluviimise käigus.

Parandada sisulist koostööd ettevõtjatega projektide vältel

Mitmed intervjueritud ettevõtjad tõid välja, et ootavad EASilt tulevikus suuremat rolli partnerina, mitte ainult toetuste rakendusasutusena. Seega on soovitatav lisaks administratiivsete nõuete ja eelarveliste vahendite kasutamise kontrollimisele teha ka sisulist koostööd toetuse saajatega projektide elluviimisel. See tähendab, et EASi kliendihaldurid aitaksid leida lahendusi tekkinud probleemidele, annaksid jooksvalt sisulist tagasisidet nende käekäigule ja ka projekti tulemustele. See tähendab, et kliendihaldur muutuks rohkem ettevõtte mentoriks. Seejuures rõhutasid aga toetuse saajad, et ühel ettevõttel võiks olla üks kontaktisik isegi juhtudel, kui toetust taotletakse erinevatest meetmetest.

Pöörata rohkem tähelepanu väliste nõustajate kaasamisel nende kompetentsile ja töö kvaliteedile

Tootmiskorralduse diagnostika toetuse saajad avaldasid osaliselt rahulolematust diagnostikat läbi viinud välise konsultandi töö kvaliteedi osas, kuid seda peaks käsitlema laiemalt tulenevalt EASi üha aktiivsemast väliste konsultantide kaasamisest ettevõtjatele toe pakkumiseks (nt läbi mentor ja ettevõtjate arenguprogrammi). Seejuures on äärmiselt oluline tagada kvaliteetsete ja kompetentsete nõustajate kaasamine, et pakkuda ettevõtjatele kõrgetasemelist teenust. Rohkem tuleks kaasata välismaised eksperte ja praktikuid, kes omavad rahvusvahelist kogemust ja spetsiifilisi teadmisi valdkondades, kus neid Eestis veel vajaka jääb.

Vähendada toetatud projektide tühimõju

Paljude ettevõtete jaoks on toetused hädavajalikud oma ettevõtte edasi arendamiseks. Samas jätkuvalt on probleemiks suur toetuse saajate osakaal, kes teeksid oma projekte ka ilma toetuseta. Veebiküsitluse tulemuste põhjal oleks 61% toetuse saajatest viinud oma projekti ellu ka ilma toetuseta. Intervjuude käigus toodi küll välja, et seda oleks tehtud kas pikema ajaperioodi jooksul või väiksemas mahus, kuid vaatamata sellele näitab see jätkuvalt suurt tühimõju riski. Seetõttu on soovitatav leida uusi viise toetuse saajate paremaks valikuks. See tähendaks, et toetuse taotluste hindamisel on soovitatav võtta arvesse ka ettevõtte suutlikkust projekti ellu viia ilma toetuseta (sh ettevõtte majandusnäitajaid ja finantsprognose).

Teine võimalus oleks kaaluda suurema eelarvega projektide puhul Soome eeskujul tagasimakstavate toetuste rakendamist, mille pakkus välja ka üks intervjuueeritud TjaA toetuse saaja. See tähendaks, et toetuse saaja maksaks projekti õnnestumise korral (nt kui projekti tulemusel suureneb ka ettevõtte müügitulu) toetuse pikka tagasimaksegraafikuga kas terves mahus või osaliselt tagasi. Seeläbi suureneb nende toetuse saajate osakaal, kes vajavad reaalselt toetust projekti ellu viimiseks.

Nii toetuse saajate põhjalikuma valiku kui ka tagasimakstava toetuse rakendamise abil oleks võimalik tagada, et eelarvelisi vahendeid kasutatakse nende ettevõtete toetamiseks, kellel projekt kavandatud kujul ilma toetuseta ellu viimata jääks. Seeläbi on võimalik tõsta meetmete rakendamise efektiivsust ja tõhusust.

Soodustada regionaalset tasakaalu toetuste jagamisel

Toetuse saajate seas on ülekaalus Harju ja Tartu maakonna ettevõtted, kes moodustavad kogu toetuse saajatest 62%. See on iseenesest loogiline, sest antud maakondades on ka Eestis kõige suurem ettevõtete koguarv ning maapiirkonna ettevõtetele on suunatud ka Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ameti (PRIA) ettevõtluse mitmekesistamise toetused¹⁵. Teisalt näitavad ettevõtete majandusnäitajate *matching* analüüsi tulemused, et toetused omavad ka väga olulist positiivset mõju ka teistes maakondades tegutsevatele ettevõtetele, kes tihtipeale demonstreerivad ka suuremat kasvu majandusnäitajates kui Harjumaa ja Tartumaa ettevõtted. Näiteks oli hindamisperioodil müügitulu kasv suurim Järva (157%), Rapla (150%) ja Tartu (147%) ettevõtetel. Võrdlusgrupiga võrreldes kasvas müügitulu lisaks Tartule (23%) kiiremini ka Võru (16%) maakonna ettevõtete ja ekspordimüügitulu Pärnu (15%), Lääne-Viru (13%), Tartu (4%) ja Lääne (4%) maakonna toetuse saajatel. Samuti oli lisandväärtus töötaja kohta kasv võrdlusgrupiga võrdluses suurim hoopiski Raplamaal, Lääne-Virumaal ja Võrumaal (179%, 118% ja 148%). Seega oleks soovitatav kaaluda toetuste jagamisel suurema regionaalse tasakaalu saavutamist ja teistest maakondadest toetuse taotlemise elavdamist. Seejuures on soovitatav jätkuvalt eelistada teadmistemahukamate ja suuremat lisandväärtust loovate projektide toetamist, millest Eesti majandusele tervikuna rohkem kasu loodaks.

Ettevõtluse alustamine

Rakendada jätkuvalt mentorprogrammi alustavatele ettevõtetele

Alustavad ettevõtted rõhutasid intervjuudel jätkuvat vajadust mentorprogrammide järele, kuna tegevuse alustamisel vajatakse lisaks rahalisele toele sisulist nõu müügi, tootearenduse ja protsesside juhtimise valdkondades. Seejuures on alustavate ettevõtete toetuse saajad kasvatanud hindamisperioodil nii oma

---

¹⁵ 2007-2013 programmiperioodil oli meetme 3.1 „Majandustegevuse mitmekesistamine maapiirkonnas“ toetuse eelarve ca 20,8 mln eurot ja ettevõtte sai kuni 300 000 eurot.

müügitulu, töötajate arvu kui ka lisandväärtust töötaja kohta, mistõttu on nende edasine toetamine asjakohane ning uudsete lahenduste leidmine nende paremaks toetamiseks võib soodustada nende kasvu.

Uuel programmiperioodil peavad starditoetust saanud ettevõtjad küll teatava regulaarsusega käima HEAK-is oma arengust ja tehtud tegevustest ülevaadet andmas, kuid toetuse saajad otsivad rohkem sisulist nõu äritegevuse arendamiseks. Seetõttu on soovitatav kaaluda laiapõhjalisemat alustavate ettevõtete programmi, kus lisaks rahalisele toele pakutakse ka mentorlust sarnaselt startup maailmas toimivatele kiirendiprogrammidele. Kuna starditoetus on ettevõtjate seas üks populaarsemaid, siis oleks keeruline mentorlust pakkuda kõikidele toetuse saajatele, kuid seda oleks võimalik juurde pakkuda kas lisavõimalusena või selektiivselt paremaid tulemusi demonstreerivatele ja suurima potentsiaaliga starditoetuse saajatele.

Ekspordi arendamine

Rakendada jätkuvalt ekspordi arendamise toetusi, kuid pigem terviklike ekspordiprogrammidena

Veebiküsitlusel osalenud ettevõtjad nägid käesoleval hetkel jätkuvalt suurt vajadust ekspordi arendamisele suunatud toetuste järgi vaatamata sellele, et vahehindamise analüüside põhjal nende toetuste mõju ettevõtte tegevuse arendamisele väga oluliseks ei peetud. Samuti pole ekspordi arendamisele suunatud toetused avaldanud majandusnäitajate analüüsi põhjal märkimisväärset mõju ettevõtete arengule. Nii näiteks on ekspordimüügitulu kasv olnud oluliselt (-57%) väiksem kui võrdlusgrupil. Intervjuude põhjal vajavad ettevõtjad ekspordiplaani arendamise ja rakendamise sarnast meedet, mis pööraks paremate tulemuste saavutamiseks ka tähelepanu ettevõtjate koolitamisele ja ette valmistamisele enne messidele või kontaktreisidele minekut. Uue terviklikuma ekspordiprogrammi rakendamine võib soodustada ka toetuse mõju ettevõtete majandusnäitajatele.

Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni edendamine

Ümber korraldada innovatsiooniosaku toetuse skeem

Vaatamata sellele, et innovatsiooniosak on hindamisperioodil olnud populaarsuselt teisel kohal toetuse saajate arvu põhjal, siis on ettevõtjad hinnanud seda kõige vähem oluliseks toetuseks ettevõtte tegevuse arendamisel. Nii toetuse saajad kui teenusepartnerid tõid välja, et toetussumma pole piisav ettevõtte seisukohast oluliste või mõju omavate tegevuste ellu viimiseks. Innovatsiooniosakust projektide rahastamisel esineb tihtipeale risk, et tegevused tehakse ainult osaliselt ning jätkutegevuste lõpetamiseks vajalikke omavahendeid ei leita. Samuti pole toetus rahaliselt piisav rahvusvahelise patendi taotlemiseks ning ka ajaperiood 12 kuud on paljudel juhtudel liiga lühike patendi taotlemiseks vajaliku eeltöö tegemiseks. Sellest tulenevalt on soovitatav innovatsiooniosaku toetuse tingimused ja rakendamisskeem üle vaadata ning võimalusel ümber korraldada, et selle rakendamise kvaliteeti tõsta ja seeläbi paremaid tulemusi saavutada.

Sisse viia terviklikum teadus- ja arendustegevuse ning tootearenduse toetusprogramm

TjaA rakendusuringu toetusi anti hindamisperioodil välja ca 30% ulatuses toetuste kogusummast, kuid taotlejate arv oli väike. Majandusnäitajate analüüsi põhjal jäid TjaA toetuse saajad alla teiste toetuse saajate kasvule, kuid kõik intervjueeritud toetuse saajad on toetusprojekti järgselt saavutanud suurepäraseid tulemusi ning toetus on omanud positiivset mõju ka nende eksporditegevusele ja töökohtade loomisele.

Ettevõtjad rõhutasid tootearendusele suunatud toetuste jätkamise vajadust, kuna teadus- ja arendustegevus on äärmiselt ressursimahukas ja pika tasuvusajaga. Seejuures on võimalik ka kaaluda tagasimakstava toetuse rakendamist, mille pakkus välja k üks intervjueeritav. See tähendab, et tootearenduse projekti õnnestumisel ja uue toote edukal komertsialiseerimisel makstakse toetus kas terves mahus või osaliselt EASile tagasi. Täiendavalt tõid ettevõtjad välja, et nad vajavad lisaks rahalisele toele ka nõustamist äri arendamisel, et uus

arendatud toode edukalt turule tuua, mistõttu on soovitatav kaaluda terviklikuma tootearenduse programmi rakendamist.

Tööstusettevõtete arendamine

Sisse viia tööstusettevõtete tootmise optimeerimise toetusprogramm

Tööstusettevõtted tõid veebiküsitluse tulemuste põhjal välja, et käesoleval hetkel oleks neile ettevõtte tegevuse edasi arendamiseks kõige vajalikumad toetused põhivarainvesteeringute tegemiseks. Vahehindamise tulemused näitavad, et tööstusettevõtetele suunatud toetuste mõju ettevõtte arengule peetakse oluliseks.

Toetuse saajad ei hinnanud tootmiskorralduse diagnostika toetust küll kasulikuks, kuid samas pidasid ettevõtte tootmiskorralduse parandamist vajalikuks, et tõsta tootlikkust ja muuta tootmisprotsessid efektiivsemaks.

Seega on soovitatav tööstusettevõtete investeeringutoetusi siduda tootmiskorralduse parandamisega. See tähendab, et investeeringuprojektid peaksid panustama kas tootlikkuse suurendamisesse või tootmise efektiivsemaks muutumisesse. Taolist meedet saaks samuti rakendada tervikliku programmina, kus diagnostika tulemusel tuvastatakse ettevõtte investeeringuvajadused, sh investeeringutoetuse vajalikkus ja põhjendus. Peale investeeringuprojekti ellu viimist peaks jätkuma tootmiskorralduse nõustamine, et aidata tootmisprotsesse üldisemalt parandada.

Esitatud **poliitikasoovitused on prioritseeritud** lähtudes kolmest kriteeriumist (Tabel 61), millele on kolmepallisel skaalal lisatud vahehindaja eksperthinnang kriteeriumi täitmise kohta. Esimese kriteeriumina on arvestatud soovituse **rakendamise hinnangulist kulu**. Seejuures näitab kõrgem punktide arv suuremat rakendamisega kaasnevat kulu. Teine kriteerium, ettevõtete vajadustele vastamine, hõlmab vahehindamisel küsitletud toetuse saajate hinnanguid meetmete vajalikkuse ja kasulikkuse kohta. Samuti on siinjuures arvesse võetud võimaliku sihtrühma suurust. Kõrgem punktide arv kirjeldab seega võimalikult suure arvu ettevõtete seisukohast äärmiselt olulist meedet. Viimane kriteerium on **eeldatav mõju majandusnäitajatele**, mille hinnangu andmisel on tuginetud käesoleva vahehindamise raames läbi viidud toetuse saajate majandusnäitajate analüüsi tulemustele (sh võrdlusgrupiga korrigeeritud tulemustele). Kõrgem punktide arv kirjeldab majandusnäitajates (müügitulu, ekspordimüügitulu, töötajate arv, lisandväärtus töötaja kohta) potentsiaalselt suuremat positiivset muutust kaasa toovat meedet. Kui hinnang puudub (esitatud on kriips), siis ei ole majandusnäitajate *matching* analüüsi tulemuste põhjal võimalik antud meetme rakendamise mõju majandusnäitajatele hinnata. See tuleneb asjaolust, et majandusnäitajate analüüs käsitles ennekõike konkreetsete toetusmeetmete mõju, mitte üldist toetuste rakendamise korraldusliku poole mõju toetuse saajate majandusnäitajatele.

Antud soovitude rakendamise kriteeriumite hinnangute puhul tuleb arvestada nende indikatiivset iseloomu, sest tegelik mõju, ettevõtte vajadustele vastamine ja rakendamise maksumus sõltub lõplikust soovituse rakendamise lahendusest.

Tabel 53. Poliitikasoovituste prioritseerimine lähtudes eeldatavast maksumusest, ettevõtete vajadustest ja eeldatavast mõjust

	Rakendamise hinnanguline kulu	Ettevõtete vajadustele vastamine	Eeldatav mõju majandusnäitajatele
Pakkuda ettevõtjatele tehnilist nõustamist taotlemisprotsessi ületamiseks	●●	●●●	-
Suurendada valdkondliku kompetentsi kliendihaldurite ja hindajate seas	●●	●	-
Parandada sisulist koostööd ettevõtjatega projektide vältel	●	●●●	-
Pöörata rohkem tähelepanu väliste nõustajate kaasamisel nende kompetentsile ja töö kvaliteedile	●●	●●	●
Vähendada toetatud projektide tühimõju	●	●●	-
Soodustada regionaalset tasakaalu toetuste jagamisel	●●	●●	●●
Rakendada jätkuvalt mentorprogrammi alustavatele ettevõtetele	●●●	●●	●●●
Ümber korraldada innovatsiooniosaku toetuse skeem	●●	●●	●
Sisse viia terviklikum teadus- ja arendustegevuse ning tootearenduse toetusprogramm	●●●	●●	●●
Sisse viia tööstusettevõtete tootmise optimeerimise toetusprogramm	●●●	●●	●●●

Tabelist ilmneb, et kõrgemaid rakendamise kulusid võib eeldada nendelt meetmetelt, mis näevad ette toetuste rakendamist terviklike programmidenä, mis pakuvad ettevõtetele lisaks rahalisele toele ka nõustamist ja mentordamist. Väiksemad kulud kaasneksid nende soovituste rakendamisest, millega korraldatakse täna toimiva süsteemi ümber (nt koostöö parandamist toetuse saajatega, mille põhiline kulu seostub lisatööjõu vajadusega). Samas võib just kõrgemate rakendamise kuludega meetmete rakendamisest oodata suuremat mõju toetuse saajate majandusnäitajatele.

Kõige suurema hulga sihtrühma vajadustele vastaksid taotlemisprotsessi tehnilise nõustamine ja ettevõtete koostöö parandamine, sest need puudutavad kõiki toetuse taotlejaid ja saajaid. Kasu saavate ettevõtete arvu poolest vastaks kõige väiksema sihtrühma vajadustele valdkondliku kompetentsi tõstmine tulevikuvõlkkondades ja nutika spetsialiseerumise teemadel. Vaatamata sellele, et antud profiiliga toetuse saajate osakaal on kogu toetatud projektides veel marginaalne, on tegemist suurima majandusliku lisandväärtusega valdkondadega.

Käesoleva vahehindamise raames läbi viidud ettevõtete majandusnäitajate *matching* analüüsi tulemustest lähtudes on suurimat mõju ettevõtete kasvule omanud alustavatele ettevõtetele suunatud toetused. Seega võib nende meetmete tulevasel rakendamisel eeldada ka jätkuvalt suuremat positiivset mõju toetuse saajate majandusnäitajatele. TjaA-suunalise toetuse mõju majandusnäitajatele on käesoleva vahehindamise tulemustest lähtuvalt pigem vähene, kuid siinkohal tuleb arvesse võtta, et TjaA rakendusüüringu toetuse mõju ei pruugi olla praeguseks täiel määral avaldunud.

Kuigi kliendihaldurite kompetentsi tõstmise ja toetuse saajatega koostöö tugevdamise mõju ettevõtete majandusnäitajatele pole *matching* analüüsi tulemuste põhjal võimalik konkreetselt hinnata, siis võib nende soovituste ellu rakendamisest siiski oodata positiivset mõju ka ettevõtete majanduslikule arengule. Nimelt

saaksid ettevõtted rohkem tuge projektide strateegilisel planeerimisel tänu millele paranevad projektide rakendamise tulemused (sh ärilises mõttes) ja see kajastuks ka toetuse saajate majandusnäitajates.

Lisad

Lisa 1. Vahehindamise analüüsi tulemuste täiendavad tabelid

Tabel 54. Hinnatavate meetmete projektitoetuste väljamaksed hindamisperioodil

Toetusmeede	Makstud toetus hindamisperioodil (€)	Toetuse osakaal kogusummast	Keskmine toetus projekti kohta (€)	Projektide arv
Stardi- ja kasvutoetus	8 487 800	12%	9 904	857
Arendustöötajate kaasamise toetus: tootearendus	1 012 542	1%	92 049	11
Arendustöötajate kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	3 122 571	5%	107 675	29
Ekspordi arendamise toetus	3 490 620	5%	36 743	95
Innovatsiooniosakute toetusmeede	4 221 701	6%	6 627	637
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimine	288 752	0,4%	4 185	69
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: tootmiskorralduse parendus	271 655	0,4%	4 382	62
Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus	26 714 769	39%	523 819	51
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuringud	21 469 512	31%	447 281	48
Tootmiskorralduse diagnostika	78 500	0,1%	500	157

Tabel 55. Vahehindamise valimi toetuse saajate ja vastanud ettevõtete toetuste andmed

	Vastanud ettevõtted	Toetust saanud ettevõtted
Vastanud ettevõtete arv	319	1760
Vastanud ettevõtete projektide arv	364	2016
Saadud toetus kokku, €	14 054 277	69 158 421
Keskmine toetuse summa, €	45 046	34 305
Mediaan toetuse summa, €	6 915	104 730
Suurim saadud toetus, €	1 282 738	3 200 000
Väikseim saadud toetus, €	500	500

Tabel 56. Vastanud ettevõtete ja kogu valimi jaotumine ettevõtte suuruse järgi

	Mikroettevõtted	Väikeettevõtted	Keskmise suurusega ettevõtted	Suurettevõtted
Vastanute osakaal	69%	15%	13%	3%
Kogu valimi osakaal	70%	16%	11%	4%
Vastamismäär	15%	15%	19%	11%

Tabel 57. Ettevõtete osakaal tegevusalade lõikes

EMTAK	EMTAK nimetus	Kogu valimi osakaal	Küsitlusele vastanud ettevõtete osakaal	Vastamise määr
25	Metalltoodete tootmine	6,1%	8,0%	23%
62	Programmeerimine, konsultatsioonid jms	5,2%	6,1%	20%
71	Arhitekti- ja inseneritegevused, teimimine ja analüüs	4,0%	6,1%	27%
43	Eriehitustööd	4,3%	5,4%	22%
85	Haridus	2,0%	4,2%	36%
45	Mootorsõidukite ja mootorrattaste hulgi- ja jaemüük ning remont	3,9%	3,8%	17%
74	Muu kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	4,3%	3,8%	16%
96	Muu teenindus	3,1%	3,8%	22%
16	Puidutöötlemine	4,4%	3,5%	14%
18	Trükindus ja salvestiste paljundus	1,5%	3,5%	41%
31	Mööblitootmine	3,3%	3,2%	17%
10	Toiduainete tootmine	3,1%	2,6%	14%
46	Hulgikaubandus, v.a mootorsõidukid ja mootorrattad	3,0%	2,6%	15%
86	Tervishoid	1,5%	2,6%	30%
13	Tekstiilitootmine	1,2%	2,2%	32%

Tabel 58. Vastanute osakaalud ja vastamise määr maakondade lõikes

	Vastanute osakaal	Kogu valimi osakaal	Vastamise määr
Harju maakond	56%	58%	17%
Ida-Viru maakond	3%	4%	15%
Tartu maakond	11%	13%	15%
Pärnu maakond	8%	6%	23%
Lääne-Viru maakond	3%	3%	21%
Viljandi maakond	2%	3%	10%
Rapla maakond	3%	3%	17%
Võru maakond	2%	2%	18%
Saare maakond	4%	3%	22%
Jõgeva maakond	1%	1%	20%
Järva maakond	1%	1%	17%

	Vastanute osakaal	Kogu valimi osakaal	Vastamise määr
Valga maakond	2%	1%	21%
Põlva maakond	2%	1%	39%
Lääne maakond	1%	1%	18%
Hiiu maakond	1%	1%	20%

Tabel 59. Keskmiste majandusnäitajate muutus baasaasta ja hindamisaasta võrdluses (n=1666)

OECD klassifikaator	% kogu toetusest	Töötajate arvu muutus	Müügitulu muutus	Ekspordi muutus	Tööjõukulude muutus	Ärikasumi muutus	Lisandväärtuse töötaja kohta muutus
Tootmine							
Kõrgtehnoloogiline	4%	-8%	-4%	-10%	12%	-48%	3%
Kesk-kõrgtehnoloogiline	12%	-3%	7%	50%	15%	-45%	1%
Kesk-madaltehnoloogiline	26%	-46%	2%	18%	19%	-66%	61%
Madaltehnoloogiline	17%	-12%	-4%	12%	1%	-13%	10%
Teenused							
Teadmistemahukad teenused							
Teadmistemahukad turuteenused (va kõrgtehnoloogia ja finantsteenused)	3%	13%	48%	71%	68%	49%	57%
Kõrgtehnoloogilised teadmistemahukad teenused	25%	33%	36%	51%	84%	-38%	4%
Teadmistemahukad finantsteenused ¹⁶	0,03%	100%	308297%	100%	100%	54558%	100%
Teised teadmistemahukad teenused	3%	-1%	17%	91%	7%	-27%	12%
Väikese teadmistemahukusega teenused							
Väikese teadmistemahukusega turuteenused	7%	6%	18%	24%	9%	10%	3%
Teised väikese teadmistemahukusega teenused	1%	-9%	-23%	-93%	11%	-252%	-55%
Muud	2%	-3%	21%	2%	6%	-1%	8%

Allikas: EASi toetuse saajate andmestik; autorite arvutused

¹⁶ Teadmistemahukate finantsteenuste sektorisse kuulus valimis neli ettevõtet, kellest kolme näitajad olid hindamisperioodil väga olulisel määral muutunud. Sellest tulenevalt on tabelis esitatud muutused teistest sektoritest silmatorkavalt erinevad.

Tabel 60. Toetuse saajate hinnang ettevõtte praegusele majanduseisule (%vastajatest)

Hinnang projekti eesmärkide saavutamisele	1	2	3	4	5	6	7
Kõik toetuse saajad	1%	2%	9%	25%	37%	18%	8%
Kasvu- ja starditoetus	1%	2%	8%	24%	40%	19%	6%
Arendustöötajate kaasamise toetus: tootearendus või tootedisain	0%	0%	0%	0%	100%	0%	0%
Arendustöötajate kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	0%	0%	0%	13%	62%	25%	0%
Ekspordi arendamise toetus	0%	0%	5%	24%	48%	14%	10%
Innovatsiooniosakute toetusmeede	3%	5%	11%	32%	33%	14%	3%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimine	0%	0%	6%	44%	38%	6%	6%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: tootmiskorralduse parendus	0%	0%	0%	17%	50%	33%	0%
Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus	0%	0%	15%	8%	31%	15%	31%
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuringud	0%	0%	0%	0%	40%	20%	40%
Tootmiskorralduse diagnostika ja tootmiskorralduse parendus	0%	0%	0%	14%	43%	43%	0%

*Skaala: 1 – väga halb, 7 – suurepärane

Tabel 61. Toetuse saajate hinnang ettevõtte konkurentsivõimele

Hinnang ettevõtte konkurentsivõimele	1	2	3	4	5	6	7
Kõik toetuse saajad	1%	0%	6%	19%	38%	27%	9%
Kasvu- ja starditoetus	0%	1%	6%	14%	42%	27%	11%
Arendustöötajate kaasamise toetus: tootearendus või tootedisain	0%	0%	0%	25%	50%	25%	0%
Arendustöötajate kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	0%	0%	0%	0%	50%	37%	13%
Ekspordi arendamise toetus	0%	0%	5%	5%	50%	23%	18%
Innovatsiooniosakute toetusmeede	6%	0%	8%	29%	29%	24%	5%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimine	0%	0%	0%	25%	38%	38%	0%
Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus	0%	0%	0%	15%	38%	38%	8%
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuringud	0%	0%	0%	0%	60%	20%	20%
Tootmiskorralduse diagnostika ja tootmiskorralduse parendus	0%	0%	0%	14%	43%	43%	0%

*Skaala: 1 – väga halb, 7 – suurepärane

Tabel 62. Toetuse saajate hinnang toetuse olulisusele ettevõtte tegevuse arendamisel (%vastajatest)

Hinnang toetuse olulisele ettevõtte tegevuse arendamisel	1	2	3	4	5	6	7
Kõik toetuse saajad	2%	2%	6%	12%	22%	17%	39%
Kasvu- ja starditoetus	0%	0%	3%	6%	20%	17%	54%
Arendustöötajate kaasamise toetus: tootearendus või tootedisain	0%	0%	0%	0%	25%	25%	50%
Arendustöötajate kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	0%	0%	13%	13%	38%	13%	25%
Ekspordi arendamise toetus	9%	9%	14%	14%	18%	9%	27%
Innovatsiooniosakute toetusmeede	2%	5%	11%	23%	18%	20%	23%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimine	0%	0%	1%	3%	5%	5%	2%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: tootmiskorralduse parendus	0%	0%	0%	0%	83%	0%	17%
Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus	0%	0%	0%	8%	8%	31%	54%
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuringud	0%	20%	0%	0%	0%	20%	60%
Tootmiskorralduse diagnostika ja tootmiskorralduse parendus	0%	0%	0%	0%	67%	17%	17%

*Skaala: 1 – pole üldse oluline, 7 – väga oluline

Lisa 2. 2012., 2014. ja 2016. aasta vahehindamiste tulemuste võrdlus

Järgnevalt on esitatud ülevaatlilikud tabelid varasemalt läbi viidud vahehindamiste tulemuste võrdlusest käesoleva vahehindamise tulemustega.

Tabel 63. Panus toetuse saajate majandusnäitajatesse

Võrdlusalus	2012	2014	2016
Üldine mõju majandusnäitajatele	<ul style="list-style-type: none"> Töötajate arv toetuste lõikes kasvas enim alustavate ettevõtete kasvu-toetuses (66,2%) ja vähenes tööstus-ettevõtja tehnoloogia-investeeringu toetuse saajatel (-3,6%). Suurim müügitulu kasv oli suurettevõtetel (46,7%). Väike- ja mikroettevõtetel müügitulu langes vastavalt 4,3% ja 8,6% võrra. Kõikidest meetmetest toetuse saajatest kasvas müügitulu enim stardi ja kasvutoetuse saajatel, (vastavalt 89,5% ja 40,6%). 	<ul style="list-style-type: none"> Töötajate arv toetuste lõikes kasvas enim alustavate ettevõtete starditoetust saanud ettevõtete seas (87%) ja kõige vähem teadmiste ja oskuste arendamise toetusel (3,4%). Suurim müügitulu kasv oli suurettevõtetel (47,6%). Väike- ja mikroettevõtete müügitulu kasvas hinnataval perioodil vastavalt 28,3% ja 19,5%. Müügitulu kasvas enim starditoetust saanud ettevõtetel (120%). Negatiivne oli müügitulu muutus ainult kasvutoetust (-32,5%) ja innovatsioonitoetust (-0,7%) saanud ettevõtetel. 	<ul style="list-style-type: none"> Töötajate arv toetuste lõikes kasvas enim starditoetust (192%) ja kasvutoetust (183%) saanud ettevõtete seas, kuid kasvas kõikidest meetmetest toetuse saajate seas. Suurim müügitulu kasv oli mikroettevõtetel (88%) ja suurettevõtetel (129%). Väikeettevõtete müügitulu kasvas 124%. Toetusmeetmete lõikes kasvas müügitulu enim stardi- ja kasvutoetust saanud ettevõtetel (vastavalt 174% ja 199%)
Mõju ekspordile	<ul style="list-style-type: none"> Analüüsid edukaimad ekspordi kasvatanud toetuseid, siis võrdlusgrupile ei ole alla jäänud ühegi toetuse liigi saajad. Edukaimad on alustavate ettevõtete stardi- ja kasvutoetus (kasv 187% ja 131%). 73% EASi abil saavutatud ekspordist on tulnud ekspordiplaani programmi elluviimise toetusest. 	<ul style="list-style-type: none"> Kõige suurem ekspordi müügitulu on suurettevõtetel (207%) (keskmine 50,0 mln eurot). Väike- ja mikroettevõtete ekspordi müügitulu langes vastavalt 28,2% ja 6,9%. Võrdlusgrupiga võrreldes on toetuse saajate eksporditulemused ületanud nelja toetuse liigi saajad. Edukaimad on stardi- ja kasvutoetuse saajad (vastavalt 142% ja 101%) ning enim jäävad võrdlusgrupi tulemustele alla ekspordi (-40%) ja innovatsiooni (-35%) toetuse saajad. 	<ul style="list-style-type: none"> Kõige suurem ekspordimüügitulu kasv oli starditoetuse (226%), kasvutoetuse (115%) ja innovatsiooniosaku (115%) toetuse saajatel Võrdlusgrupiga võrreldes jäi ekspordimüügitulu kasv alla enamiku toetuste lõikes. Erandiks oli TjaO disainijuhtimise alane toetus ja starditoetus.
Mõju lisandväärtusele töötaja kohta	<ul style="list-style-type: none"> Võrreldes võrdlusgrupiga on kasvutoetuste saajate ning teadmiste ja oskuste toetuse saajate lisandväärtus langenud vastavalt 42,6% ja 6%. 	<ul style="list-style-type: none"> Lisandväärtuse kasv on olnud suurim stardi- ja kasvutoetust saanud ettevõtetel (vastavalt 175% ja 121%). Võrreldes võrdlusgrupiga on lisandväärtuse kasv olnud 	<ul style="list-style-type: none"> Lisandväärtus töötaja kohta kasvas kõikide toetuse liikide lõikes. Lisandväärtus töötaja kohta kasvas enim starditoetust (214%) ja TjaA rakendusuringu

Võrdlusalus	2012	2014	2016
	<ul style="list-style-type: none"> Lisandväärtus on enim kasvanud starditoetuse ja tehnoloogia-investeeringute toetuse saajatel (24%). 	suurim ekspordi arendamise toetuse saajatel (690%).	<p>toetust (297%) saanud ettevõtetel.</p> <ul style="list-style-type: none"> Võrreldes võrdlusgrupiga on lisandväärtuse kasv olnud toetuse saajatel läbivalt suurem kui toetust mittesaanud ettevõtetel (sh ettevõtete suuruste, tegevusalade, maakondade ja toetuste liikide lõikes).

Tabel 64. Struktuurimuutuste analüüsi võrdlus

Näitaja	2012	2014	2016
Toetuse saajate struktuur	Suurima osa toetusest (28%) said teadmistemahukaid teenuseid pakkuvad ettevõtted. Jaotus moodustas 26% ettevõtetest ja 10,5% töötajatest.	Suurim osa toetusest (27%) läks madaltehnoloogilistele tootmisettevõtetele. Jaotus moodustas 12% ettevõtetest ning 21% töötajatest.	Suurim osa toetusest (26%) läks kesk-madaltehnoloogilistele tootmisettevõtetele. Jaotus moodustas 20% ettevõtetest ja 36% töötajatest.
Lisandväärtus töötaja kohta	Kui 2014. aasta uuringus olid erinevate sektorite lisandväärtused töötaja kohta võrreldes 2012. aastaga kasvanud, siis käesolevas uuringus on näha pigem langust. Eelneva hindamisega võrreldes on kasvanud vaid teadmistemahukate finantsteenuste ja teadmistemahukate turuteenuste lisandväärtus töötaja kohta.		
Lisandväärtuse sektorid	Lisandväärtus töötaja kohta langes kõrge lisandväärtusega sektoris (-5,6%), keskmise ja madala lisandväärtusega sektorites lisandväärtus töötaja kohta tõusis (vastavalt 4,5% ja 35,8%).	Lisandväärtus töötaja kohta tõusis kõigis sektorites - kõrge lisandväärtusega sektoris 7%, keskmise lisandväärtusega sektoris 31% ning madala lisandväärtusega sektoris 155%.	Sarnaselt 2012. aastaga langes lisandväärtus töötaja kohta kõrge lisandväärtusega sektoris (-47%), keskmise ja madala lisandväärtusega sektorites lisandväärtus töötaja kohta tõusis (vastavalt 3% ja 74%).
Ettevõtete ja töötajate arv sektorites	Kõrge lisandväärtusega sektoris vähenes nii ettevõtete kui ka töötajate arv. Keskmise ja madala lisandväärtusega sektorites vastavad näitajad kasvasid.	Kõrge lisandväärtusega sektoris vähenes ettevõtete arv, samas kui töötajate arv kasvas. Keskmise lisandväärtusega sektoris mõlemad näitajad kasvasid. Madala lisandväärtusega sektoris ettevõtete arv kasvas samas kui töötajate arv vähenes.	Kõrge lisandväärtusega sektoris kasvas nii töötajate arv kui ka ettevõtete arv, madala lisandväärtusega sektoris mõlemad näitajad vähenesid. Keskmise lisandväärtusega sektoris kasvasid varasemate aastatega sarnaselt nii ettevõtete arv kui ka töötajate arv.

Tabel 65. Panus ettevõtete üldisesse arengusse

Võrdlusalus	2012	2014	2016
Ettevõtte hetke majandusseis	<ul style="list-style-type: none"> Ettevõtjad hindasid oma majanduslikku seisut 4,6 palliga (7-palline skaala). 	<ul style="list-style-type: none"> Ettevõtjad hindasid oma majanduslikku seisut 4,7 palliga (7-palline skaala) 	<ul style="list-style-type: none"> Oma hetke majandusseisut hindasid ettevõtjad keskmiselt 4,8 punktiga.

Võrdlusalus	2012	2014	2016
	<ul style="list-style-type: none"> Ettevõtted hindasid oma konkurentsieelisena kvaliteeti (40% vastanutest), paindlikkust (22%) ja efektiivsust (13%). 48% küsitletud ettevõtetest pakub ainult omatooteid/teenuseid, 40% teeb lisaks eelnevale allhanget ning ainult allhanke ja vahendustegevusega tegeles vastavalt 6,4% ja 4,2% ettevõtetest. 	<ul style="list-style-type: none"> Ettevõtted hindasid oma konkurentsieelisena paindlikkust (30% vastanutest), efektiivsust (25%) ja hinda (17%). 47% ettevõtetest on ainult oma-toodete/teenuste pakkujad, 40% teeb lisaks eelnevale allhanget ning ainult allhanke ja vahendustegevusega tegeles vastavalt 5% ja 4% ettevõtetest. 	<ul style="list-style-type: none"> Oma peamiseks konkurentsieeliseks peavad ettevõtted toodete/teenuste kvaliteeti, innovaatilisust ja tootearendust ning reageerimiskiirust nõudluse muutustele. 65% ettevõtetest on omatoodete/teenuste pakkujad, 29% teeb nii omatooteid/teenuseid kui ka allhanget.
Mõju töökohtadele	<ul style="list-style-type: none"> 66% küsimustikele vastanutest (238 vastajat) tõid välja, et on loonud uusi töökohti (kokku 2 044). 567 antud töökohtadest on loodud EASi abil ning 51% loodud töökohtadest eristuvad keskmisest kõrgema ja kõrge lisandväärtuse järgi. Kõige rohkem töökohti on loonud teadmiste ja oskuste arendamise toetuse saajad (ettevõtte kohta 8) ja vähim starditoetuse saajad (2). Positiivse hinnangu toetuse mõjule töökohtade säilitamiseks andis 57% vastanutest. 	<ul style="list-style-type: none"> 85% küsimustikele vastanutest (504 vastajat) tõid välja, et on loonud uusi töökohti. 58% loodud töökohtadest on keskmisest kõrgema ja kõrge lisandväärtusega. Kasvutoetuse, TjaA toetuse ja tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad löid enim töökohti. Positiivse hinnangu toetuse mõjule töökohtade säilitamiseks andis 66% vastanutest. 	<ul style="list-style-type: none"> 47% veebiküsitlusele vastanutest (150 vastajat) lõi toetuse abil uusi töökohti, vaid 2% vastanud ettevõtetest vähendas olemasolevaid töökohti. Ülejäänud 52% säilitas toetuse abil töökohti. Kokku löid veebiküsitlusele vastanud ettevõtted (18,3% toetuse saajatest) 840 uut töökohta. Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu, TjaA rakendusuringu ning ekspordi arendamise toetuse saajad löid ettevõtte kohta kõige rohkem töökohti
Toetuse olulisus	<p>Ettevõtted hindasid toetuse olulisust 5,6 palliga (7 palli skaalal). Minimaalse hinde andis 6 ettevõtet ja maksimaalse 118 ettevõtet.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Ettevõtted hindasid toetuse olulisust 5,4 palliga (7 palli skaalal). Minimaalse hinde andis 2% vastanud ettevõtetest ja maksimaalse 24% ettevõtetest. Ettevõtte arendamiseks peavad toetuse saajad vajalikuks teadmiste ja oskuste arendamise valdkonna toetusi (31% vastanutest), ekspordi arendamise valdkonna toetusi (24% vastajatest) ning põhivara 	<ul style="list-style-type: none"> EASi toetuse olulisust ettevõtte tegevuse arendamisel on veebiküsitlusele vastanud ettevõtted hinnangud keskmiselt 5,6 punktiga. Minimaalse hinde andis 2,5% ja maksimaalse 39% vastajatest. Olulisimate EASi toetuste kasuteguritena tõid ettevõtted peamiselt välja EASi poolse finantseeringu, mille märkisid olulisimaks 48% vastajatest. Sellele

Võrdlusalus	2012	2014	2016
		investeeringute valdkonna toetusi (21% vastajatest). <ul style="list-style-type: none"> EASi abist hinnati kõige kasulikumaks EASi poolset finantseeringut (45%), idee teostamist tänu EASile (14%) ja taotlemise kogemust (13%). 	järgnesid idee teostamine tänu EASile ning taotlemise kogemus laiemalt.
Toetuse mõju käitumuslikule muutusele	<i>Ei hinnatud.</i>	Välja toodi ettevõtte tootmistegevuse laiendamist, muudatusi protsessides ning suuremat panust tootearendusele ning rahvusvahelistele turgudele orienteerumist.	Suurimaks positiivseks muutuseks pidasid ettevõtted suuremat tähelepanu kvaliteedile ja innovaatsusele, mille töid välja 20% vastanud ettevõtetest ja sellele järgnesid muudatused protsessides ja tootmis-tegevuse laienemine.

Tabel 66. Panus ettevõtlusega alustamisesse

Võrdlusalus	2012	2014	2016
Mõju töökohtadele	Kõige rohkem töökohti on loonud teadmiste ja oskuste arendamise toetuse saajad (ettevõtte kohta 8) ja vähim starditoetuse saajad (2).	Kasvutoetuse, TjA toetuse ja tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad löid enim töökohti.	57% stardi- ja kasvutoetuse saajatest on loonud uusi töökohti. Kokku on stardi- ja kasvutoetuse saajad summaarselt loonud kõige rohkem töökohti (210 uut töökohta), kuid ettevõtte kohta 2,4 töökohta, mis on üks madalamaid väärtusi.
Toetuse olulisus	Toetuste lõikes andsid kõrgeima hinnangu kasvutoetuse saajad (6,2 palli) ja madalaima ekspordiplaani toetuse saajad (5,2 palli).		Stardi- ja kasvutoetuse saajad hindasid toetuse olulist ettevõtlusega alustamisel 6,2 punktiga ja ettevõtte kasvule 5,7 punktiga.
Alustavate ettevõtete toetus	<ul style="list-style-type: none"> Intervjueeritavad pidasid toetust ettevõtte arengule positiivseks, kuid üldhinnang oli, et oleks ka toetuseta hakkama saanud. Viis kasvutoetust saanud ettevõtet ei arvanud, et toetus mõjutas otseselt firma kasvu. 	<ul style="list-style-type: none"> Intervjueeritavad pidasid EASi toetuste rolli ettevõtte arengusse oluliseks. 26% ei oleks ettevõtlusega alustanud ilma toetuseta, 15% oleks samas mahus ning 59% oleks, kuid hiljem ja/või väiksemas mahus. 	<ul style="list-style-type: none"> Veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest oleks 17% kindlasti ja 45% pigem oleks neid tegevusi ellu viinud ka ilma EASi toetuseta. Intervjueeritavad pidasid valdavalt toetuse mõju ettevõtte arengule oluliseks, kuid kõik oleksid alustanud ettevõtlust ka ilma EASi toetuseta.

Tabel 67. Panus teadus- ja arendustegevusse

Võrdlusalus	2012	2014	2016
Tajal toetuse saajad võrdluses teiste toetuse saajatega	<ul style="list-style-type: none"> Võrreldes võrdlusgrupiga langes teadmiste ja oskuste toetuse saajate lisandväärtus 6%. Kõige rohkem töökohti on loonud teadmiste ja oskuste arendamise toetuse saajad (ettevõtte kohta 8). 	<ul style="list-style-type: none"> Kasvutoetuse, TjaA toetuse saajad löid enim töökohti (lisaks kasvutoetuse ja tööstusettevõtjate tehnoloogia-investeeringu toetuse saajatele). 	<ul style="list-style-type: none"> Majandusnäitajate analüüsi põhjal kasvas hindamisperioodil TjaA toetuse saajate töötajate arv 23%. 9 TjaA toetuse saajal (12-st) suurenes kvalifitseeritud tööjõu arv toetusprojekti järgselt.
EASi toetuste laiem mõju innovatsioonile ja tootearendusele	<ul style="list-style-type: none"> 59% küsimustikele vastanud toetuse saajatest ei ole uue tootega EASi projekti lõpuks turule tulnud. 32% küsimustikule toetuse saajatest on teeninud uutest innovaatilistest toodetest müügitulu. 	<ul style="list-style-type: none"> 53% küsimustikele vastanutest ei ole uue tootega EASi projekti lõpuks turule tulnud. 51% küsimustikule vastanutest on teeninud uutest innovaatilistest toodetest müügitulu. 	<ul style="list-style-type: none"> 34% küsimustikule vastanud kõikidest toetuse saajatest on turule tulnud uue tootega tänu EASi abile. 46% ei ole uue tootega turule tulnud. 59% innovatsiooniosaku toetuse saajatest tuli projekti käigus või jätkutegevusena turule uue tootega. Uue toote turule toomise mõju ekspordimüügitulu kasvule hindasid ettevõtted keskmiselt 5,3 punktiga.
Innovatsiooni ning teadus- ja arendustegevuse toetuste mõju	<i>Ei hinnatud.</i>	<ul style="list-style-type: none"> Toetust hinnatakse ettevõtte arengu seisukohast oluliseks ning mitmed ettevõtted on EASi toetuse abil ellu viinud ettevõtte arengu seisukohast võtmetähtsusega projekte. Ökonomeetrilise analüüsi tulemustest lähtuvalt on toetusel negatiivne mõju ekspordituludele. 	<ul style="list-style-type: none"> Arendustöötaja kaasamise toetuse olulisust ettevõtte arendamisel hinnati 5,7 punktiga, innovatsiooniosakud 5,1 punktiga, TjaA toetust 5,2 punktiga ja TjaO disainijuhtimise mõju 4,4 punktiga.

Tabel 68. Panus ekspordi arengusse

Võrdlusalus	2012	2014	2016
Ekspordile suunatud toetuste olulisus	<ul style="list-style-type: none"> Kui ettevõtted hindasid toetuste olulisust keskmiselt 5,6 palliga (7-palli skaalal), siis ekspordiplaani toetuse saajad andsid madalaima hinnangu 5,2 palliga. 	<ul style="list-style-type: none"> Kui ettevõtted hindasid toetuste olulisust keskmiselt 5,4 palliga, siis ekspordi toetuse saajad andsid madalaima hinnangu 3,9 palliga. 	<ul style="list-style-type: none"> Kui ettevõtted hindasid toetuste olulisust ettevõtte arendamisel keskmiselt 5,6 punktiga, siis ekspordile suunatud toetuste mõjuti hinnagi mõnevõrra madalamalt: ekspordi

Võrdlusalus	2012	2014	2016
	<ul style="list-style-type: none"> Üldine toetuse saajate hinnang toetuse mõjule ekspordikäibe oli positiivne. 	<ul style="list-style-type: none"> Üldiselt hinnatakse EASi rolli ettevõtte arengus positiivselt, kuid eraldi mõju ekspordikäibe ei mainita. 61% (vastas 31 ettevõtet) vastanutest on tänu ekspordisuunalisele toetusprojektile sisenenud uutele sihtturgudele. Ökonomeetrilise analüüsi tulemustes ilmneb, et eksporditoetuse mõju ekspordituludele on mõlemal juhul mitte oluline: ekspordituludega ja ilma baasaastal. Oluline on mõju ekspordituludele töötaja kohta¹⁷. 	<p>arendamise toetuse olulisust 4,6 punktiga ja arendustöötaja kaasamise rahvusvahelise turunduse toetust 5,2 punktiga.</p> <ul style="list-style-type: none"> Üldiselt hinnatakse EASi toetuse mõju ekspordivõimekuse ja – käibe kasvatamisele pigem oluliseks, kuid intervjuudel toodi rohkem esile ka kaudset mõju. Ekspordi arendamise toetuse saajatest on uutele turgudele sisenenud 52%.
Muutused toetuse saajate ekspordimüügitulu näitajates	<ul style="list-style-type: none"> Ekspordi müügitulu kasvas 1,5 mln euro võrra 4,8 mln euroni (baasaasta 3,3 mln €). Analüüsides edukaimad ekspordi kasvatanud toetuseid, siis võrdlusgrupile ei ole alla jäänud ühegi toetuse liigi saajad. Edukaimad on alustavate ettevõtete stardi- ja kasvutoetus (kasv 187% ja 131%). 	<ul style="list-style-type: none"> Ekspordi müügitulu kasvas 1 mln euro võrra 2 mln euroni (baasaasta 1,0 mln eurot). Toetust saanud ettevõtete müügitulu on võrreldes eelmise vahehindamise sihtrühmaga ligikaudu poole võrra madalam. Võrdlusgrupiga võrreldes on toetuse saajate eksporditulemused ületanud nelja toetuse liigi saajad. Edukaimad on stardi- ja kasvutoetuse saajad (vastavalt 142% ja 101%) ning enim jäävad võrdlusgrupi tulemustele alla ekspordi (-40%) ja innovatsiooni (-35%) toetuse saajad. 	<ul style="list-style-type: none"> Ekspordimüügitulu kasvas ühe ettevõtte kohta keskmiselt 0,9 mln eurot võrreldes baasaastaga. Ekspordi arendamise toetust saanud ettevõtete ekspordi müügitulu kasvas baasaastaga võrreldes 100%. Võrdlusgrupiga võrreldes on ekspordi arendamise toetuse saajate ekspordimüügitulu kasv väiksem (-57%).

¹⁷ 2014. aasta vahehindamise ökonomeetrilises analüüsis võib kõigi toetuse liikide kohta üldiselt öelda, et neljal toetusliigil seitsmest on statistiliselt positiivne mõju töötajate arvule (suurim TjaO puhul, 10%); neli toetust näitavad positiivset mõju tööjõukuludele; toetuste mõju ettevõtetele, mis said rohkem kui ühe toetuse oli igas kategoorias (v.a mõju ekspordituludele töötaja kohta) positiivne.

Võrdlusalus	2012	2014	2016
Toetuse mõju ekspordile	<ul style="list-style-type: none"> 23% küsimustikule vastanud ettevõtete hinnangul oli toetuse mõju ettevõtte ekspordimüügitulule oluline. Kõige positiivsemalt hindasid EASi rolli ekspordimüügitulu muutuses TjaA toetuse (44%) ja vähim ekspordiplaani programmi koostamise toetuse saajad (23%). 	<ul style="list-style-type: none"> 14% küsimustikule vastanud ettevõtete hinnangul oli toetuse mõju ettevõtte ekspordimüügitulule oluline. Kõige positiivsemalt hindasid EASi rolli ekspordimüügitulu muutuses erinevat liiki toetuse saajad (16%) ja vähim tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad (10%) 	<ul style="list-style-type: none"> 45% küsimustikule vastanud ettevõtjatest on ekspordile suunatud toetuste mõju hinnanud kas 6 või 7 punktiga (oluline ja väga oluline). Ekspordile arendamisele suunatud toetuste saajad on EASi rolli ekspordivõimele- ja käibe kasvule hinnanud toetuse saajate keskmisest hinnangust kõrgemaks.

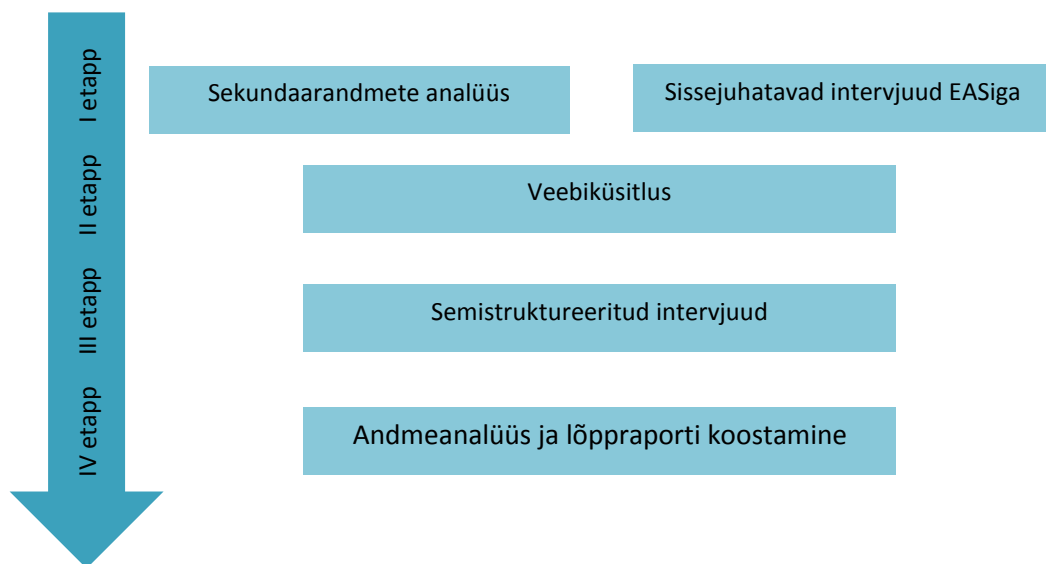
Tabel 69. Panus tööstusettevõtete arengusse

Võrdlusalus	2012	2014	2016
Mõju töökohtadele	<ul style="list-style-type: none"> Töötajate arv toetuste lõikes kasvas vähim tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajatel (-3,6%). 	<ul style="list-style-type: none"> Töötajate arv toetuste lõikes kasvas kõige vähem teadmiste ja oskuste arendamise toetusel (3,4%). Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad (koos kasvutoetuse ja TjaA toetuse saajatega) löid enim töökohti. 	<ul style="list-style-type: none"> Töötajate arvu kasvu poolest oli tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetuse saajad kolmandal kohal 24%-ga. Veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest löid 69% uus töökohti ning kõige rohkem tööstusettevõtete tehnoloogiainvesteeringu toetuse saajad (keskmiselt 21,3 uut töökohta).
Toetuste olulisus	<ul style="list-style-type: none"> 2/3 vastajaid pidasid EASi toetuse mõju oluliseks. enamik leidis, et oleksid investeerinud ka EASi abita, aga väiksemaks mahus. Ökonomeetrilise analüüsi tulemustest lähtuvalt on toetusel positiivne mõju lisandväärtusele ühe töötaja kohta. 	<ul style="list-style-type: none"> Enamik intervjueeritavaid ei oleks omavahenditest investeeringuid teinud samas mahus või samas ajaraamis. Enamik vastajaid leidsid, et investeering aitas tootlikkust kasvatada Ökonomeetrilise analüüsi tulemustest lähtuvalt on tehnoloogiainvesteeringu toetusel tugev mõju eksporditulude suurendamisele. 	<ul style="list-style-type: none"> Toetuse saajad hindasid EASi toetuse olulisust ettevõtte tegevuse arendamisel keskmiselt 5,5 punktiga. 70% intervjueerituid oleks investeeringu teinud ka ilma toetuseta samas mahus, aga pikema perioodi jooksul. Üle 80% vastanutest leidis, et investeering aitas kaasa ettevõtte ekspordi ja tootlikkuse kasvule.

Lisa 3. Metoodiline lähenemine

Vahehindamise hõlmab kümnest EASi ettevõtlus- ja innovatsioonimeetmest rahastatud projekte, mis on ellu viidud ajavahemikul 01.08.2008-31.12.2013. Vahehindamise valimi moodustavad kokku 1 790 unikaalset ettevõtet.

EASi ettevõtlus- ja innovatsioonipoliitika meetmete vahehindamise uuring viibi läbi neljas etapis, mille käigus rakendati andmekogumiseks ja andmeanalüüsiks erinevaid meetodeid. Erinevatest allikatest pärinevate andmete kombineerimisel formuleeriti vastused Tellija poolt püstitatud uurimisküsimustele (Lisa 4).

Uuringu **esimeses etapis** viidi läbi sekundaarandmete analüüs ja sissejuhatavad intervjuud EASi meetme spetsialistidega ja MKM-i esindajatega. Lisaks valmis etapi tulemusena veebiküsitluse ankeet, mis oli suunatud üldistele ja meetmespetsiifilistele uurimisküsimustele vastamisele.

Uuringu **teises etapis** viidi läbi veebiküsitluse ning etapi lõpus toimus valideerimiseminar. Teise etapi tulemusena valmis vaheraport.

Uuringu **kolmandas etapis** viidi läbi intervjuud ettevõtete esindajatega, kuid ka TjaA projektide toetuse ning innovatsiooniosaku ettevõtete koostööpartneriteks olnud teenuseosutajatega. Kolmanda etapi lõpuks koguti kogu analüüsise läbiviimiseks vajalik sisendinformatsioon.

Uuringu **neljandas etapis** viidi läbi kogutud andmete analüüs, sõnastati vastused uurimisküsimustele ja koostati lõppraport.

Uuringu läbi viimisel **kombineeriti kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid uurimismeetodeid**. Kokku kasutati nelja erinevat andmekogumis- ja analüüsimeetodit: EAS-i toetuse saajate ja teiste Eesti võrreldavate ettevõtete majandusnäitajate kvantitatiivne analüüs äriregistrist pärinevatele andmetele tuginedes, toetust saanud ettevõtete ökonomeetiline analüüs, veebipõhise ankeetküsitluse ja semistruktureeritud intervjuude läbi viimine. Kuna tegemist on kolmanda ettevõtlus- ja innovatsioonipoliitika vahehindamisega, siis võrreldakse tulemusi kahe eelneva vahehindamise tulemustega.

Kvantitatiivne analüüs põhineb kahel hindamisalusel: baasaasta ja hindamisaasta. Baasaasta on projekti alguse aasta, mis võib varieeruda valimi sees 2008. kuni 2013. aastani. Hindamisaasta tähendab projekti lõpust kas 1 või 2 aasta möödumist ja see näitab toetuse võimalikku tulemuslikkust ettevõtete majandusnäitajatele.

Ekspordinäitajate analüüs

Toetuse saajate **ekspordinäitajate analüüsil** tugineti kõigi toetust saanud ettevõtete majandusnäitajatele. Kui hinnataval perioodil 2008-2013 sai toetust 1790 ettevõtet, siis analüüs hõlmas 456 ettevõtet, kelle kohta olid olemas baasaasta ning 529 ettevõtet, kelle kohta olid olemas hindamisaasta müügitulu ja ekspordi näitajad. Ekspordinäitajate analüüs oli kvantitatiivne analüüs, mille põhjal hinnati baasaasta ja hindamisaasta võrdluses muutuseid toetuse saajate ekspordimahtudes ja toetuseuro kohta saavutatud eksporditulu kasvu.

Majanduse struktuurimuutuste analüüs

EASi toetuste mõju hinnati ettevõtete OECD klassifikaatori järgi liigituse alusel, mis hõlmab järgmini valdkondi:

- Tootmine
  - Kõrgtehnoloogiline
  - Kesk-kõrgtehnoloogiline
  - Kesk-madaltehnoloogiline
  - Madaltehnoloogiline
- Teenused
  - Teadmistemahukad teenused
  - Väikese teadmistemahukusega teenused

Toetuse saajate andmebaasi töötlusena jäi põhianalüüsi tegemiseks alles 1 666 ettevõtet (esialgse andmebaasi suurus 1 790 ettevõtet), kellel olid olemas liigitamiseks vajalikud andmed. Struktuurimuutuste põhianalüüs on tehtud ettevõtete põhjal, kelle kohta olid andmebaasis olemas baasaasta ja/või hindamisaasta majandusnäitajad ning keda oli võimalik OECD klassifikaatorite jaotuse järgi liigitada.

Analüüs hõlmas lisandväärtuse, töötajate arvu, müügitulu, ekspordi muutuse ja teiste majandusnäitajate muutuse analüüsi. Samuti vaadeldi muutusi toetust saanud alustavate ettevõtete lõikes ning toetuste jaotust eelnevalt nimetatud majandussektorite lõikes.

Tulemuste võrdlusanalüüsi 2012. ja 2014. aasta vahehindamise tulemustega

Ettevõtlus- ja innovatsioonipoliitika vahehindamised on eelnevalt läbi viidud 2012. ja 2014. aastal, mis võimaldas käesoleva vahehindamise tulemusi võrrelda eelnevatega. Võrdlusanalüüsi tulemused on ülevaatlilikult teemade kaupa esitatud lisas 2.

Eelnevates ja käesolevas vahehindamistes kajastust leidnud olulisemad teemad on järgnevad:

- EASi mõju ettevõtte majandusnäitajatele ja Eesti majanduse struktuuri muutusele
- Ettevõtete hinnang toetuse tähtsusele

Vastavatest teemablokkidest on lähtunud ka tulemuste võrdlusanalüüsis ning esitatud võrdlused iga teemapeatüki lõpus. Kuna erinevate aastate vahehindamistel on analüüsitud erinevaid toetusmeetmeid, siis võrreldi tulemusi samadesse valdkondadesse panustavate toetuste kohta (nt ekspordi soodustavad toetused, innovatsiooni soodustavad toetused jne).

2012. aasta vahehindamine erineb teistest vahehindamistest, kuna uuringu teises osas analüüsiti ka Kredexi poolt pakutavaid teenuseid. Alljärgnev tabel annab ülevaate kolme vahehindamise fookustest.

Võrdlusalus	2012	2014	2016
Analüüsiperiood	2004-2010	2007-2012	2008-2013
Analüüsi kaasatud ettevõtete arv	622 EASist (lisaks 751 Kredexi klienti)	2 709	1 790
Hinnatavate toetuskeemide arv	10	13	10
Keskmine toetuse summa	21 000 eurot	14 045 eurot	34 304 eurot

Matching analüüs

Matching analüüs seisneb toetust saanud ettevõtete majandusnäitajates toimunud muutuste võrdlemiseks ja korrigeerimiseks võrreldavate toetust mittesaanud ettevõtetega, et eristada võimalik EASi toetuse mõju ettevõtetele. Toetust saanud ettevõtete võrdlemine *matching* põhimõttel kasutab ettevõtetel eksisteerivaid tunnuseid selleks, et kombineerida ettevõtete kogumeid ühesuguste tunnuste abil. Sisuliselt tähendab see seda, et toetust saanud ettevõtteid võrreldakse toetust mittesaanud ettevõtetega, kes on ühesuguste tunnustega (*matched pairs*). Ehk kahel võrreldaval valimil peaks ainuke vahe olema toetuse saamine või mittesaamine. *Matching* analüüsi läbi viimiseks kasutati sama meetodilist lähenemist kui 2014. aasta vahehindamise uuringus, et tagada tulemuste võrreldavus.

Matching analüüsi ettevalmistamiseks kirjeldati kõigepealt toetust saanud ettevõtete majandusnäitajaid. Sellele järgnevalt võrreldi muutusi toetust saanud ettevõtete majandusnäitajates teiste võrreldavate Eesti ettevõtetega, kes polnud hinnataval perioodil toetust saanud.

Toetust saanud ettevõtete majandusnäitajad pärinevad äriregistrist. Andmestikust võeti välja ebasobivad andmed nagu tegevuse lõpetanud ettevõtete näitajad (likvideerimisel olevad, kustutatud või pankrotis ettevõtted). Ühtlasi pidi analüüsist välja jätma ettevõtted, kelle puhul puudus info majandusnäitajate kohta.

Sarnaselt 2014. aasta vahehindamisega oli ka käesoleval vahehindamisel toetuse saajate majandusnäitajate analüüsi aluseks baasaasta ja hindamisaasta. Analüüsi selguse huvides lähtuti projekti baasaasta määramisel samadest tingimustest, kui 2014. aasta vahehindamisel. Projektid, mille alguse kuupäev oli enne 30. juunit, said baasaastaks eelneva majandusaasta. Projektid, mille alguse kuupäev oli aga 30. juunist hilisem, said baasaastaks jooksva kalendriaasta.

Hindamisaasta puhul eeldati, et saadud toetuse mõju oli avaldunud. Toetuse mõju kajastumise uurimiseks analüüsiti toetust saanud ettevõtte majandusnäitajaid ning võrreldi tulemusi nii baasaasta tulemuste kui toetust mitte saanud ettevõtete majandusnäitajate tulemustega. Analüüsitud näitajad olid töötajate arv, müügitulu, ekspordimüügitulu, tööjõukulud, ärikasum, varad, lisandväärtus töötaja kohta kasv.

Lisandväärtuse arvutamiseks kasutati käesolevas uuringus sama põhimõtet ja komponente, kui 2014. aasta vahehindamisel:

- tööjõukulu
- ärikasum
- aruandeaasta kulum

Tulenevalt erinevustest valimisse kuulunud ettevõtete baasaastates ja hindamisaastates hinnati kvantitatiivsel analüüsil ettevõtete puhul erinevasse ajaperioodi jäävaid majandusnäitajaid. Vahehindamise käesoleva aasta andmestikus oli 1790 ettevõtet, kellest:

- 23 ettevõttel puudusid majandusaruanded täielikult

- 101 ettevõtte puudusid hilisemad analüüsiks vajalikud majandusnäitajad
- Edasine andmeanalüüs viidi läbi puhastatud andmestikuga, kuhu kuulus 1666 toetust saanud ettevõtet

Matching analüüsiks **moodustati võrdlusgrupid** Eesti ettevõtetest, kes hindamisperiodil EASi meetmetest toetust ei saanud. Võrdlusgruppide moodustamine on vajalik võrdlemaks toetust saanud ettevõtete tulemusi toetust mitte saanud ettevõtete tulemustega. Kui eelnevalt käsitleti analüüsis lihtsalt toetust saanud ettevõtete tulemuste kirjeldamist, siis järgnevalt pööratakse tähelepanu dünaamikale ja leitakse tulemusnäitajad, mis juba otseselt kirjeldavad toetuste võimalikku mõju ettevõtete tulemustele.

Võrdlusgruppide moodustamisel kasutati sarnaselt 2014. aasta vahehindamisega äriregistri majandusnäitajaid. Toetust saanud ja võrdlusgrupi moodustavate ettevõtete majandusnäitajate dünaamika leiti võrreldavate andmete pealt ehk ühel ettevõttel pidi olema olema nii baasaasta kui hindamisaasta majandusnäitajaid. Võrdlusgruppide moodustamise aluseks võeti sarnaselt 2014. aastaga järgmised tunnused:

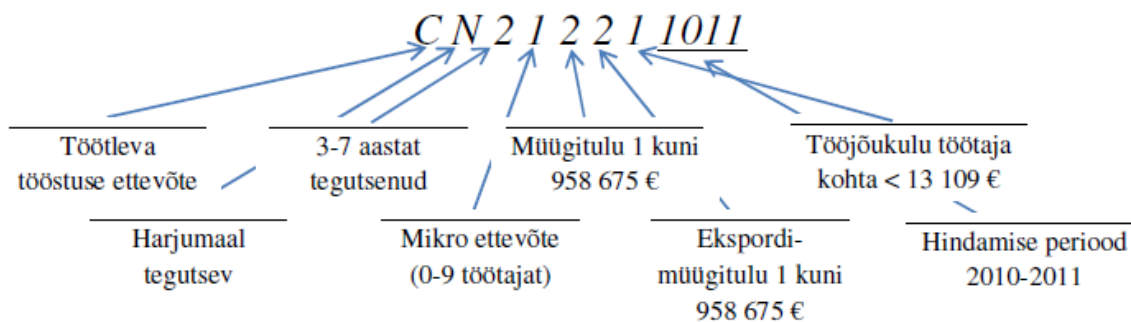
- Toetuse saamine vs mittesaamine
- Tegevusala (EMTAK kood)
- Piirkond, kus tegutsetakse
- Töötajate arv
- Müügitulu
- Ekspordimüügitulu
- Tegutsemisaeg
- Tööjõukulud töötaja kohta

Nende kaheksa näitaja kohta moodustati tunnuste grupid, kus esimene toetuse saamise tunnus oli tingimuslik (sai olla ainult kas 0 – toetuse mittesaamine või 1 – toetuse saamine). Seitsme tunnuse osas koostati põhjalikud iseloomustavad grupid, mis võeti üle 2014. aasta vahehindamise uuringus kasutatud lähenemist.

Toetuse saamine vs mittesaamine						
Jah						
Ei						
Tegevusala (1-kohaline EMTAK)	Piirkond	Tegutsemisaeg	Ettevõtte suurus	Müügitulu	Ekspordimüügitulu	Tööjõukulu töötaja kohta
22 jaotist	Harjumaa, sh Tallinn	0-3 töötajat	Töötajate arv puudu	Müügitulu puudu	Ekspordimüügitulu suurus	Tööjõukulu puudu
	Muu Eesti	4-7 töötajat	Mikro	0 - 958 674 €	0 - 958 674 €	< 13 109 €
		8-14 töötajat	Väike	958675-6 007 694 €	958675-6 007 694 €	>= 13 109 €
			Keskmine	6 007 695-35 982 258 €	6 007 695-35 982 258 €	
			Suur	> 35 982 258 €	> 35 982 258 €	

Antud tunnuste alusel moodustati kõikide Eestis tegutsevate ettevõtete kohta seitsmekohalisest tunnusest koosnev kood (toetuse saamise või mittesaamise põhjal jagati ettevõtted kaheks valimiks). Näiteks kui ettevõtte müügitulu jäi vahemikku 0,01 kuni 0,96 miljonit eurot, siis ettevõtte sai selles alajaotises number 2 koodi tunnuse. 2008-2009. aastal kasutati 7 kohalist ja 2010-2011 8 kohalist koodi. Ühe ettevõtte näitel koostatud tunnuse kood on järgmine:

Tunnuskoodiga toetust saanud ettevõtete valimisse kuulus 1179 ettevõtete ja toetust mittesaanud ettevõtete valimisse 7393 ettevõtet. Oluline on siinkohal välja tuua, et toetust saanud ettevõtetel ei olnud alati võrdsel arvul kokku sobitatud võrdlusgrupi ettevõtteid. Võrdlusgrupi piiuks, mis ühe toetust saanud ettevõtte kohta miinimumina leiti oli 5 või rohkem ettevõtet. Seega need toetust saanud ettevõtted, kelle võrdlusgrupis oli 0-4 ettevõtet, endale võrdlusgruppi ei saanud ja jäeti korrigeeritud tulemuste arvutustest välja. Omakorda toetust saanute hulgas seati piir, et peale nende ettevõtete toetuse saajate väljaarvamist, kellel võrdlusgruppi ei olnud, pidi analüüsitava grupis olema vähemalt 10 ettevõtet. Kuna kõikidel ettevõtetel olid küljes tunnused, siis Eestis eksisteerivate ettevõtete valimisse jäeti alles ainult need tunnused, mis leidsid kajastust ka toetust saanud ettevõtete valimis. Toetust mittesaanud ettevõtteid kasutati võrdluseks mitu korda, sest perioodi pikkus oli erinev.

Iga tunnuse grupis leiti sellesse gruppi kuuluvate toetuse saajate keskmise muutus ja nendele toetuse saajatele vastavate võrdlusgrupi kuuluvate ettevõtete perioodi alguse aasta koondtulemuste ja perioodi lõpu koondtulemuste muutus. Neid näitajaid võrreldi omavahel lahutades toetuse saajate perioodi muutusest maha võrdlusgrupi perioodi keskmine koondmuutus. Majandusnäitajate muutuste pealt leiti omakorda dünaamika. Kasutusel oli töötajate arv, müügitulu, tööjõukulu, ärikasum, lisandväärtus töötaja kohta ja ekspordimüügitulu.

Majandusnäitajate kvantitatiivse analüüsi piirangutest olulisematena võib välja tuua alljärgnevad tegurid:

- teostatud analüüs ei arvesta muid mõjusid, mis võivad toetust saanud ettevõtete käekäiku mõjutada
- kirjeldava kvantitatiivse meetodi piirangud

Toetuse saajate veebiküsitlus

Toetuse saajate veebiküsitluseks koostati valikvastustega ja skaalaliste vastustega ankeet (Lisa 7), mis kooskõlastati tellija esindajatega. Ankeet sisaldab üldküsimuste blokki ja seejärel meetmespetsiifilisi küsimusi.

Veebiankeet saadeti kokku 1643 ettevõttele. Vastused laekusid kokku 478 ettevõttelt, kellest lõpetas küsitluse täismahus 312 ettevõtet. 166 poolelijäänud ankeedi vastused on analüüsil arvesse võetud nende küsimuste osas, kus vastused olid olemas. Seega on vastamise määr ligikaudu 19%. Ankeedile vastajate jaotus toetusmeetmete lõikes on esitatud alljärgnevas tabelis.

	Veebiküsitluse kutse saajad	Lõpetatud ankeedid	Poolikud ankeedid	Kokku	Vastamise määr
Kasvu- ja starditoetus	803	149	7	156	18,6%
Arendustöötajate kaasamise toetus: tootearendus või tootedisain	11	4	0	4	36,3%
Arendustöötajate kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus	29	8	1	9	30,8%
Ekspordi arendamise toetus	95	20	2	22	25,0%
Innovatsiooniosakute toetusmeede	637	66	3	69	12,0%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimine	52	14	0	14	26,9%
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimine: tootmiskorralduse parendus	47	6	0	6	12,8%
Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus	49	13	0	13	26,5%
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus, rakendusuuring	48	5	0	5	11,4%
Tootmiskorralduse diagnostika	157	7	0	7	4,5%

Veebiküsitluse vastamismäära suurendamiseks helistati kõikidele tööstuse, ekspordi, TjaA ja innovatsiooni toetuste saajatele ning pakuti võimalust vastata ankeedile kohe telefoni teel.

Veebiküsitluse teel kogutud andmete kohta esitati vastuste kirjeldav statistika.

Semistruktureeritud intervjuud

Toetuse saajate semistruktureeritud intervjuud

Lisaks veebiküsitlusele viidi toetuse saajatega läbi 60 semistruktureeritud intervjuud vahetute ja telefoniintervjuudena. Kuna intervjuueeritavad olid osaliselt saanud ka erinevatest toetuskeemidest toetust, siis võisid nad korraga vastata mitme meetme kohta, mistõttu saadi meetmete lõikes rohkem vastuseid.

Intervjuu ankeet sisaldab nii üldisi küsimusi kui ka meetmepetsiifilisi küsimusi (Lisa 8). Küsimuste esitamisel võeti arvesse ka toetuse saajate poolt veebiküsitlusel antud vastuseid ning kui ettevõtte ei olnud veebiküsitlusele vastanud, siis küsiti tema käest täiendavaid küsimusi samade teemade katmiseks.

Intervjuude jaoks moodustati 5 temaatilist gruppi lähtuvalt meetmete fookusest, kus igas grupis viidi läbi 12 intervjuud. Nendeks gruppideks olid:

- Alustavad ettevõtted
  - Kasvu- ja starditoetus
- Eksport
  - Ekspordi arendamise toetus
  - Arendustöötaja kaasamise toetus: rahvusvaheline turundus
- Innovatsioon
  - Innovatsiooniosak
  - Arendustöötaja kaasamise toetus: tootearendus või tootedisain ja protsessid
  - Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: disainijuhtimise alane nõustamine
- Teadus- ja arendustegevus
  - Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus: rakendusuuringud
- Tööstus
  - Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringu toetus (sh suurettevõtted)

- Tootmiskorralduse diagnostika
- Teadmiste ja oskuste arendamise toetus: tootmiskorralduse parendus

Iga temaatilise kategooria siseselt pöörati 12 ettevõtte välja valimisel tähelepanu sellele, et hõlmatud oleks nii erinevatest piirkondadest, erineva suurusega kui ka erinevatest meetmetest toetust saanud ettevõtted.

Valimisse sattunud toetuse saajatele saadeti intervjuul osalemise kutse. Intervjuu tulemused dokumenteeriti kirjalikult 2-4 leheküljeliste kokkuvõtetenä. Intervjuutulemuste analüüs on kvalitatiivne analüüs, kus fookus oli veebiküsitluse tulemuste tõlgendamisel ja põhjendamisel ning täiendava toetuse saaja tagasiside ning soovitude kogumisel.

Vahehindamise analüüsis on intervjueeritud ettevõtted esitatud kodeeritult, eesmärgiga tagada vastajata anonüümsus. Alustavate ettevõtete, innovatsiooni, ekspordi ja töötuse toetusi saanud ettevõtted on kodeeritult esitatud lisa 6. Tabelitest näha, millised vastajad on saanud toetusi rohkem kui ühest meetmest.

Teenuspartnerite semistruktureeritud intervjuud

Täiendavalt viidi läbi 15 intervjuud innovatsiooniosakute toetusmeetme ja TjA rakendusuringute toetuses ettevõtjate partneriteks olevate teenuseosutajatega. Intervjuud viidi läbi semistruktureeritud vahetud intervjuudega. Intervjuuankeet on toodud lisa 9. Intervjuude jagunemine teenuspartnerite tüüpide järgi on toodud alljärgnevas tabelis. Intervjueeritavate valikul pöörati tähelepanu, et esindatud oleks erinevate projektide arvuga partnerid.

Partneri liik	Intervjuude arv
Teadus- ja arendusasutus	4
Disainiettevõtte	4
Inseneritehnoloogia ettevõtte	3
Patendibüroo	4

Ökonomeetriline analüüs

Analüüs on tehtud tõenäosusskooride sobitamise meetodil (Rosenbaum and Rubin, 1983).

Iga toetuseliigi kohta leitakse tõenäosusskoori (*propensity score*) suurima tõenäosuse logistiline (*logit*) hinnang. Nii *logit*- kui ka *probit*-mudel sobib kasutamiseks olukorras, kus on ainult kaks valikut (toetust saadakse või ei saada), ning nad annavad sarnase tulemuse (Caliendo and Kopeinig, 2005). Kasutatud näitajad on võetud andmestikust (vt järgmine osa). Tõenäosusskoor näitab tõenäosust, et antud ettevõtte saab toetust, ning see sõltub hulgast näitajatest. Kui kasutada *logit*-i spetsifikatsiooni, avaldub ettevõtte *i* tõenäosusskoor $p(X_i)$ kujul:

$$p(X_i) \equiv \Pr\{D_i = 1 | X_i\} = \frac{e^{h(X_i)}}{1 + e^{h(X_i)}} \quad (1)$$

kus D_i väärtus on toetust saanud ettevõtjate puhul 1 ja muul juhul 0; X_i on sõltumatute näitajate (regressorid – *regressors* või kovariaadid – *covariates*) hulk, mis määrab toetuse saamist kuni juhusliku tegurini ja sisaldab konstanti; $h(\cdot)$ on nende näitajate lineaarfunktsioon.

Liikmes X sisalduvad näitajad peavad olema sellised, et pärast nende välistamist oleks jaotus toetuse saamiseks juhuslik. Näitajate põhjal peab olema võimalik intuiivselt aru saada ja süstemaatiliselt selgitada, miks mõned ettevõtjad toetusi saavad ja teised mitte, aga see selgitus ei saa olla kunagi täielik: mõned juhuslikud tegurid jäävad välja.

Selle põhjuseks on asjaolu, et kuigi toetuse andmise otsused ei ole juhuslikud, ei määrata toetusi ka täpselt määratletud reegli range kohaldamise kaudu.

Formaalselt on spetsifikatsioon kehtiv juhul, kui tõenäosusskoor ei ole mõjutatud segavates faktoritest ja järgnev hüpotees peab paika:

$$Y(0), Y(1) \perp D \mid p(X) \quad (2)$$

kus $Y(1)$ ja $Y(0)$ on vastavalt tulemused toetuse saamise ja mittesaamise korral. See tähendab, et toetuse saamist (mõjutamist, D) võib pidada täiesti juhuslikuks, st mitte sõltuvaks tulemustest pärased seda, kui me oleme välja jätnud tõenäosusskoori, mis ise sõltub ettevõtte omadustest enne toetust (X). Seega määravad need omadused nii toetuse saamise kui ka tulemused. Sõltuvalt skoorist ei tohiks toetuse saamise võimalikud tagajärjed (selles uurimuses ettevõtja tulemuslikkus) kaasa aidata selle määramisele, kas ettevõtja saab toetust või mitte.

Kuna võrdsete skooride puhul on toetuse saamine juhuslik, siis on toetust saanud ja mitte saanud ettevõtjad statistiliselt sarnased.

Võrreldavusest ja juhuslikkusest tuleneb, et selle meetodiga matkitakse randomiseeritud katsed, milles osalejad valitakse täiesti juhuslikult ning paigutatakse toetatud ja kontrollgruppi samuti juhuslikult.

Segavate faktorite puudumine (*unconfoundedness*) tuleneb tasakaalueeldusest (*balancing assumption*), mis omakorda tuleneb tõenäosusskoori definitsioonist (vt tõestus väljaandes Ichino, 2007). Tasakaalueeldus on

$$D \perp X \mid p(X) \quad (3)$$

ja see tähendab, et vastava tõenäosusskoori korral ei ütle ettevõtte omadused enne toetuse saamist meile midagi uut selle kohta, kui suur on toetuse saamise tõenäosus. See kehtib arvatavasti alati, kui tõenäosusskoor leitakse ettevõtte nende omaduste põhjal, mida kasutatakse süstemaatiliselt toetuse andmise otsustamiseks.

Seega peaks tõenäosusskoor kokku võtma kõik need olulised tegurid, mille alusel tehakse süstemaatilisel viisil toetuse andmise otsus ja mis mõjutavad võimalikke tulemusi; kui need on välistatud, määravad viimaks juhuslikud (mittesüstemaatilised) tegurid selle, millised ettevõtjad saavad toetust ja millised mitte.

Seega sõltub tõenäosusskooride sobitamise kehtivus oluliselt funktsiooni $h(X)$ korrektsest spetsifikatsioonist. Millised on siis need näitajad, mida tuleks arvesse võtta, sest nad määravad süstemaatiliselt seda, millised ettevõtjad saavad toetust, ning avaldavad mõju ka võimalikele tulemustele?

Ettevõtjad peavad esitama EASile taotluse, mis sisaldab mitmesugust kvantitatiivset ja kvalitatiivset teavet ettevõtte tulemuslikkuse kohta. Ettevõtteid, millel on suurem tõenäosus olla majanduslikult edukas, saavad suurema tõenäosusega toetust.

Seega on heaks lähtekohaks need tulemusnäitajad, mida ettevõtjad esitavad ja mida EAS hindab. Need võivad selgitada toetuste määramist ja tulevast tulemuslikkust.

Paljud neist näitajatest on omavahel tugevas korrelatsioonis. Näiteks ei ole ilmselt üllatav, et kõrge tootlikkusega ettevõtjad on keskmiselt kasumlikumad. Seetõttu ei ole vaja saada teavet kõigi näitajate kohta, sest paljud neist annavad sama pildi ettevõtja tulemuslikkusest ning seega ka toetuse saamise tõenäosusest ja selle võimalikest tulemustest.

Näiteks kui me oleme juba arvesse võtnud eksporditulu, ei aita müügitulu näitaja tõenäoliselt enam kuigivõrd paremini prognoosida seda, kas ettevõtja saab ekspordi arendamise toetust.

EASil on juurdepääs ka teabele juhtimise kvaliteedi kohta. Minul puudub juurdepääs sellele teabele. Siiski on mõistlik eeldada, et paremad majanduslikud ja rahanduslikud tulemused käivad käsikäes parema juhtimisega, mistõttu esimesi käsitlevate kvalitatiivsete andmete olemasolu korral ei peaks teist käsitlevate kvalitatiivsete andmete puudumine olema probleem. Siiski ei saa välistada, et kaks peaaegu identsete toetuseelsete tulemusnäitajatega ettevõtet erinevad üksteisest oluliselt juhtimise kvaliteedi poolest.

Tuleb märkida, et eeldatavasti peaksid toetuste andmist määravad näitajad ja tulevasi tulemusi määravad näitajad suures osas kattuma, sest toetusi antakse pigem suuremate eduväljavaadetega ettevõtjatele.

Pärast esimest otsust selle kohta, milliseid sõltumatuid näitajaid (*regressors*) kasutatakse, leitakse tõenäosusskoorid suurima tõenäosuse arvutamise kaudu¹⁸. Seejärel kontrollitakse tasakaalueeldust (3) järgmise algoritmi abil.

Toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjad jaotatakse esialgu viide rühma (*blocks*), võttes aluseks võrdsed tõenäosusskooride vahemikud. Igas rühmas arvutatakse keskmised tõenäosusskoorid toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjate kohta. Kui ühe rühma sees on toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjate keskmised skoorid oluliselt erinevad, jagatakse see rühm pooleks ning kummagi väiksema rühma kohta arvutatakse uued keskmised skoorid, mida võrreldakse. Protsess jätkub, kuni üheski rühmas ei ole toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjate keskmiste skooride vahel enam olulist erinevust.

Seejärel toimub teine võrreldavuse kontroll. Igas eelmisel etapil moodustatud rühmas viiakse läbi testid veendumaks, et ühegi tõenäosusskoori võrrandisse kaasatud näitaja keskmine väärtus ei ole toetatud ja kontrollgrupis oluliselt erinev. Kui see on nii, võib olla kindel, et tasakaalueeldus kehtib¹⁹. Vastasel korral tuleb muuta liikme $h(X)$ spetsifikatsiooni ehk seda, millised näitajad kaasatakse tõenäosusskoori võrrandisse.

Pärast seda, kui on kaalutud ettevõtte tulemusnäitajad ning nende vastavust toetusi andva asutuse kasutatud näitajatele ja nende tõenäolist mõju ettevõtte tulemustele, määratakse lõplikult kindlaks tõenäosusskoori võrrandis kasutatavad näitajad. Sellega tagatakse, et toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjad on igas rühmas võrreldavad, st spetsifikatsiooniga garanteeritakse tasakaalueelduse kehtivus.

Selles algoritmis rakendatakse üldist tugitingimust (*common support condition*). See tähendab, et arvestusest jäetakse välja sellised kontrollgrupi ettevõtjad, kelle tõenäosusskoor on väljaspool toetust saanud ettevõtjate tõenäosusskooride vahemikku, ning sarnaselt jäetakse arvestusest välja need toetatud ettevõtjad, kelle vastav tõenäosusskoor on väljaspool kontrollgrupi tõenäosusskooride vahemikku. Üldise tugitingimuse alusel selgunud kontrollgrupi ja toetatud ettevõtjate arv avaldatakse hindamise tulemusi kajastavates tabelites.

Kui tõenäosusskoorid on leitud ja tasakaalueeldus peab paika, siis on mõju hindamise analüüsi viimane samm hinnata toetuse keskmist mõju toetuse saajale (*average treatment on the treated effect – ATT*).

ATT on toetuse tagajärjel tekkiv eeldatav muutus ettevõtja tulemuslikkuses ning see kehtib tegelikult toetust saanud ettevõtjate ja nendega sarnanevate ettevõtjate puhul.

---

¹⁸ Hea sissejuhatus suurima tõenäosuse meetoditesse on avaldatud teoses Wooldridge (2002).

¹⁹ Meetodiga tagatakse küll (3) jaoks vajalike tingimuste kehtivus, kuid ainult nendest tingimustest ei piisa (Becker and Ichino, 2002)

ATT arvutamiseks on erinevaid meetodeid, mis kõik põhinevad samal tõenäosusskoori hinnangul. Need on näiteks lähima naabri otsimine (*nearest-neighbor matching*), raadiuse lõikes sobitamine (*radius matching*), tuumade sobitamine (*kernel matching*) ja kihtide sobitamine (*stratification matching*) (Becker and Ichino, 2002). Need kõik peaksid andma sama tulemuse suure valimi korral (Caliendo and Kopeinig, 2005), mis on praegusel juhul tagatud, sest potentsiaalses kontrollgrupis on ligikaudu 150 000 ettevõtjat. Samas esindab igaüks neist erinevat kompromissvalikut tõhususe ja võrreldavuse vahel.

Kui meetodis kasutatakse ühe toetatud ettevõtja kohta rohkem kontrollgrupi ettevõtjaid, on tulemuseks vähem standardvigu, sest keskmistamise tulemusena väheneb juhuslike tegurite mõju, kuid teisalt tuleb leppida väiksema sarnasusega kontrollrühma ja toetust saanud rühma vahel.

Mina kasutasin kihtide sobitamist (*stratification matching*), mida on nimetatud ka tõenäosusskoori põhjal rühmitamiseks (*blocking-on-the-propensity-score*) (Rosenbaum and Rubin, 1983). Selles meetodis kasutatakse eespool kirjeldatud algoritmi järgi leitud tõenäosusskooril põhinevaid rühmi.

Valisin selle meetodi, kuna see tagab toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjate väga suure võrreldavuse ning võimaldab samal ajal veel kasutada küllaltki suurt arvu kontrollgrupi ettevõtjaid ühe toetust saanud ettevõtja kohta.

Tõhususe ja võrreldavuse kompromissis olen kaldunud rohkem võrreldavuse poole, sest ettevõtjad erinevad üksteisest väga erinevate mõõtmete poolest ning ka iga mõõtme sees esinevad väga suured erinevused.

Ma ei valinud siiski lähima naabri otsimise meetodit (*nearest-neighbor matching*), kuigi selles pannakse kõige suurem rõhk võrreldavusele tõhususe arvelt, kuna ainult ühe kontrollettevõtja kasutamine ühe toetatud ettevõtja kohta näib liiga äärmuslik.

Samuti ei kasutanud ma raadiuse lõikes sobitamist (*radius matching*), kuna raadiuse kindlaksmääramisel tuleb paratamatult teha kitsendusi.

Kihtide sobitamine on nimetatud kahest meetodist eelistatum, kuna ühe toetatud ettevõtja kohta kasutatud kontrollgrupi ettevõtjate arv on suurem ning iga toetust saanud ettevõtjate rühma jaoks kontrollettevõtjate määramine põhineb statistilistel testidel (samu teste kasutatakse tasakaalueelduse kontrollimiseks).

Ma arvutan iga tõenäosusskooride rühma kohta toetust saanud ja kontrollgrupi ettevõtjate keskmiste tulemuste vahe:

$$T_q = \frac{\sum_{i \in I(q)} Y_i^T}{N_q^T} - \frac{\sum_{j \in I(q)} Y_j^C}{N_q^C} \quad (4)$$

kus q on rühma indeks, $I(q)$ on rühma q kuuluvate ettevõtjate hulk; Y_i^T ja Y_j^C on vastavalt toetatud ettevõtja i ja kontrollgrupi ettevõtja j tulemused; N_q^T ja N_q^C on vastavalt toetust saanud ja kontrollgrupi ettevõtjate arv rühmas q .

ATT on nende vahede kaalutud keskmine, kus kaalud vastavad toetust saanud ettevõtjate osakaalule igas rühmas:

$$T^S = \sum_{q=1}^Q \tau_q \frac{N_q^T}{N^T} \quad (5)$$

kus Q on rühmade koguarv ja N^T on toetust saanud ettevõtjate koguarv. ATT arvutamisel rakendatakse enne T_q arvutamist eespool kirjeldatud üldist tugitingimust (*common support condition*).

Tõenäosusskooride sobitamise meetodi kriitiline hindamine

Kirjeldatud meetodi peamine tugevus on see, et toetatud ja kontrollgrupi ettevõtjate võrreldavusele esitatakse väga ranged tingimused. Kui need tingimused täidetud, võib olla väga kindel, et kontrollgruppi saab tõepoolest kasutada toetatud ettevõtjate asendajana kujutletavas olukorras, milles nad toetust ei saaks.

Need tingimused on ranged, sest esiteks peavad toetust saanud ja kontrollgrupi ettevõtjate tõenäosusskoorid olema sarnased ning tõenäosusskoorid ise sõltuvad paljudest olulistest näitajatest, mis teooria ja terve mõistuse kohaselt peaksid mõjutama toetuste määramist ja tulemusi. Teiseks nõutakse sarnaste skooridega ettevõtjate puhul täiendavalt, et ühte rühma kuuluvad toetust saanud ja kontrollgrupi ettevõtjad ei erineks oluliselt ka ühegi üksiku näitaja lõikes.

Eelmises osas kirjeldatud tõenäosusskooride sobitamise meetodi peamine puudus on mitteamestamine erinevate toetuse tasemetega. Selles artiklis vaadeldud toetused on erineva suurusega. Tõenäosusskooride sobitamise abil hinnatakse toetuse saamise mõju võrreldes mittesaamisega sõltumatult toetuse suurusest. Seega ei saa selle meetodi abil vastata küsimustele marginaaliefekti kohta, nt: „Milline on oodatav mõju tulemuslikkusele, kui toetus suureneb ühe euro võrra, sõltuvalt mõnest muutujast?”

Kuna toetused on erineva suurusega, oleks võimalik arvesse võtta ainult neid toetust saanud ettevõtjaid, kelle toetus jääb teatud vahemikku, näiteks keskmisest toetussummast ühe standardhälbe võrra väiksema ja suurema summa vahele. Sellise menetluse puuduseks on hindamisel arvesse võetavate toetatud ettevõtjate arvu vähenemine.

Sellegipoolest on seda meetodit kasutatud järjepidevalt erineva suurusega mõjutuste hindamiseks. Näiteks Black and Smith (2004) on hinnanud kvaliteetses kolledžis käimise mõju. Neil oli võimalik kasutada kolme järjepidevat kolledži kvaliteedi näitajat, mille põhjal nad moodustasid kvaliteediindeksi; mõjutamine tähendab kõnealusel juhul indeksi kõrgeimasse kvartiili kuuluvas kolledžis käimist. Seega jäetakse kõrgeimasse kvartiili kuuluvate kolledžite omavahelised kvaliteedierinevused arvesse võtmata: isik paigutatakse mõjutatud isikute gruppi täpselt samamoodi, olenemata sellest, kas ta käib ühes või teises kolledžis.

Seega tuleks minu uurimust käsitada ühena teiste ökonomeetriliste tööde seas ning selle tulemuste usaldusväärsus sõltub sellest, kuivõrd need leiavad kinnitust teistsuguste meetoditega korraldatud teistes uuringutes.

Andmed

Andmed on aastapõhised ning andmevalimisse kuulub 1790 Eesti ettevõtjat, kes said aastatel 2009–2013 EASi toetusi; lisaks sisaldab andmestik 148 944 Eesti ettevõtjat, kelle seast on võimalik valida kontrollgrupi liikmeid. Sellesse kogumisse kuulub väga suur hulk Eestis tegutsevaid kasumitaotluslikke ettevõtjaid, kes ei ole saanud ühtegi EASi toetust. Andmed on saadud Eesti ametlikust äriregistrist ning Eesti Majandus- ja Kommunikatsiooniministeriumilt.

Ainult ühte toetust saanud ettevõtjaid on vaadeldud kahel hetkel: aasta enne toetuse saamist (läheteaasta – *baseline year*) ning aasta pärast täielikult või osaliselt toetusest rahastatud projekti lõppemist (hindamisaasta – *evaluation year*).

Kuna rahastatud projektid on erineva kestusega, erinevad ka lähteaastate ja hindamisaastate vahelised ajavahemikud. Lähteaastad jäävad vahemikku 2008–2012 ja hindamisaastad vahemikku 2012–2014.

Rohkem kui ühte toetust sai kokku 177 ettevõtjat. Nende puhul on lähteaastaks esimese toetuse saamisele eelnenud aasta ja hindamisaastaks viimase projekti lõppemisele järgnenud aasta.

Erinevate lähteaasta ja hindamisaasta kombinatsioonide põhjal moodustub kokku 12 alamvalimit (vt Tabel 1).

Andmestiku näitajad on

ngrant: saadud toetuste arv;

ccode, *dcode*, *ecode*, ...: fiktiivsed näitajad, mis vastavad ettevõtjate tegevusala EMTAKi koodidele; EMTAKi koodid on Eesti vasted Euroopa Ühenduse majanduse tegevusalade statistilise klassifikaatori [NACE] koodidele; see andmestik sisaldab kõigi majandussektorite kasumitaotluslike eraettevõtjaid (seega on välja jäetud avaliku halduse asutused, eraõiguslikud mittetulundusühingud, kodumajapidamistes toimuv tootmine ja rahvusvahelised avalik-õiguslikud isikud);

age08, *age09*, ..., *age14*: ettevõtte vanus päevades arvestatuna esmasest registreerimisest kuni lähteaasta viimase päevani;

north: fiktiivne näitaja Harjumaal asuvate ettevõtjate jaoks; Harjumaa on rahvaarvu ja majandusliku aktiivsuse poolest Eesti suurim maakond ning seal asub ka pealinn Tallinn²⁰;

employ: töötajate arv;

salerev: müügitulu eurodes;

exprev: eksporditulu eurodes;

labcost: tööjõu kogukulu eurodes;

ebit: intressi- ja maksueelne kasum eurodes;

depre: amortisatsioon eurodes; ‘

varad: varad kokku eurodes;

liabi: kohustused kokku eurodes;

atol: koguvara suhe kogukohustustesse;

ltoa: kogukohustuste suhe koguvarasse;

valemp: lisandväärtus töötaja kohta eurodes (näitajate *labcost*, *ebit* ja *depre* summa, mis on jagatud töötajate arvuga);

costemp: tööjõukulud töötaja kohta eurodes (näitaja *labcost*, mis on jagatud töötajate arvuga).

Kõigi eurodes esitatud näitajate puhul on arvesse võetud inflatsiooni, et kajastada Eesti hinnataset 2015. aastal, kasutades ametlikku tarbijahinnaindeksit²¹.

---

²⁰ Eesti maakonnad ei moodusta eraldi poliitilis-halduslikku tasandit, kuna neil puudub kesktasandi valitsus ja valitav esinduskogu.

²¹ Anded Statistikaametilt.

Võimalik oleks olnud kasutada ka muid hinnakorrektsioone, näiteks Eesti SKP deflaatorit või Eesti investeeringute deflaatorit. See ei ole siiski kuigi oluline, kuna ATT on sisuliselt sektoriteülene hinnangväärtaus: sellega võrreldakse ühel aastal vaadeldud toetust saanud ja kontrollgrupi ettevõtjaid. Seega on oluline üksnes samade ühikute kasutamine kõnealuste vaatlusandmete mõõtmisel²². Tarbijahinnaindeksit kasutati selleks, et lihtsustada avalikkuse jaoks andmete tõlgendamist.

Eespool loetletud näitajad on olulised ettevõtte suuruse, asukoha, vanuse, majandustegevuse, tulemuslikkuse ja finantsseisundi näitajad. EAS võttis neid arvesse toetusotsuste tegemisel ning mõistlik on eeldada, et samad näitajad on korrelatsioonis ka muude kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete elementidega, mida hinnati enne toetusotsust. Osaliselt sõltuvad ettevõtte tulevased tulemused ka selle suurusest, vanusest ja finantsseisundist.

Ettevõtete vanus on lisatud, kuna üks EASi peamisi eesmärke on edendada ettevõtete kasvu. Ei ole põhjust eeldada, et ettevõtted kasvavad lineaarselt, ja veel vähem võib eeldada, et kasvuprofiilid on ühtemoodi lineaarsed kõigis majandussektorites. Pigem võib arvata, et nooremad ettevõtted kasvavad kiiremini kui vanemad. Seega, kui hinnatakse toetuste mõju ettevõtte suuruse näitajatele, tuleb arvesse võtta ka seda, kui kaua ettevõtte on tegutsenud.

Geograafiline näitaja on lisatud seetõttu, et EAS soovib edendada regionaalarengut ja seega võib kahe sarnase ettevõtja puhul toetuse saamist määravaks teguriks osutuda nende asukoht.

Selle näitaja puhul võib esineda mõõtmisviga, kuna ettevõtted võivad olla registreeritud pealinnas, samas kui kogu nende tegevus või selle põhiosa toimub kuskil mujal. Samas ei ole mõõtmisviga kuigi suur probleem, sest kovariaate kasutatakse eeskätt toetust saanud ja kontrollgruppi kuuluvate ettevõtete võrreldavuse kindlakstegemiseks ning selle artikli eesmärk ei ole uurida ühegi konkreetse näitaja rolli²³.

Fiktiivsed majandussektori näitajad on lisatud, sest EAS võib olla eriti aldis (või tõrges) määrama toetusi teatud sektorite ettevõtjatele, näiteks töötlevale tööstusele. Toetusi andev asutus võib olla eriti huvitatud näiteks ekspordi edendamiseks, kuid ettevõtjad ja sektorid on rahvusvahelise kaubandusega seotud erineval määral, mistõttu on vaja majandussektorit arvesse võtta.

Kuna EMTAKi koodide alusel saab eristada töötlevat tööstust ja paljusid olemasolevaid teenustesektoreid, võimaldab nende kasutamine teatud määral arvesse võtta näiteks kaubeldavate toodete ja mittekaubeldavate teenuste väljundi erinevusi.

Lisaks suurendab fiktiivsete sektorinäitajate lisamine veelgi võrreldavust: see on vajalik, kuna kaks väga sarnaste finantsnäitajatega ettevõtjat võivad olla olemuselt väga erinevad, andes täiesti erinevaid väljundeid, ning ettevõtja olemus mõjutab arvatavasti toetuse saamise tõenäosust ja ka tulemuste kindlakstegemist. Seega tuleks kasutada ettevõtja liigi või olemuse näitajaid.

Tehnilisest aspektist oleks ilma selliste fiktiivsete näitajateta näiteks võimalik olukord, kus kaubeldavaid tooteid valmistav ettevõtja ja mittekaubeldavat teenust pakkuv ettevõtja paigutatakse samasse rühma ning tunnistatakse omavahel võrreldavaks, kuna nende finantsandmed on statistiliselt sarnased.

---

²² Mõistagi tuleb ka toetust saanud ja kontrollgrupi ettevõtjate lähteaasta andmeid mõõta samades ühikutes.

²³ Pigem võivad probleeme tekitada süsteemsed mõõtmisvea erinevused toetust saanud ja kontrollrühma ettevõtjate vahel, kuid selliste erinevuste olemasolu ei ole põhjust eeldada.

EMTAKi klassifikatsioonis kasutatakse ettevõtjate liigitamiseks viiekohalist süsteemi. Selles analüüsis tuli kõige üldisema tasandi (EMTAKi koodi tähed) fiktiivsete näitajate määratlemiseks luua 18 fiktiivset näitajat; kahekohaliste koodide kasutamine oleks tähendanud juba üle saja fiktiivse sektorinäitaja loomist.

Fiktiivsete sektorinäitajate eristustaseme üle otsustamisel tuleb teha kompromiss. Tuleb valida ühe toetatud ettevõtja kohta kasutatavate vastete kvaliteedi ja kvantiteedi vahel.

Ühelt poolt võimaldab suurem eristus saavutada palju rangemat võrreldavust; näiteks kahekohaliste koodide kasutamine välistaks toiduaineid tootva ettevõtja paigutamise samasse rühma joogitootjaga.

Teiselt poolt tähendaks suurem eristus seda, et ühe toetust saanud ettevõtja kohta tuleks palju vähem kontrollgrupi ettevõtjaid ning kontrollettevõtjate puudumise korral tuleks välja jätta ka toetust saanud ettevõtjad, mis oleks juba iseenesest probleem. Kontrollgrupi ettevõtjate väiksem arv on probleemne ka seetõttu, et sellega kaasneb väiksem tõhusus: tekivad suuremad standardvead, mistõttu mõned mõjuhinnangud tunnistatakse suurema tõenäosusega ekslikult ebaoluliseks²⁴.

Neid asjaolusid arvestades lepiti eristusega tähtkoodi tasemel, mis vastab 18 majandussektori kategooriale.

---

²⁴ Artikli varasemas versioonis olid ettevõtjad jaotatud ainult kuue sektori vahel, millega eristati töötlevat tööstust neljast suurimast teenustesektorist ja jäeti kõik ülejäänud teenustesektorid võrdlusgruppi. Selle versiooniga võrreldes on käesolevas artiklis hinnangute statistiline olulisus üldiselt vähenenud. On raske öelda, kas see tulemuste muutus on tingitud üldiselt parematest hinnangutest, mis saadi tänu kvaliteetsemale sobitamisele, või üldisest tõhususe vähenemisest.

Lisa 4. Vahehindamise uurimisküsimused

Vahehindamise uurimisküsimused jagunesid üldisteks, kõiki hinnatavaid skeeme hõlmavateks ja meetmes-petsiifilisteks, mis olid seotud konkreetsete hinnatavate skeemidega.

Üldised uurimisküsimused

1. Kas EASi toetatud ettevõtted on paremini hakkama saanud võrreldes toetust mitte saanud ettevõtetega ning kas ja kuidas on tulemus erinev eelmises EASi vahehindamises kajastatuga (sh kas lisandväärtus on kasvanud)?
2. Kuidas on muutunud Eesti ettevõtete paiknemine majandussektorites? Kas ja kuidas on kõrgema lisandväärtusega tegevuste osakaal majanduses on muutunud? Kuidas on muutunud kõrgtehnoloogiliste ja teadmiste mahukate sektorite osakaal? Kas muutused on jõudnud väljapoole Tallinna ja Tartut?
3. Kuidas jagunevad majandussektoritesse toetust saanud alustavad ettevõtted? Kui suur osakaal nendest on liikunud kõrge lisandväärtusega sektoritesse ja/või sektorite sees kõrge lisandväärtusega valdkondadesse? Milline on olnud skeemis toetust saanud ettevõtete regionaalne jaotus?
4. Kas ettevõtete edukama toimimise saab kirjutada EASi toetuste arvele? Kas ja millises ulatuses on nende toetuskeemide roll ja EASi tegevus vajalik? Kas, mil määral ja milliste skeemide lõikes esines ettevõtteid, mis on toetust saanud mitmest skeemist ning milliseid seoseid siin võib olla?
5. Kui paljud EASi toetavatest ettevõtetest on alustanud arendustegevusega (esmakordselt)? Kas neil on tekkinud tootearendusvõimekus ning nad tegelevad tootearendusega? Millisel määral on tootearendus jõudnud ekspordile?
6. Kui osalejad on kasutanud erinevaid EASi poolt pakutavaid toetuseid, siis millist toetust ning selle läbi teostatud investeeringut on sel juhul kõige väärtuslikumaks peetud ja miks?
7. Millised olid toetuse kasutamise peamised kasutegurid? Milliseid käitumislikke muutusi on teenuste kasutamine osalejale kaasa toonud (näiteks on parandatud äriprotsesse, on tõstetud töötajate kvalifikatsiooni vms)?
8. Kas toetatud tegevused oleks ellu viidud ka ilma toetuseta? Kui jah, siis milliste rahastamisvõimaluste kasutamisel?
9. Kas toetuse saamine on avaldanud mõju mõnele kindlale majandusnäitajale? Tulu-kulu analüüs ehk kuidas tulu toetuseuro kohta mõõdetuna väljendub ekspordi juurdekasvuna? Kas ja millised on erinevused erineva suurusega ettevõtetes?
10. Kas lõite saadud toetuse abil töökohti või aitas toetuse saamine säilitada töökohti, mis muidu poleks säilinud? Kuidas on loodud töökohad jaotunud Eesti erinevate piirkondade lõikes?
11. Kuidas on toetusmeetmes osalemine mõjutanud ettevõtte konkurentsivõimet? Kuidas on konkurentsivõime positsioon muutunud ettevõtetel erinevates Eesti piirkondades (KOV, maakond – tulenevalt valimi võimalikkusest)?
12. Millised on teenuse tarbija poolsed täiendavad ettepanekud teenuste arendamiseks?

Stardi- ja kasvutoetuse meetmed (SF ja kohalik)

1. Kuidas mõjutas EASi toetus ettevõtlusega alustamist? Milliseid täiendavaid finantseerimise allikaid kasutati?
2. Mis oli EASi toetuse saamise eesmärk ja mille jaoks seda kasutati? Mida oleks tehtud teisiti ilma EASi toetuseta?
3. Kas EASi toetus on võimaldanud ettevõtetel kiiremini kasvada? Miks? Miks mitte?

Arendustöötajate kaasamise toetus

1. Kas ja kuidas paranes ettevõtjate ning teadus- ja arendusasutuste vaheline koostöö?

Tootearenduse suund:

2. Millisel määral toetuse saamise tulemusena arendati uusi tooteid, teenuseid, tehnoloogiaid ja protsesse või täiendatakse oluliselt olemasolevaid?

Rahvusvahelise turunduse suund:

3. Kas ja mil määral suurenes ettevõtte rahvusvaheline turundusvõimekus?

Ekspordi arendamise toetus

1. Kuidas mõjutas EASi toetus ekspordikäibe ja –võimekuse kasvu?

2. Kas ettevõtte tegeleb tootearendusega? Juhul kui jah, siis kuidas kajastub see tootearendus firma ekspordis? Kas eksportturgudele minek on toonud kaasa uute toodete arendamise vajaduse?

3. Millistele uutele turgudele on laienetud (maade, kaubagruppide jne lõikes)? Kas uutele turgudele laienemine on tulenev toetuse saamisest?

Innovatsiooniosaku toetusmeede

1. Millist kasu said ettevõtted koostöö kokkupuutest teadusasutusega? Milliste asutustega koostööd tehti?

2. Kas innovatsiooniosaku järgselt on sama asutusega koostöö jätkunud?

3. Milliseid jätkutegevusi on tehtud/plaanitakse teha ja kas selleks on vaja riigi tuge või saadakse hakkama iseseisvalt? Kas toetuse saamise ja/või selle jätkutegevuste raames on valminud uus toode või teenus?

Teadmiste ja oskuste arendamise toetus

1. Milline on ettevõtete konkurentsivõime hinnang?

2. Kuidas on muutunud ettevõtte hinnangul meetmes osalemine töötajate kompetentsuse kasvule? Millisel määral on see aidanud kaasa ettevõtte konkurentsivõimele?

3. Kuidas on investeering mõjutanud ekspordi ja ekspordivõimekust?

4. Olenevalt meetme alammeetmest võib küsida lisanduvaid küsimusi.

Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus

1. Kas ja mil määral on investeering mõjutanud töötajate arvu?

2. Kuidas mõjutas tehtud investeering ettevõtte toote paiknemist väärtusahelas?

3. Kuidas on investeering mõjutanud ekspordi ja ekspordivõimekust?

4. Kuidas on investeering mõjutanud tootlikkust?

Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus, rakendusuuring

1. Kas on arendatud uusi tooteid ilma toetuse abita?

2. Kuidas on kasvanud tehnoloogiline innovatsioon ettevõtetes nii EASi kaasabil kui ilma?

3. Kas EAS-i toetusel arendatud tooted ja teenused on aidanud kaasa ettevõtete müügi- ja ekspordikäibe kasvule?

4. Millistele uutele turgudele on nende toodetega sisenetud? Milliste toodetega?

5. Kuivõrd on suurenenud koostöö teadusasutustega? Kas koostöö on pidev?

6. Kuidas on muutunud patenditaotluste arv ja kas toetust saanud projekt on kaasa toonud patendi või seda taotlenud?

Tootmiskorralduse diagnostika

1. Kuidas on muutunud ettevõtete sisene kompetents ja protsesside kaardistamine?
2. Milliseid muudatusi meetmes osalemise läbi on ettevõtetes ellu viidud ja kuidas see on parandanud tootlikkust ning ekspordivõimekust?

Lisa 5. Vahehindamise valimi ettevõtted

Arendustöötajate kaasamise toetus

Aktsiaselts MALMERK FASSAADID
"HORIZON" TSELLULOOSI JA PABERI
AKTSIASELTS
Aktsiaselts Dold Puidutööstus
aktsiaselts Balteco
AS Levira
aktsiaselts Proekspert
Eesti Energia Aktsiaselts
Ouman Estonia Osäühing
Osäühing BLRT Marketex
AS Infragate Eesti
OÜ Celisar
Baltic Disc AS
Bait Partner OÜ
Osäühing ProtoBioS
aktsiaselts Harju Elekter Elektrotehnika
Bellus Beds OÜ
TERE aktsiaselts
OÜ Boomerang Cable
Aktsiaselts Lasita Maja
Zeroturround AS
PharmIdea Eesti OÜ
Sockmann Group OÜ
Alfred & Partners OÜ
MarkIT Eesti AS

Ekspordi arendamise toetus

Aktsiaselts Year
Osäühing Narma
K.MET AS
Universal Industries Osäühing
Osäühing RAKVERE RLR
Osäühing Valley
aktsiaselts TALLINNA SADAM
Aktsiaselts BALTIKA
MS Balti Trafo Osäühing
AS Lasita Aken
aktsiaselts Hermes Auto
Osäühing Saaremaa Sepad
Osäühing Puidukoda
aktsiaselts Est-Agar
Osäühing Ermatiko
Transocean Eesti OÜ
Osäühing Pandivere L.T.
Osäühing Kasse Paadid
Aktsiaselts SKIVERS HIDES
osäühing Express Shipping Service
Osäühing Nedholm Design
AS LTH-Baas
KERN-LIEBERS EESTI osäühing
OÜ ADM Interactive
AS Shishi
Osäühing ANSAWERT
AS Maag Konservitööstus
osäühing Tallship
STANDOOR EESTI OSAÜHING
Hansadoor OÜ
Osäühing Uralest
Diapol Granite OÜ
Osäühing VIOLANTE MÖÖBEL
Tartu Mill AS
Tallinna Elektrotehnika Tehas "Estel" AS
OÜ EstNor
Aktsiaselts Elcogen
BMG Consult Osäühing
ASSI AS
AS Assistor
Osäühing Affecto Estonia
Tarmeko LPD OÜ
KINOOS INVEST OÜ
Derma Logistics OÜ
Yoga AS

Rocksoft OÜ
StepStep OÜ
MA Fashion Holding OÜ
Osäühing RaiMar Hus
TopReed OÜ

Innovatsiooniosakute toetusmeede

OÜ GPK PARTNERID
Aktsiaselts Taastusravikeskus Viiking
aktsiaselts NÕO LIHATÖÖSTUS
Aktsiaselts Spratfil
Osäühing Arhitektibüroo Mai Šein
Ökoehituse OÜ
Aktsiaselts MERX
osäühing Mesako
Aktsiaselts Rakvere Metsamajand
aktsiaselts Demjanov
Saidafarm OÜ
Aktsiaselts Meistri Projekt
OÜ Viljandi EKE Projekt
Palkehituse OÜ
osäühing Englo
INTERPECTRUM OÜ
aktsiaselts Kulbert
BRADLEY PABER EESTI OSAÜHING
AUDES LLC OÜ
aktsiaselts HEAL
aktsiaselts Filter
aktsiaselts Elva E.P.T.
osäühing Malek
Osäühing IBEKS
Arhitektuuribüroo FP Osäühing
Osäühing KARU KATUS
Osäühing MAADLEX
aktsiaselts TEASPON
osäühing RAHEL- PUIT
LEETSI OÜ
osäühing Artium ITC
Osäühing KAARLI HAMBAPOLIKLIINIK
Osäühing AB Technology
osäühing Varola
JK OTSA TALU OSAÜHING
Aktsiaselts Stik
OSAÜHING MÜNT GRUPP
Aktsiaselts PR PÕHJARANNIK
ADDINOL Lube Oil OÜ
osäühing Anar Trade
Aktsiaselts NARVA-BARK
osäühing KUMMISEPP
osäühing HOBBITON
AKTSIASELTS VOKA MASIN
Osäühing Kaarli Talukaup
Osäühing Küti Mõis
osäühing Deil-Metall
Äärmusliku Spordi AS
OÜ ARC PROJEKT
osäühing Kalla Mööbel
Osäühing Guide Marketing
Osäühing KAMINET
OÜ Kadares
Osäühing Adek
Osäühing Lindante
OÜ Maidiga
Veneer OÜ
aktsiaselts Fiiber
osäühing Naxo
aktsiaselts ARENS-MÖÖBEL
osäühing R.H. EHITUSFIRMA
VIRO TOOLS AS
osäühing ORTHEZ
osäühing Lumifor
Aktsiaselts VALUMEHAANIK
Osäühing KL - Project
Osäühing Fleibel Group
Osäühing BUENO

Aktsiaselts BACULA
Aktsiaselts Gadox
osäühing Tohvri Puit
Osäühing Datagate
HMPK OÜ
Osäühing Baltic Wanderer
Aktsiaselts TEHNOPLAST
OÜ HIIDROM
OSAÜHING KIILI BETOON
OÜ Maico Metrics
osäühing Henteerso
Osäühing Verdon
Kille OÜ
osäühing Andeston
OSAÜHING RONDO KOHVIK
OÜ SIMSON
osäühing InterInx
OÜ Pintmann Grupp
OÜ A.Mutso
osäühing MILJON MÖTET
osäühing Esplan
Agritrading Company AS
ATI Grupp osäühing
osäühing DEKANTER
OÜ IN Deal
Osäühing Pädaste Mõis
Aktsiaselts Japs M.V.M.
OÜ InTradEx
Barrelmann OÜ
OÜ HIESALU GRUPP
OSAÜHING FILDENA
OÜ Püha Lehm
Osäühing Benexon
Tilde Eesti Osäühing
Osäühing TV PRODUCTION DESIGN
OÜ ITT GROUP
Infokaitse OÜ
Osäühing FINROPORT PLUS
Osäühing Eximo Group
OÜ Soundtec
Osäühing DIGIFOTO
OÜ Tiido ja Partnerid Keeleagentuur
aktsiaselts Avraal
Osäühing MY Capital
Osäühing IKU Süsteemid
Arnold OÜ
Grenader Grupp OÜ
Osäühing WASP PROJECT
Nemor Technologies Osäühing
OÜ Teet Saluvere Konsultatsiooni
OÜ Besur
osäühing BAV Engineering
Osäühing SEROMAR
Osäühing Lisako
OÜ KALTEC
OÜ Mareplast
QP Arhitektid OÜ
AllyValley OÜ
Proventec OÜ
Atos Baltic OÜ
Eestivili AS
OÜ ATEMIX
OÜ LapCapital
Saka Mõis OÜ
osäühing KMT Prefab
OSAÜHING TEKSTIIL RUUMIS
Osäühing QP Trükikoda
Osäühing SILLAMÄE TERVISEKESKUS
OSAÜHING MAJAND
Osäühing KAUBI FARMID
KYMI BALTIC CONSULTING OÜ
Osäühing Infovõrgud
Osäühing Abiprint
Piko Hobikross Osäühing
Eco Advice OÜ
Koriks-Fiiber OÜ

Osaühing Region Invest
 OÜ Danceact
 Ruut Ehituse OÜ
 OÜ Combiwood
 Osaühing RUUMILABOR
 OÜ AleviKinnisvara
 ESTEXPRESS GRUPP OÜ
 Eurosuveniir OÜ
 Idolino Grupp OÜ
 Maagilise Reklaamdisaini Koda Magic Design OÜ
 OSAÜHING LEIGER
 Griiny Group OÜ
 OÜ ATLAS Partners
 osaühing Baltic Hotel Group
 Fei Long OÜ
 osaühing Wiseman Interactive
 Perfect Plant OÜ
 Fibit Trading Osaühing
 Minireklaam OÜ
 OÜ Pacta Tarkvara
 BIOLY OÜ
 Koduinfo OÜ
 VERTES OÜ
 Ritsu Ehituse OÜ
 OÜ Necessarius
 Logistics Partner Group OÜ
 osaühing Kastani Rehviäri
 AS Ldiamon
 APK Products OÜ
 OÜ NN Arendus
 Osaühing Puhka Aktiivselt
 Osaühing Intermont
 ROFFI OÜ
 Consultare OÜ
 OÜ Asine
 RGB Baltic OÜ
 OÜ HANSATOURS
 Osaühing Nickelback
 OÜ LÜMFRA
 Osaühing Skandia Arendus
 FirmaStiil OÜ
 Osaühing ELKIS Grupp
 KIVIKANDUR OÜ
 IITEE OÜ
 LAGUUN INVESTEERINGU OÜ
 OÜ ASPECTOR M.K.
 Osaühing ABC Tehno
 Abile Mobile AS
 DA Konsultatsioonid & Marketing Osaühing
 Seikluspark OÜ
 osaühing Edmest EDM
 Osaühing CellForce
 osaühing Lightfood
 Goodwill Capital OÜ
 Adelante Tellingud OÜ
 BLOOM OÜ
 ASTORFI OÜ
 GPK Arendus OÜ
 OÜ Nutiteq
 SkyCar OÜ
 CICA Innovation OÜ
 AS Paldiski Tsingipada
 OSAÜHING UBER PROJEKT
 PLM Group Eesti OÜ
 Bitmap OÜ
 Osaühing Saratsen Holding
 Telester OÜ
 NV Projekt OÜ
 Säästvad Ehituslahendused OÜ
 osaühing Kiilvand Arendus
 Osaühing Supra Mööbel
 CBSservice OÜ
 Rinaldo Lighting osaühing
 TBHI OÜ
 Osaühing Spanner
 Elteks Group OÜ
 RASMAN OÜ
 Karupoeg Puhh OÜ
 Annkris-Glass OÜ
 osaühing Bercarbon
 JR Development OÜ
 FUTURE DEVICES OÜ
 Foxberg OÜ
 Miski OÜ
 ECO-MOS OÜ
 Acer Events OÜ
 osaühing Vihje
 StudentTour OÜ
 Urban Arhitektuur OÜ
 Zlahka Sypku OÜ
 Rendiportal OÜ
 OÜ Mindsweeper
 Nordic Energy Group Osaühing
 ONE OÜ
 Printec Grupp Osaühing
 LangFarm Osaühing
 REKLAAMTOODE OÜ
 OÜ Energia ja Ehitus
 OÜ HEAKIVI
 PENNIKU OÜ
 Osaühing Laenu & Investeeringud
 Sport Sapiens OÜ
 Osaühing Esteiron
 Osaühing Introworks
 OÜ Dagö
 KSA Infra OÜ
 Preden Consulting OÜ
 Eesti Puitmaja Ehitus OÜ
 FairWind OÜ
 Aiatäht OÜ
 IPREU Osaühing
 Wasserhaus OÜ
 Varuosa24 OÜ
 Allianss Arhitektid OÜ
 osaühing Estre Productions
 OÜ Varsaaru
 Brand Manual OÜ
 Visiometric OÜ
 Eviva OÜ
 SMARTSERVICE OÜ
 Ookami OÜ
 OÜ Tiigervision
 Letocz Pocet OÜ
 ITBIT GLÜKOME OÜ
 OÜ KINO maastikuarhitektid
 VeOn Solutions OÜ
 TCB OÜ
 Bergström OÜ
 ICP Solutions OÜ
 Platinum Success OÜ
 Tasandusvalu OÜ
 Savenergy OÜ
 OÜ I.S.Grupp
 PH Kliima OÜ
 osaühing BioWay
 House of Trends OÜ
 Energystar OÜ
 OÜ Willow
 Solid Solutions OÜ
 OÜ Kangaspuu
 LABORITUGI OÜ
 Calibrato OÜ
 MC Professional OÜ
 MINU KOER OÜ
 Osaühing KOKARNA
 Everster OÜ
 Dafine Engineering OÜ
 OÜ Tehinguinfo
 ConArte OÜ
 OÜ Kockenarwe
 Mailase OÜ
 Peedu Puiduladu OÜ
 ID Network OÜ
 Zweigo OÜ
 VELONIA BICYCLES OÜ
 Arvutileht Edit OÜ
 Metallurg Engineering OÜ
 IKSOL OÜ
 Rossoblu OÜ
 SB Group OÜ
 ECOPLANET OÜ
 FoodBot OÜ
 Danotec Invest OÜ
 Kohvisõber OÜ
 Miska OÜ
 NV TRADE OÜ
 P&L Tracking Solutions OÜ
 Kotad OÜ
 Buffet Ekspress OÜ
 Annabel Clothing OÜ
 BERNAL Eesti OÜ
 Hotshot Studios OÜ
 Konstruktor OÜ
 Tajgrand OÜ
 ML Novator OÜ
 ABC OHUTUSE OÜ
 BIOMETRY OÜ
 Erismet OÜ
 Positive Innovations OÜ
 Kolmgen OÜ
 OÜ GenDiTest
 OÜ BIOMINERATA
 Mahe Pagar OÜ
 Bestair Group OÜ
 OÜ Like A Local
 RePlast OÜ
 Balmec Forest OÜ
 Alebo Manzetu OÜ
 Lgm Reklaamiteenus OÜ
 Ecobon OÜ
 Venten OÜ
 JL Development OÜ
 OÜ CoinFlip
 Advantline OÜ
 ETE Grupp OÜ
 Tulip OÜ
 Raybike OÜ
 Kreenholmi Manufaktuur OÜ
 Northmast oü
 Kompaktfiltter OÜ
 Radis OÜ
 Osaühing Trilog Studio
 OÜ Metro Marine
 RemedyWay OÜ
 Xpert solutions OÜ
 SAFECOMMUNITY OÜ
 Abelestar OÜ
 Harkko OÜ
 Eco-Mos Servis OÜ
 OÜ AndmeNet
 European Property Solutions OÜ
 OÜ Mahex
 Regnum Projects OÜ
 OÜ Grandber Sisustus
 E.L. Hooldustööd OÜ
 Vegard Furniture OÜ
 ElcPlan OÜ
 Lotus Timber OÜ
 Airmonitor OÜ
 Traveller Tours OÜ
 Sense OÜ
 Kastoram Wood OÜ
 OÜ Tootsi Peenar
 Lesaar OÜ
 OÜ Thatrion
 OÜ Supikas
 Grimm OÜ
 Elderli OÜ
 OÜ Petcarebridge
 JANSA OÜ
 OÜ Unipower
 OÜ Nupp
 Best Propaganda OÜ
 Puhja Puitdisain OÜ
 MAAST Furniture OÜ
 Huumor OÜ
 OÜ Cups Innovation
 Vürtsid OÜ
 Muruum OÜ
 OÜ Solarhouse
 Creative Intelligence Group OÜ
 OÜ SoarStream
 Biogreen 100 OÜ

OÜ Koor
Marjan OÜ
Progestica OÜ
eLabel OÜ
Roopa Puit OÜ
OÜ Ägelind
YesVision OÜ
Save and Play OÜ
ARTISIALIFE OÜ
ASU Timer OÜ
Vermi Technology OÜ
Roschier Holding OÜ
OÜ Microter Technologies
OÜ Lightmaker
SGO OÜ
Kasti Mehaanika OÜ
Masara OÜ
ProtoTubA OÜ
OÜ Res-Medica
OÜ StyleUp
Snoller OÜ
ITMM OÜ
OÜ Valtech
DeltaBid OÜ
Docline OÜ
OÜ IT MIKK
Taevaluud OÜ
Asation OÜ
Liisalex OÜ
Agricredit OÜ
Perfect Oil OÜ
Passion Group OÜ
OÜ Halonor
RNGS Europe OÜ
OÜ Almander
OÜ Logistics Equipment Production
KORSID OÜ
Body Sohvy OÜ
Kivisaare Veski OÜ
Hard Values OÜ
Rantor Invest OÜ
PIART OÜ
Aahlstö OÜ
Cross Borders Trust Services OÜ
Unique Decor OÜ
TSIRKUS OÜ
OÜ Kalaveski
Solar4you OÜ
Valiander OÜ
LED Street OÜ
Software Developers OÜ
SIESTA TRAVEL OÜ
Kamber OÜ
OÜ Optofluid Technologies
Kaizern OÜ
CLIFF OÜ
NanoSol Energy OÜ
Dog Carpet OÜ
OÜ Ukseproff
OÜ Kuubik
Eco Candle OÜ
OÜ taevaaken
OÜ Nordfas Grupp
Cloggs OÜ
OÜ Municipality Tools
Energyhus OÜ
Out of Box OÜ
Airol Air OÜ
Pluss Matek OÜ
Antiigiveeb OÜ
Browserbite OÜ
Bergsby OÜ
Camorka OÜ
Live Software OÜ
OÜ Karila
Energiaaudit OÜ
Patrik Raidla OÜ
Criffin R&D Osäühing
Portal Publisher OÜ
Van Lauen Group OÜ
OÜ Robotkala

Karm Film OÜ
Nordic Metal Eesti OÜ
OÜ Reval Design
Glowforth OÜ
Raudar Metal Works OÜ
OÜ Vanooda
Aus Design OÜ
Bikeep OÜ
Energy Brokers Estonia OÜ
SGT Baltic OÜ
Saare Kuld OÜ
Sinuni OÜ
Gotech OÜ
OCDesk OÜ
HTD Hilsen OÜ
Promotion Design OÜ
Modern Light OÜ
WellBoat OÜ
Ökolelu OÜ
Koduaia Ehitus OÜ
QRMake OÜ
Five OÜ
OÜ Chemie Wood
OÜ Autoboot
VKM Motors OÜ
Woodbright OÜ
Ekä Building OÜ
HR Arendused OÜ
Smartpol OÜ
M-Studio OÜ
Moodne OÜ
Petmarket OÜ
Petfinder OÜ
Ström Apparel OÜ
Nemtex Invest OÜ
Sisustusfoto OÜ
FinLed OÜ
Holon Technologies OÜ
Entusiastid OÜ
OÜ 595
OÜ Benefactory
OÜ Mehhanism
BrainPoker OÜ
Iglu OÜ
Lingvist Technologies OÜ
Budgetto OÜ
OÜ Krediidiregister
EST-POS OÜ
LDI Innovation OÜ
OÜ Venteco Systems
Click to Drop OÜ
Kivanet OÜ
Especha OÜ
Metoxonan OÜ
Mohri Maja OÜ
NESTERENKO collection OÜ
Nunihome OÜ
OÜ Watta-L
Terres-Q OÜ
Heat Recyclers OÜ
3D Grupp OÜ
Kodutehnika 24 OÜ
Sherpalis OÜ
cat's own OÜ
OÜ Consumption Controller
Pesa Design OÜ
Verbenae OÜ
Y.O.D.A.S OÜ
Moskva Slezam Ne Verit OÜ
Logika mäng OÜ
Saunaroom OÜ
Osäühing Müto Transporditeenused
HomeCal OÜ
SonneTech Solutions OÜ
Solarest OÜ
Plastakess OÜ
Kuivajõe Biogaas OÜ
Galvanikum OÜ
Esse Transport OÜ
OÜ KangarooCare
AddGoals OÜ

Tarmtech OÜ
Estonian Design Studio OÜ
Rimlis OÜ
Bizup OÜ
Tanwise OÜ
Everestum OÜ
Authentic Hope OÜ
AP INTERNATIONAL OÜ
Artpaneel OÜ
OÜ Fototar
Tuletökkeuks OÜ
Tie&Apron OÜ
Osäühing Triboloog
STEEL LAB OÜ
KODUKOSMEETIKA OÜ
Lisianthus OÜ
OÜ Mõtekas
V5 Project OÜ
OÜ Tiniane
OÜ Maimu

Kasvutoetus

Kuubik Projekt OÜ
Green Nature OÜ
Kaaljuhtija OÜ
Italian Traditional Food Service osäühing
Modulare Grupp OÜ
Sinear OÜ
Renard Motorcycles OÜ
Smart Conversion Technologies OÜ
Aberg Express OÜ
Tolm OÜ
GRILLSYMBOL OÜ
Omri Metall OÜ
Agnessa Pesumaja OÜ
Estonian Window OÜ
ROCKWELD OÜ
OÜ KUMMIMATID
OÜ Teooria
Paadisildade OÜ
Puitpaneel OÜ
iComTV OÜ
OÜ Pressmaster
Seart Production OÜ
Tech Automation OÜ
Retkele OÜ
Z-MODULE OÜ
OÜ Purustaja
Nafta Films osäühing
Opus Online OÜ
BauLux OÜ
STAIRS OÜ
OÜ Studio Raus
Kesarol OÜ
Advertising Technology OÜ
JOIK OÜ
Press Rolls OÜ
OÜ Kaaluabi
OÜ Travel Bus
DP PACK OÜ
osäühing Sauga Puit
Katarina OÜ
OÜ Click & Grow
Laurus Ethica OÜ
Thorsteel OÜ
Dermatoonkoloogia kliinik OÜ
Branding Estonia OÜ
Thermotech Baltic OÜ
Fixus Trade OÜ
OÜ Sinine Salong
A.A Idee OÜ
Arborest OÜ
Osäühing GEOS GRANIT
EST Networks OÜ
Iseasi OÜ
Alutec Group OÜ
Virudent OÜ
Hansadoor Hooldus OÜ
OÜ KODUKOMFORT
Cleanman OÜ

Przez Zapakiran OÜ
 Osäühing NEW ECOLOGICAL SOLUTIONS
 hic Trading OÜ
 OÜ Parkimisjooon
 OÜ TPMV Detail
 Osäühing AVR VISION
 CINEUNIT OÜ
 OÜ POMARON
 OÜ NovoOne
 OÜ VVM Industrial Project
 VR PUR SYSTEMS OÜ
 Blue Ocean OÜ
 Laserline OÜ
 IDEE4 Mööblilikoda OÜ
 Aluver Tootmine OÜ
 BaltEst Agency OÜ
 Nordic Metal Works OÜ
 OÜ AA Inlube
 Tallinna Kunstkeraamika Tehas OÜ
 OÜ RAPLA METALL
 Radius Fixings OÜ
 eDream Management OÜ
 Klaasikeskus OÜ
 Asfaldigrupp OÜ
 OÜ WOT
 Siuhsauh OÜ
 KTS Lahendused OÜ
 ScandicTex OÜ
 Muhu Tehnika OÜ
 OÜ MM Impex
 OÜ Hender
 NORDIC LOG EXPERT OÜ
 Hansa Hambakliinik OÜ
 Labtowellness OÜ
 OÜ FURNISHER WORLD
 Aknakoda OÜ
 OÜ Ducto
 Sylvan Wood OÜ
 Viiratsi Pagar OÜ
 ALMAX Decor OÜ
 OÜ TBILISO
 KiviMeka OÜ
 O.A.S. Service OÜ
 InCabin OÜ
 Easysnap Co-Packing Northern Europe OÜ
 OÜ PELTOC
 Valtsitööd OÜ
 Auto Cardan OÜ
 Pinnaviimistlus OÜ
 Yo Eesti OÜ
 Netaman Steel Design OÜ
 Baltfer Recycling OÜ
 MellNet OÜ
 WeldMet Solution OÜ
 MMT Production OÜ
 Pack Solutions OÜ
 Evakuator OÜ
 Hansatech OÜ
 Fassaadiplaat OÜ
 SLEPNER OÜ

Starditoetus

Dance & Travel OÜ
 Hunting Grupp OÜ
 Osäühing Marvis Ehitus
 AutoAgri OÜ
 Futu Film OÜ
 OÜ Lusikas
 OÜ Elios Arengukeskus
 Mavill OÜ
 Ateljee Tallinn OÜ
 Jaaniranna OÜ
 mare kelpman tekstiilistuudio oü
 TJ Partners OÜ
 Alantex OÜ
 Photoline OÜ
 EAST & WEST Partner OÜ
 Tormitehnika OÜ
 OÜ Intarsia
 OÜ Arkolon

MoTeh OÜ
 Melore OÜ
 ABIMET GB OÜ
 BORNHOLM OÜ
 EtnoArt OÜ
 IteGard OÜ
 Otepää Rehabilitatsioonikeskus OÜ
 TS Motorsport OÜ
 Baltic Wood Partners OÜ
 CC Köök OÜ
 OÜ Roopa Auto
 Apptree OÜ
 My Partner OÜ
 Kesklinna Hambaravi OÜ
 Smileoffice OÜ
 Saving Solutions OÜ
 Mediaprint Group OÜ
 HM Asphalt OÜ
 Osäühing R.E.S.T. Grupp
 ROADLER OÜ
 Aeternum Kooolitus ja Konsultatsioonid OÜ
 DTK Hambaravi OÜ
 OÜ Print Grupp
 Stoneman OÜ
 Motaki OÜ
 Kalmat OÜ
 OÜ Poisi Eine
 LENDVER OÜ
 OÜ FURGOTEC
 Liina Stein OÜ
 OÜ Invento
 OÜ Kõluräpp
 OÜ KALASABA
 Saarefoto OÜ
 OÜ Koduelekter
 TM Metall OÜ
 Peel & Belle OÜ
 OÜ TEKNOVISTA
 Sir Melvin OÜ
 OÜ Aidelia
 ASG Robotics OÜ
 OÜ Pipi Puhastus
 OÜ Söökla Projektid
 Lembitu OÜ
 Kuldne Moto OÜ
 OÜ Pairon
 OÜ Sinu Aed
 Kroom & Kuld OÜ
 Mediprof Center OÜ
 OÜ Avitar
 AN Elegants Osäühing
 OÜ Püsi invest
 Hecate Beauty OÜ
 Iolar OÜ
 EnergiaProjekt OÜ
 AMU Teenused OÜ
 Osäühing Solpro
 Lamphouse OÜ
 RS Autoteenused OÜ
 UpTravel OÜ
 OÜ PINSPOORT
 Otiger OÜ
 Jerjomin Glass Studio OÜ
 Route House 39 OÜ
 OÜ SportPromotion
 OÜ Kiilson
 Toit OÜ
 Neoretro OÜ
 OÜ Kaikar auto
 RA SUN OÜ
 Alvaimer OÜ
 ERET OÜ
 Pesutuba OÜ
 Triumf Draakon OÜ
 Protessor OÜ
 Vikrust Nails OÜ
 Treeline Est OÜ
 OÜ Toiser
 ABIVET OÜ
 Abella OÜ
 Silfer OÜ

BMC Technics OÜ
 ASR OÜ
 Simtech OÜ
 P.T.Express OÜ
 Baltic Experience OÜ
 OÜ Liftiteenused
 Roheline Traktor OÜ
 Soklimeistrid OÜ
 Corridor OÜ
 OÜ Urbur
 OÜ Baiateam
 MP MOTORS OÜ
 Weldman OÜ
 XT-TEENUSED OÜ
 osäühing SBT Võrgutööd
 Revaalia Grupp OÜ
 Diesel ABC OÜ
 Paranova OÜ
 Tanserve OÜ
 Mööblimeister OÜ
 OÜ Effran Grupp
 VAK Tamme OÜ
 Herman Inseneribüroo OÜ
 Hotellinx Baltics OÜ
 H.B.S. Trade OÜ
 Eesti Kooolitus- ja Konverentsikeskus OÜ
 OÜ Eleus
 Raini Toitlustus OÜ
 RSauto OÜ
 Candygram OÜ
 M.A. Studio OÜ
 Optimum semper OÜ
 BALTEX SERVICE OÜ
 SÕIDUÕPPE OÜ
 ESIGENTE OÜ
 OÜ EXE-Project
 Trailer Service OÜ
 KP Partnerid OÜ
 Minna Sahver OÜ
 OÜ Halduskeskus
 Multimaania OÜ
 Tipriit Valgusdisain OÜ
 Gyllene OÜ
 Nordicvent OÜ
 Santa Monica Solutions OÜ
 Turf OÜ
 Ökokosmeetika OÜ
 OÜ HTT
 OÜ Tulvei Service
 Funiversity OÜ
 Kaisa Söögituba OÜ
 Marikel OÜ
 AgileWorks OÜ
 Osäühing Lumiere Internationale
 OÜ Revaste
 OÜ Leisi Autoteenindus
 Aexport OÜ
 Letti Piccoli OÜ
 OSAÜHING MEDITA KLIINIK
 STIILIMEES OÜ
 Baila Games OÜ
 Mõlgimurdja OÜ
 CLOTO OÜ
 Hõp Island OÜ
 Kadrioru Fotostudio OÜ
 ML Service OÜ
 OÜ Fotoring
 Osäühing SDV Print
 Kergu Puit OÜ
 OÜ Kite
 Prangli Reisid OÜ
 OÜ Veebiaken
 Modeland OÜ
 Eveli Ilusalong OÜ
 KEANO ENERGIAAUDIT OÜ
 Swesteng Languages OÜ
 HP Autohooldus OÜ
 Animootor OÜ
 OÜ Hea Koer
 OÜ Verde
 OÜ Nesselände

OÜ Kagu Cofee
 Virrex OÜ
 Puuhooldustööd OÜ
 Sudu OÜ
 N.R.Team OÜ
 Smart Accounts OÜ
 Triotreiler OÜ
 OÜ NeikidPeikeri
 Nordic Paper OÜ
 Väike Liira OÜ
 Technical Garment Design OÜ
 Cafe Enigma OÜ
 CROWNART OÜ
 OÜ FüσιοSport
 OÜ Gravestone
 Jumedium Disain OÜ
 MK Grupp OÜ
 OÜ Vestifex
 OÜ Kiired Käärid
 Restful OÜ
 Batuudikeskus OÜ
 WEEL OÜ
 MAP OÜ
 Trestek OÜ
 Ösel Yacht OÜ
 Sell It OÜ
 Plaadimeister Consult OÜ
 Piraaja OÜ
 Praid OÜ
 Window Films OÜ
 Aaker Kivi OÜ
 HEIKKINEN OÜ
 CNC Detail OÜ
 Lumiden OÜ
 Eivere Manor OÜ
 Hecada OÜ
 OÜ IPL ja LaserClinic
 OÜ Eripuhastus
 Stuffer Design OÜ
 Correct TB OÜ
 Jaansen ja Karlson OÜ
 Nurme Betoone OÜ
 HARMAR PROJEKT OÜ
 Hanson Mööbel OÜ
 Digibullet OÜ
 17 Kevadet OÜ
 Ako In OÜ
 GG Autoremont OÜ
 Marika Foto OÜ
 Andmebaas OÜ
 Willow Spirit OÜ
 Osaihing Almart Steel
 sideprojekt OÜ
 ADE Metall OÜ
 Trepiekspert OÜ
 Hõbelo OÜ
 Kehastuudio OÜ
 oü Plastopol
 David Scriptum OÜ
 Biochar OÜ
 OÜ Oksa
 Frozen Kingdom OÜ
 Surface Labs International OÜ
 Uus Maailm Filmid OÜ
 Rohelinehooldus OÜ
 ATR OÜ
 Avitorn Group OÜ
 Akser OÜ
 PIN ARHITEKTID OÜ
 Pilliait OÜ
 Simmaniduo kannel OÜ
 Urban Style Company OÜ
 OÜ Irina Juuksurialong
 Meediamaania OÜ
 ABC Kamin OÜ
 SilSteel OÜ
 Neli OÜ
 MUDILASPESA OÜ
 OÜ Cärrrot
 MEFF Stuudio OÜ
 Veealused tööd OÜ

ESTGRANIIT OÜ
 Kodukamber OÜ
 BIBIX OÜ
 Business Toolkit OÜ
 OÜ Mziiri
 OÜ Aaviku Koertekeskus
 Moksik OÜ
 OÜ Kunstipõnnid
 Sportforyou OÜ
 Soojest OÜ
 SafeCare OÜ
 Profsubs OÜ
 OÜ MovMaker
 Trademate OÜ
 PRANTSUSE AUTO OÜ
 Dirty hand OÜ
 OÜ Oerzen
 Mööbliko OÜ
 ELEKTROF OÜ
 Marktehn OÜ
 Aaron Konsult OÜ
 OÜ Mööbelsepp
 AC TEENUSED OÜ
 Himmex Solutions OÜ
 Egon Kaubandus OÜ
 Sijo Foods OÜ
 Arabella OÜ
 OÜ KAMEL
 Asbeko Air OÜ
 oü Infit
 Smart Step OÜ
 Pisi-Petri OÜ
 Jäätmepress OÜ
 Illustrator OÜ
 GRANITOP OÜ
 Erikonstrueerimisbüroo OÜ
 Mellak OÜ
 KOKASTUUDIO OÜ
 Clarke OÜ
 OÜ Ets bygg
 VAMET OÜ
 Ajar Stuudiod OÜ
 autocity oü
 RV OÜ
 TARTU TEEMANT OÜ
 Just U.P. OÜ
 FOTO VIKTOR BURKIVSKI OÜ
 Naissaare Turismi- ja Puhkekeskus OÜ
 Sportrec OÜ
 Pihla Grupp OÜ
 AHTJA OÜ
 Univet OÜ
 Kitannel OÜ
 OÜ Kallipai
 OÜ Auto Ilusalong
 ESTE OÜ
 Puude Hooldus OÜ
 OÜ Artkoolitus
 OÜ Militaarseiklus
 Maria tervisetuba OÜ
 DMG Auto OÜ
 Vision Consulting OÜ
 Teedeks Grupp OÜ
 Visar Studio OÜ
 K.Design OÜ
 Agenda OÜ
 ST-ENGINEERING OÜ
 Marlete OÜ
 Tallinna Paberikoda OÜ
 Motus Trade OÜ
 A - Orbu OÜ
 Tootsi Kivi OÜ
 Puurimise OÜ
 MJA Team OÜ
 OÜ Mad Production
 Toretto OÜ
 OÜ Orca Swim Club
 UKSEGURU OÜ
 Mardivideo OÜ
 OÜ Marjera
 AU Energiateenus OÜ

Remauto OÜ
 Look4Care OÜ
 Custom Metal OÜ
 Bandhouse OÜ
 Varm Country OÜ
 Marson Grupp OÜ
 REHNET GRUPPE OÜ
 Trailerstop OÜ
 Arro Keraamika OÜ
 Mehhaanik OÜ
 Shaka OÜ
 Kerstock OÜ
 Porkuni Jahipiirkond OÜ
 Lee Stuudio OÜ
 OÜ Masinate Remont ja Hooldus
 OÜ Parking Tutorial
 PROMTEHNIKA OÜ
 Energia Autoremont OÜ
 Brems Projekt OÜ
 HappyPhotos OÜ
 Birkendia OÜ
 Vladi Fashion OÜ
 LE-Projects OÜ
 Rolite OÜ
 AnRe VIP reisid OÜ
 BeneNavis OÜ
 Savivabrik OÜ
 Brilenor OÜ
 Siilsaba OÜ
 OÜ Boost
 Netaman Clean OÜ
 OÜ Toruekspert
 Hernes Keraamika OÜ
 Kompakt OÜ
 Jivaseva OÜ
 Kodu Varakamber OÜ
 Tailor Service OÜ
 Plank OÜ
 Ideia OÜ
 Riina Sassoon OÜ
 NoteWell OÜ
 1Construct OÜ
 OÜ SATIRMO
 Omnes OÜ
 Siili Saalid OÜ
 Tarservis OÜ
 OÜ Vitalazer
 Wanderstories OÜ
 Cuticle OÜ
 McLean & Laneman OÜ
 Tartu Autopesula OÜ
 OÜ Asme Grupp
 OÜ Woodlogers
 Baltic Electrical Installations OÜ
 Osaihing Phuto
 OÜ PHARUS
 OÜ Unisoone
 OÜ Võru AutoMart
 Tartu Autolammutus OÜ
 RIKANOR OÜ
 Osaihing Loka Group
 Nõmme Puhkebaas OÜ
 Fresh Meedia Grupp OÜ
 OÜ SAINCO
 Maie Raamid OÜ
 Tartu Autokeskus OÜ
 Revolver Music OÜ
 Helm Puhastustööde OÜ
 Aindhooven OÜ
 MTM Bygg OÜ
 Mooki OÜ
 OÜ ARHITEKTRUM
 OÜ Kivimuster
 Blessor OÜ
 Seso OÜ
 Demades OÜ
 Effect OÜ
 OÜ GEM
 LV Metall OÜ
 KALLI-KALLI LASTEHOID OÜ
 OÜ Lahevik

TML Projekt OÜ
 SAVA EHITUS OÜ
 OÜ Instard
 Sinihele OÜ
 Tartu Seikluspark OÜ
 OÜ AKM Disain
 OÜ KLS Recycling
 Tammikutee OÜ
 OÜ FILGUARD EST
 Viigimari OÜ
 Sort OÜ
 Ketmas Grupp OÜ
 Maamaitse OÜ
 OÜ Puhasmari
 U Grupp OÜ
 SKM OÜ
 Osaühing Viitermet
 Rolger Ehitus OÜ
 Elektrijuht OÜ
 Fysiopark OÜ
 Krown Eesti OÜ
 JK purjeabi OÜ
 OÜ ALUWIN
 OÜ Sana Dente
 Evan OÜ
 KÜTTE SERVICE OÜ
 Hento OÜ
 Onix Metall OÜ
 VILLA LOONA OÜ
 Vektom OÜ
 Reval Kivi OÜ
 Wood NDT OÜ
 OÜ Triin Tohver
 Hoburavi OÜ
 Päikesepuu
 HT Autoremont OÜ
 OÜ Ares Security
 Nordic-Filters EU OÜ
 AS Bariatric Services
 OÜ Ott
 Khis OÜ
 Tartu Kehastudio OÜ
 Well Well OÜ
 4style OÜ
 OÜ Ilusamaks
 3D Infra OÜ
 Hellad Kolumatsid OÜ
 LOQUIZ OÜ
 OÜ PortLabor
 GRANDBET OÜ
 Granite Marble Industry OÜ
 YEP OÜ
 XOfoto OÜ
 OÜ Calla
 OÜ Saimon
 Hansik LP OÜ
 IBET OÜ
 Projectmanagment Pärnu OÜ
 AB ELEKTRO OÜ
 Vermello Cane OÜ
 TrenniElamus OÜ
 Mäeotsa OÜ
 Parimad Peod OÜ
 TUNMAN OÜ
 holo design OÜ
 Restu Puidu ja Keskkonnateenused OÜ
 Teleprint OÜ
 Parq OÜ
 Pureprint OÜ
 Kraut Pinnasetööd OÜ
 OÜ SanBerg
 OÜ Hõbehaamer
 Sermone OÜ
 OÜ Stephirt
 HealthBook OÜ
 Mänguplaneet OÜ
 OÜ UPSale
 Happyfly Batuudikeskus OÜ
 RR Mängumaa OÜ
 Hiiu Nikerdis OÜ
 OÜ Estonian Nature
 AMP Designs OÜ

AVILON AUTO OSAÜHING
 TP Terrain OÜ
 Pööripäev OÜ
 Icon Towels OÜ
 Bind Creative OÜ
 Rajavaim OÜ
 Aku Collective OÜ
 Kyllike OÜ
 Kylliland OÜ
 Loomahoolitus OÜ
 Mahlajook OÜ
 TERVE PERE OÜ
 Aurutaja OÜ
 Head Toidud OÜ
 Silverium OÜ
 Rapik OÜ
 A7 Eesti OÜ
 Survepuhastus OÜ
 Kununuk OÜ
 Roller Äritarkvara OÜ
 Reklaamprint OÜ
 KOIDU KOHVIK OÜ
 Ideeprojektid Grupp OÜ
 Pruutpaar OÜ
 Pirita Arvutite ja Elektroonika remont OÜ
 AT Poka Wood OÜ
 Triidud OÜ
 VELJEKODA OÜ
 OÜ LapiButiik
 Travelease OÜ
 Repax OÜ
 OÜ Gemm
 Alpinist OÜ
 NOOP OÜ
 Tempokuup OÜ
 Raudrohi OÜ
 Freeman OÜ
 Näpi Brikett OÜ
 Free Frame Productions OÜ
 NUPULA OÜ
 Autosäästukas OÜ
 Osaühing Magic Moments
 Sushi Tiger OÜ
 Katrin Kruus Hambaravi OÜ
 Kit-Consult OÜ
 G&R Grupp OÜ
 Solar Projekt OÜ
 Saare Lux puhkemaja OÜ
 Jõekoda OÜ
 OÜ Mistreal
 Krokku Tõökoda OÜ
 Beneficial App OÜ
 Saaremaa Juniper OÜ
 OÜ Vöökirri
 Wooden Boats and Furniture OÜ
 OÜ Loo Arendus
 Tamme Hambaravi OÜ
 Pirita Hambalabor OÜ
 Talvest suveni OÜ
 GG Autopesu OÜ
 Krait OÜ
 OÜ Flusso
 Aias Sadas Saia OÜ
 OÜ M&U
 Automaatika Paigalduse OÜ
 AMV OÜ
 OÜ Rohelineprojekt
 RM Capital OÜ
 Pinnaseehitus OÜ
 ESTMOLE OÜ
 Glain OÜ
 R&B Studio OÜ
 OÜ Vao Metall
 Mahlabaarid OÜ
 Arbormen OÜ
 Soulstudio OÜ
 Mix Fix OÜ
 OÜ Oberhof
 ML Transfer OÜ
 Milton Hotels OÜ
 Klaasiprofid OÜ

Savoskina OÜ
 Butterfly OÜ
 Ilulaegas OÜ
 OÜ Holma Group
 Uuringulabor OÜ
 Campus Events OÜ
 Visitret Test Systems OÜ
 BaKof Services OÜ
 Viktoria Keeltestuudio OÜ
 OÜ Kagunurk
 OÜ Inni Catering
 OÜ Freedom of Choise
 ELER Hydraulic OÜ
 Vilgas OÜ
 GO & Camp OÜ
 Alchemy OÜ
 Nordic Steel Production OÜ
 Automobiles IT Solutions OÜ
 OÜ Varblane Pihus
 Newbase OÜ
 Oleme Teel OÜ
 CHRIS MEDICAL OÜ
 Osaühing Bjonda
 OÜ CSP Group
 Hostech OÜ
 Deckol Nord OÜ
 Artism OÜ
 OÜ Hoiupesa
 Reds Play OÜ
 OÜ Kohvimasin
 LED LAMP OÜ
 FESTUM OÜ
 Golden Curl OÜ
 Vintage Marketing OÜ
 Defecting Light OÜ
 Bar Catering OÜ
 Marikiri OÜ
 PILDISTAJA OÜ
 Pikupäku OÜ
 Rebo OÜ
 Fresh Wind OÜ
 Realia Projekt OÜ
 OÜ Aatomiku Lastehoid
 Dental Experts OÜ
 Vaat ja Vein OÜ
 BS Software Publishing OÜ
 Metna OÜ
 Osaühing City Car Service
 Viimsi Sport OÜ
 Tromtrade OÜ
 Genser OÜ
 Bjuuti Stop OÜ
 Näljaõrje OÜ
 Avanditeenus OÜ
 VALHÖLL OÜ
 TrükiTäht OÜ
 OÜ ELVELTS
 GLT OÜ
 OÜ MONA group
 NXT Engineering OÜ
 Saare Rehvikoda OÜ
 Autostaap OÜ
 Sushi King OÜ
 PsyConsult OÜ
 Salasõna OÜ
 OÜ Muna
 Münchhausen Productions OÜ
 Bai Lan massaaž OÜ
 JAKTA Kooolitus OÜ
 Manoly OÜ
 VideoPartner OÜ
 OÜ FELLINI KOHVIK
 MOBILE DIGITAL OÜ
 Maardu Hooldus OÜ
 LR.Weinberg OÜ
 Jussi Rehviabi OÜ
 Ermemar OÜ
 OÜ MiaMere
 Oxio Design OÜ
 INTeenus OÜ
 OÜ LEAVES

OÜ Ultra Light
Tassikoogid OÜ
Sport Life OÜ
Konsultatsiooniteenused OÜ
OÜ Kagu Puu
Breketravi OÜ
Saare CNC OÜ
Värvimaja OÜ
Harju KV Hooldus OÜ
OÜ KRIMAI
Musoonik OÜ
OÜ Tehrem
OÜ AnnaFoto
ARS Corporate Services OÜ

Suurinvestor

Osaühing Vasar
Torm Metall OÜ
MP & Partners Engineering OÜ
VAASAN Baltic AS

T ja O: disainijuhitumise alane nõustamine

BIOLAN Baltic OÜ
Aktsiaselts Linnamäe Lihatoöstus
OSAÜHING Infotec ERPSystem
Võrguvara Aktsiaselts
Freselle Logistics OÜ
OÜ Juveel
BDO Eesti AS
Aktsiaselts Dattel
Aktsiaselts TOODE
Tammiste Personalibüroo OÜ
Elkdata OÜ
AS Sokotel
Osaühing Merianto
Osaühing Vipline
Eesti Valgus Osaühing
OÜ Digitrük
ByteLife Solutions OÜ
Andrese Dekoori AS
Connected OÜ
Office Services Group OÜ
Against All Odds OÜ
Artproof OÜ
Wellmax Baltic OÜ
OÜ Nord Varalising
Adepte Ekspert OÜ
Concrete Products OÜ
Rineli Grupp OÜ
Baltic Relocation Services OÜ
Imago Studio OÜ
OÜ Softshark
Kattocenter Tallinn OÜ
Lifeimage OÜ
Wilcom Arenduse OÜ
Altarex OÜ
FELISTRA OÜ
Artists United OÜ

Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus

Aktsiaselts RAKE
Aktsiaselts KONESKO
EKTACO AKTSIASELTS
Aktsiaselts ESTONIA Klaverivabrik
RENEK KEMIA OÜ
Aktsiaselts Skinest Rail
AKTSIASELTS USESOFT
UPTIME OÜ
GeneCode AS
AKTSIASELTS HELMES
Mikromasch Eesti Osaühing
Ecofleet Eesti OÜ
aktsiaselts Asper Biotech
Myoton AS
Aktsiaselts Neogi

OÜ MeraTel
OÜ Bestair
OÜ POSITIUM LBS
Mindware OÜ
Osaühing Juku Lab
Icosagen Cell Factory OÜ
synlab Eesti OÜ
Osaühing FibroTx
Tracking Center OÜ
Digitaalne Sputnik OÜ
EDISOFT BALTIC OÜ
crystalsol OÜ
Stigo OÜ
Business Information Systems OÜ
Eesti Raamatupidamiskeskus OÜ
Aktsiaselts Toidu- ja
Fermentatsioonitehnoloogia Arenduskeskus

Tootmiskorralduse diagnostika

Aktsiaselts METAPRINT
aktsiaselts Faabula
Valsiniidu aktsiaselts
Aktsiaselts Balbiino
aktsiaselts Mivar-Viva
aktsiaselts PÖLTSAMAA FELIX
aktsiaselts "Valmeco"
Aktsiaselts Mistra-Autex
Aktsiaselts Otto Bock Estonia
AS SAMI
Ruukki Products AS
AS Glamox HE
Cipax Eesti AS
aktsiaselts Suva
aktsiaselts MARMITON
aktsiaselts Multipakend
ViitaNet osaühing
Aktsiaselts CHEMI-PHARM
Inlook Color Osaühing
aktsiaselts SAMELIN
Osaühing EVMET-MEHAANIK
Aktsiaselts Eesti Elecster
Aktsiaselts METUS-EST
Aktsiaselts RAKISTE TEHAS
OÜ Palmse Mehaanikakoda
Avestark OÜ
aktsiaselts RehPol
JELD-WEN EESTI AS
Aktsiaselts BHC
Aktsiaselts DALE LD.
RITICO osaühing
Aktsiaselts Kolmeks
AS POMARFIN
Coats Eesti Aktsiaselts
aktsiaselts RESPO HAAGISED
Aktsiaselts Oskar LT
Pagariipoisid OÜ
AS B-plast
NORCAR-BSB EESTI AS
Aktsiaselts Saare Paat
osaühing Betamar
AS Windoor
Osaühing VKG Energia
OÜ Vara Saeveski
OÜ POWERSTEEL
EstPak Plastik Aktsiaselts
aktsiaselts LÖUNA PAGARID
Ionix Systems OÜ
UPM-Kymmene Otepää AS
Osaühing Baltic Steel Center
Talent Plastics Tartu AS
AS Maru Metall
Osaühing Askala
OÜ VIRU RMT
Osaühing EcoBox
OSHINO Electronics Estonia Osaühing
OÜ Print Best
Indetek OÜ
Osaühing KUNREX
Woodman OÜ
KoPar Baltik Aktsiaselts

OÜ BLRT Masinaehitus
OÜ BLRT Toorik
Osaühing EKOY Elektroonika
Radius Machining OÜ
osaühing SKAMET
Lunden Food OÜ
Milectria Est OÜ
Osaühing Saaremaa Lihatoöstus
AS Ecoprint
Trans-Kava OÜ
Trimtex Baltic OÜ
TMT Inseneering OÜ
Softrend Group OÜ
OÜ Cristella VT
Netaman Repair Group OÜ
Vlaesto OÜ
Modulehouse OÜ
AS E-Piim Tootmine

Tööstusettevõtjate tehnoloogiainvesteeringute toetus

Timbeco Woodhouse OÜ
Aktsiaselts Röpina Paberivabrik
aktsiaselts Tiksoja Puidugrupp
AS HKScan Estonia
Osaühing STAKO DILER
Auto Metall EST OÜ
AS SANWOOD
OÜ Pixner
Molycorp Silmet AS
aktsiaselts NETT
Eesti Energia Tehnoloogiatööstus AS
Magnetic MRO AS
Osaühing Saare Dolomiit-Väokivi
AS GRAANUL INVEST
Structo Industry OÜ
Osaühing TEAMWOOD
AS Bohlen
Selmic Baltic OÜ
Innokas Medical Estonia OÜ
AS Saku Metall Allhanke Tehas
Osaühing Marketex Offshore Constructions
Kitman Thulema AS

Mitut toetust saanud

aktsiaselts CISTA
Aktsiaselts STANDARD
Aktsiaselts "Nakro"
AS HANZA Mechanics Tartu
Balti Tööstusmontaazi OÜ
osaühing Eumar Santehnika
aktsiaselts Harju Elekter Teletehnika
aktsiaselts A. Le Coq
Aktsiaselts APL Production
Aktsiaselts Eskaro
AS Saaremaa Piimatööstus
osaühing Hardmeier
Osaühing LILIINA
Aktsiaselts Sangar
Aktsiaselts Kane Metall
aktsiaselts PRINTALL
aktsiaselts PLASTO
Aktsiaselts E-Betoonelement
aktsiaselts FINMEC
OÜ EMP A&I
Aktsiaselts LIVIKO
Aktsiaselts Wendre
Aktsiaselts Hansa Candle
CF&S Estonia AS
AKTSIASELTS PALJASSAARE KALATÖÖSTUS
osaühing KRIMELTE
Recticel Osaühing
Scanfil Osaühing
aktsiaselts Uniprint
TRANSIIDIKESKUSE AKTSIASELTS
Aktsiaselts VALNES
Aeroc Jämerä AS
Novarc Group AS

Osäühing Bellus Furnitur
 Aktsiaselts Neiseri Grupp
 aktsiaselts Värska Vesi
 osäühing SAME
 Hilding Anders Baltic AS
 Aktsiaselts FAVOR
 Aktsiaselts Bestnet
 Osäühing Vitale-XD
 Osäühing Brenstol
 Osäühing Springmar
 UGR varad OÜ
 AS Palmako
 AKTSIASELTS NATURAL
 Aktsiaselts E-Profiil
 osäühing Tarmetec
 Osäühing Tallinn Shipyard
 Aktsiaselts Talot
 NOTE Pärnu OÜ
 Osäühing Roman Tavast
 Osäühing Monik
 AS Laser Diagnostic Instruments
 Nortal AS
 OÜ T-TAMMER
 AKTSIASELTS NORWES METALL
 Aktsiaselts Sarkop
 Aktsiaselts ESTANC
 OSAÜHING PALMATIN
 Aktsiaselts BLRT ERA
 Retlar OÜ
 Osäühing Estonian Spirit
 Tapvei Estonia OÜ
 AS Dagöplast
 OÜ PMT
 Volume Design OÜ
 VIRU KEEMIA GRUPP AS
 Osäühing Data Print
 aktsiaselts "Rõngu Mahl"
 OÜ Baltic Premator
 OSAÜHING SEANIL
 Desintegraator Tootmise osäühing
 Arras Construction Furniture OÜ
 Talent Plastics Tallinn AS
 Nordic Houses OÜ
 Osäühing Net Group
 ARUTECH PARIMAD AKNAD OÜ
 Incap Electronics Estonia Osäühing
 Osäühing Valmos
 Nordkalk AS
 OÜ Densel Baltic
 Osäühing Top Connect
 Aktsiaselts EBM Grupp
 Aktsiaselts Printon Trükikoda
 Osäühing BLRT Rekato
 Flebu Eesti Osäühing
 Osäühing Alise Technic
 Osäühing TNC-Components
 OÜ LabelPrint
 OÜ Huppa
 aktsiaselts Tech Group
 Nordic Houses KT OÜ
 Profile Vehicles Baltic Osäühing
 Meiren Engineering OÜ
 Kinkston OÜ
 OÜ REPSTON
 Adeli Eesti OÜ
 Victor Stationery OÜ
 Osäühing ALLESTPAC
 Enics Eesti Aktsiaselts
 OÜ Kalevi Veekeskus
 OÜ ELIKO Tehnoloogia Arenduskeskus
 Arista HRS OÜ
 OÜ Ha Serv
 AHK Service OÜ
 Metec CNC OÜ
 Opal Communications Osäühing
 osäühing TBD-Biodiscovery
 Osäühing EVO DESIGN
 Bestra Engineering AS
 Defendec OÜ
 Fortumo OÜ
 ELKORAL OÜ

GOLIATH Wind OÜ
 Decoreter OÜ
 Estelaxe OÜ
 KARISMA arhitektid OÜ
 Hyrles OÜ
 OÜ Cellin Technologies
 Nordic Design Product OÜ
 OÜ Muinasmööbel
 FerrMix Construction OÜ
 JUMEK EXPORT OÜ
 OÜ Nordic Publications
 Realeyes OÜ
 STAGECRAFT OÜ
 OÜ Klaasplast
 Väga Vahva OÜ
 HN Steel OÜ
 Sujuri OÜ
 Jalak OÜ
 BOLE OÜ
 Upsteem.com OÜ
 OÜ Ahadeli
 OÜ Vindor
 MINU Clothing OÜ
 MainerPlus OÜ
 HiIQ Furniture OÜ
 Heakorratenuused OÜ
 TULEVIKU TEGIJAD OÜ
 Grain Food OÜ
 Hakude Service OÜ
 Järve Lihatoöstus OÜ
 my!WIND OÜ
 PCG OÜ
 Clean Investment OÜ
 OÜ GameBook
 Marineworld OÜ
 Cuba Films OÜ
 St. Disain OÜ
 Wisefab OÜ
 Snow & Wakeboard Solutions OÜ
 RED Technologies OÜ
 Leib Restoran OÜ
 NP Teenindus OÜ
 SmartEST Invest OÜ
 Karl Disain OÜ
 KO! OÜ
 Future Design OÜ
 BIODRY OÜ
 GrillSeason OÜ
 Contextum EU OÜ
 BALTKILP OÜ
 Rabaconda OÜ
 Aburgus OÜ
 Head Hetked OÜ
 Laikre OÜ
 OÜ La Muu
 WeatherMe OÜ
 WaterLife OÜ
 Local Guide OÜ
 Osäühing Agency Icon
 REA OÜ
 Uschanka OÜ
 Pico Productions OÜ
 NESTERENKO heim OÜ

Lisa 6. Intervjueeritute kodeeritud tabelid

Tabel 70. Alustavate ettevõtete toetusi saanud intervjueeritud ettevõtted (kodeeritud)

Kood	Alustavad		Innovatsioon	Tööstus
	Kasvutoetus	Starditoetus	Innovatsiooniosak	TjaO: tootmiskorralduse parendus
A1		x		
A2		x		
A3		x		
A4		x	x	
A6		x		
A7		x		
A8		x		
A10		x		
A12		x		
A5	x			
A9	x		x	
A11	x			
TÖ3	x			x

Tabel 71. Innovatsiooni toetusi saanud intervjueeritud ettevõtted (kodeeritud)

Kood	Innovatsioon				Alustavad		TjaA: rakendus-uuringud
	Innovatsiooni-osak	Arendustöötaja kaasamise toetus		TjaO: disainijuhtimine	Kasvutoetus	Starditoetus	
		Tootearendus	Tootedisain ja protsessid				
I1	x						
I2	x			x			
I3	x			x			
I4	x			x			
I5	x			x			
I6				x			
I7				x			
I8		x					
I9		x					
I10		x					
I11		x					x
I12			x				
TjaA1							x
TjaA2							x
TjaA3							x
TjaA4							x

Kood	Innovatsioon			Alustavad			TjaA: rakendus- uuringud
	Innovatsiooni- osak	Arendustöötaja kaasamise toetus		TjaO: disaini- juhtimine	Kasvutoetus	Starditoetus	
		Toote- arendus	Tootedisain ja protsessid				
TjaA5							x
TjaA6							x
TjaA7							x
TjaA8							x
TjaA9							x
TjaA10							x
TjaA11							x
TjaA12							x
*A4	x					x	
*A9	x				x		

Tabel 72. Ekspordile suunatud toetusi saanud intervjueeritud ettevõtted (kodeeritud)

Kood	Ekspord	
	Ekspordi arendamise toetus	Arendustöötaja: rahvusvaheline turundus
E1	x	
E2	x	
E3	x	
E4	x	
E5	x	
E6	x	
E7	x	
E8	x	
E9	x	x
E10		x
E11		x
E12		x

Tabel 73. Tööstusettevõtetele suunatud toetusi saanud intervjueeritud ettevõtjad (kodeeritud)

Kood	Tööstus		
	Tootmiskorralduse diagnostika	Tootmiskorralduse parenduse	Tööstusettevõtja tehnoloogia-investeering
TÖ1			x
TÖ2	x		x
TÖ3		x	
TÖ4	x	x	
TÖ5	x	x	
TÖ6	x	x	
TÖ7	x	x	
TÖ8	x	x	
TÖ9	x	x	
TÖ10	x		
TÖ11	x		
TÖ12	x		
TÖ13	x		x

Lisa 7. Veebiküsitluse ankeet

Nr	Küsimused	Vastusevariandid
1	Millistest meetmetest olete toetust saanud? Valida saab mitu vastusevarianti	Kasvu- ja starditoetus
		Arendustöötajate kaasamise toetus - tootearenduse või tootedisaini ja protsesside suund
		Arendustöötajate kaasamise toetus - rahvusvahelise turunduse suund
		Ekspordi arendamise toetus
		Innovatsiooniosak
		Teadmiste ja oskuste arendamise toetus
		Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteeringu toetus
		Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus
		TOTS tootmiskorralduse diagnostika
2	Palun hinnake toetuse saamisel püstitatud eesmärkide täitmist	1
		2
		3
		4
		5
		6
		7
3	Teie ettevõtte peamised majandusnäitajad hindamisperioodil <i>Selgitus:</i> Järgnevas tabelis on esitatud Äriregistris olemasolevad majandusnäitajad hinnatavate aastate lõikes. Palun kontrollige ja vajadusel parandage. Täitmata veergudega aastate kohta andmeid esitama ei pea.	Majandusnäitajad on vastajatele eeltäidetud.
4	Kuidas hindate oma ettevõtte praegust majandusseisu?	1
		2
		3
		4
		5
		6
		7
5	Teie ettevõtte peamine tegevusala	EMTAK kood on vastajatele eeltäidetud.
6	Teie ettevõtte tegutsemisaeg täis majandusaastates	Avatud vastus.
7	Teie ettevõtte täistööajaga töötajate arv käesoleval hetkel	Avatud vastus.
8	Ettevõtte omanduse jaotus hetke seisuga Valida saab ühe vastusevariandi	100% Eesti kapitalil põhinev
		51%-99% Eesti kapitalil põhinev
		1%-50% Eesti kapitalil põhinev
		100% väliskapitalil põhinev
9	Millised on teie ettevõtte peamised sihtturud?	3 avatud vastuse välja.
10	Millised on teie ettevõtte peamised tooted?	3 avatud vastuse välja.
11	Milline on teie ettevõtte peamine tulutoov tegevus käesoleval hetkel? Valida saab ühe vastusevariandi	Ainult omatooted/teenused
		Nii omatooted/teenused kui allhange
		Ainult allhange
		Vahendustegevus
		Muu: <i>kommentaarilahter</i>

Nr	Küsimused	Vastusevariandid
12	Kas ettevõtte ekspordi müügitulu on kasvanud? Valida saab ühe vastusevariandi	Jah
		Ei
13	Palun hinnake EASi toetuse mõju ekspordikäibe ja -võimekuse kasvule Küsimus avaneb, kui K12 on vastatud Jah	1
		2
		3
		4
		5
		6
		7
14	Palun hinnake milline on olnud EASi toetuse olulisus ettevõtte tegevuse arendamisel	1
		2
		3
		4
		5
		6
		7
15	Kas alustasite perioodil 2008-2013 arendustegevusega? Valida saab ühe vastusevariandi.	Jah, alustasime esmakordselt
		Jah, alustasime uues valdkonnas
		Ei alustanud
16	Kas olete perioodil 2008-2013 teinud investeeringuid tootearendusse? Valida saab ühe vastusevariandi	Oleme teinud investeeringuid EASi toetuse abil
		Oleme teinud investeeringuid EASi toetuse kaasabil, kuid oleksime olnud võimelised tegema ka toetuse abita
		Oleme teinud investeeringuid EASi abita
		Ei ole teinud investeeringuid
17	Kas olete uue innovaatilise tootega turule tulnud? Valida saab ühe vastusevariandi. <i>Selgitus:</i> Tooteinnovatsioon - uus või oluliselt muudetud toode (kaup või teenus), mis on turule toodud. Toote juures on seejuures muudetud põhiomadusi, tehnilist spetsifikatsiooni, lisatud tarkvara või teisi immateriaalseid komponente, kasutusotstarvet või kasutajasõbralikkust. See tuleks kuidagi selgituseks lisada.	Oleme turule tulnud tänu EASi abile
		Oleme turule tulnud EASi toetuse kaasabil, kuid oleksime selleks võimelised olnud ka toetuse abita
		Oleme turule tulnud EASi abita
		Ei ole turule tulnud
18	Kas sisenesite projekti tulemusena uutele sihtturgudele? Valida saab ühe vastusevariandi	Sisenesime uutele turgudele EASi toetuse abiga
		Sisenesime uutele turgudele EASi abita
		Ei sisenenud uutele turgudele
19	Nimetage 3 olulisimat uut sihtturgu. Küsimus avaneb siis, kui K18 vastati „Sisenesime uutele turgudele EASi toetuse abiga“ või „Sisenesime uutele turgudele EASi abita“	3 avatud vastuse välja.
20	Palun hinnake uue toote turule toomise mõju ekspordimüügitulu kasvule. Küsimus avaneb, kui K17 vastati „Oleme turule tulnud tänu EASi abile“, „Oleme turule tulnud EASi toetuse kaasabil, kuid oleksime selleks võimelised olnud ka	1
		2
		3
		4
		5
		6
		7

Nr	Küsimused	Vastusevariandid
	toetuse abita" või „Oleme turule tulnud EASi abita“. 1 - ei ole üldse oluline 7 - väga oluline	
21	Kui suur on hinnanguliselt uue toote (toodete) ekspordimüügitulu maht ettevõtte kogu müügi mahust? Küsimus avaneb, kui K17 vastati „Oleme turule tulnud tänu EASi abile“, „Oleme turule tulnud EASi toetuse kaasabil, kuid oleksime selleks võimelised olnud ka toetuse abita" või „Oleme turule tulnud EASi abita“.	Avatud vastus.
22	Milliseid positiivseid muutusi on toetuse kasutamine kaasa toonud? Valida saab mitu vastusevarianti	Tootmistegevuse laienemine Muudatused protsessides Suurem panus tootearendusele Rahvusvahelistele turgudele orienteerumine Suurem tähelepanu T&A tegevustele Suurem tähelepanu kvaliteedile ja innovaatsusele Töötajate suurem teadlikkus ja professionaalsus Muu: <i>kommentaarihahter</i>
23	Kas oleksite toetatavad tegevused ellu viinud ka EASi toetuseta? Valida saab ühe vastusevariandi.	Jah Pigem jah Pigem ei Ei
24	Millised oleksid võimalikud rahastamisallikad, kui EASi toetust ei oleks saanud? Valida saab mitu vastusevarianti. Küsimus avaneb neile, kes K 23 vastasid „jah“ või „pigem jah“.	Ettevõtte tavapärase äritegevuse käigus genereeritud kasum Muud ettevõtlustoetused Ettevõtte varade müük Pangalaen või võlakiri Aktsiaturud Kolmanda osapoole omakapitaliinvesteeringu kaasamine ettevõttesse vähemusosanikuna Kolmanda osapoole omakapitaliinvesteeringu kaasamine ettevõttesse enamusosanikuna Muu: <i>kommentaarihahter</i>
25	Kas toetuse abil loodi või säilitati töökohti? Valida saab ühe vastusevariandi	Ettevõtte lõi uusi töökohti Ettevõtte säilitas töökohti Töökohti vähendati
26	Mitu uut töökohta lõi? Küsimus avaneb, kui K25 vastati „Ettevõtte lõi uusi töökohti“	Avatud vastus.
27	Kuidas muutus töökohtade vähendamise tulemusena ettevõtte palgatase? Valida saab ühe vastusevariandi Küsimus avaneb, kui K25 vastati „Töökohti vähendati“	Olemasolev palgatase vähenes Olemasolev palgatase säilis Olemasolev palgatase tõusis
28	Palun märkige lisandunud töökohtade jaotus nende väärtuse järgi. <i>Selgitus: 2014. aasta Eesti keskmine brutokuutasu oli 954,02 €.</i> Valida saab ühe vastusevariandi.	Töökohad on keskmisest madalama palgaga Töökohad on keskmisest kõrgema palgaga Töökohad on kahekordsest keskmisest kõrgema palgaga

Nr	Küsimused	Vastusevariandid
	Küsimus avaneb, kui K 25 vastati „Ettevõtte lõi uusi töökohti“	
29	Milline on teie ettevõtte konkurentsieelis? Palun valige prioriteetsuse järjekorras kolm olulisimat konkurentsieelist	Innovaatilisus ja tootearendus Kaasaegsed seadmed, tehnoloogia ja tarkvara Toodete/teenuste kvaliteet Toodete/teenuste omahind Reageerimiskiirus nõudluse muutustele (paindlikkus) Tellimuste täitmise võimekus Tööjõu kvaliteet ja professionaalsus Müügi- ja turundusalane kompetentsus Rahalised vahendid investeringute teostamiseks Toodete/teenuste disain ja atraktiivsus Muu: <i>kommentaarilahter</i>
30	Palun hinnake oma ettevõtte konkurentsivõimet. 1-väga nõrk 7-väga tugev	1 2 3 4 5 6 7
31	Palun hinnake toetuse mõju ettevõtte konkurentsivõime muutusele. Valida saab ühe vastusevariandi.	Toetus suurendas konkurentsivõimet oluliselt Toetus suurendas konkurentsivõimet vähesel määral Toetus ei omanud konkurentsivõimele mõju
32	Mida hindate EASist abi saamisel teie ettevõtte jaoks kõige kasulikumaks? Palun valige tähtsuse järjekorras kolm kõige kasulikumat tegurit	Äriplaani koostamine (sh läbimõeldus) Kliendihalduri nõustamine Maakondlike arenduskeskuste nõustamine või muud teenused Taotlemise kogemus EASi poolne finantseering Uued ideed tulevikuks Idee teostamine tänu EASile Muu: <i>kommentaarilahter</i>
33	Millise valdkonna toetuse peate oma ettevõtte arendamiseks kõige olulisemaks käesoleval hetkel? Palun valige tähtsuse järjekorras kolm kõige olulisemat valdkonda	Ekspordi arendamine Teadmiste ja oskuste arendamine Teadus- ja arendustegevuse toetamine Põhivara investeringute toetamine Innovatsioonialase koostöö toetamine Uue äriplaani teostamise toetamine Ekspertide kaasamise toetamine Muu: <i>kommentaarilahter</i>
34	Palun tehke täiendavaid ettepanekuid tuleviku tegevuste parendamise osas.	Avatud vastus.
Kasvu- ja starditoetuse saajad		
35	Kui oluliseks peate EASi toetuse mõju ettevõtlusega alustamisele? 1 - ei ole üldse oluline 7 - väga oluline Küsimus avaneb, kui K1 vastati „kasvu- ja starditoetus“.	1 2 3 4 5 6 7
36	Milliseid täiendavaid finantseerimisallikaid kasutate? Valida saab mitu vastusevarianti.	Asutaja omakapital Muud ettevõtlustoetused Kredexi toetus Pangalaen või võlakiri

Nr	Küsimused	Vastusevariandid
	Küsimus avaneb, kui K1 vastati „kasvu- ja starditoetus“.	Kolmanda osapoole omakapitaliinvesteeringu kaasamine ettevõttesse vähemusosanikuna Kolmanda osapoole omakapitaliinvesteeringu kaasamine ettevõttesse enamusosanikuna Muu: <i>kommentaarilahter</i>
37	Kui oluliseks peate EASi toetuse mõju ettevõtte kasvule? 1 - ei ole üldse oluline 7 - väga oluline Küsimus avaneb, kui K1 vastati „kasvu- ja starditoetus“.	1 2 3 4 5 6 7
Arendustöötajate kaasamise toetus		
38	Kas jätkasite koostööd arendustöötajaga ka peale projekti lõppu? Valida saab ühe vastusevariandi. Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Arendustöötajate kaasamise toetus - tootearenduse või tootedisaini ja protsesside suund“ või „Arendustöötajate kaasamise toetus - rahvusvahelise turunduse suund“	Jah Ei
39	Kas tulite koostöö tulemusena turule uue toote või teenusega? Valida saab ühe vastusevariandi Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Arendustöötajate kaasamise toetus - tootearenduse või tootedisaini ja protsesside suund“ või „Arendustöötajate kaasamise toetus - rahvusvahelise turunduse suund“ või Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Innovatsiooniosak“.	Jah, projekti käigus Jah, jätkutegevuste käigus Ei
40	Palun hinnake toetuse mõju rahvusvahelise turundusvõimekuse kasvule Küsimus avaneb kui K1 vastati „Rahvusvaheline turundus“.	1 2 3 4 5 6 7
41	Kas arendasite uusi või täiendasite olemasolevaid tooteid, teenuseid, tehnoloogiaid ja protsesse? Valida saab ühe vastusevariandi. Küsimus avaneb, kui K 1 vastati „Arendustöötajate kaasamise toetus - tootearenduse või tootedisaini ja protsesside suund“.	Arendasime/täiendasime EASi toetuse abiga Arendasime/täiendasime EASi toetuse kaasabil, kuid oleksime suutnud seda teha ka toetuse abita Arendasime/täiendasime EASi toetuse abita Ei arendanud/täiendanud üldse

Nr	Küsimused	Vastusevariandid	
Ekspordi arendamise toetus			
42	Mis oli EASi toetuse suurim kasutegur uutele turgudele sisenemisel?	Kiirem uutele turgudele sisenemine	
	Valida saab ühe vastusevariandi. Küsimus avaneb, kui K 18 vastati „Sisenesime uutele turgudele EASi toetuse abiga“	Parem ettevalmistus uutele turgudele sisenemisel	
		Sisenemine kaugematele turgudele	
		Muu: <i>kommentaarilahter</i>	
43	Milliseid muutuseid tõi ettevõttele projekti elluviimine kaasa?	Ekspordi tooteportfelli laienemine	
	Valida saab mitu vastusevarianti. Küsimus avaneb kui K 1 vastati „Ekspordi arendamise toetus“.	Lisandus(id) ekspordi müügiesindaja(d)	
		Välisriigis lisandus(id) ekspordi agent(id)	
		Välisriigis loodi uus müügiesindus	
		Välisriigis leiti uus ekspordipartner	
Muu: <i>kommentaarilahter</i>			
44	Kas olete uutele turgudele sisenemise tulemusena arendanud uusi tooteid?	Jah	
	Valida saab ühe vastusevariandi. Küsimus avaneb, kui K 18 vastati „Sisenesime uutele turgudele EASi toetuse abiga“ või „Sisenesime uutele turgudele EASi abita“	Ei	
Innovatsiooniosak			
45	Palun märkige, milliste asutustega tegite perioodil 2008-2013 innovatsioonialast koostööd	Oma kontserni teised ettevõtted	
	<i>Selgitus:</i> Innovatsioonialane koostöökoostöö teiste ettevõtete ja organisatsioonidega on üheks edu saavutamise võtmeteguriks nii firmade tegevuses üldiselt kui innovatsiooni läbiviimisel. Koostöö innovatsiooniprotsessis tähendab lihtsamate või keerukamate ühisoperatsioonide kavandamist ja teostamist. Ta kuulub, eelkõige resultaatide etteplaneeritavuse keerukuse tõttu, firmade koostöö „kõrgema pilotaaži“ hulka, olles siinkohal võrreldav näiteks turustamisalase koostööga või isegi keerukam.	Seadmete, materjali, pooltoodete, tarkvara tarnijad	
		Kliendid ja tarbijad	
		Konkurendid ja teised ettevõtted samast majandusharust	
		Konsultatsioonifirmad, kommertslaborid või eraõiguslikud teadus- ja arendusasutused	
		Ülikoolid ja kõrgkoolid	
		Riiklikud või avalik-õiguslikud teadusasutused	
		Välisriigis paiknevad asutused/ettevõtted, kellega on innovatsioonialast koostööd tehtud	
			Ei ole koostööd teinud
		Valida saab mitu vastusevarianti	
Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Innovatsiooniosak“			
46	Palun hinnake innovatsioonipartneriga koostöö tulemuslikkust.	1	
	1-koostöö ei olnud üldse tulemuslik 2-koostöö oli väga tulemuslik	2	
		3	
		4	
		5	
		6	
		7	
Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Innovatsiooniosak“			

Nr	Küsimused	Vastusevariandid
47	Kas koostöö jätkus ka peale innovatsiooniosakut? Valida saab ühe vastusevariandi. Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Innovatsiooniosak“.	Jah, suurel määral
		Jah, vähesel määral
		Ei jätkunud
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus		
48	Palun hinnake toetuse mõju osalenud töötajate kompetentsuse kasvule. 1-ei olnud üldse mõju 7-oli tugev mõju Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Teadmiste ja oskuste arendamise toetus“	1
		2
		3
		4
		5
		6
		7
49	Palun hinnake töötajate kompetentsi kasvu mõju ettevõtte konkurentsivõime muutusele. 1-ei olnud üldse mõju 7-oli tugev mõju Küsimus avaneb kui K 31 vastati „Toetus suurendas konkurentsivõimet oluliselt“ või „Toetus suurendas konkurentsivõimet vähesel määral“	1
		2
		3
		4
		5
		6
		7
50	Palun hinnake investeringu mõju ettevõtte tootlikkusele 1-ei olnud üldse mõju 7-oli tugev mõju <i>Selgitus:</i> Tootlikkust defineeritakse kui väljundite suhet sisenditesse. Majanduslikus tähenduses tähistab see toodangu ja selle tootmiseks vajalike ressursside suhet. Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Tööstusettevõtja tehnoloogiainvesteringu toetus“	1
		2
		3
		4
		5
		6
		7
Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus, rakendusuring		
51	Palun andke hinnang teie ettevõtte ja T&A asutuse koostöö tulemuslikkusele <i>Selgitus:</i> Teadus- ja arendustegevus (T&A) — loov süstemaatiline töö, mille eesmärk on teadmiste kasv, kaasa arvatud inimest, kultuuri ja ühiskonda puudutavad teadmised, ning nende teadmiste rakendamine. Teadus- ja arendustegevus jaguneb: alusuuringud- teoreetilised ja eksperimentaalsed uuringud uute teadmiste saamiseks nähtuste ja sündmuste	1
		2
		3
		4
		5
		6
		7

Nr	Küsimused	Vastusevariandid
	<p>põhialuste kohta, seadmata eesmärgiks nende teadmiste kohe rakendamist;, rakendusuuringud- algupäraseid uuringuid uute teadmiste saamiseks esmase eesmärgiga leida neile teadmistele kindel rakendusvaldkond või -eesmärk; katse- ja arendustööd- süstemaatiline töö, mida tehakse alus- ja rakendus-uuringutest saadud teadmiste baasil uue või täiustatud omadustega materjali, toote, seadme, protsessi, süsteemi või teenuse väljatöötamiseks. TjaA hulka ei kuulu seda toetavad tegevusalad.</p> <p>1 - ei olnud üldse tulemuslik 7 - oli väga tulemuslik</p> <p>Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus“</p>	
52	<p>Milliste uute toodetega olete projekti tulemusena uutele turgudele sisenenud? Nimetage kuni 3 olulisemat uut toodet.</p> <p>Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus“ või „Ekspordi arendamise toetus“</p>	3 avatud vastuse välja.
53	<p>Kui paljude teadusasutustega projekti käigus koostööd tegite?</p> <p>Valida saab ühe vastusevariandi. Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus“.</p>	<p>Tegime koostööd mitme teadusasutusega</p> <p>Tegime koostööd ühe teadusasutusega</p>
54	<p>Kuidas on toetus mõjutanud ettevõtte koostööd teadusasutustega?</p> <p>Valida saab ühe vastusevariandi. Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus“.</p>	<p>Koostöö on suurenenud ja on pidev</p> <p>Koostöö on suurenenud, kuid ei ole pidev</p> <p>Koostöö ei ole suurenenud</p>
55	<p>Kuidas on projekt mõjutanud ettevõtte patenditaotluste arvu?</p> <p>Valida saab ühe vastusevariandi. Küsimus avaneb, kui K1 vastati „Teadus- ja arendustegevuse projektide toetus“</p>	<p>Projektiga on taotletud ja saadud patent(e)</p> <p>Projektiga on taotletud, kuid pole saadud patente</p> <p>Uusi patente ei ole saadud ega taotletud</p>
56	<p>Milline on teostatud projektiga taotletud või saadud patentide arv?</p> <p>Küsimus avaneb, kui K 55 vastati „Projektiga on taotletud ja saadud patente“ või „Projektiga on taotletud, kuid pole saadud patente“</p>	Avatud vastus.
TOTS Tootmiskorralduse diagnostika		
57	<p>Kas ettevõtte protsessid muutusid diagnostika mõjul perioodil 2008-2013?</p>	<p>Jah</p> <p>Ei</p>

Nr	Küsimused	Vastusevariandid
	Valida saab ühe vastusevariandi. Küsimus avaneb, kui K1 vastati „TOTS Tootmiskorralduse diagnostika“.	
58	<p>Palun hinnake protsesside muutumise mõju ettevõtte efektiivsusele.</p> <p>1-ei olnud üldse mõju 7-oli tugev mõju</p> <p>Küsimus avaneb, kui K1 vastati „TOTS Tootmiskorralduse diagnostika“</p>	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>5</p> <p>6</p> <p>7</p>
59	<p>Kas olete diagnostikajärgselt jätkanud tootmisprotsesside parendamisega?</p> <p>Valida saab ühe vastusevariandi. Küsimus avaneb, kui K1 vastati „TOTS Tootmiskorralduse diagnostika“</p>	<p>Jah</p> <p>Ei</p>
60	<p>Palun hinnake diagnostika mõju ettevõtte protsesside optimeerimisele.</p> <p>1-ei olnud üldse mõju 7-oli tugev mõju</p> <p>Küsimus avaneb, kui K1 vastati „TOTS Tootmiskorralduse diagnostika“</p>	<p>1</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>5</p> <p>6</p> <p>7</p>

Lisa 8. Toetuse saajate intervjuuankeet

Sissejuhatus

1. Palun tutvustage lühidalt oma projekti, mis sai EASi meetest [toetusmeetme nimi] toetust.
2. Mis ajendas Teid toetust taotlema?

Üldised küsimused

3. Milline on olnud Teie hinnangul EAS-i panus Teie ettevõtte arengusse?

[Veebiküsitlusele vastanute puhul viidata K14 „Palun hinnake milline on olnud EASi toetuse olulisus ettevõtte tegevuse arendamisel“ vastusele]

4. *Veebiküsitlusele vastanud:* Kui valis küsimuses K32 „Mida hindate EASist abi saamisel teie ettevõtte jaoks kõige kasulikumaks?“ allolevad vastusevariandid, siis täpsustada mida selle all täpsemalt silmas peeti. Kuidas EASi abi kasulikkus antud valdkondades väljendus?

- Idee teostamine tänu EASile
- Taotlemise kogemus

5. Milliseks Te hindate enda ettevõtte konkurentsivõimet?

[Veebiküsitlusele vastanute puhul viidata K30 „Palun hinnake oma ettevõtte konkurentsivõimet“ vastusele]

- 5.1 Kuidas on EAS-i toetused aidanud seda parandada? Palun tooge konkreetseid näiteid.

[Veebiküsitlusele vastanute puhul viidata K31 „Palun hinnake toetuse mõju ettevõtte konkurentsivõime muutusele“ vastusele]

6. Kas Teie ettevõtte turupositsioon on paranenud või halvenenud?

- 6.1 Kuidas Te hindate EAS-i rolli selles?

7. Kas projekti kavantud tegevuses toimus kõrvalekaldeid? Mis oli selle põhjuseks?

- 7.1 Juurde vaadata indikaatorite prognoose ja täitmise tasemeid, kui esines kõrvalekaldeid:

Mis põhjusel ei suudetud seatud indikaatoreid täita?

8. Millised alternatiivsed võimalused olid Teil projekti finantseerimiseks kui EAS-i toetust ei oleks saanud kasutada?

[Ei küsita veebiküsitlusele vastanud toetuse saajate käest]

9. Kas Teie ettevõtte jaoks on toonud projekti elluviimine kaasa positiivseid muutusi ettevõttes (nt parandanud äriprotsesse, tõstnud töötajate kvalifikatsiooni)?

[Ei küsita veebiküsitlusele vastanud toetuse saajate käest]

10. Kas Teie ettevõtte tegeleb arendustegevusega?

[Küsitakse lähtuvalt veebiküsitluse K15 „Kas alustasite perioodil 2008-2013 arendustegevusega?“ ja K16 „Kas olete perioodil 2008-2013 teinud investeringuid tootearendusse?“ vastusest]

- 10.1 Millised on konkreetset näited arendustegevusest?

11. Kuivõrd on Teie ettevõttes kasvanud teadmismahukad tegevused? Palun toode konkreetset näiteid.

12. Kas EASi toetust tulemusel on kasvanud kvalifitseeritud töötajad Teie ettevõttes (insenerid, arendustöötajad jms)?

Alustavad ettevõtted

13. Kuidas mõjutas EASi toetus ettevõtlusega alustamist?

[Veebiküsitlusele vastanute puhul viidata K35 „Kui oluliseks peate EASi toetuse mõju ettevõtlusega alustamisele?“ vastusele]

13.1 Kas oleksite alustanud ettevõtlusega ilma EASi toetuseta?

14. Milliseid täiendavaid finantseerimise allikaid kasutasite?

[Ei küsita veebiküsitlusele vastanud toetuse saajate käest]

15. Mis oli EASi toetuse saamise eesmärk ja mille jaoks te seda kasutasite?

16. Mida Te oleksite teinud teisiti ja/või ei oleks teinud ilma EAS-i toetuseta?

17. Kas EASi toetus on võimaldanud Teie ettevõtet kiiremini kasvada? Miks? Miks mitte? [Veebiküsitlusele vastanute puhul viidata K37 „Kui oluliseks peate EASi toetuse mõju ettevõtte kasvule?“ vastusele]

Eksport

18. Kuidas mõjutas EASi toetus ekspordikäibe kasvu?

[Küsitakse lähtuvalt veebiküsitluse K13 „Palun hinnake EASi toetuse mõju ekspordikäibe ja -võimekuse kasvule“ vastusest]

18.1 Milline oleks olnud Teie hinnangul käibe kasv ilma EASi toetuseta? Miks?

19. *Arendustöötaja kaasamise toetuse: rahvusvaheline turundus:* Millisel määral suurenes ettevõtte rahvusvaheline turundusvõimekus? [Küsitakse lähtuvalt veebiküsitluse K40 „Palun hinnake toetuse mõju rahvusvahelise turundusvõimekuse kasvule“ vastusest]

20. Kas Teie firma tegeleb tootearendusega?

[Küsitakse lähtuvalt veebiküsitluse K16 „Kas olete perioodil 2008-2013 teinud investeeeringuid tootearendusse?“ vastusest]

20.1 *Juhul kui jah:* Kuidas kajastub see tootearendus Teie firma ekspordis?

20.2 Kas eksporditurgudele minek on toonud kaasa uute toodete arendamise?

21. Millistele uutele turgudele olete Te laiinenud (maade, kaubagruppide jne lõikes)?

[Ei küsita veebiküsitlusele vastanud toetuse saajate käest. Kui K19 „Nimetage 3 olulisimat uut sihtturgu“ vastus on ebakorrekne (nt nimetatud kliendisegmente), siis täpsustada.]

21.1 Kas ja kuidas on EASi toetus Teid aidanud (nt turupositsiooni laiendamine, turupositsiooni säilitamine)?

22. Kas lõite saadud toetuse abil töökohti? Kas säilitasite tänu saadud toetusele töökohti?

[Ei küsita veebiküsitlusele vastanud toetuse saajate käest]

Teadus ja arendus

23. Kuivõrd olete EASi toetuse abil tootmist ümber korraldanud või efektiivsemaks muutnud teie ettevõttes (protsessiinnovatsioon)?

23.1 Palun tooge konkreetseid näiteid.

23.2 Milline on olnud EASi toetuse roll selles?

24. Kas Te olete arendanud uusi tooteid?

[Küsitakse lähtuvalt veebiküsitluse K16 „Kas olete perioodil 2008-2013 teinud investeeeringuid tootearendusse?“ vastusest]

24.1 Milliseid uusi tooteid olete arendanud?

24.2 Kuidas on EASi toetused Teid selles osas aidanud?

25. Kas olete EASi toetuse abil uus tehnoloogiaid kasutusele võtnud või välja arendanud (

25.1 Palun tooge konkreetseid näiteid.

25.2 Milline on olnud EASi toetuse roll selles?

26. Kas EAS-i toetusel arendatud tooted ja teenused on aidanud kaasa Teie ettevõtte müügi- ja ekspordikäibe kasvule?

[Küsitakse lähtuvalt veebiküsitluse K20 „Palun hinnake uue toote turule toomise mõju ekspordimüügitulu kasvule“ vastusest]

26.1 Kas olete uute EASi toel arendatud toodetega läinud uutele turgudele? Palun nimetage uued turud.

[Veebiküsitlusele vastanute puhul viidata K19 „Nimetage 3 olulisimat uut sihtturgu.“ vastusele]

27. Kas toetuse saanud projekt on kaasa toonud patendi või selle taotlemise?

Tööstus

29. Kas tehtud investeering aitas Teie ettevõttel tootlikkust kasvatada? Palun tooge konkreetseid näiteid?

30. Kas tänu tehtud investeeringule sai Teie ettevõtte töötajate arvu optimeerida?

31. Kuidas mõjutas tehtud investeering Teie ettevõtte toote paiknemist väärtusahelas? Palun kirjeldage kui ettevõtte toode liikus väärtusahelas.

[Kui intervjuueeritav ei oska vastata, tuua konkreetseid näiteid tema tegevusvaldkonna võimaliku väärtusahela kohta]

32. Kas tehtud investeering on mõjutanud Teie ettevõtte ekspordivõimekust?

33. *Tootmiskorraldus*: Kuidas jäite rahule diagnostika nõustamise kvaliteediga?

34. *Tootmiskorraldus*: Milliseid muutusi on programmis osalemise tulemusel ettevõttes läbi viidud?

34.1 Kuidas see on mõjutanud ettevõtte tootlikkust ja ekspordivõimekust?

35. *Tootmiskorraldus*: Kuidas on muutunud ettevõtte sisene tootmise protsesside alane kompetents?

36. *Tootmiskorraldus*: Kas koostöö diagnostikaga on jätkunud peale programmis osalemist? Palun tooge konkreetseid näiteid.

Innovatsioon

37. Milleks kasutasite innovatsiooniosaku toetust?

38. Milline asutus osutas Teile innovatsiooniosaku toetuse raames teenust?

[Ei küsita veebiküsitlusele vastanud toetuse saajate käest ja edasisi küsimusi esitatakse lähtuvalt veebiküsitluse K45 „Palun märkige, milliste asutustega tegite perioodil 2008-2013 innovatsioonialast koostööd“ vastusest]]

38.1 Kuidas leidsite endale sobiva teenuse osutaja? Mille põhjal tegite valiku?

38.2 Milliseks hindate Teile osutatud teenuse kvaliteeti?

39. Kas innovatsiooniosaku järgselt on sama asutusega koostöö jätkunud? Palun tooge konkreetseid näiteid.

[Küsitakse lähtuvalt veebiküsitluse K47 „Kas koostöö jätkus ka peale innovatsiooniosakut?“ vastusest]

39.1 Kas jätkutegevuse tulemusel on välja arendatud ja turule toodud uus toode või teenus?

40. Kas innovatsiooniosaku kasutamise järgselt on suurenenud ettevõtte investeeringud teadus- ja arendustöösse (sh. disaini)?

41. Millist kasu saite Teie hinnangul esmasest koostöökokkupuutest teadusasutusega? Palun tooge konkreetseid näiteid?

42. Milline võiks Teie hinnangul olla jätkutegevus innovatsiooniosakule? Kas riik peaks jätkutegevuse juures kuidagi sekkuma või saab ettevõtte sellega ise hakkama?

43. *Arendustöötaja kaasamise toetus: tootearendus kasusaajad*: Millisel määral arendati toetuse tulemusel uusi tooteid/teenuseid/tehnoloogiaid ja protsesse või täiendati olemasolevaid?

[Küsitakse lähtuvalt veebiküsitluse K41 „Kas arendasite uusi või täiendasite olemasolevaid tooteid, teenuseid, tehnoloogiaid ja protsesse?“ vastusest]

Mitmest meetmest toetuse saajad

44. Milline EASi toetus oli Teie ettevõtte jaoks kõige väärtuslikum? Miks?

[Veebiküsitlusele vastanute puhul viidata K33 „Millise valdkonna toetuse peate oma ettevõtte arendamiseks kõige olulisemaks käesoleval hetkel?“ vastusele]

Kokkuvõte

45. Kas oleksite antud projekte ellu viinud ka ilma toetuseta?

[Küsitakse lähtuvalt veebiküsitluse K23 „Kas oleksite toetatavad tegevused ellu viinud ka EASi toetuseta? vastusest]

45.1 Kui jah: Milliste rahastamisvõimaluste kasutamisel?

45.2 Juhul kui oleks teostanud sama projekti ilma EAS-i toetuseta: Kas Te oleksite selle teinud sama kiiresti ja samas mahus?

45.1 Kui vastas K16 „Kas olete perioodil 2008-2013 teinud investeeringuid tootearendusse?“ puhul „Oleme teinud investeeringuid EASi toetuse kaasabil, kuid oleksime olnud võimelised tegema ka toetuse abita“, siis küsida selgitusi, et miks otsustati EASi toetust taotlema? Kas EASi toetusest avaldus täiendav mitte-rahaline kasu tootearendusele? Milline?

45.1 Kui vastas K41 „Kas arendasite uusi või täiendasite olemasolevaid tooteid, teenuseid, tehnoloogiaid ja protsesse?“ puhul „Arendasime/täiendasime EASi toetuse kaasabil, kuid oleksime suutnud seda teha ka toetuse abita“, siis küsida selgitusi, et miks otsustati EASi toetust taotlema. Kas EASi toetusest avaldus täiendav mitte-rahaline kasu tootearendusele? Milline?

46. Kas Teil on ettepanekuid EASi teenuste edasi arendamiseks?

[Veebiküsitlusele vastanute puhul viidata K34 „Palun tehke täiendavaid ettepanekuid tuleviku tegevuste parendamise osas.“ vastusele]

Lisa 9. TjaA toetuse ja innovatsiooniosaku teenuspartnerite intervjuuankeet

Sissejuhatus

1. Palun tutvustage lühidalt oma ettevõtet.
2. Milliseid teenuseid olete oma klientidele EASi meetme [meetme nimi] raames osutanud?
3. Millised ettevõtted olid Teie klientideks seoses EASi toetusprojektidega? Palun iseloomustage neid ettevõtteid (tegevusvaldkond, ettevõtte suurus, arengustaadium)?

Koostöö alustamine

4. Kuidas sai alguse koostöö ettevõtetelega?
  - 4.1 Kelle initsiatiivil toimus koostöö alustamine?
  - 4.2 Kas tegite ettevõtetele ise aktiivselt müüki EASist potentsiaalselt rahastavate projektide osas?
5. Kuidas kujunes toetust saanud projekt?
  - 5.1 Kas projekt lõplik plaan valmis koostöös ettevõttega?
  - 5.2 *Kui teenuspartner määratles projekti*: kas saite kliendilt selleks vajaliku sisendi?
6. Kas tegite valiku ettevõtete osas, kellega toetusprojektide raames koostööd tegite/teenust osutasite?
7. Mis motiveeris Teid koostöö tegema?

Projektide ellu viimine

8. Kuidas toimus koostöö ja suhtlus projekti vältel?
  - 8.1 Kas toimus järjepidev ja regulaarne suhtlus ettevõttega?
  - 8.2 Kas ettevõttelt saadi vajalik sisend projekti elluviimiseks?
  - 8.3 Kas kasutasite ettevõttele teenuste osutamisel allhankijad?
9. Kas toetuse raames saadav rahastus oli piisav ettevõtete poolt planeeritud projektide kulude katmiseks?

Koostöö jätkumine

10. Kas projekti järgselt on samade ettevõtete koostöö jätkunud? Palun tooge konkreetseid näiteid.

Hinnang koostööle

11. Milline on Teie üldine hinnang projektide edukusele?
12. Kuidas jäite rahul ettevõtete koostööga?
13. Kuidas on läbiviidud projektid avaldanud mõju Teie ettevõtte poolt osutatavatele teenustele?
14. Milline on olnud EASi meetmete mõju teenuste sisu- ja hinnakujundusele?
  - 14.1 Kas EASi meetmed on mõjutanud ettevõttele pakutavate teenuste väljatöötamist ja nende hinnakujundust?

Kokkuvõte

15. Millist kasu said Teie hinnangul ettevõtted EASist rahastatud projektist?
16. Milline on olnud Teie hinnangul EAS-i panus toetust saanud ettevõtete arengusse?
17. Milline võiks Teie hinnangul olla jätkutegevus innovatsiooniosakule? Kas riik peaks jätkutegevuse juures kuidagi sekkuma või saab ettevõtte sellega ise hakkama?
18. Kas Teil on ettepanekuid EASi teenuste edasi arendamiseks?

Lisa 10. *Matching* analüüsi lisatabelid

Tabel 74. *Matching* analüüsi toetuse saajate valimi jaotus tegevusalade lõikes

EMTAK kood ja tegevusala nimetus	Ettevõtete arv
EMTAK 25 - Metalltoodete tootmine	32
EMTAK 16 - Puidutöötlemine	22
EMTAK 71 - Arhitekti- ja inseneritegevused; teimimine ja analüüs	30
EMTAK 62 - Programmeerimine, konsultatsioonid jms tegevused	31
EMTAK 43 - Erihitustööd	32
EMTAK 45 - Mootorsõidukite ja mootorrattaste hulgi- ja jaemüük ning remont	31
EMTAK 74 - Muu kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	32
EMTAK 31 - Mööblitootmine	22
EMTAK 10 - Toiduainete tootmine	19
EMTAK 32 - Muu tootmine	14
EMTAK 41 - Hoonete ehitus	23
EMTAK 14 - Rõivatootmine	16
EMTAK 46 - Hulgikaubandus, v.a mootorsõidukid ja mootorrattad	19
EMTAK 70 - Peakontorite tegevus; juhtimisalane nõustamine	16
EMTAK 18 - Trükindus ja salvestiste paljundus	7
EMTAK 63 - Infoalane tegevus	10

Tabel 75. *Matching* analüüsi toetuse saajate valimi jaotus maakondade lõikes

Maakond	Ettevõtete arv
Harju	319
Hiiu	3
Ida-Viru	22
Jõgeva	7
Järva	5
Lääne	10
Lääne-Viru	12
Põlva	34
Pärnu	
Rapla	13
Saare	16
Tartu	56
Valga	9
Viljandi	13
Võru	13

Tabel 76. *Matching* analüüsi toetuse saajate valimi jaotus toetusmeetmete lõikes

Toetusmeede	Ettevõtete arv
Starditoetus	256
Kasvutoetus	45
Innovatsiooniosak	155
TjaA rakendusuuringute toetus	5
Arendustöötaja kaasamise toetus	5
Teadmiste ja oskuste arendamise toetus disainijuhtimise alane nõustamine	6
Ekspordi arendamise toetus	9
Tootmiskorralduse diagnostika	11
Erinevad	45

Tabel 77. Ettevõtjate arv majandussektorites

EMTAK	Sektor	Toetust saanud ettevõtted
A	Põllumajandus, metsamajandus jne	6
B	Mäetööstus	0
C	Töötlev tööstus	394
D	Elektrienergia jne	0
E	Veevarustus jne	0
F	Ehitus	74
G	Hulgi- ja jaekaubandus jne	75
H	Veondus jne	0
I	Majutus ja toitlustus	38
J	Info ja side	88
K	Finants- ja kindlustustegevus	0
L	Kinnisvara	0
M	Kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	137
N	Haldus- ja abitegevused	25
P	Haridus	10
Q	Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	23
R	Kunst ja meelelahutus	20
S	Muud teenused	0
	Kokku	535

Lisa 11. Ökonomeetrilise analüüsi käigus kasutatud kirjandus

- [1] Becker, Sascha O., and A. Ichino (2002), "Estimation of Average Treatment Effects Based on Propensity Scores", *The Stata Journal*, 2(4): 358-377.
- [2] Black, Dan A., and J. A. Smith (2004), "How Robust is the Evidence on the Effects of College Quality? Evidence from Matching", *Journal of Econometrics*, 121: 99-124.
- [3] Caliendo, M., and S. Kopeinig (2005), "Some Practical Guidance for the Implementation of Propensity Score Matching", IZA Discussion Paper Series, 1588.
- [4] Eesti riigiportaal, <https://www.eesti.ee/eng/services/business/emtak/emtak.html>, vaadatud juulis 2014.
- [5] Ichino, Andrea (2007), "The Problem of Causality in Microeconometrics", mimeo, University of Bologna.
- [6] Jaaksoo, Katrin, M. Kitsing, K. Lember ja T. Rebane (2012), „Ettevõtlus- ja innovatsioonipoliitika vahehindamine”, *Innovation Studies*, 21, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Tallinn.
- [7] Mihkelson, Pille, T. Rebane, M. Kitsing ja K. Lember (2014), „Ettevõtlus- ja innovatsioonipoliitika vahehindamine”, Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus ja Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Tallinn.
- [8] Rosenbaum, P.R., and D.B. Rubin (1983), "The Central Role of the Propensity Score in Observational Studies for Causal Effects", *Biometrika*, 70(1): 41-55.
- [9] Wooldridge, Jeffrey M. (2002), "Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data", MIT Press, Cambridge (USA), and London (UK).

Lisa 12. Ökonomeetrilise analüüsi täiendavad tabelid

This appendix contains the tables with the descriptive statistics of most variables. Figures in euros have been inflated to reflect 2015 prices using the Estonian consumer price index.

There are 1790 treated companies, and 148944 companies in the control set; for all variables, totals are less than that because of missing data.

Tabel 77. Toetust saanud ettevõtjate arv

Lähteaasta	Hindamine	Eksp. (1)	Innov. (2)	Kasvut. (3)	Stardit. (4)	T. ja a. (5+6)	Disain (7)	Tehn. (8a)	Tehn. (8a)	Diag. (10)	Tööt. (11)	>1 (9)	Kokku
2008	2012					13					1	4	18
2008	2013					1		12			2	9	24
2008	2014							1				11	12
2009	2012			2	16	3		3			2	1	27
2009	2013					6		5			2	7	20
2009	2014										12	4	16
2010	2012	16	11	14	80	1				19		2	143
2010	2013	28	55	47	191	5		1		1	1	37	366
2010	2014		3						1		3	25	32
2011	2013	6	147	11	99	2	11			32		11	319
2011	2014		137	37	275		3		3		1	57	513
2012	2014		216	7	19		22			27		9	300
	Kokku	50	569	118	680	31	36	22	4	79	24	177	1790

Märkused: kasutatud alamvalimid on rasvases kirjas. Toetuste liigid on esitatud järgmises järjekorras: ekspordi arendamise toetus, innovatsioonitoetus, kasvutoetus, alustava ettevõtja starditoetus, teadus- ja arendustegevuse toetus, disainikorralduse konsultatsioonide toetus, tehnoloogiainvesteeringute toetus, tehnoloogiainvesteeringute toetus suurprojektidele, tootmiskorralduse diagnostika toetus ja arendustöötajate kaasamise toetus. Viimane veerg enne kogusummat näitab rohkem kui ühte toetust saanud ettevõtjate arvu.

Tabel 78. North

t	mean	N
Controls	0.63	148 918
Treated	0.58	1 790

Notes: Companies in the "north" are located in the Harjumaa county, which is the biggest county in Estonia in terms of population and economic activity, and which includes the capital, Tallinn.

Tabel 79. Ettevõtete arv

t	mean	sd	min	max	N
Controls	2 786	3 299	1	38 915	10 6867
Treated	2 138	2 423	1	7 855	1 387

Notes: Company age is in days. In the sample, the year when the largest number of grants was awarded is 2012; this table presents statistics for the corresponding baseline year, 2011.

Tabel 80. Töötajate arv

year	mean	sd	min	max	N
Controls					
2008	6	42	0	4 442	55 461
2009	5	36	0	2 751	43 725
2010	4	26	0	2 649	67 058
2011	4	35	0	3 752	80 735
2012	4	33	0	3 066	87 621
2013	5	190	0	37 925	95 564
2014	3	28	0	2 593	97 141
			0		
Treated					
2008	151	365	1	1 374	15
2009	247	994	0	7 613	61
2010	44	293	0	7 423	744
2011	38	237	0	7 353	1 203
2012	25	105	0	1 870	1 556
2013	26	101	0	2 013	1 559
2014	24	75	0	1 228	845

Tabel 81. Müügitulu

year	mean	sd	min	max	N
Controls					
2008	761	7 483	-6 963	825 729	54 867
2009	472	5 717	-229	688 277	68 423
2010	415	4 178	0	380 900	67 149
2011	532	7 330	-687	1 371 832	74 423
2012	544	7 420	-3 016	1 359 805	80 392
2013	489	6 754	-648	1 345 011	87 121
2014	475	6 766	-534	1 356 085	85 382
Treated					
2008	15 005	41 133	0	159 084	15
2009	17 403	61 697	0	455 776	62
2010	4 113	21 162	0	453 138	749
2011	3 819	18 127	0	415 651	1 197
2012	3 068	17 557	0	421 303	1 557
2013	2 941	15 968	0	425 335	1 559
2014	2 831	10 890	-6	132 940	842

Notes: Values in thousands of euros reflect 2015 Estonian prices.

Tabel 82. Ekspordimüügitulu

year	mean	sd	min	max	N
Controls					
2008					0
2009	145	4 582	-29	663 547	43 193
2010	453	2 703	-62	128 346	14 216
2011	642	10 776	-610	1 296 149	16 334
2012	650	10 784	-3 022	1 330 079	17 620
2013	605	10 186	-597	1 303 849	18 656
2014	615	10 260	-345	1 311 251	19 020
Treated					

2008	6 570	18 003	0	70 324	18
2009	5 141	15 175	0	88 848	66
2010	1 743	6 752	0	88 456	618
2011	1 443	7 809	0	129 991	1 083
2012	1 093	6 511	0	143 609	1 686
2013	1 108	6 129	0	139 567	1 642
2014	1 477	7 077	0	108 792	941

Notes: Values in thousands of euros reflect 2015 Estonian prices.

Tabel 83. Ekspordimüügitulu töötaja kohta

year	mean	sd	min	max	N
<i>Controls</i>					
2008					0
2009	61	4 470	- 6	638 370	21 853
2010	92	685	- 13	43 892	11 043
2011	104	760	- 6	40 867	12 437
2012	120	901	- 44	44 553	13 319
2013	114	848	- 64	45 442	13 823
2014	114	1 013	- 4	61 635	14 042
<i>Treated</i>					
2008	67	173	0	689	15
2009	45	85	0	547	57
2010	53	161	0	2 333	433
2011	40	176	0	3 860	675
2012	26	96	0	1 412	1 152
2013	26	100	0	2 083	1 202
2014	43	260	0	5 803	627

Notes: Values in thousands of euros reflect 2015 Estonian prices.

Tabel 84. Kogutööjõukulud

year	mean	sd	min	max	N
<i>Controls</i>					
2008	103	602	0	41 343	37 900
2009	76	511	0	35 222	41 928
2010	65	426	0	31 892	41 231
2011	75	612	0	61 870	46 166
2012	75	608	0	61 365	49 802
2013	72	553	0	54 537	53 328
2014	74	614	0	57 029	53 018
<i>Treated</i>					
2008	2 218	5 096	0	19 481	15
2009	2 141	4 281	0	19 278	62
2010	584	1 916	0	21 904	605
2011	517	1 941	0	28 848	1 085
2012	427	1 926	0	37 247	1 557
2013	434	1 905	0	42 147	1 559
2014	423	1 217	0	13 226	841

Notes: Values in thousands of euros reflect 2015 Estonian prices.

Tabel 85. Tööjõukulu töötaja kohta

year	mean	sd	min	max	N
<i>Controls</i>					
2008	10	10	0	367	29 734
2009	9	9	0	245	24 985
2010	8	8	0	502	33 803
2011	9	9	0	488	36 650
2012	9	9	0	568	38 768
2013	9	9	0	328	40 983
2014	9	9	0	354	40 823
<i>Treated</i>					

2008	18	9	0	39	15
2009	18	7	2 532	38	57
2010	12	9	0	69	513
2011	12	11	0	226	845
2012	11	10	0	218	1 152
2013	11	8	0	70	1 202
2014	13	9	0	71	627

Notes: Values in thousands of euros reflect 2015 Estonian prices.

Tabel 86. Ärikasum [EBIT]

year	mean	sd	min	max	N
<i>Controls</i>					
2008	25	700	-33 695	83 551	60 533
2009	11	563	-20 977	63 678	73 811
2010	27	524	-23 628	58 848	66 363
2011	35	687	-32 391	71 175	79 946
2012	38	628	-48 248	63 431	86 134
2013	34	580	-20 616	80 035	93 276
2014	32	512	-11 388	59 980	90 535
<i>Treated</i>					
2008	647	1 463	-340	5 348	15
2009	1 793	9 305	-1 442	72 320	62
2010	300	1 900	-5 261	29 553	748
2011	364	2 445	-5 824	48 045	990
2012	206	1 903	-12 728	45 808	1 557
2013	167	1 718	-17 518	49 582	1 559
2014	201	1 972	-2 904	52 147	842

Notes: Values in thousands of euros reflect 2015 Estonian prices.

Tabel 87. Amortisatsioon

year	mean	sd	min	max	N
Controls					
2008	27	332	0	34 903	39 750
2009	25	292	0	37 021	43 965
2010	21	290	0	28 636	42 012
2011	23	347	0	39 982	46 838
2012	24	542	0	93 392	50 091
2013	23	366	0	45 997	59 137
2014	22	351	0	48 386	60 749
Treated					
2008	592	1 680	0	6 436	15
2009	959	3 177	0	19 595	62
2010	182	1 067	0	20 572	621
2011	163	1 260	0	31 302	934
2012	129	1 314	0	45 236	1 557
2013	140	1 384	0	46 837	1 559
2014	115	748	0	18 945	842

Notes: Values in thousands of euros reflect 2015 Estonian prices.

Tabel 88. Varad

year	mean	sd	min	max	N
Controls					
2008	782	10 311	-19 934	1 573 778	64 665
2009	390	4 196	-15 106	741 633	86 896
2010	544	7 287	-7 737	814 444	60 802
2011	587	7 820	-44 739	911 885	86 308
2012	631	9 063	0	1 342 095	80 553
2013	575	8 192	0	1 245 269	94 095
2014	767	32 238	0	8 449 540	97 606
Treated					

2008	10 049	27 942	22 587	108 054	15
2009	42 055	225 284	2 050	1 728 482	61
2010	5 320	62 854	- 2 531	1 669 373	763
2011	4 685	53 299	-2 680	1 688 085	1 228
2012	4 042	58 254	0	2 136 355	1 558
2013	3 971	58 189	0	2 139 496	1 559
2014	2 597	20 675	0	557 468	841

Notes: Values in thousands of euros reflect 2015 Estonian prices.

Tabel 89. Kohustused

year	mean	sd	min	max	N
<i>Controls</i>					
2008	425	7 997	-70	1 252 598	64 665
2009	202	2 499	-80	485 581	86 896
2010	273	4 128	-81	489 550	60 802
2011	288	4 586	-118	649 329	86 308
2012	305	6 031	-68	1 078 471	80 553
2013	271	5 417	-67	1 033 668	94 095
2014	413	26 205	-67	6 834 655	97 606
<i>Treated</i>					
2008	3 259	7 617	0	27 683	15
2009	14 401	70 452	0	525 249	61
2010	2 144	21 327	-1	546 573	762
2011	1 925	18 216	-6	551 653	1 228
2012	1 714	23 535	-7	869 175	1 558
2013	1 689	24 417	-3	914 385	1 559
2014	1 185	7 791	-1	187 739	840

Notes: Values in thousands of euros reflect 2015 Estonian prices.

Tabel 90. Varade suhe kohustustesse

year	mean	sd	min	max	N
<i>Controls</i>					
2008	236	16 175	-18 323	3317 079	55 283
2009	251	13 946	-23 396	2913 796	59 667
2010	88	3 060	-62 367	601 651	52 649
2011	305	29 081	-21 854	6469 740	67 889
2012	207	12 979	-8 552	2557 876	65 915
2013	174	9 855	-54 508	1852 063	64 722
2014	212	12 394	-266 103	2285 747	59 425
<i>Treated</i>					
2008	8	20	1	82	15
2009	3	4	1	17	59
2010	8	31	0	598	704
2011	13	130	- 15	4 020	1 179
2012	10	91	- 400	2 884	1 506
2013	19	264	- 92	8 210	1 326
2014	85	1 738	- 21	43 819	644

Tabel 91. Lisandväärtus töötaja kohta

year	mean	sd	min	max	N
<i>Controls</i>					
2008	20	124	-8 800	5 973	26 372
2009	16	90	-3 442	5 769	21 444
2010	18	80	-3 499	6 865	28 392
2011	20	92	-3 384	7 708	30 630
2012	22	86	-2 765	6 173	32 358
2013	22	84	-2 183	5 293	34 256
2014	22	83	-2 415	6 975	34 006
<i>Treated</i>					
2008	35	50	- 47	187	15

2009	24	25	- 51	116	57
2010	22	27	- 64	305	498
2011	32	242	- 25	6 395	705
2012	19	33	- 356	415	1 152
2013	20	32	- 71	684	1 202
2014	22	40	- 237	739	627

Notes: Value added per employee is the sum of labor costs, EBIT, and depreciation, divided by the number of employees. Values in thousands of euros reflect 2015 Estonian prices.